

Acta Academiae Beregsasiensis

2012/2

Acta Academiae Beregsasiensis

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ

A Scholarly Annual
of Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute

2012
XI. évfolyam, 2. kötet
Том XI, № 2
Volume XI, № 2

PoliPrint
2012

УДК 001.2

ББК 72

A-19

Az *Acta Academiae Beregsasiensis* a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos kiadványa. Jelen kötet a 2012-es év második felének magyar, orosz és angol nyelvű tanulmányait foglalja magába. Az intézmény tanárainak, hallgatóinak, valamint külföldi tudósok munkáit publikáló kötet a nyelvészet, irodalom, biológia, történelem, turizmus és informatika tudományágainak különböző területeit öleli fel.

www.kmf.uz.ua/hun114/index.php/kiadvanyaink/110-a-ii-rakoczi-ferenc-karpataljai-magyar-fiskola-tudomanyos-evkoenyve

SZERKESZTÉS: *Kohut Attila, Penckőfer János*

KORREKTÚRA: *G. Varcaba Ildikó*

TÖRDELÉS: *Kohut Attila*

BORÍTÓ: *K&P*

A KIADÁSÉRT FELEL: *dr. Orosz Ildikó, dr. Szikura József*

A KÖTET TANULMÁNYAIBAN ELŐFORDULÓ ÁLLÍTÁSOKÉRT MINDEN ESETBEN A SZERZŐ FELEL.

A kiadvány megjelenését a

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Nonprofit Zrt.

támogatta

Készült: PoliPrint Kft., Ungvár, Turgenyev u. 2. Felelős vezető: Kovács Dezső

ISBN: 978-966-2595-29-1

© A szerzők, 2012

Tartalom

*

PÉCSI ANDREA: A II.RFKMF hallgatóinak nyelvhasználatára kérdőíves felmérés alapján	7
ILONA HUSZTI – ERZSÉBET BÁRÁNY – MÁRTA FÁBIÁN – ILONA LECHNER: Teaching and learning a second language and a foreign language	19
MÁRKU ANITA: Szlovákiai magyar szakos egyetemisták nyelvválasztása, kommunikációs stratégiái, nyelvekhez és kontaktusjelenségekhez való viszonya	43
NAGYNÉ PAKSI MARGIT: Humoros effektusok, kép és szöveg szinergikus kölcsönhatása a reklámban	61
BRENZOVICS MARIANNA: <i>Boldog, ki látta e világot végzetes perceiben.</i> Varlam Salamov – a huszadik századi próza nagyja	79
KÁPOSZTAY JÁNOS: Egyetemesség és regionalitás. Kárpátaljai kötődésű szerzők a Nyugat folyóiratban	89

**

GERENCSÉR TIBOR: Lengyel menekültek Kárpátalján 1939-ben	107
PALLAGI LÁSZLÓ: A Somi Református Egyház anyagi helyzete a XX. század első felében a presbiteri jegyzőkönyvek alapján	125
SZÉKELY GUSZTÁV: Fejezetek a Nagy Idai család múltjából	133
VERES SZABOLCS: Magyar érdekképviselés Kárpátalján (1919–1939)	141

JEVCSÁK MELINDA – KOHUT ERZSÉBET – ÖRDÖGH MÁTÉ – JÁMBORNÉ BENCZÚR ERZSÉBET: Paclobutrazol hatásának vizsgálata a <i>Leucojum aestivum</i> L. <i>in vitro</i> szaporítása során	151
SZANYI SZABOLCS: A Pannon biogeográfiai régió életföldrajzi sajátosságai	161
Izsák TIBOR: The Change of the Average Monthly Precipitation Rates in Beregszász Between 1947 and 2009	167

ДНІСТРЯНСЬКИЙ М.С. – ЖУЛКАНИЧ Б.М.: Демографічний потенціал та перспективи розвитку дуже малих міст Львівської області.....	171
MATESZ KRISZTINA: Tourism into the world of fiction	177

KOMONYI ÉVA–LÉTAI BÉLA: A magyar nyelvű kémiotankönyvek használhatósága Kárpátalján négy esettanulmány tükrében.....	185
JACENTA KRISZTINA: The effectiveness of studying collocations by the Form 5 and 6 learners in Transcarpathian Hungarian schools in the English Lessons	193

SZAKÁL MÁRTON – PERE TUMBAS – PREDRAG MATKOVIĆ – LAZAR RAKOVIĆ: Web 2.0 alapú online könyvek	205
ЧОТАРІ А. Ю.: Управління базами даних за допомогою програми Delphi 10	215

BOROS LÁSZLÓ – JANČÁR MÓNKA: Dr. Berényi András: <i>Kárpátalja magyarsága. Társadalmi-politikai és kulturális fejlődés (1991–2004)</i> című tanulmányáról	227
DOBOS SÁNDOR: <i>Tisza István és emlékezete. Tanulmányok Tisza István születésének 150. évfordulójára</i> (Szerkesztette: Maruzsa Zoltán és Pallai László, Debrecen, 2011. 476 oldal)	231
SZABÓ GÉZA: A koronavárosok hat évszázada (Csatáry György: <i>A máramarosi öt koronaváros levéltára 1326–1910 c. könyvéről</i>)	235
KARMACSI ZOLTÁN: Módszertani útmutató az anyanyelv oktatásához. „ <i>A lehetetlent lehetni</i> ”	239
JACENTA KRISZTINA: Book review: The use of learner reading aloud in the English lesson: a look at the micro and macro levels of oral reading.....	241

ESEMÉNYNAPTÁR	244
---------------------	-----

PÉCSI ANDREA*

A II.RFKMF hallgatóinak nyelvhasználata kérdőíves felmérés alapján

Rezümé A kárpátaljai magyarság nyelvhasználatát már számos tanulmányban bemutatták. Ezen tanulmány a II.RFKMF hallgatói körében végzett vizsgálat részeredményeit ismerteti. Helyzetképet ad a hallgatók nyelvhasználati szokásairól kommunikációs szituációkhoz igazodva, hiszen a kommunikációs szintér nagyban befolyásolja az egyén nyelvhasználatát.

Резюме Мововживання закарпатських угорців уже висвітлювалося в багатьох наукових працях. Дана стаття відбиває часткові результати дослідження, що проводилося серед студентів ЗУІ. Отримані дані дають уявлення про звичай мововживання з точки зору комунікативних аспектів, адже комунікація значною мірою впливає на мововживання.

A 2001-es népszámlálási adatok alapján több mint 100 nemzetiség képviselteti magát Kárpátalján. Többynnyelvű környezetben, a mindennapi életben az egyének nyelvválasztását és nyelvhasználatát különböző szabályok határozzák meg. Egyszerű példa erre, hogy másként/más-más nyelven beszélünk a munkahelyünkön, másként otthon, a szomszédokkal, a barátokkal, a hivatalos és informális színtereken. Akár ugyanazon a nyelven beszélünk ezeken a színtereken, akár több nyelvet használunk váltakozva, minden beszédshituációban választás elé kerülünk, hogyan szólalunk meg, milyen nyelven kommunikáljunk. Verbális repertoárunkból kommunikatív kompetenciánk segítségével minden társalgáshoz ki tudjuk választani a megfelelő nyelvi formákat, stílus- és nyelvváltozatokat (vö.: Csernicskó szerk. 2010, Márku 2008, Csernicskó és Márku szerk. 2007).

Annak kiderítésére, hogy a kárpátaljai kétnyelvű beszélőközösség fiataljai milyen nyelvet/nyelvváltozatot választanak az egyes nyelvhasználati színtereken, végeztem egy kisebb empirikus felmérést a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola hallgatói körében.

A kutatással kapcsolatos feltételezések a következők voltak:

- a nyelvtudás szintje hatással van a nyelvválasztásra a különböző kommunikációs színtereken
- a magyar nyelv egyre inkább kiszorul a hivatalos színterekről

Nyelvválasztás, kommunikatív kompetencia

A kárpátaljai magyarság körében már számos kutatást végeztek a nyelvválasztás témakörében: a helyi szociolingvisztikai kutatások kezdete óta ez a leginkább kutatott területe a kárpátaljai magyarok kétnyelvűségének (az 1990-es évek második felétől folyamatosan, elsőként az ún. RSS-kutatás, lásd Csernicskó 1998; majd a kárpátaljai magyarság reprezentatív mintáján a Hodinka Antal Intézet munkatársai

* A Benei Általános Iskola magyar nyelv és irodalom szakos tanára.

végeztek kutatásokat a témában; lásd Csernicskó szerk. 2003, Csernicskó szerk. 2010a, 2012b, Márku 2008, 2011). Az említett vizsgálatokból megtudhatjuk, hogy az egy nyelvet beszélők mindennapi kommunikációjuk során nyelvükben megtalálható változatokból, kódokból és stílusokból választhatnak társalgásaik során. Ezzel szemben viszont a két, illetve több nyelvet beszélők társalgásaik során több lehetőség, legalább két nyelv, s annak változataiból, kódjaiból és stílusából választhatnak interakcióik során. Ezt a választási lehetőséget nevezzük nyelv- vagy kódválasztásnak (vö.: Márku 2008:15).

A nyelvválasztás vagy kódválasztás nem más, mint mikor a beszélő választ a rendelkezésére álló verbális repertoárjából a körülményekhez, beszédpartnerekhez stb. igazodva. Kárpátaljai magyarként ez nem jelent újdonságot számunkra. Mikor megszólalunk, választhatunk a magyar, az ukrán esetleg még az orosz nyelv között, s az egyes nyelveken belüli nyelv- és stílusváltozatok közül is. Döntésünket sok minden befolyásolja (vö.: Márku 2008:15, Csernicskó szerk. 2010:89–90):

- a beszédpartner (tud-e magyarul vagy csak ukránul/orszul beszél)
- a téma (beszédet mondunk, esetleg viccet mesélünk)
- a helyszín (hivatalos helyen vagy baráti körben vagyunk)
- a nyelvtudásunk (milyen szinten birtokoljuk a rendelkezésünkre álló nyelveket)

A kommunikatív kompetenciánk segítségével választunk a rendelkezésünkre álló verbális repertoárunk elemeiből, megfelelve a különböző helyzeteknek, beszédpartnereknek stb. A Csernicskó által szerk. (2010:80) kézikönyvben ezt a megfogalmazást olvashatjuk: „A kommunikatív kompetencia a nyelvhasználat mikéntjére vonatkozó tudásunk: a nyelvhasználat helyénvalóságának, a kommunikációs stratégiáknak az ismerete, a nyelvi elemek társas jelentéseit is magában foglaló szabályrendszer. Azoknak a normáknak az ismerete, melyek közösségenként eltérő módon meghatározzák, kinek hogyan illik köszönni, kit miként lehet megszólítani, kit lehet és kit nem szabad éppen tegezni vagy magázni, hogyan lehet egy társalgáson belül átadni vagy átvenni a szót egy másik beszélőtől, stb.”

Kisebbségi nyelv és többségi nyelv presztízse nem azonos. Kisebbségi helyzetben a kisebbségi nyelv általában alacsonyabb presztízssű, míg a többségi nyelv sok esetben társadalmi előnyöket élvez. A többségi nyelv presztízse azért is lehet nagyobb, mert ezt a nyelvet használja egy állam lakossága a mindennapokban, a mindennapi nyelvhasználat terén. Az adott állam politikája is nagyban befolyásolja a kisebbségi nyelvhez, nyelvekhez való hozzáállást (lásd Csernicskó 2009a, 2009b, 2009c, Csernicskó és Ferenc 2009a, Kiss 1995).

Jelen kutatás mintegy adalékként szolgál az eddigi kutatásokhoz, azt próbálja vizsgálni, hogy a beregszászi hallgatók nyelvválasztási szokásai igazodnak-e az eddigi kutatások eredményeihez.

A kutatás körülményei

A kutatást a 2010–2011-es tanév folyamán végeztem a II. RFKMF hallgatói körében. A főiskola egyes szakjainak 20%-át kérdeztem meg, ami összesen

103 adatközlőt jelent. A minta kiválasztásánál nem törekedtem a nemek közti arányosság megtartására, és az évfolyamok közti egyensúlyra sem. A kiválasztást meghatározó szempont, a szakonkénti reprezentativitás volt, a mintába bekerülhetett bárki, aki az adott szak diákja, s befér a 20%-ba.

A kérdőív 46 kérdésből áll, amelyek 5 tematikus blokkba sorolva szerepelnek. A kérdőívek önkitöltősek, a kapott adatok az SPSS 8.0 statisztikai adatfeldolgozó programmal kerültek feldolgozásra.

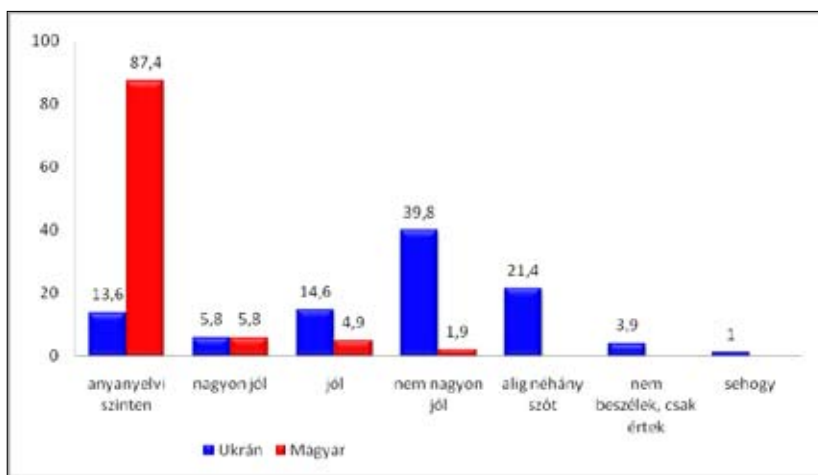
Ebben a tanulmányban a kutatás részeredményeit mutatom be, azon eredményeket, amelyek a nyelvhasználat kérdéskörére vonatkoznak. A kutatást részletesebben főiskolai szakdolgozatomban, majd az adatok teljes körű elemzését diplomamunkámban végeztem el (Pécsi 2010, 2011).

Nyelvhasználat, nyelvválasztás formális és informális szituációkban. A kutatás eredményei

„Az egyén nyelvválasztását számos konvenció és előírás szabályozza” (vö.: Márku 2008:42). Ilyen például a nyelvtudásunk foka, a beszélgetés tartalma, az interakcióban résztvevők, a szituáció. A nyelvhasználati kérdéskörben szereplő kérdések segítségével azt vizsgáltam, hogy adatközlőim melyik nyelvet használják többet, szívesebben stb.

Az első kérdésre, „*Tud-e írni és olvasni magyarul/ukránul?*”, a megkérdezettek 100%-a azt válaszolta, hogy ír és olvas mindkét nyelven.

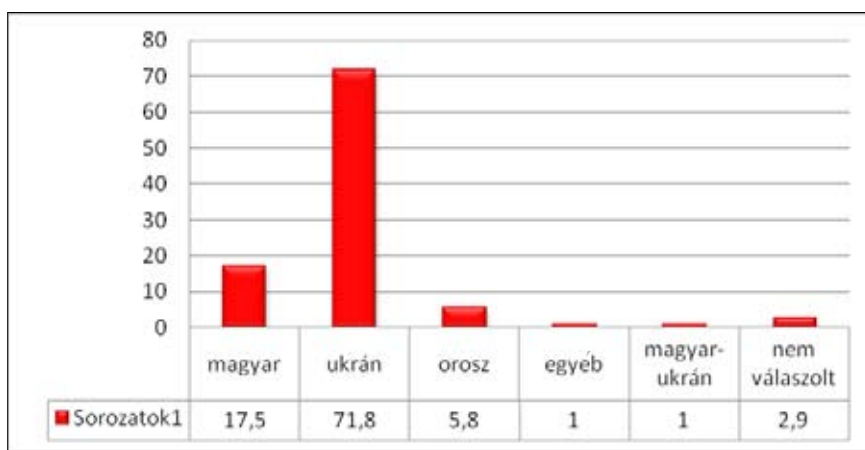
Megkértem az adatközlőket, hogy egy hétfokú skálán – az *anyanyelvi szint*-től a *sehogy* – értékeljék nyelvtudásukat az ukrán és a magyar nyelv vonatkozásában. A magyar nyelvtudását a válaszadók nagy többsége az anyanyelvi szintre helyezi, míg az ukrán nyelvtudás legnagyobb értékei a 4-5. szinten vannak. Az összesített válaszok eredményeit az 1. ábrán foglaltam össze.

1. ábra. Az adatközlők nyelvtudása saját megítélésük szerint (%-ban)

Azon kérdésre kapott válaszok alapján, hogy melyik nyelvet használják adatközlőim többen, a magyar nyelv fölénye mutatkozott meg (84,5%), az ukránt mindössze 2,9% használja gyakrabban, és 12,6 használja mindkét nyelvet egyforma gyakorisággal. A magyar nyelvet használja a megkérdezettek 92,2% szívesebben is, 6,8% pedig az ukránt.

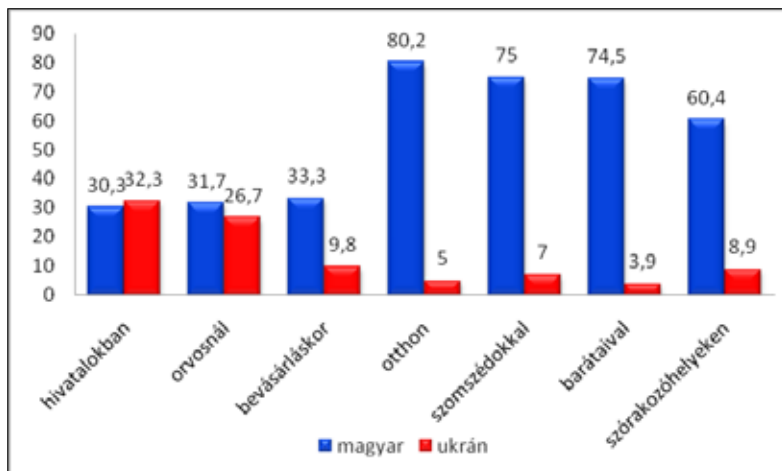
Az oktatáspolitikában és a közéletben bekövetkezett változások tetten érhetőek az adatközlők válaszaiban. Példaként szolgálhatnak erre az „*Ön szerint melyik nyelvnek van nagyobb státusa Kárpátalján?*” kérdésre kapott válaszok. A nyelvek státusa kodifikálva van a nyelvtörvényben, az alkotmányban, de kíváncsi voltam, hogyan vélekednek a nyelvek státusáról a megkérdezettek. A válaszadók majdnem háromnegyede gondolja, hogy az ukrán nyelvnek van a legnagyobb státusa Kárpátalján, 17,5% gondolja ugyanezt a magyar nyelvről, 5,8% pedig az oroszról. Talán annak is betudhatóak a kapott eredmények, hogy egyre nagyobb hangsúlyt kap az államnyelv oktatásának kérdése a nemzetiségi iskolákban, valamint az is közrejátszhat, hogy nincsenek megfelelő keretek biztosítva a nemzetiiségi nyelvek használatának a hivatalos színtereken (legalábbis a gyakorlatban)¹. A kérdésre kapott eredményeket szemlélteti a 2. ábra.

2. ábra. A nyelvek státusa a főiskolások véleménye szerint Kárpátalján (%-ban)

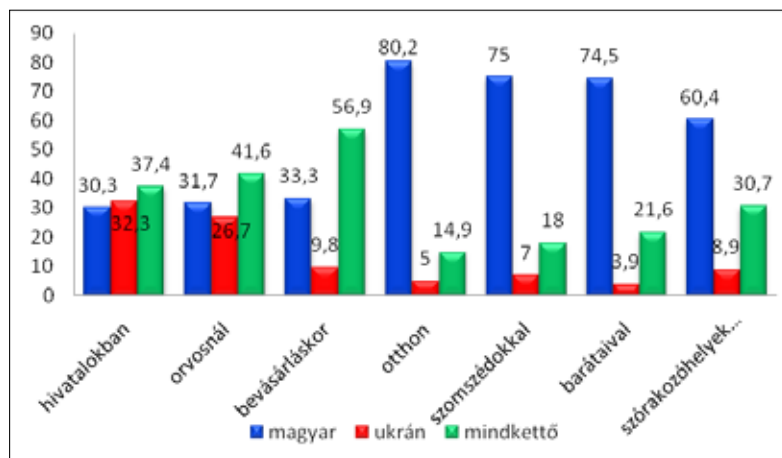
A kutatás során a nyelvhasználati színtereken való nyelvmegoszlás is szerepet kapott. Megadtam 7 lehetséges színteret, ahol azt kellett eldönteni, melyik nyelvet használják szóbeli interakcióik során. Amint a 3. ábrából is kitűnik, egyedül a hivatalos színtéren előzi meg az ukrán nyelv használata a magyarét.

¹ A kutatást érdekes lenne megismételni, hiszen a jelenlegi nyelvpolitikai törekvések, a nyelvtörvény elfogadása körüli párbeszédnek feltehetően befolyásolják, formálják nemcsak a közvéleményt általában, hanem a főiskolások nyelvekhez fűződő attitűdjét is.

3. ábra. Az ukrán és a magyar nyelv használata adatközlőink válaszai alapján (%-ban)

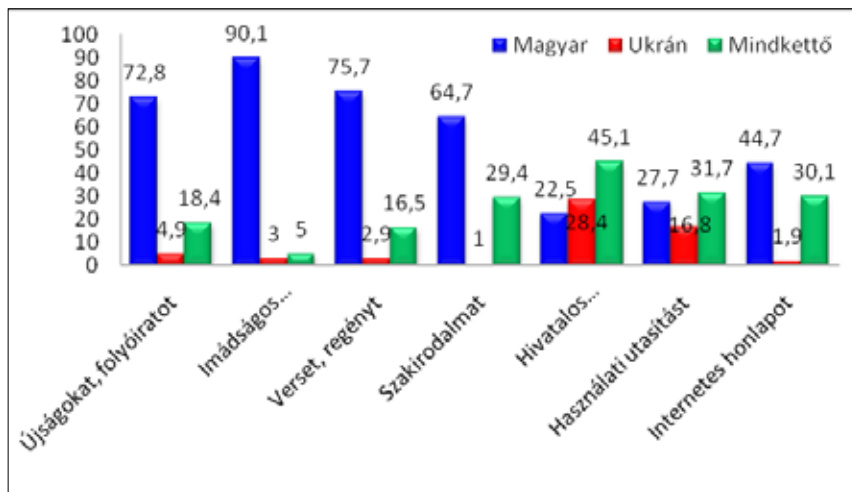
Ugyanakkor, ha figyelembe vesszük a harmadik választási lehetőségre adott nagyszámú eredményt, az is észrevehető, hogy előbbi megállapítás nem teljesen pontos. Az 4. ábrán feltüntetett eredményeket figyelembe véve változik a helyzet. A hivatalokban, az orvosnál és bevásárláskor is a *mindkettő* válaszlehetőséget választották a legtöbben. Ami azt engedi meg feltételezni, hogy ezeken a helyeken az adatközlők felváltva használják az ukrán és a magyar nyelvet, az adott szituációnak megfelelően. A magyar nyelvhasználat a többi esetben dominál, ugyanakkor megjegyzendő, hogy a *mindkettő* mint lehetséges válasz, jóval megelőzi a kizárólagos ukrán nyelvhasználatot. Vagyis az adatközlők kommunikatív kompetenciájuk segítségével választanak verbális repertoárjukból a kommunikációs szituációhoz igazodva.

4. ábra. Nyelvválasztás különböző szintereken (%-ban)

A szóbeli kommunikáció mellett az írott nyelvhasználat, valamint a nyomtatott szövegekből való információszerzés is fontos. A kutatás során megpróbáltam kideríteni, hogy az adatközlők milyen nyelven olvasnak: *újságokat, Bibliát, szépirodalmat, szakirodalmat, hivatalos papírokat, használati utasítást és internetes oldalakat*. Választási lehetőségként megadtam 4 kategóriát: a *magyar, az ukrán, mindkettő és egyéb nyelvek* között választhattak az adatközlők, de a kérdőívek elemzésénél megjelentek új kategóriák is, igaz elenyésző százalékban (pl. *mindkettő-egyéb, magyar-egyéb, ukrán-egyéb, magyar-ukrán egyéb*). A megkérdezettek 72,8%-a válaszolta azt, hogy magyar nyelven olvas újságokat és folyóiratokat, 4,9%-a ukránul, 18,4%-a pedig mindkét nyelven, 1,9%-ot kapott a mindkettő-egyéb és magyar-egyéb válaszlehetőség. A kutatásban részt vevők 90,1%-a olvassa magyar nyelven a Bibliát és mindössze csak 3%-a ukránul, 5%-a mindkét nyelven olvas Bibliát és 2%-a pedig a magyar nyelv mellett még egyéb nyelven is. A szépirodalom olvasásakor is a magyar nyelvű szépirodalmat részesítik előnyben a válaszadók, amint ez a kapott eredményekből kiderül: 75,7% olvas magyar nyelven, 2,9% ukránul, 16,5% mindkét nyelven, 1,9% mindkét nyelven és egyéb nyelven is, 1,9% magyar és egyéb nyelveken olvas, 1% pedig ukrán és egyéb nyelven. A válaszokból az olvasható ki, hogy szépirodalom olvasásakor a rendelkezésre álló nyelvek palettája széles skálán mozog. Szakirodalmi olvasmányok tekintetében is a magyar nyelv élvez privilégiumot: 64,7% olvas magyarul szakirodalmat, 29,4% pedig mindkét nyelven, ukrán nyelven mindössze csak 1% olvassa a szakirodalmat, és itt az egyéb nyelvek sem kaptak számottevő százalékot. A szakirodalom olvasás tekintetében igaz ugyan, hogy a többség a magyart jelölte meg válaszként, de talán ebben az is szerepet játszik, hogy az intézmény tannyelve magyar, a diákok rendelkezésére állnak magyar nyelvű szakkönyvek, és nincsenek ráutalva az ukrán szakirodalom használatára. Hivatalos szerződések és iratok tekintetében mindkét nyelv használata a gyakori (45,1%), legalábbis az adatközlők válaszaiban. Ez az egyetlen kategória, ahol az ukrán nyelv használata megelőzi a magyar nyelvét, de nem sokkal (ukrán: 28,4% – magyar 22,5%), kevés százalék pedig egyéb nyelveken is olvassa ezen dokumentumokat. Azért is előzhette meg az ukrán nyelv használata a magyarét, mivel a hivatalos szervek az államnyelvet használják, ukrán nyelven készítik el a hivatalos dokumentumokat, nincsenek kétnyelvű úrlapok, formanyomtatványok. Használati utasításokat is sokan olvasnak két nyelven, számszerűsítve 31,7%, magyar nyelven a válaszadók 27,7%-a olvassa a használati utasítást, ukránul 16,8%, mindkettő és egyéb nyelven 8,9%, magyarul és egyéb nyelven pedig 5,9%. Internetes honlapok tekintetében szintén nagy változatosság figyelhető meg: 44,7% olvassa őket magyarul, 30,1% mindkét nyelven, 8,7% magyar és egyéb nyelven, 7,8% mindkét nyelven és egyéb nyelven is, 5,8% egyéb nyelven, s mindössze csak 1,9% olvassa ukránul.

Szerettem volna megtudni azt is, hogy érte-e már a megkérdezetteket valamilyen sérelem abból kifolyólag, hogy magyarul beszélnek. A válaszadók 39,6%-a mondta azt, hogy igen, érték már sérelmek anyanyelve használata miatt, és 60,4% válaszolta azt, hogy még nem érte sérelem ez ügyben.

5. ábra. Az adatközlők olvasási szokásai (%-ban)

Az igennel válaszolókat arra is megkértem, hogy írják le röviden az őket ért sérelmeket. Ezek közül néhány tipikus példa²:

„Kigúnyoltak. Nem voltak hajlandók kiszolgálni, míg nem szólaltam meg ukránul.”

„Utaztam hazafelé Beregszászból az Ungvár - Szőlős távolsági busszal és megkértem a sofőrt magyar nyelven, hogy álljon meg nekem a falu elején és az nem állt meg mert én magyarul kértem meg őt rá.”

„Munkácson az egyik boltban 2 férfi és egy nő rám szólt, hogy hogy képzelem én hogy magyarul beszélek. Szégyeljem magam!”

„Emelt szintű vizsgánál, amikor csak ukrán diákokkal voltam és azt mondták, hogy mit akar ez itt ukrán vizsgán, ha nem beszéli jól a nyelvet.”

„Kb. 2 éve történt az egyik barátommal vártuk a buszt és közben magyarul beszélünk. Egy idős bácsi ránk szólt, hogy mivel Ukrajnában élünk, használjuk az államnyelvet.”

A nyelvek presztízse nem feltétlenül egyformán jelentkezik minden nyelvhasználati szintéren. Előfordul, hogy egy szintéren a kisebbségi nyelv dominál, míg egy másik szintéren a többségi nyelv élvez előnyt. A nyelvek közötti „munkamegosztásra” kerestem én is a választ a kutatás során. Az adatközlők rendelkezésre hétköznapi életből vett szituációk álltak, 4-4 választási lehetőséggel.

A szituációk kiválasztásánál igyekeztem felölelni különböző nyelvhasználati szintereket: a formalist (pl. *adóhivatal*), a közéletit (pl. *gyógyszertár*), valamint a magánéleti szférát (pl. *otthon*).

A kutatás során használt szituációk a következők voltak:

² A válaszokat ugyanolyan formában, és helyesírással közlöm, ahogyan a kérdőív kitöltéskor az adatközlők leírták.

1. Adószámot kell igényelned. Milyen nyelven szólalsz meg az irodában?
 - a) magyarul
 - b) ukránul/oroszul
 - c) nem tudod
 - d) egyéb
2. A bankba mész reklamálni, mert a bankkártyád nem működik. Milyen nyelven teszed ezt?
 - a) magyarul
 - b) ukránul/oroszul
 - c) nem tudod
 - d) egyéb
3. A gyógyszerértárban milyen nyelven kérsz gyógyszereket?
 - a) magyarul
 - b) ukránul/oroszul
 - c) nem tudod
 - d) egyéb
4. Távolági buszon utazol, és meg szeretnéd állítani a buszt a házatok közelében, ami nem a hivatalos buszmegálló. Milyen nyelven kéred meg a sofőrt, hogy álljon meg neked?
 - a) magyarul
 - b) ukránul/oroszul
 - c) nem tudod
 - d) egyéb
5. Egy klubban vagy a barátaiddal. A pultnál megszólít egy fiú/lány ukránul. Milyen nyelven válaszolsz neki?
 - a) magyarul
 - b) ukránul/oroszul
 - c) nem tudod
 - d) egyéb
6. A barátod/barátnőd ukrán anyanyelvű, de beszél magyarul is. Milyen nyelven beszéltek egymással?
 - a) magyarul
 - b) ukránul/oroszul
 - c) nem tudod
 - d) egyéb

A kutatás tervezésekor azt feltételeztem, hogy a formális színtereken a többségi nyelv előnyöket élvez, míg a magánéleti színtereken a kisebbségi nyelv használata kerül majd előtérbe.

Az eredményekből kiderült, hogy az *adóhivatalban* a megkérdezettek 47,6%-a magyarul kérte adószámot magának, 44,7%-a pedig ukránul. A *banki reklamációt* a megkérdezettek 45,6%-a magyarul tenné, 41,7%-a ukránul, és itt már a válaszok között megjelent a kétnyelvű (vagy váltakozó nyelvhasználatú) reklamáció lehetősége is – 1,9%-uknál. A formális színterekre vonatkozóan

a feltevés nem igazolódott be, ha nem is mutatkozik lényeges különbség, mégis a magyar nyelvet választók aránya meghaladja az ukrán nyelvet választókéét.

A közéleti színterekre vonatkozóan az volt a feltevés, hogy nem az ukrán nyelv lesz a domináns, vagy legalábbis nem lesz lényeges különbség a két nyelv használati preferenciája között. A *gyógyszertárban* az adatközlők 59,2%-a magyar nyelven kér gyógyszereket, 33%-a ukránul/oroszul, 3,9%-a pedig magyarul is és ukránul is. Azért jelölhették meg többen is a magyar és ukrán nyelveket, mert a gyógyszerügyi alkalmazottak többsége beszéli mindkét nyelvet, és kommunikatív kompetenciája segítségével váltakoztatja azt. A *távolsági buszokon* viszont az ukrán nyelvhasználat oldalára billen a mérleg. A megkérdezettek 60,2%-a ukránul/oroszul kérné meg a buszsofőrt, hogy álljon meg neki, 30,1% magyarul, 2,9% magyarul is és ukránul is, és 6,8% nem tudja melyik nyelvet választaná. Feltevés a szituációkra adott válaszok fényében nem igazolódott be teljes mértékben.

A formális és közéleti szintértől fokozatosan távolodva tértem át a magánéleti szintre. A feltevés az volt, hogy a magánéleti szinten a kisebbségi nyelv használata fog dominálni. Az első szituáció egy *klubban* játszódik, ahol ukránul szólítják meg az adatközlőt. 38,8% magyarul válaszol, 47,6% ukránul, 6,8% nem tudja, hogyan válaszolna, 1% egyéb nyelven válaszolna, 3,9% magyarul is és ukránul is beszélne az őt megszólítóhoz. Itt az ukrán nyelvet választók aránya kevéssel ugyan előtérbe kerül, de annak a lehetősége is fennáll, hogy szolidaritásból válaszolnának vissza ukránul (lásd Márku 2008). Az utolsó szituációban az volt a kérdés, hogy egy *ukrán anyanyelvű baráttal/barátnővel*, aki beszéli mindkét nyelvet, milyen nyelven társalognának. Ebben a szituációban kimagaslott a magyar nyelv használatának aránya, 73,8% beszélne magyarul, 12,6% ukránul, 1,9% nem tudja, 2,9% egyéb nyelven, 8,7% pedig magyarul is és ukránul is. Ennél a kérdésnél kitűnik az anyanyelvhasználat prioritása, ugyanakkor befolyásolhatja a nyelv választást a nyelvtudás foka. Ha nem beszéli esetlegesen az adatközlő jól az ukrán nyelvet, előtérbe kerül az anyanyelvhasználat, míg ha igen, akkor mindkét nyelv használata egyformán lehetséges. A feltevés itt sem igazolódott be. Az 1. táblázatban összesítettem a kapott eredményeket, csökkenő sorrendbe állítva a szintereket a magyar nyelvhasználat alapján.

1. táblázat. Nyelvhasználati szituációk összesített eredményei

	magyar	ukrán	nem tudja	egyéb	mindkettő
Ukrán anyanyelvű barát (m*)	73,8%	12,6%	1,9%	2,9%	8,7%
Gyógyszertár (k)	59,2%	33%	3,9%	-	3,9%
Adóhivatal (h)	47,6%	44,7%	7,8%	-	-
Bank (h)	45,6%	41,7%	8,7%	1,9%	1,9%
Klub (m)	38,8%	47,6%	6,8%	1%	3,9%
Busz (távolsági) (k)	30,1%	60,2%	6,8%	-	2,9%

* m – magánéleti szintér; k – közéleti szintér; h – hivatalos szintér

Ugyanakkor téves lenne olyan következtetések levonása, hogy a válaszadók előnyben részesítik az ukrán nyelvet bizonyos helyzetekben. Arról lehet inkább szó ezekben az esetekben, amit már Márkunál (2008:75–77) is olvashattunk, hogy szolidaritásból és az egynyelvű kirekesztésének elkerüléséért választják az ukrán nyelvet. A szolidaritás és kirekesztés elvét támaszthatják alá azok a válaszok, ahol az adatközlők megjelölték a magyar és az ukrán nyelv használatának lehetőségét is.

Összefoglalás

A tanulmányban egy kisebb empirikus felmérés részeredményeit mutattam be. A II.RFKMF hallgatóinak nyelvhasználati szokásait vizsgáltam. A kutatás eredményei alapján összegzőként elmondható, hogy a kutatás előtt felállított hipotézisek egy része beigazolódott, míg más részük nem. A kutatás tervezésekor azt feltételeztem, hogy a formális színtereken a többségi nyelv előnyöket élvez, míg a magánéleti színtereken a kisebbségi nyelv használata kerül majd előtérbe. Ugyanakkor az eredmények alapján ez nem nyert bizonyítást, az adatközlők kommunikatív kompetenciájukra támaszkodva döntenek a mindennapos helyzetekben. A kapott eredmények megerősítik a korábbi vizsgálati eredményeket, ugyanakkor érdemes lesz újabb vizsgálatokat folytatni a kisebbségi nyelvtörvény életbelépésének köszönhetően.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Csernicskó István (szerk.) 2003. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Ungvár: PoliPrint.
- Csernicskó István (szerk.) 2010a. *Megtart a szó*. Budapest–Beregszász, PoliPrint.
- Csernicskó István (szerk.) 2010b. *Nyelvek, emberek, helyzetek. A magyar, ukrán, orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár, PoliPrint.
- Csernicskó István 2008c. Ukrajna és a nyelvi sokszínűség. *Tanulmányok a kétnyelvűségről IV*.
- Csernicskó István 2009a. Az ukrán oktatáspolitikai a nyelvi asszimiláció szolgálatában. *Korunk* 2009/február: 33–40.
- Csernicskó István és Ferenc Viktória 2009b. Проблемні питання викладання української мови у школах з угорською мовою навчання. In: Герцог Ю. ред.: *Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи*. Ужгород, Поліграф центр Ліра.
- Csernicskó István 2009c. Nyelv, oktatás és azonosságtudat összefüggései Ukrajnában. In: Karmacsi Zoltán és Márku Anita (szerk.): *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Ungvár, PoliPrint.
- Csernicskó István és Ferenc Viktória 2009a. Az ukrán oktatáspolitikai és a kárpátaljai magyar felsőoktatás. In: Horváth István és Tódor Erika Mária (szerk.): *Nemzetállamok, globalizáció és kétnyelvűség*. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kriterion.
- Csernicskó István – Göncz Lajos 2009. *Tanymelvválasztás a kisebbségi régiókban: útmutató kárpátaljai magyar szülőknek és pedagógusoknak*. Budapest, Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatala.

- Csernicskó István – Márku Anita (szerk.) 2007. „*Hiába repülsz te akárhová...*” *Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához.* Ungvár, PoliPrint.
- Márku Anita 2008. *Érvényes történetek.* Ungvár–Beregszász, PoliPrint.
- Márku Anita 2011. „*Po z akárpátszki*” *Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák (nyelvválasztás, kódváltás) szocio- és pszicholingvisztikai aspektusai a kárpátaljai magyar közösségben.* PhD értekezés, Veszprém, Pannon Egyetem.
- Kiss Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

2012. 06. 05.

Tanévzáró és diplomaátadó ünnepség

Teaching and learning a second language and a foreign language

Rezümé Jelen tanulmány a 2006-ban megkezdett kutatásunk második fázisának eredményeit mutatja be. Beregszászi tízéves magyar iskolásokat kérdeztünk a nyelvtanulásukról (ukrán mint második nyelv és angol mint idegen nyelv). A tanulók motivációja mellett azt is vizsgáltuk, milyen kapcsolat van nyelvhasználatuk és identitástudatuk között. A kapott eredmények azt bizonyítják, hogy a tanulók belsőleg motiváltak az angoltanulásra, illetve külsőleg az ukrán nyelv tanulására. A tanulmány arra is rámutat, milyen összefüggések vannak a tanulók etnikai hovatartozása, nyelvtudása és motivációja között.

Резюме У статті представлені результати другого етапу дослідження, розпочатого у 2006 році. У ході дослідження були опитані учні угорської національності 10-річного віку про вивчення ними української мови як другої та англійської як іноземної. Окрім дослідження впливу мотивації на вивчення мов, досліджувався і зв'язок між вибором мови та ідентичністю. Результати дослідження підтверджують, що до вивчення англійської мови спонукають внутрішні мотиви, а до вивчення української мови – зовнішні. У публікації також простежується рівень взаємозв'язку між етнічною приналежністю, знанням мов та мотивацією.

Abstract The present article focuses on the findings of the second phase of a longitudinal, cross-sectional research project started in 2006 that applied the mixed methods design. The research was carried out among ten-year-old Hungarian learners of English as a foreign language and Ukrainian as a second language. The learners' motivation in learning two languages was compared and contrasted. The results prove that the surveyed learners are intrinsically motivated to learn English and are extrinsically motivated to learn Ukrainian. Besides, impacts of some factors of educational policy on the learners' motivation were indicated. An attempt was also made to establish the level of relationship between the learners' ethnic identity, language background, language knowledge (in both languages) and motivation.

Key words: English as a foreign language, Ukrainian as a second language, motivation, identity, educational policy.

1. Description of the research context and background to the study: clarifying the key research concepts

The present paper describes the findings of an investigation carried out among ten-year-old Hungarian children living in a minority context in Ukraine concerning their studies of two modern languages: English and Ukrainian. The study was conducted in Transcarpathia (Zakarpatska oblast – Закарпатська область), an administrative region in western Ukraine, where about 150 000 Hungarians live in a minority context. Berehovo is a small town in the west of Transcarpathia with a population of 26 000 people. Forty-eight percent of the inhabitants are Hungarians (Molnár & Molnár, 2005). There are four Hungarian

* PhD; II. Rákóczi Ferenc Transcarpathian Hungarian Institute, Department of Philology.

** PhD; II. Rákóczi Ferenc Transcarpathian Hungarian Institute, Department of Philology.

*** II. Rákóczi Ferenc Transcarpathian Hungarian Institute, Department of Philology.

**** II. Rákóczi Ferenc Transcarpathian Hungarian Institute, Department of Philology.

schools in the town where the first phase of our longitudinal study was conducted in the 2006/2007 school year.

Originally, we wanted to get insights into the processes and compare the outcomes of teaching English as a foreign language (EFL) and teaching Ukrainian, the official state language in Ukraine, a second language (USL) to Hungarian minority children in our region. (For Hungarian learners it is compulsory to learn at least three languages in the Hungarian minority schools: Hungarian, their first language (L1), Ukrainian, a second language for them, simultaneously being the official language of the country (L2/USL) and a foreign language – mostly English (EFL).) We examined the differences between the two processes of teaching EFL and teaching USL in Hungarian schools, the reasons that caused these differences, as well as the outcomes. Thus, 76 eight-year old learners' proficiency was examined in the two languages. A test battery was designed in which learners' four language skills were assessed. The English test had a parallel Ukrainian version (Huszt, Fábán & Bárányé, 2009).

Based on our experiences as teachers of English and Ukrainian, we hypothesized that the learners' knowledge of English was better than that of Ukrainian because for more than a decade Hungarian learners have been facing serious difficulties in learning the state language of the independent Ukraine (Csernicskó, 2004). This was also indicated by the results Hungarian learners achieved at the numerous English and Ukrainian local study competitions. At these competitions Hungarian learners always achieved higher scores in English than in Ukrainian. Our hypothesis was refuted by the findings of the proficiency tests, as learners performed better on the Ukrainian test than on the English one, and more importantly in the productive skills (speaking and writing). We explained this by the learners' closer and more frequent contact with Ukrainian than with English.

We found that there were differences between the EFL and USL teaching processes in that in the EFL classrooms the teaching focus was more on communication, while in USL classrooms teaching was limited to grammar and translation and real communication needs and the language learning abilities of the learners were not taken into account during the teaching process (evidence for this comes from document analysis (Bárányé, Fábán & Huszt, 2007) and classroom observations (Huszt, 2003)). The reason why communicative skills were still better in Ukrainian than in English, despite the methods used during teaching, must have been the fact that there were bilingual children among the learner participants who used Ukrainian in their everyday lives, too.

2. Aims in Phase 2 of the research and research questions

In the second phase our aim was to see whether there was an improvement in the learners' proficiency in the two languages. We also surveyed the learners' ethnic identity, motivation, and attitudes to learning the two languages. However, we did not examine whether any kind of changes were introduced in the English

and Ukrainian teaching processes during the two-year period that passed between Phase 1 and Phase 2 of our research. No variations such as the teacher or his/her methodology or materials were observed in this period.

We have compared the curriculum requirements in English and Ukrainian, and the number of lessons per week in both subjects. We have also looked at textbooks with special attention to the tasks and texts aimed at developing the learners' receptive skills (Ivasiuk, Gujvaniuk, & Buzynska, 2005; Karpiuk, 2005; Rozumik, Laver, Penzova, Pynzenyk, & Chudak, 2005).

The main research questions are summarized in Table 1 below. It is clear from the table that the five research questions represent five different categories. The data obtained during the research will be analysed along these broad categories and an attempt will be made to establish the relationship among the categories.

Table 1. Research Questions

Language study	Language use	Ethnic identity	Motivation	Impacts of educational policy
Are children encouraged to learn English and Ukrainian? By whom and how?	What language is used by the children in various spheres of their lives?	What is the children's ethnic identity?	Are learners motivated to learn English and Ukrainian? How?	Does educational policy have any impacts on the learners' achievements or motivation? If yes, what influences are they?

3. Research design: participants, instruments and procedures

Ninety-two fifth-graders aged 10 to 12 of four Hungarian schools of our home town, Berehovo (Beregszász) participated in the second phase of our longitudinal study among whom there were 44 boys and 48 girls. Most of them come from an urban area; only 13 children live in the country in one of the villages around Berehovo. Ninety learners (98%) declared having Hungarian as their mother tongue, while two children claimed that their first language was Ukrainian. Seventy-six children out of the 92 also took part in the first phase of our investigation in 2006.

Learners were asked to fill in a proficiency test in English and in Ukrainian. The tests were parallel, i.e. their structure and tasks were identical. Our aim with this test was to compare and contrast the results of the first and the second phases of our research (third and fifth grade results). The written test contained five sections: listening, reading, writing, vocabulary, and grammar.

Our second research instrument was a questionnaire designed for the learners in which we inquired about the learners' preferred language use in their families, their nationality and identity, as well as motivation to learn foreign languages (meaning English and Ukrainian). This aspect was investigated through questions

like the learners' most and least favourite school subjects, and the lost and least favourite activities in the language lessons, respectively. This idea was adapted from Nikolov, 1999.

We also conducted document analysis: the Grade 5 English and Ukrainian textbooks of the learners were examined with the aim to get clearer insights into the processes of teaching a foreign language and a second language to Hungarian learners in a minority context. We hoped to better understand the input that our learners get from their language textbooks and how this contributes to the learners' language learning success.

The data were collected and processed in spring, 2009. We are now planning the third phase of our longitudinal research to see what kind of changes occurred in the learners' language knowledge since the very start of the investigation.

4. Findings

4.1 Teaching English: background

As a result of the educational reform of 2003, schoolchildren start learning a FL in the second grade, i.e. at the age of seven: three years earlier than before the reform. Except for a few schools where still German or French are taught, English has become the dominant foreign language in about 95% of the 102 Hungarian schools of the area. The number of lessons a week in the schools for minorities is quite low: two lessons in grades 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, and 11, while three lessons in grades 5 and 6. Schools specialized in art subjects can have 3-5 English lessons a week, however, few schools have this specialization. In addition to the low number of lessons, teachers have to work with large heterogeneous groups. The class can be divided into two groups only in case the number of learners is more than 27. These two facts make the learning process less effective.

The situation in the Hungarian schools, however, has improved by providing the schools with qualified teachers. As a result of mass emigration of teachers who hoped to earn a better living in Hungary after the borders were opened in 1989, the 1990s were characterised by a lack of qualified English teachers (Husztí 2004; Fábián, Husztí, & Lizák 2005, pp. 4-8). The improvement in this area started in 2002, when English teachers graduated from the II. Rákóczi Ferenc Transcarpathian Hungarian Institute for the first time, so due to English-teacher training at the college this problem seems to be solved.

4.2 The English textbook for the fifth grade (Karpiuk 2005)

The book officially suggested by the Ministry of Education and Science was designed and written for the majority schools without taking into account the needs of the minority learners.

The textbook consists of eleven units each containing exercises for developing all the four skills. The order of exercises is the same as the sequence of

the skill acquisition, i.e. the exercises for developing the receptive skills are followed by those developing the productive ones. The language of instruction and the questions for comprehension is English. The exercises suggested for work in the classroom are based on interaction, so a number of exercises for pair and group work, which are considered to be the basis of communicative language teaching, are suggested. In addition, in each unit a task inspires learners to be creative and carry out some project work. The vocabulary suits the interest of the 10-11-year-old children of our age (e.g. words connected with the internet). The topics are also chosen according to the interest of the children, so the author took into consideration the age peculiarities of the learners (e.g. friends, holidays, hobbies, everyday activities).

One of the advantages of the textbook is its rich socio-cultural information about British life, culture, customs and traditions. At the same time, Unit 10 is about Ukraine, its customs, some historical events and towns. What makes this part learner-centred is that an imaginary Ukrainian schoolchild introduces his native town, so the material is not simply given as dull facts and data, but rather personalised. In this unit we see an example of the cross-curricular approach as the material learnt in subjects like "History of Ukraine" or "Me and Ukraine" is reinforced in the EFL lesson. While this unit ("We are Ukrainians") strengthens the national identity of the Ukrainian learners, for the children of the national minorities it helps to get a deeper insight into the culture of the nation they live by. In the units, a section called "Grammar point" introduces a grammar phenomenon or grammar structure (e.g. comparison of adjectives, tense formation, use of articles, etc.). They teach grammar to children inductively. These parts are always followed by exercises to practise the formation and use of the area of grammar introduced in the unit. The types of exercises are varied: multiple choice, gap-filling, word transformations, matching, etc.).

About the structure of the textbook it can be concluded, that the material is presented clearly, the units are based on each other and the whole book is coherent. To sum up the results of the textbook analysis, we can state that the book compiled by Karpiuk for the fifth form is up-to-date and meets the main demands and expectations of the modern era towards a foreign language textbook.

4.3 Teaching Ukrainian: background

At present, 22 teachers teach Ukrainian in the Hungarian schools of Berehovo/Beregszász. Out of them ten teachers are qualified teachers of Russian, retrained to teach Ukrainian, six teachers are trained and qualified to teach as a class teacher in the elementary school, while six teachers have pedagogical qualifications as teachers of the Ukrainian language and literature.

Several deficiencies can be identified in the process of Ukrainian language teaching in Transcarpathian Hungarian schools besides the many positive initiatives (like organizing teacher seminars focusing on the improvement of the quality of teaching Ukrainian, creating specialised language classrooms, the Program of

the Beregszász Town Council including the intention to increase the weekly hours in Ukrainian as well as working out and publishing supplementary materials for teachers of Ukrainian and workbooks for learners, etc.). In 2009 these drawbacks and deficiencies were explained by the leading manager of the Beregszász Town Council responsible for education in the area with the lack of the Ukrainian context, and the problems in the methodological supply and lack of qualified Ukrainian teachers in the Hungarian schools (Bubniak, 2009, p. 270). Beregszászi and Csernicskó (2005, p. 82) consider that by taking into account the situation of the Transcarpathian Hungarian community the problems related to the teaching of Ukrainian including language, educational and society issues could be solved.

The practice of recent years has not focused on solving the problem; rather, it set further challenges for the learners of Hungarian schools.

So far the most discriminative factor against the learners of Hungarian schools has been the advanced level school-leaving examination in Ukrainian language and literature, introduced in 2008. It is important to emphasise here that the syllabus in the mentioned disciplines are not similar for learners of Ukrainian schools and learners of Hungarian schools (Movchan, Levchyk, Kaminchuk, et al., 2005; Shelehova, Tykhosha, Korol'chuk, et al., 2005; Danysh, Chuchka, & Hertsog, 2005; Ivasiuk, Huivaniuk, Buzyns'ka, et al., 2005). As a result, a certain number of compulsory and suggested readings present in the curriculum of Ukrainian schools are not included in the curriculum of nationality schools. This hurts the rights of those learners who study at nationality schools because they do not have equal chances at the school-leaving examinations or at the entrance examinations to universities or colleges.

4.4 Teaching Ukrainian: the textbooks

4.4.1 Ukrainian literature textbook for Grade 5 (Ivasiuk, Huivaniuk, & Buzyns'ka, 2005)

The first issue that strikes one's eyes is the fact that the language used in the textbook does not correspond to the level of knowledge of Ukrainian of Hungarian native learners because it applies exclusively Ukrainian terminology; the dialectal, regional or archaic words and expressions are explained only in Ukrainian; the number of such phrases in the texts is sometimes too high to suit the pupils' ability to perceive them.

The illustrations used in the book are diverse, they help learning effectively; however, we consider that the given age group needs even more of them. The material in the book refers to interdisciplinary relations (with history, ethnography, drawing, or language). Acquisition of the learning material is helped by comprehension questions exclusively in the target language. The level of complexity of the comprehension questions is appropriate for the age group but the language used in the texts is often incomprehensible.

The textbook is a reader at the same time. The explanations of terminology, biographical data of writers, and the glossary are Ukrainian, i.e. the pupils read

everything in the original, unabridged. The texts are often incomprehensible for the learners, their language causes difficulties for the pupils to understand them and these do not encourage or motivate children to learn Ukrainian and achieve success. Because of these difficulties children lose their interest and become demotivated. The textbook pays appropriate attention to regular revision and consolidation of the material. However, the summary questions at the end of the units can fulfil their role and function only in case the pupils understand them. In its present form and with its present content, the textbook is not appropriate for being applied among pupils of various learning rate and tempo.

4.4.2 Ukrainian language textbook for Grade 5 (Rozumik, Laver, Penzova, Pynzenyk, & Chudak, 2005)

The textbook is logically constructed and is full of illustrations; however, its use for successful language acquisition of Grade 5 Hungarian learners is doubtful. To support this view, we present an example: the authors of the textbook, as a summary at the end of a unit (p. 11) expect a written answer to the question ‘Why is it necessary to learn one’s mother tongue and the state language?’ As a guided writing task, they also give a scheme or ‘plan’ according to which the learners have to develop their mini-essays: 1. your mother tongue; 2. the necessity of enriching one’s mother tongue culture; 3. the language you use when you talk to your friends or neighbours; 4. whether you can use Ukrainian in the shops or a café; 5. do you happen to be in difficult situations when you talk to people who do not speak Hungarian? 6. why is it necessary to learn one’s mother tongue and the state language? All these questions prove that the experts are aware of the fact that it is difficult for Hungarian learners in a minority context to communicate freely in the state language. Despite this fact, they write certain rules and exercises as if the target population were native Ukrainians.

The authors have paid adequate attention to the review of the material of the elementary school. This is also required by the curriculum. The parts about phonology and morphology, the simple syntactical structures together with the practical exercises all coincide with the language level of the learners. The quantity and necessity of rules and definitions in the textbook is highly questionable (at times the rules are thirteen lines long, and three rules or definitions may occur per grammar topic). This all proves that the main aim of the textbook is to teach grammar, rather than language use.

The advantages of the book include parts with illustrations that correspond to the learners’ interest; it provides various topics and exercises for developing the learners’ speaking skills; it helps the processing of the topics with questions appropriate for the learners’ language knowledge, sometimes it also provides models. These parts might motivate the learners and encourage them for solving the tasks in the textbook. At the end of each topic there is a bilingual glossary helping the learners acquire the material more easily. The book contains numerous sample

sentences and texts that the authors wrote themselves tailoring them to the learners' level of language knowledge.

The authors of the textbook in use at present call the learners' attention to the differences between Hungarian and Ukrainian, as well as to the peculiarities one should focus on when translating from Ukrainian into Hungarian or vice versa. It is also positive that the book pays adequate attention to regular and systematic revision of the material, and to preparing the learners for summary tests.

In conclusion, we can state that compared to the previously used textbook (Skab, Skab, & Fabian, 1999) the book under analysis tries to develop the learners' communicative competence, although it is highly grammar-focused. By taking into consideration the needs of the target population, based on the material of the textbook it would be worth designing workbooks, audio material, and other teaching aids and providing learners with them with the purpose of better acquisition of the material.

4.5 Learner motivation to learn L2 and FL: impacts of educational policy

4.5.1 Language learning

The answers to the question whether the learners are encouraged to learn the foreign or the state language were surprising: only five learners (6%) are not stimulated to learn either of the languages, 71 learners (77%) are encouraged to learn both languages. Among the participants 12 learners (13%) are told to study Ukrainian hard but not English, and the case of four participants (4%) is vice versa, they are emboldened to learn English but not the state language. In general, more participants of the study are encouraged to learn Ukrainian than English (see the summary of the data in Table 2).

Table 2. Encouraging language learning (n=92)

LANGUAGE → ENCOURAGEMENT ↓	English	Ukrainian
Yes	75	83
No	17	9

In most cases, either one of the parents or both of them encourage language learning. The answers, however, show that grandparents, brothers or sisters, godparents or other relatives also have positive influence on the learners. One questionnaire contains an answer stating that the learner encourages himself. Only in one of the schools all learners answered that the teacher of Ukrainian motivates them, though it should be the task of every teacher. In the same school the form-master, who is not a language teacher, was also mentioned to be a person motivating them. Two learners taking private lessons consider their private teachers to be motivating. In case of Ukrainian, 17 learners (18%) mention friends who both

motivate and help them; in case of English, one learner names his/her neighbour “whose son is in America and in two years I’ll go there too” (a ten-year-old village girl).

Most learners are motivated orally. They wrote mainly about the goals of language learning, having a clear understanding why they should know these two languages. Among the types of motivation we can distinguish integrative, instrumental and extrinsic motivation. (Dörnyei 1994; Nikolov 1999; Sheldon 2007). As the intrinsic and integrative types of motivation are close to each other, we included them into one category. Table 3 contains a summary of the way the participants of the research are motivated to learn USL and explained the reasons why they need the language.

Table 3. Ways and means for motivating pupils to learn Ukrainian

Integrative / Intrinsic	Instrumental	Extrinsic
I always speak Ukrainian with my grandmother.	When I go shopping, I need it.	Ukrainian books are bought for me.
My Dad says that my life depends on my being able to speak Ukrainian.	You (should) study in order not to fail.	When I get a good mark I am told: “Go on like this”
If I don’t study, I’ll become nobody.	To get a good mark.	“If you won’t/don’t study hard I’ll enrol you into a Ukrainian school”, my parents always threaten me. (negative)
Because my Dad is Ukrainian.	To be able to enter a university or college.	You’ll be nobody in case you don’t know Ukrainian. (negative)
Because it’s necessary.	To be able to study further.	I’m always told to watch Ukrainian TV channels.
Because we live here, in Ukraine.	To be able to exist.	
Because it’s the state language.	Because it will be important for my future job.	
To be able to talk to everybody who lives in Ukraine.	I won’t be able to find a job without it.	
“Be attentive and you’ll be smart!”	I’ll be able to reach a lot when I grow up if I know Ukrainian.	
	When I go somewhere I want to know it.	

Among integrative and intrinsic motivation factors we can find those indicating that having a good command of the language is important for the learners as they wish or need to communicate or integrate with the native speakers of the target language; for example, “This is the state language, To be able to speak to everybody who lives in Ukraine.” The instrumental motivational factors are more diversified. They refer both to the present (e.g. study in order not to fail, get a good mark, go shopping, to know it when going somewhere) or future (e.g. further studies, future job, reaching “a lot”). Extrinsic motivation is manifested in reassuring children to use external devices in language learning (Ukrainian books, TV channels). Parents occasionally do not hesitate to even apply verbal threats (enrolling the child into a Ukrainian school).

For learning EFL the participants are motivated as summarized in Table 4.

Table 4. Ways and means for motivating pupils to learn English

Integrative / Intrinsic	Instrumental	Extrinsic
I read English books.	“Learn because you might need it once”.	I take private tutorials.
I watch English TV channels.	“Pay attention to the teacher and get a good mark”.	
I myself want to learn English.	To get a good mark.	
English is a world language.	To be able to use a foreign language.	
To be able to communicate with English-speaking people.	If I can speak more languages I can find a job more easily.	
People all around the world can speak English.	If I travel somewhere with my family, I need to know English.	
It’s necessary for the Internet.	When we travel somewhere we need it.	
The sport channels are in English.	To understand English films.	
‘As many languages as many people’, the proverb says.	Because an English test is necessary for entering the university.	
	To be able to speak English with the teacher.	
	To be able to pass a language exam.	
	To be able to speak it when I go to Miami.	
	I study in order to be able to succeed in other parts of the world too.	

In motivating children to learn EFL, extrinsic motivation appears in a lesser degree than in the case of USL. Only one answer referring to extrinsic motivation could be found among those enlisted in connection with English. However, the

results proved that children were mainly instrumentally motivated, i.e. the English language is considered to be a tool for reaching a certain distant aim. Most of these aims are related to the learners' future studies, job or free-time activities. The results show that the participants find it important here and now (being still children) to acquire a good basis for developing their language skills.

Having compared the learners' motivation in the two languages we can state that the motivating factors are similar. It is striking how strong the desire of the learners to reach certain aims in the future is in relation to both languages. They feel that these languages are important from the point of view of their future studies and jobs. In addition, learners are completely aware of the fact that knowledge of the state language is essential for them to be successful in Ukraine. Knowledge of English, at the same time, is a kind of window through which the world can fly open for them.

4.5.2 Motivation

In the questionnaire, we asked the pupils about the three subjects they love most of all and about those they do not like at all. With the help of these questions we wanted to find out the pupils' attitude to English and Ukrainian as school subjects. We also observed the rank order of English and Ukrainian among the pupils' most and least favourite subjects. The results are summarized in Table 1 (the numbers indicate the number of pupils who marked the given school subject as their favourite).

Table 5. Favourite school subjects

	English	Ukrainian
1 st rank	7	2
2 nd rank	5	3
3 rd rank	16	4
	28 (30.4%)	9 (9.8%)

The results show that 28 pupils (30.4%) out of the 92 (100%) pupils who were questioned marked English as their favourite subject, while Ukrainian was marked only by 9 (9.8%) pupils. It is obvious that a pupil studies their favourite subject with more pleasure, more easily and with bigger enthusiasm than the subject that they do not like. Thus, it can be stated that three times as many pupils are motivated to learn English than Ukrainian.

Table 2 summarises the rank of English and Ukrainian among the least favourite school subjects of the pupils. The numbers indicate the number of pupils who marked the given school subject as their least favourite

Table 6. Least favourite school subjects

	English	Ukrainian
1 st rank	14	15
2 nd rank	7	12
3 rd rank	4	10
	25 (27.2%)	37 (40.2%)

The results in the table show that 27.2% of the questioned pupils mentioned English and 40.2% of pupils claimed Ukrainian as their least favourite subject. On the other hand, the difference here is smaller (13%) than between English and Ukrainian as the most favourite subjects (20.6%). Therefore, it may be stated that a larger proportion of the surveyed students are motivated to learn English than to learn Ukrainian. If we compare the favourite and the least liked subjects, we can see that in case of the English language, approximately so many pupils like English lessons in the Hungarian schools of Beregszász as many do not ($30.4\% \approx 27.2\%$). However, in connection with Ukrainian the difference is significant because approximately 10% of the pupils like the lessons of Ukrainian language, while four times as many pupils (approximately 40%) do not like them.

We believe that the reason for this result must be sought for in the quality of the lessons. To investigate this issue, we enquired about those activities that the pupils do with the greatest and with the least pleasure in the lessons of English and of Ukrainian. Table 3 summarizes the activities that the pupils prefer most and least in the lessons of English and of Ukrainian. The numbers in the separate columns indicate how many students marked certain activities as the most preferred ones. The activities in the table are given in general categories (for example, there was a pupil who only liked simply writing in the lessons of English, another one liked only copying texts from the textbook into his/her notebook, and yet another one mentioned the calligraphy practice. Therefore, we classified these answers uniformly into the category of ‘writing’.).

Table 7. Preferred activities

English	Number of learners	Ukrainian	Number of learners
Writing	31	Writing	41
Listening	21	Reading	27
Playing games	16	Learning (e.g. poems)	20
Learning (new words, poems, etc.)	16	Answering the teacher’s questions	13

Reading	14	Speaking	7
Speaking	13	Listening	7
Answering the teacher's questions	13	Drawing	7
Singing	11	Playing games	3
Translating	4	Using a dictionary	3
Reciting poems	2	Translating	1
Putting down unfamiliar words into vocabulary notebook	1	All the activities, except answering the teacher's questions	1
Doing exercises based on English rhymes	1	No activities	1
No data	2	No data	4

Let us examine how the students' language skills appear among the favourite activities in the English and the Ukrainian lessons (the results are based on the pupils' own admission). We can see that in case of both subjects most students identified writing as a favourite activity. We have already mentioned in details above that in the case of English what tasks are covered by this category of activities. In the case of the Ukrainian language, the list of activities is extended by writing of compositions, sentences, and dictations. In the case of the English language, the second most popular language skill is listening comprehension, while in the case of the Ukrainian language it is reading comprehension. Twenty-seven (29.3%) pupils prefer reading in Ukrainian, while only 14 (15.2%) pupils prefer reading in English. However, in the case of Ukrainian, listening comprehension occupies a very low position because only 7 (7.6%) pupils identified it as a favourite activity. Thus, less than 10% of pupils like to listen and understand the speech in the lessons of Ukrainian. In spite of this, the results of the language skills test completed by the pupils during the research period have proven that the students' receptive skills (listening comprehension and reading) are better in Ukrainian than in English. Thirteen pupils like to speak English in the lessons, while only 7 pupils like speaking Ukrainian. It is unfortunate that these figures are so low, but English again is in a more favourable situation. Sixteen pupils like to play in the lessons of English, while only three pupils like to play in the lessons of Ukrainian. This indicator is of great concern. As we know, a game has a real motivating force (Fruttus & Bede, 2003), however it seems that pupils play less interesting games in the lessons of Ukrainian. We also have to mention the data that 11 pupils like singing in the lessons of English. This activity did not emerge at all in the pupils' list in connection with the lessons of Ukrainian.

With the help of the questionnaire we also investigated those activities which pupils did not like in the language lessons for one reason or another. Here we have not distinguished between English and Ukrainian lessons, as we were

interested in them for general pedagogical reasons. Thirty-four pupils did not reply to this question, therefore Table 4 reflects the opinions of 58 pupils.

Table 8. Least liked activities

Activity	Number of learners
Writing (composition, test, dictation)	21
Learning (poem, Ukrainian grammar rules, biographies of Ukrainian poets and writers)	20
No such activity (likes everything)	13
Using a dictionary	11
Reciting poems	1

Almost every student mentioned writing either as a favourite activity, or as one that the pupils do not prefer. This proves that the various forms of writing (from copying to composition or essay writing) are very common in both English and Ukrainian lessons, although altogether more pupils like it than not ($72 > 21$).

Summarizing the above mentioned we can conclude that approximately one third of pupils are motivated to learn English, while approximately 10% of them are motivated to learn Ukrainian. This conclusion was made in accordance with the pupils' own admission about their favourite and less favourite subjects. In the next phase of our longitudinal research, classroom observations will be made in order to verify or refute the results.

4.6 Relationship between learners' ethnic identity, language background, language knowledge and motivation

4.6.1 Theoretical considerations connected with the topic

First of all let us examine what is meant by the term 'sense of identity'. The academic literature examines this question from different aspects. Alexander von Humboldt (1985, in Trimble & Dickson, 2004) in the 1830s thought that the language is the outer appearance of peoples' mentality. Their language is their way of thinking and vice versa, their way of thinking is their language. It is this definition that apparently makes clear that the mother tongue plays an important role in the formation of identity as they are often the same.

In an up-to-date formulation identity means that an individual views himself/herself and others view him/her too as somebody belonging to a certain ethnic or culture group. The individual can choose to what kind of group he would like to belong to (Cheung 1993). Phinney (2003) adds that these groups are characterised by the same culture, religion or place of origin.

Much more complicated is the identity of people coming from families with parents of mixed ethnicity or nationality (to this group belong children born in such families in Transcarpathia). Having interviewed people with mixed ethnical

background came to a conclusion that their decision about this or that identity/to belong to this or that group depends on several basic reasons. We would like to mention from these reasons those important from the point of view of our research that can serve as an explanation for certain results. One of these reasons is the influence of parents on children often stimulated by grandparents, the other – the “gender commitment” between parents and children: the girls tend to be loyal to mothers while the boys are more devoted to their fathers and consider them to be a model. Root points out that this fact “can influence ethnical socialization especially when the relationship between parents and children is very good and they mutually respect each other”. (Root 1992: 15)

Identity in the past was regarded as something permanent which once formed did not change any more. For example, if somebody was a carpenter by profession he was accepted by everyone as a carpenter and he also looked at himself as such. The academic literature on the topic today, however, says that a person has several identities that can continually change depending on the time and place the individual can be found. Cohen (2008) states that the sense of identity, whichever type we mean, is not biologically programmed into the person but is directly influenced by the social environment.

According to Pavlenko és Blackledge (2004) we can distinguish three types of identity: enforced, accepted and optional identity. The first type – enforced – is the one most of all connected with language learning. The following example helps to understand how pressing works in a language environment. Let us imagine that two people are talking together (either complete strangers or acquaintances). When they talk, language is the first thing they hear and both pay attention to each other’s intonation, word choice, meaning, grammar structures and elements of pragmatics (e.g. the way of using words). These facts tell a lot about a person as a member of the society. When, for example, one of them speaks grammatically incorrectly, the other will spontaneously consider him/her uneducated. If somebody uses too many words characteristic for scientific style in his/her everyday speech incorrectly or not in the right context, he can be considered as somebody wanting to make an impression on the listeners with his pedant speech. (This is anyway a negative interpretation). Summing up, the language we use is like an open book in which anybody can read about us.

It happens due to this ‘open book’ effect that some people force a certain identity on others even if it is not correct (Cohen 2008). We often hear about cases in Transcarpathia when Hungarian parents enrol their children into a Ukrainian school and they are not considered as smart as they really are by their teachers and schoolmates. It is not because these children are not intelligent enough but because their language skills in Ukrainian are not developed enough to express their thoughts in this language and overcome the difficulties that emerge while their status in the school and identity are being shaped. If the family background of such children is strong and they get support and encouragement from every family member problems are not likely to appear. However, in case of children

who are not supported by their families, this kind of forced identity can lead to the child believing himself that the s/he is not so intelligent as his/her Ukrainian fellows. This can be dangerous as the feeling of inferiority can develop from the very childhood and the person might feel that s/he can be only a second-class citizen in the country where s/he lives and pays taxes.

According to Pavlenko és Blackledge (2004) the second type of identity, accepted identity, is characteristic of the members of the dominant group of a society. These people like to belong to this group because being a member of the dominant group makes them feel privileged.

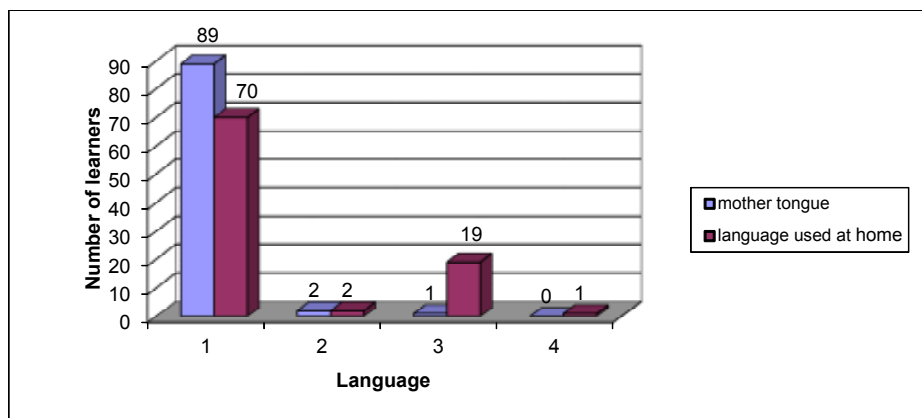
The effect of the society on the person's self-esteem and identity is enormous. If we take Hungarian children attending a Ukrainian school as an example we see that they are usually proud of their mother tongue when they speak it with parents at home, they are self-confident and their Hungarian identity is strong. In spite of this fact, scientists have proved that if the child is educated in a majority language he usually comes to a conclusion that it is the speakers of the majority or dominant language who have power within the country (Cummins 1986; Krashen 1996; Suárez-Orozco & Suárez-Orozco 2001). Naturally, he does not want to be/seem worse/less even if the price is giving up his/her mother tongue and changing his/her identity. In the Transcarpathian context it means that minority learners studying in Ukrainian schools realise that the language of a successful carrier in the country including Transcarpathia is Ukrainian. At the same time they also feel that Hungarian does not have a high status. This leads the child to the dilemma: which language to speak. If later as an adult s/he decides to speak the language having a higher status and prestige not handing the mother tongue down to the younger generation in the long run the language with the lower status can become less important and its speakers with minority identity can assimilate into the dominant nation

4.6.2 Language use

In addition to their native language, the pupils were also asked about the language of communication they use at home with those with whom they live together. Besides, the children were also requested to indicate if they use the Ukrainian language outside of school, and if so, with whom, when and how.

Eighty-nine pupils (97%) declared that their mother tongue is Hungarian, two (2%) mentioned that it is Ukrainian, and one student (1%) has said that one of the parents in the family is Ukrainian, the other one is Hungarian. Because both languages are used in the family, the pupil was entered in the Hungarian-Ukrainian category. The two Ukrainian-speaking children (2%) speak only Ukrainian at home, but among the 89 Hungarian-speaking pupils only seventy (76%) speak Hungarian at home, eighteen (20%) speak Hungarian and Ukrainian. The pupil who was labelled having 'mixed identity' uses both Hungarian and Ukrainian at home (1%). One pupil (1%) mentioned that he spoke Russian and Hungarian at home. The above mentioned results are reflected in details in Diagram 1.

The results show that although the native language of a vast majority of pupils is Hungarian, it does not automatically mean that this is the only language spoken at their homes.

1 = Hungarian, 2 = Ukrainian, 3 = Hungarian and Ukrainian, 4 = Russian and Hungarian

Diagram 1. The pupils' native language and the languages used by them at home

Correlation analysis was performed in order to find out if there was any relationship between the mother tongue and the language used at home. The correlation coefficient was 0.3 ($r=3$), which proves that there is some correlation between the two investigated factors, but it is not significant. In summary, the language used at home is only dependent on the mother tongue in 30%.

We were also interested in whether pupils used the Ukrainian language outside the compulsory Ukrainian language and literature lessons, i.e. beyond school time. Out of the questioned pupils 27 (29%) do not use Ukrainian beyond the school (it is totally possible in Beregszász, as 48% of the town's population is still Hungarian-speaking (Molnár & Molnár D., 2005)). Those who used Ukrainian beyond the school context marked different areas of the language use. Pupils had the possibility to mark more areas. These areas were classified into 11 groups, which are shown in Diagram 2. Twenty-four pupils (26%) declared that they used Ukrainian beyond school for communication with their Ukrainian-speaking friends, 23 (25%) pupils used Ukrainian when shopping in the stores and at the market, 14 (15%) pupils used Ukrainian for communication with their relatives, 9 (10%) pupils attended some specialized study groups (eg., dancing, gymnastics, sports training) and they used Ukrainian to speak to their group-mates, six (7%) pupils mentioned summer camps during their vacation when they used Ukrainian to speak to their room-mates, 5 (5%) pupils used Ukrainian to speak to their friends, or neighbours, 4 (4%) pupils used Ukrainian to speak to the teachers in Ukrainian special classes, 4 (4%) pupils used Ukrainian to speak to the doctor in

the hospital, 2 (2 %) pupils marked the music school they attended as the context for their Ukrainian language use.

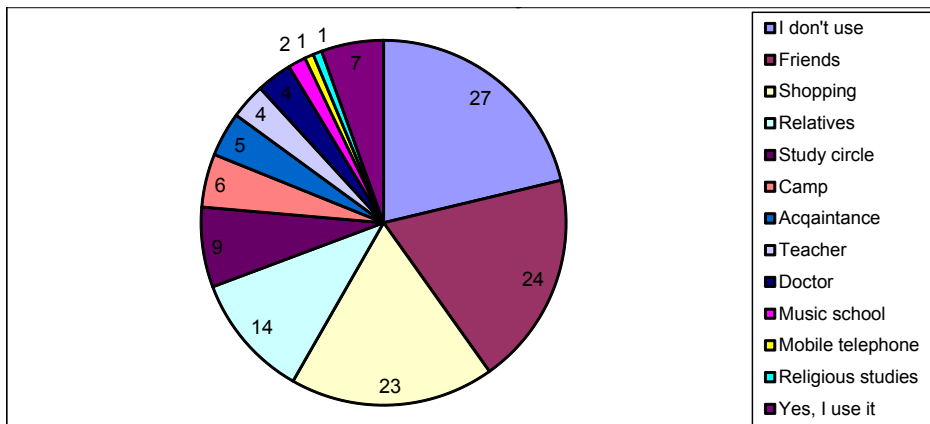

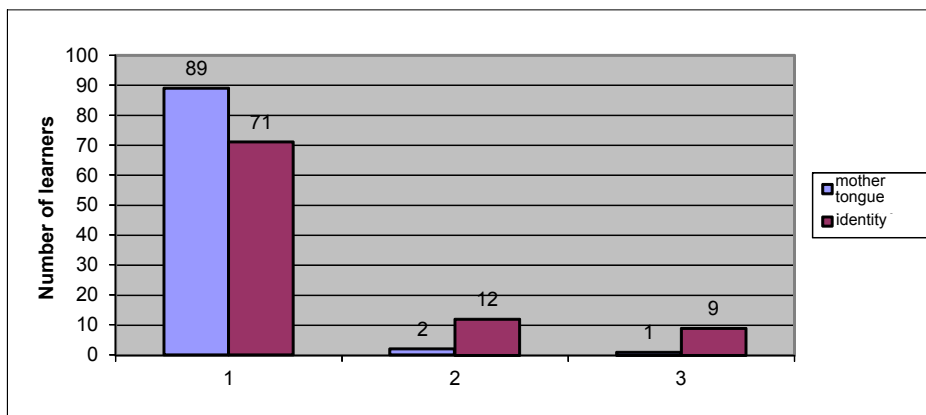
Diagram 2. The learners' Ukrainian language use beyond the school context

Children were asked what language they used when talking to their friends who attended schools different from their own. Replies of four types were provided by the children. More than half of the pupils (50 – 55%) spoke only Hungarian to their friends from other schools. As Diagram 2 revealed, 24 (26%) pupils spoke Ukrainian to their friends from other schools, 16 (17%) pupils used both Hungarian and Ukrainian, and 2 (2%) pupils admitted that they did not have friends in other schools. All these data point out the fact that the majority of Hungarian children makes friends with mostly other Hungarian children.

4.6.3 Identity

Trimble and Dickson (2004) consider that usually the mother tongue plays an important role in the formation of one's identity. Based on this viewpoint we hypothesized that this can also be observed among the participants of the present study. However, the questionnaire survey yielded surprising results. Diagram 3 shows clearly that 89 learners claimed to have Hungarian as their first language, while only 71 children declared themselves to have Hungarian identity (this means 20% less students). It is also unexpected that two children claimed to have Ukrainian as their mother tongue, while 12 children declared themselves having Ukrainian identity.

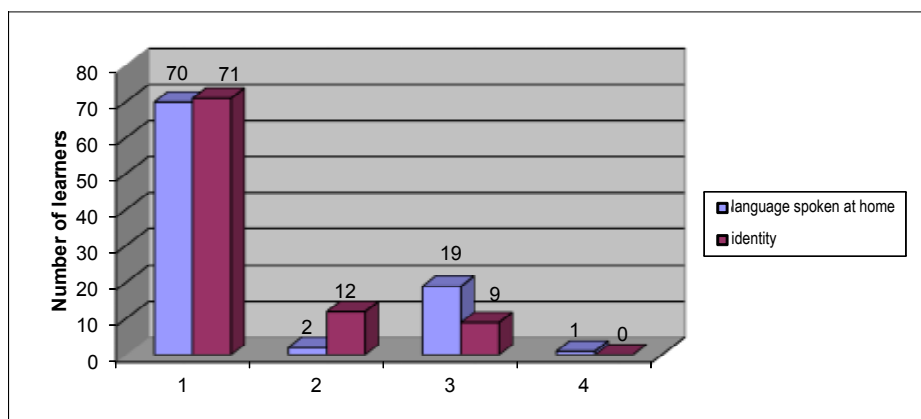
Correlation analysis has been performed to identify the relations between the mother tongue and identity. However, the correlation coefficient was very low ($r=.2$), which means that in the case of the Form 5 learners of the Berehovo Hungarian schools the learners' mother tongue does not necessarily mean identity.

1 = Hungarian, 2 = Ukrainian, 3 = Hungarian and Ukrainian

Diagram 3. The learners' mother tongue and identity

Diagram 4 summarises the data on the surveyed learners' home language spoken by them at home and their national identity. After performing correlation analysis, we can state that learners' identity rather depends on the language they speak at home than on their mother tongue ($r=.4$). This finding can be explained by the fact that there are many bilingual marriages and homes, where one of the parents is Hungarian and the other is Ukrainian. This result also supports Root's (1992) conclusion in that the child is apt to take the identity of the parent who is more dominant for him/her.

1 = Hungarian, 2 = Ukrainian, 3 = Hungarian and Ukrainian, 4 = Russian and Hungarian

Diagram 4. The language spoken at home by the learners and their national identity

4.6.4 Educational policy factors

The Ukrainian language has been taught in every school of Ukraine since 1990 in general. In 1991 it was also introduced as a school subject in Transcarpathian Hungarian schools. The Russian language that formerly had been taught in nationality minority education was altered to Ukrainian as a compulsory subject. The unpreparedness of the state has been proved by several facts due to which significant problems emerged in relation to teaching the state language in nationality schools, Hungarian schools included (Beregszászi & Csernicskó 2005; Csernicskó 1998, 2004; Milován 2002; Koljadzsin 2003). The content of the Ukrainian language and literature curriculum planned for twelve years in use at present also proves this. In addition, the function of the Ukrainian textbooks does not focus on the developing of the learners' communicative competence. Up to date, "the state has deliberately not supported the successful and efficient teaching of the state language in schools where the language of instruction is that of a minority" (Csernicskó 2010, p. 74).

5. Conclusions and pedagogical implications

The findings of our research have proven that all the 92 children who participated in our investigations are encouraged to learn languages diligently. In most cases, the role of the encouragers is played by the parents, grandparents or relatives. This kind of motivation is most often done orally, but the non-verbal form of motivating children is also common; for example, textbooks are bought for the children, or for diligent learning they are awarded with a 'surprise' trip during which the learners can practise using the target language.

Many children being 10-12 already know that they will have better chances at the labour market if they can speak another language besides their mother tongue (e.g. English as a foreign language Ukrainian as a second one). The learners of our study have proved to be fully aware of the importance of knowing various languages and they are well motivated to learn both English and Ukrainian diligently. We believe that motivation is one of the most crucial drives in learning foreign language. Therefore, if these children do not achieve success in learning either English or Ukrainian, we must conclude that this lack of success is not their exclusive fault. We consider that both the syllabi and the textbooks based on which the learners are taught must be examined. In addition, the quality of teaching should also be investigated and analysed. The result showing a relatively high ratio (29%) of learners who do not use Ukrainian outside of school at all is rather upsetting and worrying, though these learners could achieve success only through hard practising. For this purpose, the best places are the music school classes or the sports training sessions (in both contexts children of different nationalities, identities and mother tongues meet and communicate with each other).

The investigated children's identity does not depend on their first language; rather, it depends on the language they use at home with their families. This must probably be the reason behind the result that, although 97% of the learners declared themselves as native Hungarian speakers, only 80% confirmed their Hungarian identity. In addition, 13% of the learners considered themselves to have Ukrainian identity, while 10% of the children admitted having 'mixed' (Hungarian and Ukrainian) identity.

We must acknowledge and emphasise the responsibility and role of teachers in the process of the learners' language teaching, as well as in that of forming their identity. Teachers must do everything possible to raise the children's motivation towards learning a foreign language. Once the motivation has been formed, teachers must be able to maintain it. We see the task of teachers in that they should help their learners in formulating their sound identity so that the children feel to which nation they belong.

Our results have proven that learners are motivated to learn both languages, English and Ukrainian. They need to know the latter language in order to continue their studies in tertiary education in Ukraine. At this point, the impact of an educational policy decision can be clearly seen, namely, every school-leaver who wants to enter tertiary education in Ukraine must pass an advanced level school-leaving examination in Ukrainian language and literature. No influence was identified on the learners' English language learning and motivation. The children need the knowledge of English as an international language because it guarantees the opening of the whole world for them.

REFERENCES

- Bárányné Komári, E., Fábíán M., & Huszti I. 2007. Angol- és ukrántanítás a beregszászi magyar iskolák harmadik osztályában [Teaching English and Ukrainian in Form 3 of the Beregszász Hungarian schools]. *Acta Beregsasiensis*, 6, 121–135.
- Beregszászi A., & Csernicskó, I. (Берегсасі А. – Черничко С.) 2005. Українська мова у школах з угорською мовою навчання у соціолінгвістичному аспекті [The Ukrainian language in Hungarian schools from a sociolinguistic aspect]. *Українознавство*, 4, 82–86.
- Bubniak, M. (Бубняк М. А.) 2009. Шляхи подолання труднощів при вивченні української мови в школах з угорською мовою навчання [Ways of overcoming the difficulties while learning Ukrainian in the Hungarian schools] (pp. 266–272). In: Герцог Ю. В. ред., *Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи. Матеріали міжнародного науково-методичного семінару*. Ужгород: ЗІППО, «Ліра».
- Cheung, Y. W. 1993. Approaches to ethnicity: Clearing roadblocks in the study of ethnicity and substance abuse. *International Journal of Addictions*, 28(12), 1209–1226.
- Cohen, J. 2008. Language and identity. *Encyclopedia of Bilingual Education*. SAGE Publications Online. [Retrieved 17 November, 2008]. http://www.sage-ereference.com/bilingual/Article_n163.html
- Csernicskó, I. 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)* [The Hungarian language in Ukraine (Transcarpathia)]. Budapest: Osiris Kiadó és MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Csernicskó, I. 2004. Egy megoldatlan probléma: az államnyelv oktatása a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban [An unsolved problem: Teaching the state language in the Hungarian

- schools of Transcarpathia] (pp. 113–122). In: I. Huszti (Szerk.), *Idegennyelv-oktatás kisebbségi környezetben*. Ungvár: PoliPrint.
- Csernicskó, I. (Szerk.). 2010. *Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról* [The word will keep us. Usable knowledge on the Transcarpathian Hungarian language use]. Budapest–Beregszász: MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság–Hodinka Antal Intézet.
- Cummins, J. 1986. Empowering minority students: A framework for intervention. *Harvard Educational Review*, 56(1), 18–36.
- Danysh, G. P., Chuchka, P. P., & Hertsog, J. V. (Даниш Г. П. – Чучка П. П. – Герцог Ю. В.) 2005. *Українська мова: Програма для 5–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів з угорською мовою навчання* [Ukrainian language: Curriculum for Forms 5–12 of Hungarian-medium schools]. Чернівці: Букрек.
- Dörnyei, Z. 1994. Understanding L2 motivation: On with the challenge! *The Modern Language Journal*, 78, 515–523.
- Fábián, M., Huszti, I., & Lizák, K. 2005. Az angol nyelv oktatásának helyzete Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláiban [The state of teaching English in the Hungarian schools of Transcarpathia]. *Közoktatás* 12(1), 4–8.
- Fruttus, H., & Bede, Z. 2003. *Játékos nyelvtanítás: 102 szórakoztató feladat a nyelvórán* [Teaching languages through games: 102 entertaining tasks in the language classroom]. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Huszti, I. 2003. Чому вчителі англійської мови Закарпатських угорськомовних шкіл використовують читання вголос на уроках англійської мови? [Why teachers of English in Transcarpathian Hungarian schools apply reading aloud in the English classroom.] *Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість* (Vol. 1, pp. 83–86). Київ, Європейський Університет.
- Huszti, I. 2004. Az idegennyelv-oktatás helyzete a mai Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláiban [The state of teaching foreign languages in the Hungarian schools of Transcarpathia]. In: I. Huszti (Szerk.), *Idegennyelv-oktatás kisebbségi környezetben*. Ungvár, PoliPrint. 4–6.
- Huszti, I., Fábián, M., & Bárányné Komári, E. 2009. Differences between the processes and outcomes in third graders' learning English and Ukrainian in Hungarian schools of Beregszász (pp. 166–180). In: M. Nikolov (Ed.), *Early learning of modern foreign languages: Processes and outcomes*. Bristol, Multilingual Matters.
- Ivasiuk, O., Huivaniuk, N. & Buzyns'ka, V. (Івасюк О., Гуйванюк Н., & Бузинська В.) 2005. *Українська література. Підручник для 5 класу для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою* [Ukrainian literature: Textbook for Form 5 of Hungarian-medium schools]. Львів, Світ.
- Ivasiuk, O. M., Huivaniuk, N. V., Buzyns'ka, V. J., & Rudenko, N. I. (Івасюк О. М., Гуйванюк Н. В., Бузинська В. С., & Руденко Н. І.) 2005. *Українська література: Програма для 5–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин* [Ukrainian literature: Curriculum for Forms 5–12 of schools with language of instruction of national minorities.]. Чернівці, Букрек.
- Karpiuk, O. (Карп'юк, О.Д.) 2005. *Англійська Мова: Підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів* [English: Textbook for Form 5]. Київ, Навчальна книга.
- Koljádzsin, N. (Коляджин Н.) 2003. Про специфіку організації навчання української мови в угорськомовних школах [About the peculiarities of organizing teaching Ukrainian in Hungarian schools]. *Acta Beregsasiensis*, 3, 76–81.
- Krashen, S. 1996. *The case against bilingual education*. Culver City, CA: Language Education Associates.
- Milován, A. 2002. Az ukrán nyelv oktatása Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláiban [Teaching Ukrainian in Hungarian-medium schools of Transcarpathia]. *Kisebbségkutatás*, 4, 984–989.
- Molnár, J., & Molnár, D. I. 2005. *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében* [The population and the Hungarians of Transcarpathia in the

- mirror of census and demographic data]. Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.
- Movchan, R. V., Levchyk, N. V., Kaminchuk, O. A., Bondar, M. P., Polishchuk, O. B., Sulyma, M. M., Shabel'nykova, L. P., & Sadiv's'ka, V. M. (Мовчан Р. В., Левчик Н. В., Камінчук О. А., Бондар М. П., Поліщук О. Б., Сулима М. М., Шабельникова Л. П., & Садівська В. М.) 2005. *Українська література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5–12 класи* [Ukrainian literature: Curriculum for Forms 5–12.] Керівник проекту М. Г. Жулинський. За загальною редакцією Р. В. Мовчан. Київ, Ірпінь, Перун.
- Nikolov, M. 1999. 'Why do you learn English?' 'Because the teacher is short.' A study of Hungarian children's foreign language learning motivation. *Language Teaching Research*, 3, 33–56.
- Pavlenko, A. & Blackledge, A. (Eds.). 2004. *Negotiation of identities in multilingual contexts*. Clevedon, UK, Multilingual Matters.
- Phinney, J. 2003. Ethnic identity and acculturation (pp. 63–81). In: K. Chun, P. B. Organista, & G. Marin (Eds.), *Acculturation: Advances in theory, measurement, and applied research*. Washington, D. C., American Psychological Association.
- Root, M. P. P. 1992. Back to the drawing board: Methodological issues in research on multiracial people (pp. 181–189). In: M. P. Root (Ed.), *Racially mixed people in America*. London, Sage.
- Rozumik, T., Laver, K., Penzova, O., Pynzenyk, M., & Chudak, L. (Розумик Т. М., Лавер К. М., Пензова О. М., Пинзенник М. М., & Чудак Л. М.) 2005. *Українська мова. Підручник для 5 класу шкіл України з угорською мовою навчання* [Ukrainian language: Textbook for Form 5 of Hungarian-medium schools of Ukraine]. Львів, Світ.
- Sheldon, K. 2007. Extrinsic motivation. *Encyclopedia of Social Psychology*. SAGE Publications Online. [Retrieved 21 March, 2009]. http://www.sage-e-reference.com/socialpsychology/Article_n207.html
- Shelehova, G. T., Tykhosha, V. I., Korol'chuk, A. M., Novosiolova, V. I., & Ostaf, J. I. (Шелехова, Г. Т., Тихоша В. І., Корольчук А. М., Новосьолова В. І., & Остаф Я. І.) 2005. *Українська (рідна) мова. Програма для 5–12 класів* [Ukrainian language as mother tongue: Curriculum for Forms 5–12.]. За редакцією Л. В. Скуратівського. Київ, Ірпінь, Перун.
- Skab, M., Skab, M., & Fabian, M. (Скаб М. В., Скаб М. С., & Фабіан М. П.) 1999. *Українська мова. Підручник для 5 класу для загальноосвітніх навчальних закладів з угорською мовою навчання* [Ukrainian language: Textbook for Form 5 of Hungarian-medium schools]. Львів, Світ.
- Suárez-Orozco, C., & Suárez-Orozco, M. M. 2001. *Children of immigration*. Cambridge, MA, Harvard University Press.
- Trimble, J. E., & Dickson, R. 2004. Ethnic identity. *Encyclopedia of Applied Developmental Science*. SAGE Publications Online. [Retrieved 7 March, 2009]. http://www.sage-e-reference.com/applieddevscience/Article_n160.html
- Von Humboldt, A. 1985. Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts (Vol. 7., pp. 66–100). In: M. Riedel (Ed.), *Geschichte der Philosophie in Text und Darstellung*. Stuttgart, Reclam.

2012. 06. 05.

Tanévzáró és diplomaátadó ünnepség

Szlovákiai magyar szakos egyetemisták nyelvválasztása, kommunikációs stratégiái, nyelvekhez és kontaktusjelenségekhez való viszonya**

Rezümé A tanulmányban egy nyelvhasználati vizsgálat eredményeit szeretném röviden ismertetni, amelyet 2011–2012-ben a felvidéki magyar szakos egyetemisták (a pozsonyi Comenius Egyetem, valamint a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem hallgatói) körében végeztem a Visegrad Fund (IVF) Ösztöndíjának köszönhetően.

A szlovákiai magyarság az ukrainai magyar közösséghez hasonló nyelvi környezetben él, vagyis szláv–magyar kontaktusban. A kétnyelvűségi jelenségeket spontán beszélt nyelvi adatokon keresztül, valamint egy kérdőíves felmérés eredményeit elemezve mutatom be.

Abstract *Communicative Strategies of Bilingual Slovakian–Hungarian Students in Slovakia (Language Choice, Borrowing, Code Switching)*

The paper discusses the issues of Slovakian–Hungarian interlanguage contacts in Slovakia based on the findings of research (questionnaires on language use and interviews) done by the students of the University at Bratislava, involving 40 students at four different courses and 18 students in Constantine the Philosopher University in Nitra. The contact phenomena will be examined by observing the spontaneous speech production and the phenomena referring to the community (situative language choice) with the help of a questionnaire.

Key-words: language choice, code-switching, languages in contact, identity, Hungarian Language in Slovakia.

1. Bevezető

A kétnyelvűség természetes és világméretű jelenség, melynek számos típusa ismeretes. A funkcionalitás felől megközelítve kétnyelvű az a közösség, amelynek tagjai (illetve a beszélők többsége) két vagy több nyelvet használnak mindennapi interakcióik során, illetve tudják, mikor kell(ene) ezt tenniük saját, és közösségi normáik, igényeik szerint.

Amikor több nemzetiség, kultúra és így több nyelv él egymás mellett, elkerülhetetlen, hogy ne érintkezzenek, ne hassanak egymásra. A nyelvi kontaktus miatt az egyes nyelvekben, nyelvváltozatokban, szókincsben megjelennek másodnyelvi hatások, interferenciajelenségek (szókölcsönzések, kódváltások), továbbá a nyelveknek a különböző nyelvhasználati színtereken betöltött szerepében is megfigyelhető munkamegosztás. Nemcsak a nyilvános színtereken határozzák meg közösségi normák, hogy mikor melyik nyelv/nyelvváltozat használata a helyénvaló, hanem a személyek közötti vagy informális színtereken is meghatározott norma szerint választanak a beszélők nyelvi repertoárjukból nyelvet, stílusváltozatot. A trianoni döntés óta a magyar nemzet egy része a Kárpát-medence országaiban kétnyelvű környezetben él, például a kárpátaljai magyarság Ukrajnában, vagy a felvidéki magyarok Szlovákiában, s hétköznapi kommunikáció során a közösség tagjai több

* PhD; II. RF KMF Hodinka Antal Intézete, kutató.

** A kutatás és a tanulmány a Visegrad Fund Scholarship 2011 támogatásával készült.

nyelvet használ/hat/nak a beszédsszituáció körülményeitől függően. A kárpátaljai magyarok nyelvhasználati szokásiról, nyelvválasztási stratégiáiról már számos tudományos munka megjelent (hogy csak a fontosabbakat említsem: Csernicskó szerk. 2003, 2010a, 2010b, Márku 2008). Legutóbb 2009–2010-ben végzett egy nyelvhasználati kérdőíves kutatást a Hodinka Antal Intézet a kárpátaljai magyarság rétegzett mintáján, a kutatás eredményeit több publikációban, s doktori értekezésben publikáltam (Márku 2011a, 2011b, 2011c, 2011d, 2011e, 2012).

Ebben a tanulmányban egy, ez utóbbi kutatáshoz kapcsolódó kiegészítő vizsgálat eredményeit szeretném röviden ismertetni, amelyet 2011–2012-ben a felvidéki magyar szakos egyetemisták körében végeztem a Visegrad Fund (IVF) Ösztöndíjának köszönhetően.

A szlovákiai magyarság az ukrainai magyar közösséghez hasonló nyelvi környezetben él, vagyis szláv–magyar kontaktusban. Mindkét közösség kétnyelvűségének leglényegesebb vonása, hogy *őshonos alárendelt kisebbségi kétnyelvűségről* van szó. Ez azt jelenti, hogy Ukrajnában és Szlovákiában is szociológiai értelemben a magyarság kisebbségben van a többségi nemzethez, az ukránokhoz és a szlovákokhoz viszonyítva, és a magyar nyelv jogilag alárendelt helyzetben van a többségi nyelvhez képest. További hasonlóság az is, hogy mindkét magyar közösség nemcsak a többségi nemzettel (és nyelvvel), hanem más nemzeti kisebbségek tagjaival és nyelvével is kontaktusban van. Ezért ez a kutatás, s a felvidéki minta, mintegy kontrolcsoportként is szolgálhat az eddigi kutatások eredményeinek értékeléséhez.

A szlovákiai magyarok nyelvhasználatáról is számos empirikus kutatás készült már, egyik legutóbbi egy 800 fős reprezentatív mintán, melynek eredményeit Lampl Zsuzsanna szociológus összegzi tanulmányában (Lampl 2011).

2. A kutatásról

2011 őszén és 2012 tavaszán a pozsonyi Comenius Egyetem, valamint a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem magyar szakos hallgatói körében végeztem kutatást a hallgatók nyelvválasztási stratégiáiról, a nyelvekhez és a kontaktusjelenségekhez fűződő attitűdökről nyelvhasználati kérdőív segítségével, és kiegészítésként készítettem irányított beszélgetéseket, interjúkat is. Összesen 58 (Pozsony 40, Nyitra 18) hallgató töltötte ki a kérdőívet, és 12 pozsonyi egyetemistával interjú is készült. A mintavételnél csak egyetlen szempontot vettünk figyelembe, mégpedig azt, hogy a megkérdezett egyik szakja a magyar (vagy hungarológia) legyen, s igyekeztünk mindkét egyetemen minden évfolyam minden magyar szakos hallgatóját megkérdezni. Tehát mintánk nem reprezentálja a szlovákiai magyarságot, csupán a pozsonyi és nyitrai magyar szakos hallgatókat, ezért következtetéseinket is erre a csoportra vonatkozóan vonhatjuk le.

A kutatás során a következő kérdésekre (hipotézisek) keresem a választ:

- milyen tényezők befolyásolják a kétnyelvűségi környezetben élő magyar szakos hallgatók nyelvhasználatát;

- hogyan hat a nyelvi kontaktus a szituatív nyelv választásukra;
- milyen interferenciajelenségek jellemzőek nyelvhasználatukra;
- hogyan viszonyulnak a kontaktusjelenségekhez;
- leírható-e társadalmi, viselkedési szabályok mentén, hogy mikor, hol és kihez, milyen nyelven szól egy magyardomináns kétnyelvű hallgató Szlovákiában.

3. Az eredményekről

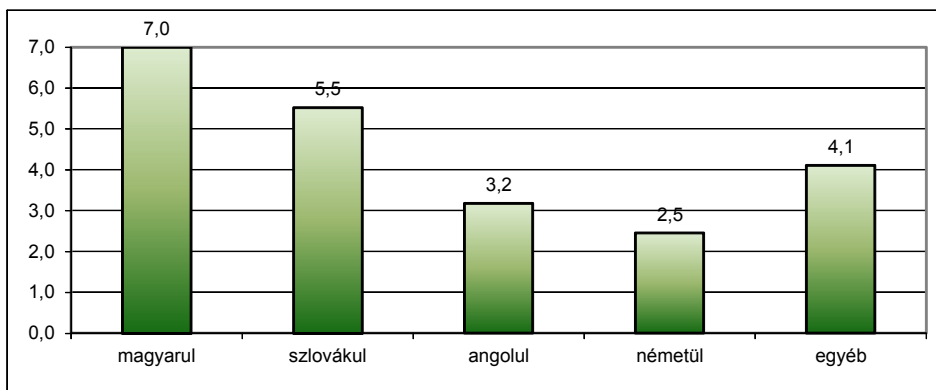
3.1. A minta szociológiai jellemzői, a szlovákiai magyar szakos hallgatók nyelvtudása

A hallgatók közül 54-en magyar, 4-en pedig szlovák nemzetiségűnek vallották magukat. 57-en a magyart, 1 személy pedig a magyart és a szlovákot is anyanyelvének tekinti, a nagytöbbségnek mindkét szülője magyar anyanyelvű volt, mindössze 6-an jelezték, hogy vegyes házasságban születtek (5 esetben az apa anyanyelve volt a szlovák). Lakóhelyeiket tekintve zömében Dél-Szlovákia magyarok lakta településeiről származnak, magyar többségű és magyar kisebbségű településekről egyaránt. Szinte mindannyian magyarul végezték általános (55 fő) és középiskolai (51 fő) tanulmányaikat, a felsőoktatásban a szaktantárgyak többségét továbbra is magyarul hallgatják, az általános tárgyakat szlovákul vagy egy másik nyelven, attól függően, hogy mi a magyar mellett a másik szakjuk (népszerű párosítás a német, a szlovák, de az angol, a finn és a történelem (ez szlovákul hallgatható) is).

A kérdőívben az alapvető szociológiai adatok megkérdezése után a nyelvtudásról érdeklődtünk. A magyar mellett szinte mindenki ír és olvas szlovákul (1 kivétel), és legalább egy idegen nyelven (vagy angolul, vagy németül). Azt is megkérdeztük, hogy milyen szintű ez a nyelvtudás, s értékeljük azt egy hétfokú skálán, ahol az „anyanyelvi szint” és a „sehogy” volt a két szélső érték, majd az eredményekből átlagot számítottam¹. Az eredményekből látszik, hogy a megkérdezett hallgatók nagytöbbsége szlovákul is nagyon jól beszél a magyar első nyelv mellett, valamint közepes szinten, jól beszélnek angolul vagy németül is, s néha még egy másik idegen nyelven is (finn, orosz), így egy beszédhelyzetben több nyelv közül is választhatnak.

Az interjúk alkalmával az is kiderült, hogy legtöbbször nem az általános és középiskolában sajátították el a szlovákot, hanem az egyetemen, s néhányan gyerekkorukban a családban, vagy barátaiktól a hétköznapi életben vegyes nemzetiségű társaságban.

¹ Az adatokból úgy számítottam átlagot, hogy a kérdőívben megadott válaszlehetőségekhez számértéket rendeltem: 1= sehogy; 2= nem beszélek, csak értek; 3= alig néhány szót; 4= nem nagyon jól; 5=jól; 6= nagyon jól; 7= anyanyelvi szinten. A kapott eredményeket elosztottam az adott kategóriát választók számával, majd átlagoltam.

1. ábra. Milyen szinten beszéli Ön a következő nyelveket? (N=58)

„– És hol tanultál meg szlovákul?

– Hát, az iskolában nem nagyon tanultam meg szlovákul, hiába nekem volt mindig a legjobb jegyem, egyesem szlovákból, nem tudtam beszélni szlovákokkal. Itt az egyetemen szlovák csoporttársaimtól, vagy a kollégiumba mikor kerültem, ott is szlovák lakótársaim voltak, tőlük, és főleg a barátomtól, barátom családjától. Így most úgy érzem, már nincs gondom a szlovákkal, míg mondjuk a legtöbb barátnőm, akik itt, ebben a faluban élnek, ők nem tudnak elhelyezkedni, konkrétan az egyik, mert nem tud szlovákul.”²

Ugyanakkor fontosnak tartják, hogy megtanuljanak a szlovákiai magyarok szlovákul.

„Fontosnak tartom, hogy tudjak szlovákul, hiszen az iskola mellett dolgozom is, és ott alapkövetelmény a szlovák tudás, és mivel szlovák kliensek vannak, kénytelen vagyok szlovákul beszélni velük.”³

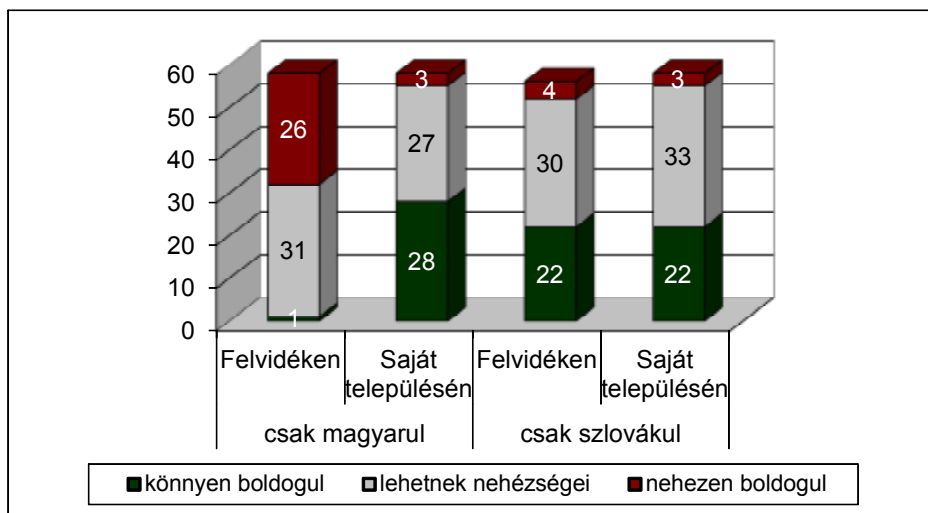
A hallgatók egyöntetű véleménye volt az interjúk során, hogy Szlovákiában a boldogulás egyik elengedhetetlen feltétele az államnyelv ismerete, de a kérdőívben megkérdeztük azt is, hogy szűkebb környezetükben, a régióban, saját településükön mennyire boldogulnának könnyebben, ha csak magyarul vagy csak szlovákul tudnának.

Az adatközlők szinte kivétel nélkül úgy látják, hogy ha valaki csak magyarul tud, annak a régiót tekintve, Felvidéken lehetnek nehézségei, vagy kifejezetten nehezen fog boldogulni, míg a saját lakóhelyükön ez nem okoz nagy gondot, bár az adatközlők közel fele véli úgy, hogy egy nyelv ismerete még a saját településen való boldoguláshoz is kevés, a hétköznapi ügyintézés, kommunikáció során tehát lehetnek nehézségek. Kevesen gondolják azt közülük, hogy ha csak szlovákul tud valaki, akkor komoly nehézségei lehetnek akár a tágabb régiót, akár a szűkebb környezetet tekintve, ugyanakkor lehetnek nehézségeik. Tehát egyik sem tölti be maradéktalanul azt a funkciót, hogy birtokában az ember könnyen

² Az interjú azonosítója: Galánta_1990_nő.

³ Az interjú azonosítója: Jókai_1990_nő.

boldogulhasson, vagyis a nyelvek között munkamegosztás van, egy-egy nyelv funkcionális megterheltsége a szituáció függvénye.

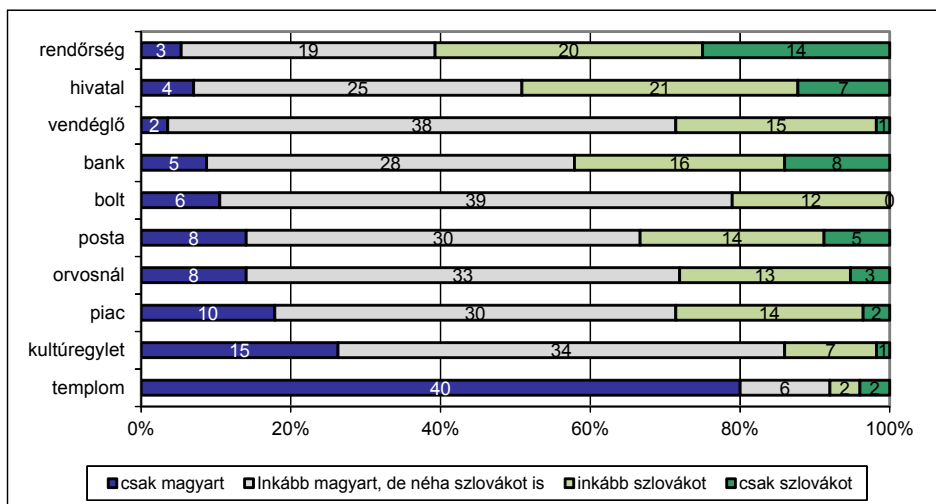
2. ábra. Ön szerint, ha valaki csak... tud Felvidéken/Saját településén, az...

3.2. Nyelvválasztás az egyes nyelvi szintereken

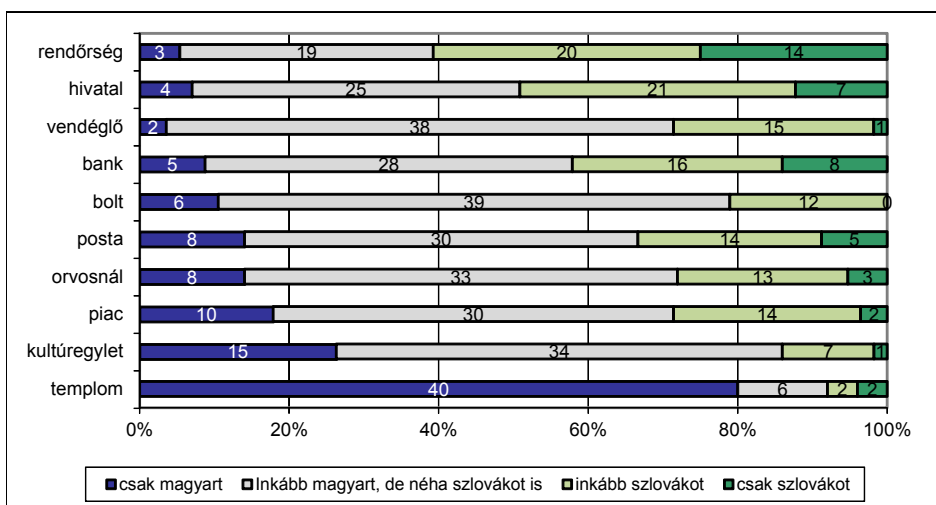
A nyelvtudás csak egy azok közül a tényezők közül, amelyek befolyásolják egy egyén nyelvválasztását a beszédhelyzetben. Amikor egy beszélgetés alapkódját kiválasztják a beszédpartnerek, mérlegelik azt, hogy *kihez* szólnak (a beszédpartner, státusa, nyelvi háttere), *miről* (az üzenet tárgya, témája), *hogyan* (az üzenet stílusa magánjellegű vagy hivatalos), *miért* (az üzenet célja, szociális funkciója: a társadalmi státus emelése, szolidaritás vagy kizárás felkérés vagy parancs) és végül a nyelvi szintér, azaz *hol* zajlik az interakció.

A nyelvhasználati szintér „a tipikus résztvevők, tipikus témák, az ezekhez kötődő tipikus helyszínek alapján próbálja modellálni egy beszélőközösség nyelvválasztási normáit” (Bartha 1999: 97). Az eddigi kutatások a leggyakoribb nyelvhasználati szintereket 3 csoportba sorolják: a *magánszférában* (a családot és a gondolati szférát sorolhatjuk ide) magyardomináns közösségeknél a magyar nyelv dominanciája figyelhető meg. A *közéleti szintereken* (ismerősökkel, szomszédokkal való érintkezés, televíziózás, bolt, posta, orvosi rendelő, munkahelyi, iskolai környezet stb.) általában vegyes a nyelvek használati aránya, míg a *hivatalos szférában* a legkisebb a magyar nyelv használati aránya, és a többségi nyelv dominanciája figyelhető meg. Hasonló eredményeket kaptunk ebben a kutatásban is. Az adatközlők többsége szüleivel, nagyszüleivel gyerekkora óta szinte kizárólag magyarul beszél (1 személy inkább szlovákul), barátokkal, szomszédokkal és rokonokkal pedig inkább magyarul, de néha szlovákul is. A gondolati szférában (imádkozás, gondolkodás, számolás, állatokhoz szólva) szintén a magyar a preferáltabb nyelv, a káromkodásnál jelezték, hogy inkább magyarul, de néha szlovákul

is. A közéleti színtereken a szlovák és a magyar egyaránt használatos, kivéve az egyházi szertartásokat, ahol abszolút magyardominancia figyelhető meg. A formális színterek felé haladva pedig (hivatal, bank, rendőrség) nő a szlovák nyelv egyeduradalma. Igaz ez az írásbeli nyelvhasználatra is (lásd 4. ábra).

3. ábra. Nyelvválasztás a közéleti és hivatalos színtereken

4. ábra. Nyelvválasztás írásban

Azt is megkérdeztük, hogy milyen nyelven fogyasztják az egyes médiumokat. Döntő többségben inkább a magyar nyelvű tv- és rádióadásokat nézik, inkább magyarul, de néha szlovákul is olvasnak újságot, interneteznek.

3.3. A nyelvekhez való viszony és a nemzeti identitás kapcsolódási pontjai

A nyelv választást az is befolyásolja, hogy milyen a nyelvek megítélése és a közösségben betöltött szerepe, presztízse. Megkérdeztük azt is, hogy melyik nyelvet tartják szebbnek, a magyart vagy a szlovákot. A válaszadók többsége (47 fő) szerint a magyar, 11-en pedig nem tudták eldönteni.

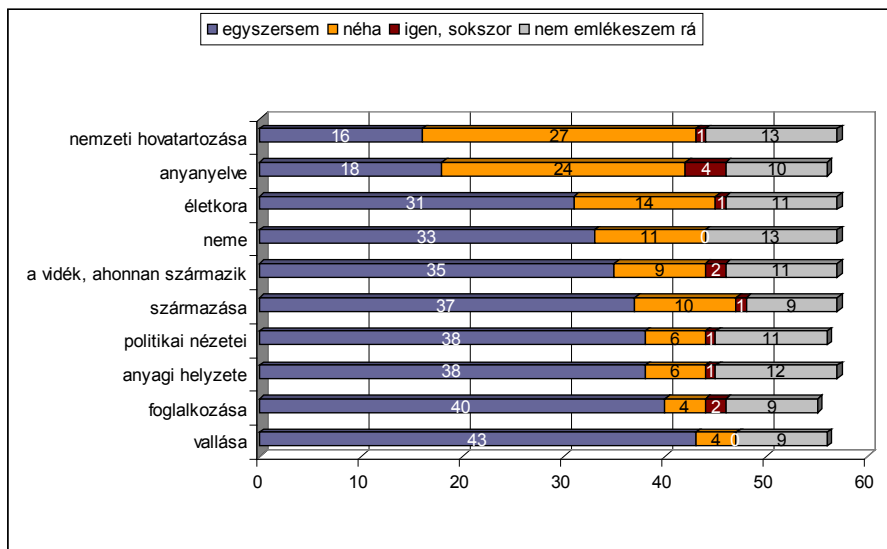
Az interjú során konkrétan is megkérdeztük, hogyan viszonyulnak, szeretik-e a szlovákot. Az egyik hallgató az interjú elején határozottan ellenérzéseit fejezte ki a szlovák nyelvvel szemben, de az interjú során kiderült, hogy nem a szlovák nyelvvel vagy a szlovák nemzet képviselőivel van problémája, hanem a szlovák állammal, a politikai rendszerrel.

- *És milyen a viszonyod a szlovák nyelvhez, szereted?*
- *Nem szeretem, mert nem tudom magam kifejezni magam úgy, ahogy szeretném. Sokszor nem tudom elmondani azt, amit gondolok, s ha társaságba megyek, például a párom barátaihoz, akkor, ha gondolok valamiről valamit, akkor nem tudom, úgy kifejezni magam, ahogy szeretném, ezért, nem mindig érzem jól magam, úgy gondolom, nem indulok egyenlő esélyekkel, úgy mint a többiek. Én szeretném, ha a barátom megtanulna magyarul, ezért bizonyos beszédhelyzetekben egy-egy magyar szót, például sosem mondtam neki szlovákul, hogy ahol, hanem szia, ezért ő is megtanulta, hogy azt mondja nekem, szia. Vagy ha eszünk, akkor azt szoktam neki mondani, hogy kérsz még? Így magyarul, és ő is megtanulta, s ő is azt mondja nekem vissza, s akkor így szerintem egyre bővül a szókincse.*

- *Nagyon sok szlovák barátom is van, akiket nagyon kedvelek, így általánosítani nem akarok, hogy nem szeretem a szlovákokat, csak mindig mondják, hogy az egy nagyon jó szlovák tulajdonság, hogy nem beszélnek egy idegen nyelven sem, ami szerintem nagyon nem jó, és ez egy tipikus szlovák tulajdonság. Igazából nem is a szlovákokkal van bajom, hanem ezzel a szlovák rendszerrel, Szlovákiával mint országgal: semmi nem működik, kosz van, ami elromlik, nem javítják meg, például itt a vasútállomáson is, ha elromlik valami, vagy nem működik a villamosközlekedés, akkor nem jár a villamos, nem javítják meg, nem jár a villamos a vasútállomásra. Szóval nem a szlovákokkal van bajom, hanem a rendszerrel.*

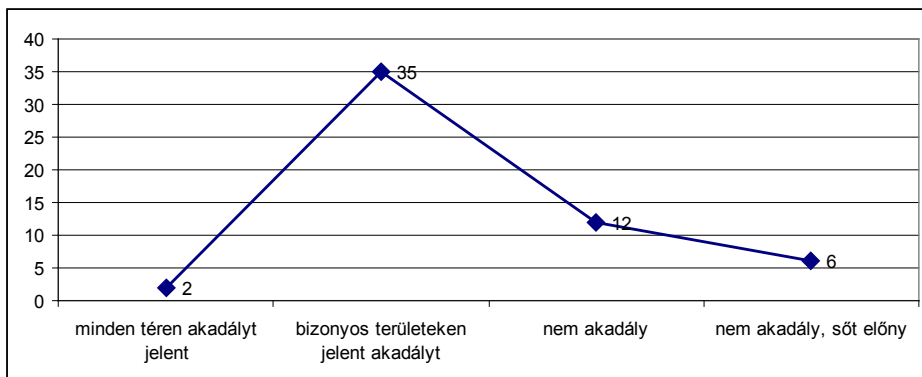
A nyelvekről alkotott vélemény kialakulásához hozzájárulhat, hogy került-e már konfliktusba a kisebbségi bilingvis beszélő nyelvhasználat miatt a többségi nemzet képviselőivel.

A kérdőíves felmérés során rákérdeztünk arra is, hogy milyen okok miatt részesültek diszkriminációban az adatközlők. Figyelemre méltó, hogy a válaszadók csaknem fele nemzeti hovatartozása és anyanyelve miatt (néha) már részesült hátrányos megkülönböztetésben. Ezután jóval elmaradva következik az életkori, nemi, a származás, a politikai nézet vagy az anyagi helyzet, foglalkozás miatti megkülönböztetés. A legalacsonyabb szintű pedig a vallási diszkrimináció.

5. ábra. A felsorolt okok miatt részesült-e hátrányos megkülönböztetésben?

Direkt módon is megkérdeztük azt, hogy vajon akadály-e az érvényesülésnek Szlovákiában a nemzeti hovatartozás. Az adatközlők túlnyomó többsége szerint (35 fő) igen, a magyaroknak bizonyos területeken hátrányuk lehet a társadalmi mobilitásban, 12 adatközlő nem ért ezzel egyet, s mindössze 6 egyetemista véli úgy, hogy magyarnak lenni előny lehet Szlovákiában.

6. ábra. Ön szerint akadály-e az érvényesülésnek Szlovákiában, ha az ember magyar?

A kisebbségi kétnyelvűség egyik velejárója lehet a megfélemlített anyanyelvhasználat (vö. Kiss 1994: 61–63; Beregszászi 1998, 2004a; Kontra 1999, Márku 2011c, 2011e). Ez a fogalom a többségiek részéről megnyilvánuló olyan magatartás, amely esetén a kisebbségiek nyilvános anyanyelvhasználatát nyíltan stigmatizálják, s ez negatívan befolyásolja a kisebbségi közösséget saját vagy a

többség nyelvváltozatához/nyelvéhez való viszonyulásában, s más hátrányos következményekkel is járhat (vö. Kiss 1994: 61).

A pozsonyi és nyitrai magyar szakos hallgatókat megkérdeztük arról is, hogy *Rászóltak-e már Önre vagy figyelmeztették-e, hogy ne beszéljen magyarul? Ha igen, mesélje el, hogyan történt!* Az adatközlők több mint fele nemmel válaszolt, vagy nem emlékszik ilyen esetre (38 fő), 20-an viszont beszámoltak ilyen sérelemtörténetekről.

Az adatközlők nyílt kérdésre adott válaszaiból megpróbáltam kiemelni a gyakoribb motívumokat. A leggyakrabban a „*Cuius regio, eius lingua*” elvből kiindulva szóltak rá az általunk megkérdezettek:

„*Buszmegállóban egy csöves: Na Slovensku po slovensky. de leteremtettük, hogy mi köze hozzá. Akár angolul is beszélhetnénk neki, semmi köze hozzá.*”

„*Egyszer, amikor a buszon ültem és órára tartottam. Egy idősebb szlovák néni ránk szólt, h ne beszéljünk magyarul, ugyanis: Na Slovensku po slovensky. Én csak annyit mondtam, hogyha, kínaiul beszélnek, azt se értene.*”

„*Az autóbuszban szóltak rám, hogy milyen jó ez az ország, hogy mindenki úgy beszél, ahogyan csak szeretne, mivel én magyarul beszéltem.*”

„*Vizsga után magyarok összeültünk megbeszélni és akkor kaptunk egy "Na Slovensku po slovensky" felszólítást.*”

„*Nyitrán a magyar kollégium előtt egy csapat fiú ezt mondta szlovák nyelven: Szlovákiában szlovákul!*”

A nyelvi színterek tekintetében leggyakrabban közlekedési eszközön, buszon, közterületen és informális szinten, magánbeszélgetés közben szólták meg adatközlőinket magyar beszédük miatt, ezzel erősen sértve személyiségjogaikat és szólásszabadságukat.

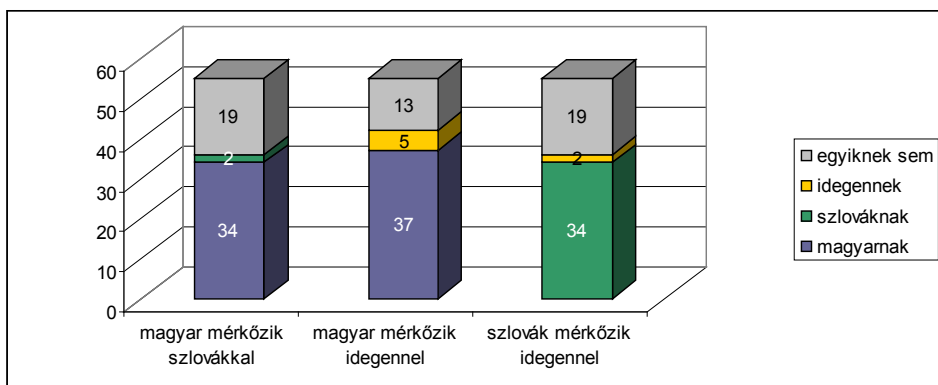
„*Egyszer Pozsonyban sétáltunk a barátnőmmel, és akkor egy középkorú férfi szólt ránk, hogy ne beszélgessünk magyarul.*”

„*Nyitrán az állomáson pont a napokban egy középkorú férfi. Nagyon csúnyán beszélt és nagyon haragudott, mivel a barátnőmmel magyarul beszélünk. Nem szóltunk neki vissza, elmentünk a helyszínről.*”

Az adatközlők több mint felének nem voltak ilyen sérelemtörténetei. Ezt az adatközlők jól működő kommunikatív kompetenciájával magyarázhatjuk, tehát tudják, hogy mikor kivel milyen nyelvet kell használniuk, s ezt (másod)nyelvtudásuk is lehetővé teszi, vagy elkerülő stratégiákat alkalmaznak.

Továbbá a nyelvhasználatról alkotott kép összefügg a nyelvet használókról alkotott értékítélettel. A „nyelvvel szemben tanúsított magatartás implicit értékítélet a nyelv által fémjelzett csoportról, tevékenységről, és az összetartás vagy az erő társadalmi kapcsolatairól” (Gal 1991:128). A szociolingvisztikai és szociálpszichológiai kutatások igazolták, hogy az attitűdök, illetve nyelvi attitűdök nem nyelvi, hanem társadalmi eredetűek, a külsőleg megfigyelhető viselkedésben

érhetők tette, s nem az emberrel születnek, hanem tanulás útján alakulnak ki, ugyanakkor erős hatással lehetnek a nyelvi változásra és a viselkedésre is, mert-hogy kapcsolatban állnak az identitásjelzéssel. A csoportokkal (nemzetiségekkel és nyelvvel) szemben érzett szolidaritás vagy elutasítás jelzője lehet például az is, hogy az egyén egy sporteseményen kinek szurkol.

7. ábra. Melyik sportolónak vagy csapatnak szokott Ön szurkolni, ha...

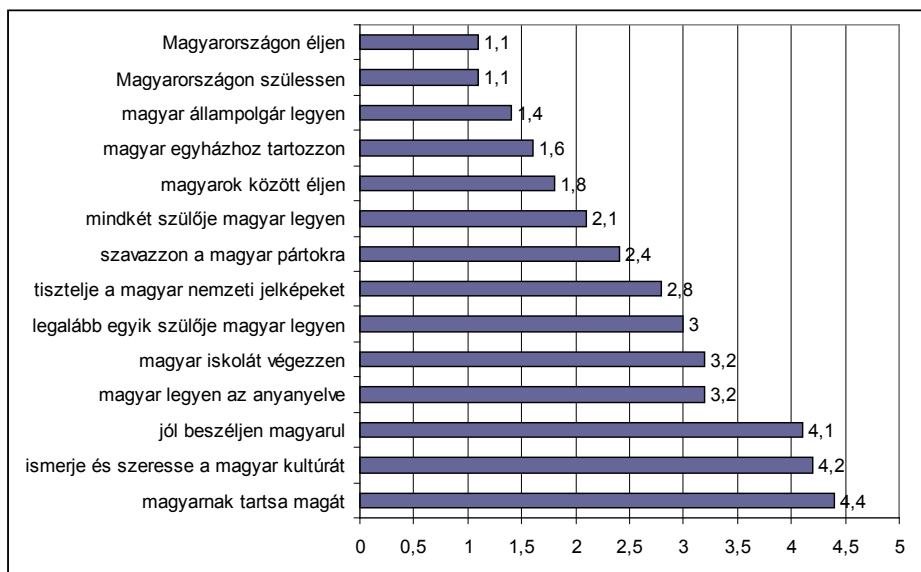
Az eredményekből látszik, hogy ha van magyar csapat/játékos, akkor inkább nekik szurkolnak, vagyis a saját csoporttal vállalnak szolidaritást a szlovákkal és az idegenekkel szemben is, viszont, ha szlovák csapat/játékos versenyez, akkor pedig az idegenekkel szemben inkább neki szurkolnak. Az adatközlők egyharmada viszont egyik csapatnak sem szurkol, ezt talán azzal magyarázhatjuk, hogy a megkérdezettek között 48 nő és csak 10 férfi volt, s talán a nők egy része nem szereti a sportot (a médiafogyasztásnál is 13-an jelezték, hogy semmilyen nyelven nem néznek sportközvetítést a tv-ben).

Az eddigiekből tehát azt láthatjuk, hogy a felvidéki egyetemisták körében a szlovák nyelv presztízse magas, a sérelemtörténetek ellenére nem táplálnak szélsőségesen negatív érzéseket sem a szlovák nyelvvel, sem a szlovákokkal szemben, mindannyian beszélnek legalább középszinten szlovákul, s fontosnak tartják, hogy tudják és még jobban elsajátítsák a nyelvet.

A saját nyelvhez való viszony és az identitás kérdése is szorosan összefügg. A kérdőívben azt is megkérdeztük, hogy *Mi határozza meg leginkább az Ön nemzeti hovatartozását?*, s az adatközlők több mint felének az volt a véleménye, hogy az *anyanyelv és a kultúra* a meghatározó, míg 26-an úgy vélték, hogy ez *saját döntés* eredménye.

Kíváncsiak voltunk, hogy vajon a magyar nyelv ismerete mennyire fontos tényező abban, hogy valakit magyarnak tartsanak. Az adatközlőket megkértük, hogy egy 5-ös skálán értékeljék, mennyire fontosak az alábbi feltételek ahhoz, hogy valaki magyarnak számít-e. Az eredményekből átlagot számítottunk. A 8. ábrán láthatjuk, hogy a magyar nyelvhasználat a lista 3-4. fokán szerepel. Az adatközlők

szerint a legfontosabb, hogy az egyén *magyarnak tartsa magát, ismerje és szeresse a magyar kultúrát*, s csak ezek után következik, hogy *jól beszéljen magyarul*, vagy *magyar legyen az anyanyelve*. Az iskola tannyelve, a származás, a politikai, vallási meggyőződés a lista vége felé szerepel. Szinte alig akadt olyan adatközlő, aki szerint a magyar identitás feltétele lenne a *magyar állampolgárság* vagy az, hogy Magyarországon szülessen, éljen az illető.

8. ábra. Mennyire fontos, hogy valaki magyarnak számít-e?

(1 – egyáltalán nem fontos, 5 – nagyon fontos)

Az irányított beszélgetések során konkrétan is rákérdeztünk, hogy fontosnak tartják-e a hallgatók magyarságukat, magyar nyelvhasználatukat, s hogyan viszonyulnak a magyar nyelvhez, más nyelvekhez, kit tartanak magyarnak, s fontos-e egyáltalán az, hogy ki milyen nemzetiségű. Az alábbi idézetekből körvonalazódik, hogy a beszélgetések igazolják a kérdőíves adatokat: a nyelvek közül a magyart tartják a legszebbnek, tehát pozitívan viszonyulnak első nyelvükhöz, a nemzetiség tekintetében viszont inkább az számít, hogy ki milyen etnikumhoz tartozónak tartja magát, ki milyen emberséges ember, s a kapcsolatok, a barátságok és a szerelmek felülírják a nemzetiségi és nyelvi kérdéseket.

- *Fontos-e az az életemben, hogy magyar vagy? Vagy inkább kétnyelvűnek tartod magad?*
- *Magyar, mindenképpen magyarnak, szeretném, ha a gyerekeim is tudnának magyarul. Nem szeretném, ha az utódaim, már nem magyarok lennének, de ugyanolyan fontosnak tartom a boldogulás szempontjából, hogy tudjuk azt a szlovák nyelvet, még ha nem is szeretem. A nemzetiséget, vannak ezek az*

- előítéletek a szlovákokkal szemben, én azt mondanám, hogy én sem szeretem annyira a szlovákokat, már a tapasztalatom szerint, de...*
- *Lényeges-e, hogy ki milyen nemzetiségű?*
 - *Nem, nem, szerintem. A barátaim körében azt látom, hogy sok szlovák barátom van, akik szintén elfogadnak engem magyar létemre, és barátoknak mondhatjuk magunkat. Vagy a párválasztásban látom, hogy nem számít, hogy ki milyen nyelven beszélnek, vagy ki milyen nemzetiségű.*
 - *Milyen nyelveken beszélsz még a magyaron kívül?*
 - *Szlovákul, németül és még angolul középszinten.*
 - *S melyiket szereted leginkább?*
 - *Az idegen nyelvek közül?*
 - *Akár.*
 - *A saját, az anyanyelvemet, nagyon szeretem a magyar nyelvet, hát és a németet szeretem nagyon, teszik a hangzása, legszívesebben Németországban élnék, hogyha választhatnák.*
 - *És hogy viszonyulsz a szlovák nyelvhez? Szereted, tetszik neked?*
 - *Nincs vele különösebb problémám.*
 - *És melyik nyelv szebb: a szlovák vagy a magyar?*
 - *A magyar.*
 - *És szerinted mitől magyar a magyar? Ki számít magyarnak.*
 - *Ez jó kérdés. Mindenki magyarnak számít, aki magyarnak vallja magát. Szerintem ez nem attól függ, hogy ki milyen szépen beszél magyarul, hanem tényleg emberfüggő, hogy ki vallja magát annak, s ki nem.*
 - *Fontos-e szerinted, hogy ki milyen nemzetiségű?*
 - *Nem.*
 - *Akkor szerinted mi számít?*
 - *Kapcsolatok terén az számít, hogy ki milyen ember. Mert ugyanúgy vannak szlovák barátaim is, akikkel ugyanúgy el tudok beszélgetni, mint a magyarokkal.*

3.4. Kontaktusjelenségek

A szociolingvisztikai, pszicholingvisztikai kutatásoknak köszönhetően ma már evidenciának számít az a kijelentés, hogy a kétnyelvű közösségekben élő magyarok nyelvhasználata más, mint a magyarországi magyar; nem rosszabb vagy jobb, hanem a nyelvi kontaktusok hatására a kárpátaljai, erdélyi, felvidéki, délvidéki... magyarok nyelvhasználatában jelen vannak szókölcsonzések, interferenciajelenségek, kommunikációs stratégiaként pedig néha alkalmaznak kódváltásokat is egy-egy beszélgetés alatt (bővebben lásd pl. Márku 2011e).

A kutatás során a kérdőívben és a beszélgetések során is rákérdeztünk konkrétan, hogy milyen kontaktusjelenségeket tudnak említeni saját nyelvhasználatukban. Feltételeztük, hogy magyar szakosként, nyelvészeti diszciplínának hallgatóiként tudatában vannak ezeknek a jelenségeknek, s ha explicite rákérdeztünk, akkor számos példát tudnak említeni.

- Vannak-e olyan szavak, fordulatok a felvidékiek magyar nyelvhasználatában, amelyek a magyarországi magyarban nem használatosak?
- Szlovákból rengeteg.
- Mint például, milyeneket tudnál említeni, amit gyakran használtak?
- Például meglepetésnél azt szoktuk mondani, hogy csoo? Mi? Hogy cso? Ez egy ének volt, egy szlovák ének, és abban is azt mondták, és nagyon sokan azt mondják, hogy csoo? Vagy ha azt mondják, hogy szranda, azt arra szokták mondani, hogy á ez csak egy szranda, egy vicc, egy hülyeség. Ez is a szlovákból van. Ilyesmi. Még mondjak többet? Haluz is ezt jelenti, hogy ez csak haluz. Na, ez most csúnya, de ez is cso ti jebe? Normális vagy? Gyakran használják. Rengeteg. Most nem jut eszembe több.
- Gondolom, nemcsak ilyen kifejezések, hanem olyan szavak is, amiket általában használtak.
- Például a zsuvi vagy a nanuk, rágógumi, nanuk a jégkrém, de ezt soha nem jutna eszembe másként mondani, szüleimnek sem, senkinek sem a faluban.
- Szerinted van-e valamilyen különbség a felvidéki magyarok és a magyarországi magyarok között?
- Van, szerintem, mert akárhányszor ellátogatom Magyarországra, szembetűnik, hogy a magyarországi magyarok sokkal kedvesebbek, és a nyelvhasználatuk is másabb.
- Miben másabb?
- A szókincs terén is, mert sokkal több olyan szavat használunk, ami szlovák hatásra került be a magyar nyelvbe.
- S ez nem szokott félreértés forrása lenni?
- Néha igen, hogy ezt nem így mondják, és kijavítottak például.
- És ez nem esett neked rosszul?
- Nem, már hozzászoktam. Egy kávézóban ültünk talán, s nálunk van presszó, kicsi presszó és nagy presszó, s náluk meg hosszú, s ott javítottak ki, hogy az nem nagy presszó, hanem az hosszú.
- S milyen szavakat tudnál említeni, ami a szlovákból átvett?
- Általános a kecsup, párki, az a baj, hogy mi már észre se vesszük ezeket.

Kétnyelvűségi körülmények között a szókölcsonzés vagy lexikális kölcsönzés az egyik leggyakoribb kontaktusjelenség. Trudgill megfogalmazásában „Az a folyamat, amelynek során kétnyelvű beszélők az egyik nyelvükből való szót használnak a másik nyelvükben, és ezek a kölcsönszavak az utóbbi nyelvnek is szerves részévé válnak” (Trudgill 1997: 41). A kérdőíves kutatás során az adatközlők közül 55-en mondták azt, hogy igen, szoktak magyar beszédükben szlovák szavakat használni, és sok példát említettek. Elsősorban ételek (*nanuk*–jégkrém, *párki*–virsli, *horcsica*–mustár, *zsuvacska*–rágó), valamint hivatalos okmányok, szakmával kapcsolatok szakkifejezések (*obciansky*–személyi igazolvány, *studijné*, *dohoda*, *filcsoficka*), ruhadarabok (*teniszki*–tornacipő, *tyeplaki*, *balerinki*)

megnevezéseit sorolták fel. Szinte kivétel nélkül közvetlen kölcsönzéseket soroltak, ami nem más, mint a másodnyelvi szó közvetlen, vagyis alapvetően eredeti hangalakjában történő átvétele (a szükséges hang- és alaktani beépülést lehetővé tevő változtatásokkal) (Lanstyák 1998: 31). Ezeknek a kölcsönzéseknek a nagy része megtalálható a Termini Kutatóhálózat határon túli adatbázisában⁴, a „hét nyelven beszélő” szótárában is.

A megkérdezett adatközlők a szókölcönzés leggyakoribb indítékaként a kétnyelvű környezet hatását említették. Sokak szerint a kölcsönzések nyelvhasználatuk természetes részét képezik, így szokták meg, így tanulták meg környezetüktől. A kérdőívben az erre vonatkozó kérdés nyílt kérdésként szerepelt, a választokat motívumok/gyakori indítékok mentén próbáltam csoportosítani.

Nyelvi kontaktus hatása, természetes jelenség:

„A felvidéki magyarban használatosak a szlovák kifejezések. Ezek szerves részeivé váltak nyelvhasználatunknak.”

„Leggyakrabban a mindennapi életből vett szavakat használom szlovákul, pl. párký, hranolky, szerintem azért, mert folyamatosan úgy találkozunk velük, s mára már teljesen beépültek nyelvhasználatunkba.”

„Szoktam használni, mivel kétnyelvű környezetben élek, akarva-akaratlanul is kimondok a szlovákból átvett kifejezéseket, tükörfordításokat.”

„Ezek a Felvidéken úgymond teljesen normális jelenségek, más bizonyos szótárakba is bekerülnek ezek a szavak.”

Szituáció, helyszín vagy téma függvénye:

„Igen, szoktam, mert a környezetem főleg így használja. Sok szót, amit csak Pozsonyban használok, szlovákul nevezem meg pl. elektricenka (villamosbérlet), mivel így kérem vásárláskor, otthon pedig nem használom ezt a szót. És sok más szóval vagyok így.”

„Szoktam, főleg mióta Pozsonyba járok, és többet beszélek szlovákul. Általában a háztartással kapcsolatos kifejezések, ételek nevét mondom szlovákul, mert minden nap azok szlovák megnevezésével találkozom. Amíg Budapesten éltem, soha nem használtam szlovák szavakat.”

„Főleg szakkifejezéseket használok szlovákul, melyeknek nem ismerem a magyar megfelelőjét.”

„Például gazdaságtani szakkifejezések (dph, cenné papiere, trzba, vydavkovy pokl. doklad stb.) továbbá: tyeplaki, horcsica, botasyki, mhd, piár, obcsianszka, párki, svietskóvá, na motane stb.”

„Természetesen szoktam: felsőoktatással kapcsolatos: shúška, fakulta, vykáz; hétköznapi beszédhelyzetben: teplaky, zuvacka.”

⁴ Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat on-line Határon Túli-adatbázis: <http://ht.nyud.hu/htonline/htlista.php?action=firstpage>

Nyelvi hiány miatt:

„Igen, szoktam, mert néha nem jut eszembe a magyar megfelelő, vagy nem is tudom néha, hogy hogyan használják azt helyesen magyarul.”

„Igen, azért, mert sok kifejezésnek nem is ismerem a rendes magyar megfelelőjét. Sajnos sokszor használom, mert nem kell rajta gondolkodnom, néha ösztön szerűen jönnek belőlem.”

„Persze, olykor előfordul, főleg ha nem ismerem a pontos magyar kifejezést pl. inasiskola – szaktanintézet.”

„Szoktam, majdnem az összes rokonom, barátom, ismerősöm tud szlovákul és magyarul is, tehát megértik a magyar beszédembe belevegyült szlovák kifejezéseket is. Ha az egyik nyelven hirtelen nem jut eszembe egy bizonyos kifejezés, automatikusan elmondom a másikon.”

Néhányan (5-en) a szókölcsonzéshez negatívan viszonyultak, rossz tulajdonságnak tartják, igyekeznek kerülni beszédükben.

„Én megpróbálom kerülni az olyan szavakat, de előfordul, főleg hivatalos, vagy iskolai kifejezésekkel, hogy magyar beszédben szlovákul használom. A véleményem róla: nem tetszik.”

„Nem helyes, de nagyon gyakori a kevert nyelv használata.”

A nyelvválasztás döntések sorozata. Egy interakció alapködjé az a nyelv lesz, amelyen a beszélők kommunikatív kompetenciájának összege a legnagyobb. Ugyanakkor a diskurzus során kerülhet olyan szituációba a beszélő, hogy egyik nyelvről a másikra vált a sikeres kommunikáció érdekében, a megváltozott helyzet miatt, például, ha egy egynyelvű megjelenik a társaságban stb.

A kódváltásnak általában nyelven kívüli okai vannak, vagyis nem nyelvi tényezők befolyásolják, például: a szituáció, a beszélők személye, egynyelvűek jelenléte, a nyelvtudás, a kontextus stb. Az alábbiakban a kutatási eredményekre támaszkodva vesszük sorra azokat az indítékokat, amelyek a szlovákiai magyar szakos hallgatók kódváltásait kiváltják. A kérdőívben feltettük a kérdést, hogy *Előfordult-e, hogy egy beszélgetés alatt több nyelvet használt vagy nyelvet váltott, s ha igen, mesélje el, milyen esetben, hogyan történt.* A legtöbben (48-an) saját bevallásuk szerint szokták váltogatni a nyelveket beszédükben. A szakirodalomban a kódváltás számos típusát megkülönböztetik a kiváltás indítéka, kommunikációs-pragmatikai funkciója alapján (lásd Márku 2011e), melynek részletes ismertetésére most nem térek ki helyszűke miatt. Az egyik leggyakoribb indítékként az *idézést* tartják számon, amikor is a beszélő azért vált át egyik nyelvről a másikra (általában kisebbségről többségre), hogy egy korábbi nyelvi emléket szöveghűen felidézzon, a kódváltással visszaadja annak jelentésbeli hangulati üzenetét. Az egyik adatközlő is utalt ilyen okok miatti váltásra:

„Persze, sokszor. Ha a szüleimnek mesélem a mindennapi történeteket, és pl. egy szlovák csoporttársam által mondott gondolatot akarok velük

megosztani, szlovákra váltok. Amikor szlovákul beszélek, sokszor magyarra váltok hirtelen.”

Gyakori indokként említették azt is, hogy a megváltozott szituáció, vagy a társaságban az egynyelvű szlovákok miatt szolidaritásból váltogatják a nyelveket, hogy az is értsen, miről folyik a társalgás, aki nem beszél magyarul (vagy fordítva: szlovákul).

„Szlovák társaságban, de magyarok is vannak, hogy mindenki számára érthető legyen a beszélgetés.”

A nyelvek váltogatásáról ugyanakkor már ambivalensebb az adatközlők véleménye: szinte mindannyian alkalmazzák hatékony kommunikációs stratégia-ként a mindennapi társalgásokban, ezt alátámasztja az is, hogy az interjúk alatt is előfordultak kódváltások (és kölcsönzések), mégis az adatközlők több mint fele zavarónak tartja, úgy vélik, az ilyen beszélő „dekoncentrált”, „bizonytalan nyelv-használatában”, „egyik nyelvet sem beszél jól”.

Néhány tipikus válasz:

„Nem igazán vagyok jó véleménnyel róla, döntse el az illető, hogy melyik nyelvet fogja használni. Kivéve, ha vegyes házasságról van szó, ahol előfordulhat a nyelv váltogatás, attól függően, kihez szólunk.”

„Hát, legszívesebben odaszólnék, hogy most akkor döntse el, hogy magyarul vagy szlovákul beszél-e.”

„A nyelvek váltogatásával nincs gond, ha a másik fél is beszél mindkét nyelvet.”

„Én nem tartom helyesnek, szerintem a beszélgetés elején ki kell választani az alkalmazni kívánt nyelvet, és az egész beszélgetés folyamán tartanunk kellene magunkat hozzá.”

Mára már számos kutatás, és jelen felmérés is igazolja, hogy a kódváltás nem két nyelv véletlenszerű használata egy megnyilatkozáson vagy beszéd-szituáción belül lustaságból vagy nyelvi kompetenciák hiánya miatt, hanem éppen ellenkezőleg, nagyon is szabályozott, és a beszélgetőpartnerektől a két nyelv és a közösségi normák alapos ismeretét követeli meg. Ezek a normák határozzák meg, hogy így használják a nyelvet, hogy a társalgás résztvevői kifejezhessék nyelvhasználatukkal szolidaritásukat, ismerősségüket, jelezhessék a szituáció változását. A megkérdezett fiatalok válaszaiból is kicseng, hogy megvannak annak a kimondott/kimondatlan szabályai, hogy kivel, s milyen helyzetben elfogadott kommunikációs stratégia a kódváltás:

„Ha az egyik nyelven nem tudja magát jól kifejezni, de a másik nyelven könnyebben el tudja mondani a mondandóját, akkor tegye azt.”

„Ha olyan személy is jelen van, aki más nyelven beszél, akkor ez természetes, viszont ha egyforma nyelvet beszélünk, akkor nem látom értelmét.”

„Kontaktustól függőnek tartom. Ha egy olyan személlyel beszélgetek, aki a felettesem és nem tud magyarul, természetesen nem keverem bele a magyar nyelvet. Illetlenségnek tartom.”

„Nem jelent gondot, amíg a kommunikációt nem zavarja, és mindenki érti azokat a nyelveket. Csak akkor nem tartom jónak, ha valaki formális beszélgetésben használja, ill. igényesebb megnyilatkozást kellene folytatnia (konferencián, beszédekben).”

Összegezve tehát elmondhatjuk, hogy a pozsonyi és nyitrai egyetemisták körében végzett kérdőíves és kiegészítő interjúk kutatás alapadatai alapján a vizsgálat tervezésekor megfogalmazott kérdéseinkre választ kaptunk. A kétnyelvűségi helyzetben élő hallgatók nyelvtudása egynél több nyelvre terjed ki: a magyar mellett többségük nagyon jól beszél szlovákul és legalább közepes szinten legalább egy világnyelvet, s ez a többnyelvűség szerintük előnyt jelent a későbbi munkalehetőségeket illetően is szlovák egynyelvű társaikkal szemben. A nyelvek funkcionális megterheltsége eltérő nyelvhasználatukban, az informális színtereken egyértelműen a magyar dominál, a közéleti színtereken vegyes a nyelvhasználat, és a szakmai, hivatalos témáknál kerül a szlovák inkább előtérbe. Tudatában vannak, hogy magyar nyelvhasználatukban jelen vannak kétnyelvűségi jeleségek, a lexikai kölcsönzéseket teljesen természetesnek tartják beszédükben, s a kódváltást is bizonyos íratlan közösségi szabályok betartása mellett hatékony kommunikációs stratégiának tartják és alkalmazzák.

Jelen tanulmányban a kutatási eredmények teljes elemzésére nem volt mód, a kérdőívben szereplő 59 kérdésből csupán 25, és a 9 interjú közül két irányított beszélgetés alapelemzésére került sor, így további elemzések szükségesek, s a jövőben összehasonlító elemzéseket tervezünk, ugyanis a kárpátaljai fiatalok, a beregszászi főiskolások és ungvári egyetemisták körében is végeztünk ezzel azonos, helyi viszonyokra adaptált kutatást (vö. Márku 2008, Pécsi 2011).

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Beregszászi Anikó 1998. Megfélemlített anyanyelvhasználat. *Pánsíp VI/2*: 28–31.
- Csernicskó István szerk. 2003. *A mi szavunkjárása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Ungvár: PoliPrint Kft.
- Csernicskó István szerk. 2010a. *Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Budapest–Beregszász: MTA Magyar Tudományosságért Külföldön Elnöki Bizottsága–Hodinka Antal Intézet, 2010
- Csernicskó István szerk. 2010b. *Nyelvek, emberek, helyzetek. A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár: PoliPrint
- Kiss Jenő 1994. *Magyar anyanyelvűek – magyar nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kontra Miklós 1999. *Közérdeklő nyelvészet*. Budapest: Osiris.

- Lampl Zsuzsa 2011. A szlovákiai magyarok nyilvános és családi nyelvhasználata 2011-ben. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, XIII. évf. 2011/3., Somorja 3–19.
- Lanstyák István 1998. *A magyar nyelv szlovákiai változatainak sajátosságai*. Dunaszerdahely: Lilium Aurum.
- Márku Anita 2008. Érvényes történetek. Nyelvválasztási és kódváltási kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyarok körében. Monográfia. Ungvár–Beregszász: PoliPrint Kft.–KMF. [Language choice and code switching strategies among the Hungarians in Transcarpathia]
- Марку, Анита 2011a. Слов'янські лексичні запозичення у мовленні угорців Закарпатської області. *Філологічний вісник. Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань, 2011. 52–54. с.
- Márku, Anita 2011b. Die Sprachwahlstrategien der Ungarn in Transcarpathien in zweisprachiger sprachlicher Art. In: *Közös horizont. Válogatás a Szent István Egyetem Pedagógiai Kara és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanárainak tanulmányaiból*, 2011., 85–112.
- Márku Anita 2011c. Nyelvhasználati sérelemtörténetek a kárpátaljai magyarok körében. In: Hires-László Kornélia, Karmacs Zoltán és Márku Anita szerk.: *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Budapest–Beregszász, Tinta Könyvkiadó–Hodinka Antal Intézet, 2011, 350–355.
- Márku Anita 2011d. Szituatív kódválasztás a kárpátaljai magyarok körében. In: *Kisebbségkutatás 2011/2*.
- Márku, Anita 2011e: „Po zákarpátszki” Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák (nyelvválasztás, kódváltás) szocio- és pszicholingvisztikai aspektusai a kárpátaljai magyar közösségben. PhD értekezés, Veszprém, Pannon Egyetem, 2011.
- Márku Anita 2012. Kárpátaljai kétnyelvűség: a kódváltás pszicholingvisztikai szempontú megközelítése. Navracsics Judit, Szabó Dániel (szerkesztő): *Mentális folyamatok a nyelvi feldolgozásban. Pszicholingvisztikai tanulmányok III*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 237–247.
- Pécsi Andrea 2011. *Interkulturalitás és nyelvhasználati stratégiák a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola hallgatói körében*. Szakdolgozat, Kézirat: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász, 2011.
- Trudgill, Peter 1997. *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. Szeged: JGYTF Kiadó.

Humoros effektusok, kép és szöveg szinergikus kölcsönhatása a reklámban

Rezümé A reklám manapság a mindennapi életünk része. Ha kézbe veszünk egy újságot, bekapcsoljuk a tv-t, úton a munkahelyünkre, lépten-nyomon reklámokba ütközünk. Ahhoz, hogy ebben a reklámözönben egy reklám valóban figyelemfelkeltő legyen, már nem elegendő, ha csupán információkat közöl. A figyelemfelkeltés eszközeként a reklámozók egyre gyakrabban alkalmaznak humoros effektusokat olyan területeken is, ahol régen nem volt jellemző. A dolgozat témája a reklám és humor kapcsolata, és hogy milyen eszközöket használnak a reklámalkotók a humoros hatás elérésére néhány konkrét példa alapján.

Abstract Whether we like it or not, advertisements have been part of our life for some time. They keep catching our eye when we open a newspaper, switch on the television or walk to work in the street. If an advert is meant to stand out from the abundance of similar ones, giving information is not enough any more. One tool of grabbing attention is the use of humorous effects, which have recently appeared in areas where they were not characteristic earlier. With the help of some examples, this study examines the connection between humour and advertising, and also presents some ways advertisers can make humorous elements work effectively.

1. Humor a reklámban

A reklám klasszikus eszközként szolgál a vállalkozók, gyártók, szolgáltatók számára, hogy informálják a fogyasztókat termékeikről, szolgáltatásaikról. A mai telített piachelyzetben azonban nem elegendő, ha csupán a termék minőségéről és objektív tulajdonságairól látunk, olvasunk információközlő reklámokat (Erbeldinger és Kochhan, 1998). A reklám legfőbb célja a fogyasztók érzelmi befolyásolása, és vásárlásra ösztönzése. Ehhez azonban szükséges, hogy a fogyasztó észrevegye a reklámüzenetet és pozitív hozzáállás alakuljon ki a termékkel szemben. Ennek egyik leghatásosabb eszköze a humor. A humoros reklámot azonban nagyon nehéz behatárolni, mert elmosódik az átmenet a hagyományos reklámhoz képest, hiszen az is szokatlan és meglepő eszközökkel dolgozik, igaz bár, hogy azok nem mindig vidámak (Schneider 2005).

Évtizedeken keresztül folytak viták arról, hogy lehet-e egy reklám vicces, humoros. A legtöbb reklámszakember szkeptikus volt a humorral szemben. Vitathatatlan, hogy a humoros reklám fokozottabb mértékben kelti fel a fogyasztók figyelmét. Mégis, kerülni kell a humort, hangoztatták, hiszen a figyelem felkeltése még nem egyenlő a reklámhatással. Másrészt, több csapdát is rejt a humor alkalmazása, hiszen a humor szubjektív, minden egyénél más reakciókat válthat ki a nem, a kor, esetleg szociális helyzet alapján is (Virányi 2007), továbbá fennáll a veszély, hogy a humoros elemek elterelik a fogyasztó figyelmét a termékről, csökkentik a termék hitelességét és nevetségessé tehetik a márkát. A szakemberek vámpírhatásról beszélnek, mert a fogyasztó a viccre koncentrálna, nem a termékre,

* Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti és Pedagógiai Kar, Szarvas-Jászberény.

és ez még a reklámüzenet megértését is veszélyeztetheti (Schneider 2005; Virányi 2007). A humor ellen szólt az is, hogy a reklám és humor teljesen más hatáseleven működik. A humor, a vicc mindig egy poén meghökkentő, meglepő hatásán alapul, a reklám azonban a sok ismétlés által tudja kifejteni hatását. A humor azonban veszít a hatásából éppen az ismétlések okozta meglepetés hiánya miatt, hiszen már ismerjük a poént, már nem számít különlegesnek. És bár kiemelheti a reklámozott terméket a többi, esetleg hagyományos módon reklámozott termék közül, ez még messze nem jelenti azt, hogy meg is vásárolja a fogyasztó. Legvégül pedig, sok esetben tekintették a humor reklámeszközként történő alkalmazását annak jeléül, hogy semmi tényleges, semmi említésre méltó nincs a reklámozott termékkel kapcsolatban (Lun 2008). Mindezek az elméletek háttérbe szorultak a nyolcvanas évektől, és egyre inkább elfogadottá vált, hogy a humor mégiscsak alkalmas hatékonyan működni ebben a kategóriában. Még maga Ogilvy (1997) is megváltoztatta a véleményét a humoros reklámokkal kapcsolatban. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a humorról szembeni szkepticizmus teljesen megszűnt volna. Virányi (2007) nem áll pozitívan a humoros reklámokhoz. A reklám használja ki a humor adta lehetőségeket, de ne akarja a fogyasztót erőszakosan mulattatni, mert a humor kétélű fegyver, ami könnyen vissza is vághat. „Arra kellene törekedni, hogy ne a reklám legyen lebilincselő, hanem a termék, a szolgáltatás legyen a reklám legizgalmasabb része” (Virányi 2007: 98).

Mindebből levonható az a következtetés, hogy ha hatékonyan szándékozik alkalmazni a humort a reklámpiar, figyelembe kell vennie néhány tényezőt. A humor képes felkelteni az érdeklődést és szimpátiát, bizalmat ébreszteni egy termék iránt, megkedveltetni és elfogadtatni azt, ha figyelembe veszi a reklámozó a következő tényezőket. Nagyon fontos a célcsoport konkretizálása, amelynél lehet számolni a közös háttérismerettel és érdeklődéssel, fontos maga az áru, a szolgáltatás, hiszen nem minden termék esetében lehet alkalmazni ezt az eszközt. Meghatározó tényező mindemellett az is, hogy a termék már ismert, vagy a bevezető szakaszban, egy új termék bemutatására tesz kísérletet a reklámszakember. Megoszlanak a vélemények arról, hogy milyen hatékony lehet egy új termék esetében a humor alkalmazása. Egy még nem ismert termék esetében fokozottabban fenyeget a veszély, hogy a fogyasztó figyelme elterelődik az információkról, ami pedig egy bevezető reklámnál alapvető lenne, és ily módon akadályozva van a véleményalkotásban is ((Weinberger és Gulas 1992, idézi: Lun 2008). Erbdinger és Kochhan (1998) azonban idézi Gelb és Zinkhan (1985) megállapítását, miszerint a fogyasztók humoros megszólítása különösen hatékony lehet a még ismeretlen termékek esetében, mert hozzájárulhatnak ahhoz, hogy csökkentsék a fogyasztók bizalmatlanságát. Ha a humort alkalmazó reklám szélesebb körű célközönséghez szól, úgy kell megfogalmazni és olyan humorelemeket kell alkalmazni, amit vélhetően mindenki meg tud fejteni és nem ért félre.

Ha mindezek figyelembevételével, jó ízléssel kerül kiválasztásra a megfelelő humortípus, akkor a reklám eléri a kívánt hatást. „Csakis a kreatív, tiszta esz-közökkel dolgozó reklám bír perlokutív erővel” (Lendvai 2001: 46). A reklámpiar

korán rájött, hogy a megfelelő retorikai és poétikai eszközök, a humoros elemek alkalmazása hatékony módszer a minél több vásárló megnyerésében (Lendvai, 2001). Növelheti a reklámozó iránti bizalmat és szimpátiát, fokozhatja a termék iránti érdeklődést, és megvan az az előnye, hogy olyan témákban is megszólíthatja a fogyasztókat, amelyekben korábban elképzelhetetlennek tartották a humort. Ilyenek például a száraz információkkal teli banki reklámok, vagy olyan témák, amelyek kellemetlenek, néha kínosak lehetnek, például az impotencia (Schneider 2005, Erbelinger é Kochhan 1998). Hogy a hitelességet tudja-e, és ha igen, mennyire tudja pozitívan befolyásolni, azt még nem sikerült hitelt érdemlően bebizonyítani, viszont igen nagymértékben segít abban, hogy egy márka beépüljön a fogyasztók emlékezetébe, és kiválóan alkalmas egy cég imázsának kialakítására.

2. Az elemzés elméleti háttere

A kommunikációban a reklámot verbális és vizuális szövegtípusként adja meg, amely három formában jelenhet meg, mégpedig vizuális (nyomtatott), audiovizuális (televízió) és auditív (rádió) (Róka 2005). A szövegtipológiai besorolás azonban más alapon is történhet. Minden írásban vagy beszéd során létrehozott megnyilatkozásunk szövegnek minősül, amelynek számtalan külső, pragmatikai (tehát nem nyelvi) és belső, szemantikai, szintaktikai (nyelvi) összetevője létezik. A következő fejezet a feladata: elemezni azokat a verbális és vizuális eszközöket, pragmatikai és szemantikai elemeket, amelyek segítik a reklám céljait elérni, funkcióit betölteni. A dolgozatnak ebben a fejezetében a reklám mind a négy összetevője, tehát a címsorok, a márkanevek, a szlogenek és maga a szöveg is elemzésre kerül, illetve mivel a korpusz minden egyes darabja képi elemeket is tartalmaz, mindez a vizuális elemekkel szinergiában. A reklámot mint szemiotikai rendszert kell elemeznünk, a szöveg, a kép és a tipográfia egységében (Salánki 1996). A reklámszakemberek elsősorban pszichésen szándékoznak hatni a fogyasztóra, így szeretnék elérni a figyelem felkeltését, az érdeklődés és vágy kialakulását, majd a végső célnak, a cselekvésnek, tehát magának a vásárlásnak a megvalósulását. A reklámok, lényegüket tekintve lehetnek tájékoztatók, magyarázók, rábeszélők és felszólítók. Az informatív, tájékoztató, sőt magyarázó reklámok azonban háttérbe szorultak napjainkban, hiszen nem elég hatásosak ahhoz, ahogy a fogyasztók magatartását megváltoztassák. Ehhez van szükség a manipulatív, rábeszélő reklámokra. Mindehhez felhasználják a meggyőzés, adott esetben a manipuláció összes rendelkezésre álló verbális és vizuális eszközét, többek között a nyelv adta lehetőségeket, a szóválasztáson, mondatformákon alapuló nyelvi játékokat, a vizuális elemekre épülő nyelvi ötleteket, a grammatikai szabályok megsértésével létrejövő tréfás alakzatokat, a szólások, közmondások szó szerinti vagy játékosan elferdített formáit és a mindezekben a nyelvi játékokban rejtőző humort. Az alábbiakban konkrét példákon szemlélhetjük az említett elemek együttes hatását a reklámüzenet célba juttatása érdekében. Az elemzett korpuszok a regionális hirdetési újság a Jászsági Szuperinfó hirdetései, illetve regionális cégek szórólapjai, plakátok.

3. Korpuszok elemzése

3.1. A reklámszöveg szintaktikai szintje

Kérdő mondat alkalmazása a reklámokban

Érdekes szórólapokkal jelentkezik időről időre a Füle István és Fia Kft., amely 1992-ben családi vállalkozásként alakult. Hús- és halfeldolgozással, valamint hús- nagykereskedelemmel foglalkozik. Gyártó, termelő és feldolgozó cég. A cég székhelye Jászapátiban van, de még hét másik településen vannak üzletei. Ez a

Hurka, kolbász, pecsenye, ha kínálom, veszed-e?

Sertés comb	1218,-	1168,- Ft
Sertés dagadó	1116,-	965,- Ft
Sertés oldalas	1015,-	965,- Ft
Töltött dagadó	1218,-	1118,- Ft
Füstölt csont nélk. csülök	1354,-	1154,- Ft
Füstöltfőtt császár	1567,-	1275,- Ft
Parasztkolbász	1567,-	1275,- Ft
Sütkolbász	1047,-	932,- Ft
Májás hurka	672,-	590,- Ft

Friss tökehúsok, füstölt áruk, baromfi, hurka, kolbász, tepertő, zsír, háztészta, savanyúság, pékáru.

Recept helyett...

DISZNÓTOROS

Vásároljon étvágyának, ízlésének megfelelő mennyiségű Füle-féle hurkát és sütnivaló kolbászt.

A többi már tudja...

1. ábra. Szórólap

veszed-e!? (1. ábra). Ennél a reklámnál az a szándék, az illokúció, hogy a reklámüzenet elérje célját, a vásárlást, szintaktikai szinten, kérdő mondat formájában valósul meg, bár a mondat végén a kérdőjel elé helyezett felkiáltójel burkolt felszólítást is jelenthet. A direkt megoldásokat, így például a közvetlen felszólító mód használatát a szakemberek ritkán javasolják, erősebb az appellatív jellege egy kérdő formában megfogalmazott felszólító tartalomnak. A szórólap szlogenjét, a cég termékeit tekintve széles célközönségnek szánták, nyilvánvalóan ezért az egyszerű, könnyen dekódolható, denotatív forma, a perlokúció egyszerűen érvényesülhet.

cég a reklámok kódolója, feladója, a címzett pedig tulajdonképpen nem behatárolt, mindenki, akit a cég rá akar venni arra, hogy az ő termékét vásárolja. A termékei az alapvető hétköznapi, fiziológiai szükségletekhez tartoznak, tehát a Maslow-piramis legalsó szintjének szükségletei. Ez azt jelenti, hogy az üzenetek címzettjének döntése nem arról kell hogy szóljon, hogy megvegye-e ezeket a termékeket, hanem arról, hogy konkrétan a feladó termékeit vásárolja meg. A cégnek szemmel láthatóan külön reklámstratégiája van, hiszen a figyelemfelhívó és étvágygerjesztő fotókon túl néha meglehetősen szlogeneket alkalmaznak (kreálnak) a vásárlói kedv felkeltésére. Ezek között vannak naiv, magyaros verselésű rigmusok, mint például a *Hurka, kolbász, pecsenye, ha kínálom, veszed-e!?*

A reklám konvencionális forgatókönyve egyértelmű. A tepsiben sült finomságok konkrét ábrázolása megfoghatóvá teszi az üzenetet, mindenki számára ugyanazt jelenti. A tegező forma kicsit bizalmaskodónak hat, talán óvatosabban lehetett volna fogalmazni éppen a célközönség széles köre miatt, az önöző alak azonban egyfajta távolságtartást érzékeltetne, a feladó szándéka pedig egyértelműen az, hogy érzékeltesse, hogy *közel állunk egymáshoz, bennem bízatsz, csak jót ajánlok*. Tipográfiai szempontból a betűk színe meghatározó, hiszen éppen olyan színben jelentek meg, mint a képen látható sült kolbászok, fokozva ezzel is a termékekre való utalást. A kép tartalmaz ezen túl egyszerű formában informatív elemeket, úgymint az árlista, amely éppen egy leárazási akcióra hívja fel a figyelmet, valamint a termékek felsorolását.

Aki ismeri a cég szórólapjait, az tudja, hogy szórólap alján mindig valamilyen aktuális recept leírása jelenik meg, amit jelen esetben csupán egy hurka és kolbász vásárlására készített felszólítás helyettesít, hiszen a disznótoros elkészítésének külön fortélyja nincs, nem igényel külön receptleírást. Erre utal a legutolsó elliptikus mondat is: *A többit már tudja....* Érdekes azonban, hogy itt nem a tegező formát alkalmazza a feladó, nagy valószínűséggel itt már túl bizalmasnak, sőt bizalmaskodónak találta. A színek megválasztása telitalálat az ajánlott termék esetében. Talán a szlogen maga veszlik el kicsit az egész kép közel azonos uralkodó színe miatt. Egyszerű, de figyelemfelkeltő hirdetés.

3.2. Állandósult szókapcsolatokkal való játékok

Közmondások, proverbiumok, antiproverbiumok a reklámban

Amit ma megvehetsz, ne halaszd holnapra

A reklámyelvben igen gyakori, meggyőző és hatásos eszköz a szólások, közmondások, úgynevezett proverbiумok alkalmazása. A közmondás „Népi bölcsességet kifejező rövid, tömör, ritmikus mondás” (Crystal 1997: 531). Szólások és közmondások esetében többféle rendszerezés is létezik, és a besorolásnál a *Magyar szólástár* felosztását alkalmazom. A közmondások azonban nemcsak kodifikált formájukban kerülnek alkalmazásra a reklámozás területén. „Gyakran fordul elő a már meglévő közmondások humoros vagy akár groteszk elferdítése, paródiája. Ezeket nevezem közmondáspersziflázsoknak” (Forgács 2007: 218). Okkasionális variánsokról van szó, melyek nem kodifikált

Május 25-től 30-ig

Amit ma megoehetsz, ne halaszd holnapra!

Sertés comb	1040,-	850,- Ft
Sertés karaj	1220,-	1070,- Ft
Malachús	802,-	599,- Ft
Grill tarja 3 félé	1458,-	1258,- Ft
Grill kolbászkok	1250,-	1050,- Ft
Parasztkolbász	1642,-	1225,- Ft
Lángolt kolbász	1263,-	1157,- Ft

Sertésárr

365,- 200,- Ft

Kolbásszal töltött karaj

A Félé-féle húsból álló véderőlünk egy szép sertéscomb, amit öt helyen felvágunk, és bevonjuk egy amit túrót parasztkolbászt. Később, amikor lehetőséig a hús közzel, majd megcsúszk a megcsúszk. Fel önti a hús, nem túl gyorsan becsomagoljuk alufóliába. (Akkor, hogy a gőzök is legyen benne).

Előmelegített sütőben tepsihez tesszük az, és nagy lángon 45 percig sütjük. Ekkor kivesszük (hogy meg ne csúszjon a karaj gőz) kivesszük az sütőbe tesszük. Az így sült kolbász, látható, látható megcsúszk bevonatával, hogy megcsúszk... Sőt, sütéshez, vagy néhány karaj vizet - olajat megcsúszk, hogy szépen járjon és puhuljon. A teljes óráig süt a sütőben (kb. 1,2 óra). Tálalás előtt szereljük fel végül, meglocsoljuk a sajtot közzel, és megcsúszk retek, krumplifalát.

Hozzávalók: 1 karaj (párda szerinti megcsúszk), 1 parasztkolbász, só, bors, olaj (a locsoláshoz), víz (a locsoláshoz).

Magyarországi
Kereskedelmi és
Ipari
Értéktársaság

2. ábra. Szórólap

változatok. Hogy miért hatékonyak ezek az ismert mondások, illetve azok szójátékos változatai, arra az a magyarázat, hogy ismertségük alapján pozitív érzéseket váltanak ki a fogyasztókban és így hitelesebbé, autentikusabbá teszik a reklámot. Egy reklámszöveg akkor jó, ha rövid, egyszerű és jó hangzású, hogy könnyen megjegyezhető legyen és szállóigeként alkalmazva hosszú ideig hasson (Forgács 2007).

A közmondás meghatározásában szereplő népi bölcsesség kifejezés az emberek kollektív tudatában azzal függ össze, hogy annak valamilyen tapasztalati alapja van, hiszen megfigyeléseken alapul, tehát igaz. Ilyen módon különös nyomatékot ad a kijelentéseknek, és nagyobb az esély arra is, hogy komolyan vegye a befogadó, a reklám címzettje. A 2. ábra reklámja ugyancsak az előző korpusznál bemutatott kft. reklámja, ahol a cég az akcióját egy ismert közmondás szójátékos átalakításával hirdeti, mégpedig egyetlen betű átalakításával, amit ki is emel. A kiemelés nem kimondottan szerencsés, hiszen alig tér el a szlogen barna színétől, tehát alig észrevehető. Az eredeti szólás, *Amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra*, a *Magyar szólástár* értelmezése szerint „a legjobb dolgokat azonnal, vagy idejében elvégezni, elintézni” (Bárdosi 2003: 220). Az egyetlen fonéma megváltoztatásával ez az alapjelentés nem változott meg teljesen, hiszen a cél a mielőbbi vásárlásra ösztönzés.

A pragmatikai üzenet első eleme, az illokúció, a feladó szándéka, ami ebben az esetben konkrétan a mielőbbi vásárlásra buzdít. Ezt nem konkrétan közli, hanem egy proverbium alkalmazásával, miáltal a perlokúció a következőképpen hangzik: vásárolj még ma, mert ma minden olcsóbb. A célközönség itt is minden rétegre kiterjedő, a feladó szándéka azonban a közmondással egyértelműen dekódolható minden címzett számára. A tegező forma ebben az esetben is egyfajta összetartozás érzését kelti, márpedig ha valakivel egy csoportba, egy közösségbe tartozom, akkor nem fog rávenni olyanra, ami nekem nem lesz jó, nem hoz hasznót. A szórólap szövegének háttére, a tulajdonképpeni kép, egy a régebbi konyhákra jellemző asztalterítő mintája, amely utalás a cég *ennivaló, terített asztalra kerülő* termékeire. Megszokott része a szórólapnak a lap alján található recept, ami nyilvánvalóan azt a célt szolgálja, hogy azonnali asszociációkat teremtsen a hozzávalók éppen akciós, tehát kedvező áron történő megvásárlásához. A reklám egyszerű, mindenki számára érthető, nem igényel komolyabb elmélyülést a dekódolása.

3.3. Irodalmi művekből vett idézetek a reklámban

A közmondások és szállóigék mellett nagyon gyakori ismert írók, költők műveiből vett idézetek alkalmazása, amelyeknek ugyanaz a szerepe, mint a közmondásoknak, mégpedig az, hogy pozitív asszociációkat ébresszenek, fokozzák a hitelességet. Elsősorban ismert idézetek vagy szó szerinti, vagy elferdített változata jöhet számításba, és ebben az esetben az *ismert* szón van a hangsúly, hiszen a megfelelő háttérismeret nélkül az üzenet nem éri el célját, a célközönség nem tudja dekódolni, megfejteni, értelmezni.

A 3-as és 4-es ábra egyetlen szórólap két oldala. A feladó ismét az előző reklámokkal kapcsolatban már azonosított cég, melynek az ábrákon látható két

Márciusi húsvásár

AKCIO

**Itt az idő:
márc. 13-18-ig**

A mai ember számára
a hagyomány nem más,
mint a történelem üzenete.
Ezért nem a bójtól való szabadulás
adja kínálatunk újdonságát,
hanem - az elvárt jó minőség
megtartása mellett - alkalmat
kínálunk boltjainkban
a takarékos bevásárláshoz.

Üzleteink:

JÁSZAPÁTI,	Litkei Máté tér
JÁSZAPÁTI,	István kir. út 46/a.
JÁSZKISÉR,	Szabadság út 9.
JÁSZSZENTANDRÁS,	Mártírok út 1/1.
JÁSZBERÉNY,	Messzelátó út 2.
HEVES,	Hunyadi út 25.
BOCONÁD,	Rákóczi út 14.

Jászapáti

3. ábra. Szórólap

[illegible]

4. ábra. Szórólap (hátlap)

hirdetése 2012 márciusában jelent meg. A 3-as ábra fő szlogenje, *Azért az íz az úr!*, Petöfi Sándor *Föltámadott a tenger* című verse záró sorának módosított változata, egy az eredetivel teljesen hasonló hangzású, az eredeti szöveg ritmikájához illő, az új jelentést kiemelő szónak a használatával. Ezt az eredeti szöveggörnyezetből kiemelve teljesen más összefüggésben használja a reklámalkotó, viszont az időzítés miatt átkerül a módosított mondat egy másik időbeli kontextusba. Profán dologként hathat egy drámai tartalmú, magasztos költemény sorait a hétköznapi szükségletekkel kapcsolatos reklámokban felhasználni, ennek ellenére az a tapasztalat, hogy igen gyakori, mert kellően figyelemfelkeltő. A szlogen az *azért* kifejezéssel kezdődik, éppen úgy, mint az eredeti idézet befejező sora. Szerkezetét tekintve itt mégis elliptikus mondatként értelmezhető, hiszen hiányzik az a bevezető mondat, amire válaszként ezzel a kötőszóval folytatódhatna a szlogen. Az, hogy itt egy irodalmi idézettel játszik a reklám alkotója, csak annak a számára világos, aki ismeri az eredeti verset, vagy annak – szinte már szállóigévé vált – záró részletét.

„Jegyezd vele az égre
Örök tanúságul:

*Habár fölül a gálya,
S alul a víznek árja,
Azért a víz az úr!”*

Petőfi Sándor: *Föltámadott a tenger* (részlet)

Azért a víz az úr! – Azért az íz az úr!

Az eredeti idézethez képest egyetlen lexéma kiemelése eredményeként jöhetett létre a hirdetés szlogenje, aminek következtében természetesen a névelő is megváltozott, hiszen a *víz* kifejezést felváltotta az *íz* szó, s mivel ez magánhangzóval kezdődik, a névelő megváltoztatása is szükséges volt.

Az irodalmi vonalat viszi tovább a szórólap alján található receptajánlat, amelynek *Petőfi szelet* a neve, így tulajdonképpen kohézió van a szlogen és a recept neve között. Az összefüggérendszer a szórólap hátsó oldalán található hirdetéssel teljeseedik ki (4. ábra), amelynek főcíme a *Márciusi húsvásár*, egyszerű kijelentés, információközlés. De ki az, akinek a főcím alatt olvasható sor: az *Itt az idő*, nem a *Nemzeti dal* ismert sorait juttatja eszébe, a megadott kontextusban.

*„Talpra magyar, hí a haza!
Itt az idő, most vagy soha!”*

Petőfi Sándor: *Nemzeti dal* (részlet)

A reklámban az idézett sor literális tartalma, a közvetlenül alatta megadott dátummal értelmezhető akként, hogy itt, a következő sorban megadjuk az időt, amíg az akció tart. De az egész szövegkörnyezet éppen nem ezt sugallja, a kontextus alapján egyértelmű az illokúció, a reklámozó kommunikációs szándéka, mégpedig arra vonatkozóan, hogy mivel az akció korlátozott ideig tart, március 13–18-ig, nincs vesztegetni való idő, cselekedni, tehát vásárolni kell. Mindezt nyomatékosítja a hirdetés szövege, ami a hagyományok tisztelete mellett a jó lehetőségek kihasználására ösztönöz, és az illokúciót erősíti:

*A mai ember számára a hagyomány nem más, mint a történelem üzenete.
Ezért nem a böjttől való szabadulás adja kínálatunk újdonságát, hanem –
az elvárt jó minőség megtartása mellett – alkalmat kínálunk boltjainkban a
takarékos bevásárláshoz.*

A megadott dátum egyértelműsíti, hogy a húsvéti böjt idejében ösztönözne vásárlásra a hirdető, és ez a reklám konkrét üzenete, a perlokúció. Hogy ismert szépirodalmi művek ilyen célú felhasználása nem sérti-e bizonyos esetekben a jó ízlést, azt mindenki eldöntheti maga, annyi bizonyos, hogy ismert alkotásokból kiemelt idézetek nagyon népszerűek a reklámszakemberek eszköztárában. Ezek a szórólapok csupán tájékoztató jellegű hirdetések ugyan, de elég ötletesek ahhoz, hogy kellően figyelemfelkeltőek, reklámhatásúak legyenek. Egyedi, hogy egy ilyen profilú cég ilyen sorozattal, egységes szemléletű szórólapokat állítson elő, melyben irodalmi, történelmi utalások szerepelnek. Egyértelműnek látszik, hogy tudatos reklámpolitikájuk van, de valami igényességre való törekvés is érzékelhető, mert az emberek irodalmi és történelmi ismereteire apellál.

3.4. Utalás mesére, mesefigurákra, allúzió

A H-ROM Kft. egy számítástechnikai szaküzlet, amely megközelítőleg két évtizede foglalkozik számítógépek, számítástechnikai alkatrészek, kiegészítők és kellékok kereskedelmével. Már maga a cégnév is egy nyelvi jelenség, amely

5. ábra. Regionális hirdetési újság reklámja

egyben kiejtve a *három* számnév különlegesen ötletes megjelenítése, ami utal arra, hogy három szakember alapította ezt a céget 20 évvel ezelőtt. Másrészt, ha külön értelmezzük a cégnév leírt alakját, a '*H*' utal a *hardwer* kifejezésre, ha pedig külön szemléljük a szókép második tagját, a *ROM* (Read-Only Memory) egy számítástechnikai kifejezés, tehát eleve utal a cég profiljára. A cég ismert és sikeres az évek során megszerzett szakmai tapasztalataival és a szellemes reklámjaival. Ezzel a hirdetéssel (2009) a szakemberek új technikai eszközöket ajánlanak, amelyeket képpel is szemléltet a reklámozó, tehát a befogadó nincs a saját fantáziájára hagyatva, sőt a képek alatt és mellett még a műszaki termékek adatai és az árak is korrekt módon megadásra kerültek.

A kódoló nem titkolt szándéka az illokúció, ez alapján egyértelmű: a figyelem és vágy felkeltése az új számítástechnikai termékek iránt. A mesefigurák játékos felhasználásával pedig utal arra is, hogy még a mesehősök sem lehetnek meg manapság ezek nélkül az eszközök nélkül, akkor a hétköznapi életben különösen fontos szerepet játszanak. A célközönség ebben az esetben tulajdonképpen nem egy behatárolt csoport, hiszen a számítástechnikai eszközök használata nem csak szakmai körökben elterjedt. A reklámozás módja, stílusa egyszerű, mindenki számára érthető, tehát a perlokúció minden további nélkül megvalósulhat.

A reklámozó egyfajta allúziós megoldást alkalmaz, egy népszerű mesére utal a kép szereplőivel, akik a mese párbeszédét folytatják kicsit elferdítve, az ajánlott termékeket beleszöve. A mesékre való utaláskor természetesen elengedhetetlen a referenciaszöveg és a szereplők ismerete, mert ha a befogadó nem ismeri fel az összefüggéseket, a reklám nem éri el a kívánt hatást. Ebben az esetben szinte biztos, hogy ez benne van a kollektív tudatban, a *Piroska és a farkas* című mese feltehetően szinte mindenki által ismert. Azért használtam a *feltehetően* kifejezést, mert manapság a legtöbb gyermek nem a Grimm-meséken nő fel, és előfordulhat, hogy talán mégsem mindenkinek teljesen egyértelmű a referenciaszöveg. Mégis úgy érzem, okkal indulhatunk ki abból, hogy a legtöbben rendelkeznek ezzel a háttérismerettel. A reklám két szereplője között elhelyezett könyvön az érdekes, régies hatást keltő betűformával megadott cégnév azt az érzést kelti, mintha a H-ROM Kft. mesekönyvéből származna Piroska és a farkas közötti modern párbeszéd.

Nagymama, lehet H-ROM KÉRDÉSEM? Minek neked ez a tuti web-camera, meg ez a nagy felbontású HD-monitor?

HOGY jobban lássalak, amikor SKYPE-olunk.

És nagymama, minek neked az a mikrofonos fülhallgató?

HOGY jobban HALLJUK egymást.

Nagymama, minek neked az a LAPTOP meg az a GPS?

HOGY jobban BE....

A befejezetlenség érzését kelti az utolsó mondat, de magyarázatul szolgál a kép jobb sarkában alig észrevehetően elhelyezett mondat: *A minőségi számítástechnika nem ment meg a farkastól*. Ez utalás lehet arra, hogy azért a technikának is vannak határai, de hogy a történet happy enddel végződik, azt tudhatjuk a referenciaszövegből, a meséből is, és a kép jobb felső sarkában a modern GPS mellett megjelenő szöveg alapján is, amelyet azért ajánl a cég, hogy a kalandos események után „...PIROSKA idejében hazataláljon”. Ez egy olyan elliptikus mondat, amelynek illokúciós tartalma egy burkolt felszólítás, amelyet a befogadó csak úgy dekódolhat, hogy feltétlenül szüksége van egy GPS-re, hiszen az bármilyen nehéz helyzetből kisegíti.

3.5. Szemantikai-pragmatikai nyelvi játékok

Lexikai ambiguitás, poliszémia

Ne légy szégyenlős. Valld be te is!

Küldd elektronikusan, úgy könnyebb.

Az adóhatóság, a bankokkal együtt azok közé az intézmények közé tartozik, amelyek korábban elképzelhetetlennek tartottak humoros, szójátékos felhívásokat, reklámokat, mert úgy gondolták, hogy egy komoly intézmény hitelességét, megbízhatóságát, a cég komolyságát befolyásolná negatívan. A bankok esetében az egyre szaporodó versenytársak miatt valami különlegesre, a korábbiaktól valami eltérőre, figyelemfelkeltőre volt szükség az ügyfelek csábítására. Az adóhivatalnak

nincs versenytársa, de az imázsa az emberek között nagyon negatív képet mutat. Ezért aztán a jelenleginél barátságosabb imázs kialakítására törekedett, és az új kommunikációs stratégia részeként humorral emlékezteti az adózókat a bevallási idő közeledtére. A nyelvi humor a *bevall* ige többjelentésű voltán alapul. A *Magyar értelmező kéziszótár* (2003: 128) alapján a *bevall* igének az elemzett reklám szempontjából alkalmazható jelentései a következők: *Adatot (kérdőíven) illetékes szervvel közöl (adott esetben adót bevall, illetve őszintén megmond valamit (általában szégyellni való dolgot).*

6. ábra. Plakát

A verbális és a képi, nem verbális eszközök együtt váltják ki a hatást, mert a kép azt sugallja, hogy a zavarban lévő, pironkodó nő nem mer bevallani valami takargatni való, intim dolgot. Ezt még nyomatékosítja a kép felirata, hogy *Ne légy szégyenlős*. Minderre még ráüt, hogy konkrétan az adóbevallásról van szó. A tegező, felszólító alak régebben általánosságban nem volt jellemző, de a hivatalokra végképp nem. Az adóhiva-

tal nagy valószínűséggel csak követi a manapság elterjedt trendet, illetve a tegező megszólítással valami közeli viszonyt, baráti kapcsolat meglétét szeretné érzékelteni, s ezzel bizalmat kelteni.

A reklám üzenetértékét növeli, fokozza az, hogy nagyon meglepő, s lényegében az intim szféra eseményeit, mozzanatait emeli be a reklámképbe a reklámalkotó. Burkolt, erotikus üzenete is lehet a képnek, ezt nyomatékosítja, a *Küldd elektronikusán, úgy könnyebb* felszólítás is, érzékeltetve, hogy ha valami zavarba ejtőt titkolunk, akkor könnyebb úgy bevallani, ha nem szemtől szembe kell ezt tennünk, de ha a konkrét értelmét, literális jelentését nézzük a mondatnak, akkor elektronikus úton sokkal egyszerűbb kitölteni és továbbítani egy adóbevallást.

Ugyanakkor, amikor az előzőhöz hasonló, szójátékos, humoros, figyelmeztető, emlékeztető reklámokat alkotta az adóhatóság, amiből egy egész sorozat született, a hivatalokban lehetett olvasni a következő szlogent (2008), és némi összefüggés is érzékelhető az előző hirdetéssel, mégpedig az, hogy a bevallásnak mindenképpen meg kell történnie, hiszen: *Az APEH szeme mindent lát!* Ennek a reklámnak a hatása egy sajátos, antropomorf metonímián alapul. Az APEH-nek mint intézménynek nyilvánvalóan nincs szeme, csak a benne dolgozó személyeknek. A metonimikus kapcsolaton alapuló jelentésátvitel a hatás alapja ebben a kicsit fenygetően hangzó reklámban.

3.6. Fonematikai nyelvi játékok Homfónia

Ön látta már a Yetit?

7. ábra. Regionális hirdetési újság reklámja

A JÁSZ-AUTÓHÁZ KFT., Skoda-márkakereskedő és -szakszerviz, amely az elemzett reklámmal egy új Skoda-típust, márkát reklámoz. Többjelentésű mondat, a kép nélkül meghökkentő is lehetne, tudniillik a jeti az a hegyi ember, akit elméletileg még soha senki sem látott. A kollektív mentális lexikonban a jeti egy titokzatos, de félelmetes lényként szerepel, amely olyan, mint a Loch Ness-i szörny. Sokan látni vélték már, de konkrét bizonyíték nincs.

Egyes zoológusok szerint a jeti, az óriás testű havasi ember is csupán a képzelet műve, a valóságban nem létezik. Mások viszont azt állítják, hogy ha a 20. században fedezhettek fel tudósok olyan állatfajokat – köztük például az eddig ismert legnagyobb emberszabású majom, a hegyi gorilla példányait 1903-ban Közép-

Afrikában –, amelyek eddig teljesen ismeretlenek voltak, elképzelhető magának a jetinek a létezése is. Nepáli bennszülöttek, a serpák állítólag már látták ezt az állatot. A tudósok eddig csak a lény nagyméretű lábnyomait látták. Az első rajzokat bennszülöttek leírásai alapján készítették. Az ő elmondásai alapján a jeti mintegy 250 cm magas, erős testalkatú lény, sötétbarna vagy vöröses szőr borítja, karja, keze hosszú, arca a majomhoz hasonlatos. A mondák szerint a Himalájában, mások szerint Szibéria egyes vidékein honos. A hiedellel ellentétben nem vadak, nem szeretnek támadni, menekülnek, ha emberrel találkoznak. Kifejezetten rejtőzködő életmódot folytatnak (Nemere 1996).

Erre épül a Skoda-márkakereskedés reklámja. A homofónián alapuló figyelemfelkeltő kérdés, *Ön látta már a Yetit?* elsőre legtöbbeknek valószínűleg a hegyi ember képével asszociálódik, így nem is jön át azonnal a konkrét reklámüzenet, hacsak a befogadónak eleve nincs meg az a háttértudása, hogy létezik a Skoda-márkák között egy Yeti típus. És valószínűleg azt a buktatót már csak kevesen fogják észrevenni, legalábbis első olvasatra, hogy a hegyi ember neve *jeti*, a gépkocsimárka pedig *Yeti*. A lény létét továbbra sem sikerült hitelt érdemlően bizonyítani, de a Skoda Yeti létezik, és ha Ön még nem látta, a reklám szerint Jászberényben, *október 12-től LÁTHATÓ*. A kérdő mondat tehát valójában a fotón látható Yeti fantázianeve, Skoda márkájú autóra vonatkozik és a felsorolt jelzők

alapján – *kompakt, vonzóan stílusos és tele van meglepetésekkel* – magában hordozza azt az illokúciót, hogy ha Ön meglátja, megszereti és meg is veszi. Ily módon a kérdés egy felszólításként is dekódolható, jöjjön el, nézze meg, vegye meg! Játékos, könnyed reklám, az autó fotójával és a hegyi emberre utaló figurával és lábnnyommal.

3.7. Állandósult szókapcsolatokkal való játékok Szójáték, szólás elferdítése

Hogy ne futkosson házán a hideg

A reklám feladója, a Geröcs Kerámia Kft. csempék, padlólapok, fürdőszoba-kiegészítők forgalmazójaként alakult 1993-ban. Később kiegészült a cég profilja és a mellékelt plakát már hőszigetelő rendszereket reklámoz egy óriásplakáton (Jászberény, Kossuth út). A kifejezés (képes kifejezés), egy főnév cseréjével létrejött szójáték, amiben az az érdekes, hogy a két főnév, egyetlen hang kivételével teljesen megegyezik (*hátán* – *házán*).

8. ábra. Óriásplakát

A jelenség, egy szólás elferdítése, amelyben az eredeti és az újonnan betoldott főnév ragos alakja paronímikus kapcsolatban áll egymással. A *Magyar szólástár* (2003: 137) értelmezése szerint az eredeti szólás: *végigfut (végigszalad) a hideg valakinek a hátán; a hideg futkározik (futkos) valakinek a hátán*. A szólás jelentése: borzongás, rémület, nagyfokú félelem fog el valakit. Ezen az alapon a futkos a hátán a hideg átvitt értelmű, metaforikus kifejezés, és a paronímikus alapon létrejött reklámszlogen pedig a mondat eredeti, literális jelentését állítja vissza, hiszen a homlokzati hőszigetelő rendszer a hidegtől védi meg a lakást.

A szlogen egy elliptikus, bevezetés és befejezés nélküli mondat érzését kelti, de nincs, aki ne képzelne oda a hiányzó mondat részeit, miszerint azért, *hogy ne futkosson házán a hideg* (tehát ne legyen hőveszteség az ön lakásában), Önnek a Geröcs Kerámia Kft. *homlokzati hőszigetelő rendszerére* van szüksége. A termék maga nem a hétköznapi szükségletek részét képezi, tehát célközönsége meghatározott és behatárolt. Mindazok, akik építkeznek vagy átalakítást szeretnének végrehajtani a házukon. Ez feltételeznél, hogy az ilyen reklámokat csak azok olvassák el, akiknek konkrétan ez a problémájuk. A reklámszlogen azonban olyan ötletes, hogy még olyanok is felfigyelnek rá, akik éppen nem terveznek ilyet. Egy jó reklámnak azonban át kell hidalnia a reklám olvasása, illetve bármilyen úton történő érzékelése és a vásárlás közötti időszakot. A reklámok ugyanis általában nem úgy hatnak, hogy meghallja, látja, olvassa a befogadó, és már fogja

is a kosarát és indul vásárolni, hanem lehet, hogy csak néhány nap, néhány hét, esetleg komolyabb beruházások esetén néhány hónap múlva, de akkor pont azt a terméket fogja keresni, amelyik felkeltette a figyelmét. Hozzá fog járulni ehhez a döntéshez a cég weboldalán található ugyancsak szójátékos, rimes szlogenje: *Elérhető álom – elérhető áron.*

3.8. Állandósult szókapcsolatokkal való játékok Lexikai szubsztitúció

Elsősegély, ha torkán akad a fájdalom.

A szólásokat, közmondásokat többféle módon alkalmazhatják a szakemberek a reklámozásban. Felhasználhatók eredeti, kodifikált formájukban, és több lehetőség van valamilyen módosított formában történő felhasználásukra. A *Strepsils* esetében erről van szó. A gyógyszerreklám egy összetett mondat, amelynek mellékmondata az állandósult szókapcsolat. Egyetlen lexéma kicserélésével jön létre a reklámszlogen, mégpedig egy szójáték, egy elferdített szólás. A *Magyar szólástár* (2003: 352) értelmezése szerint a *valakinek a torkában (torkán) akad (reked) a hang (a szó)*, azt jelenti, hogy valaki izgalomban, félelmében nem tud megszólalni.

9. ábra. Szórólap

A reklámszlogen hatása abban áll, hogy az új alany egy teljesen oda nem illő főnév, a fájdalom, és így a *torkán akad a fájdalom* módosított szókapcsolat két kulcsszava (torok és fájdalom) egy jól megjegyezhető, jó ritmusú mondatban, a leglényegesebb információt tartalmazza a reklámozott termékről. Van a kifejezésnek konkrét jelentése is, hiszen életszerű jelenet például, ha *torkán akad valakinek a falat*. Ebben az esetben az átvitt értelmű jelentés elferdítése történt meg azzal az illokúciós szándékkal, hogy a reklámozó meggyőzze azt a célcsoportot, amelyhez ebben az esetben csak azok tartoznak, akik torokfájással, megfázással, rekedtséggel küzdenek, a sok vény nélkül kapható, gyógyszernek nem minősülő, de gyógyhatású készítmény közül ezt vásárolják, mert ez segít a konkrét esetben. Az ábrán látható mosolygós figura megerősíti a reklámüzenetet, hiszen a kezében a fájdalom ellenszere, a *Strepsils*. Bizonyára nem mindenki tudja, hogy, a *Strepsils* egy 1958 óta létező, szopogatós cukorka formájában megjelenő gyógyszer védjegyzett neve. Hatóanyagai fertőtlenítik a garatot, és így elpusztítják azokat a baktériumokat, amelyek a torokgyulladásért felelősek.

3.9. A reklámszöveg szintaktikai szintje Kijelentő mondat

Amíg Ön alszik, a Darmol dolgozik
Amíg Ön durmol, dolgozik a Darmol

A gazdasági válság (1929) a körülményekhez képest különleges, paradox módon a reklámélet fellendülését hozta magával, hiszen az árukat, termékeket a nagy szegénység következtében egyre nehezebb volt eladni. Sorra alakultak meg a reklámirodák, a reklámszakma pedig hatékony reklámeszközök bevezetésére kényszerült, amihez felhasználta különböző tudományterületek, mint például a modern pszichológia, a képzőművészet és modern technika eredményeit. A cégek, a versenyben maradás érdekében, nem sajnálták a pénzt a reklámokra, melyekhez komoly művészeket igyekeztek megnyerni (Macskássy 2007).

10. ábra. (Forrás: Macskássy Gyula)

http://www.filmkultura.hu/keptar/kepek_reszletek.php?cikk_azon=48

A Darmol reklámplakátot például Macskássy Gyula készítette. Találékony-ság, ízlés, pszichológia és eredetiség kell a reklámhoz, írta már a harmincas években a *Reklámélet* című reklámszaklap (Macskássy, 2007).

A reklámpar tehát korán rájött, hogy a retorikai, poétikai eszközök alkalmazása, egy kis humorral fűszerezve, hatékony módszer a vásárlók megnyerésére (Lendvai 2001). Az 1933-ban született magyar reklámszöveg, *Amíg Ön alszik, a Darmol dolgozik*, még egyszerű rímekkel, teljesen szolid, denotatív, racionális szöveggel működik, nincs szükség mögöttes tartalom keresésére, és hiányzik a termék dicsőítése, felértékelése is.

Figyelembe kell vennünk azonban a termék jellegét. Egy gyógyszerről van szó, és nagy valószínűséggel a saját kategóriájában nem akadt túl sok versenytársa. Népszerű terméknek számított a két háború közti időkben, és az eredeti szöveget a következő sorral kiegészítve közli, ami szigorúan a népnyelvben terjedt el, *Amíg Ön alszik, a Darmol dolgozik. Reggelre kelve, pizsamája telve.* (Virányi 2007). A készítmény még ma is forgalomban van, és a szlogen is újjáéledt, de a megváltozott követelményeknek megfelelően már szójátékos formában. Amíg

„*Ön durmol, dolgozik a Darmol*” (Lendvai 2001: 47). Egy hangzó cseréjével létrehozott paronímia, amely az eredeti, háború előtti, jószerével csupán információközlő szlogennel ellentétben lendületet, dallamot ad a szlogennek, s az így könnyen megjegyezhetővé válik, sokkal inkább figyelemfelkeltő, meggyőző, ezzel együtt kissé frivol és bizalmaskodónak hat.

Olyannyira sikeres lett a szlogen átalakítása, hogy maga a gyártó cég is felhasználta később. Anélkül, hogy tudná az ember, hogy mire való ez a gyógyhatású készítmény, ezt a bravúros márkanévet rögtön a *durmol* igével azonosítja, asszociálja. Az asszociációs kapcsolat lényege, hogy a gyógyszer alvás közben fejti ki hatását. A szlogenben a *durmol*, az *alszik* ige szinonímája, de az *alszik* igéhez képest jóval gazdagabb a konnotációja és ez a pozitív hangulat a benne lévő hangok fonostilisztikai hatásán alapul, pozitív hangulati hatást kelt. A csupa zöngés más-salhangzónak – melyek közül az m, r, l, a legzeneibb hatású egyvariációsok közül való –, és a két mély magánhangzónak erős hangulatfestő szerepe van. A *durmol* ige kellemes hangzása, hangulata érezhető a márkanévben is. A termék kiszerelésének zöld színhatása, mint nonverbális eszköz is erősíti a megnyugtató hatást.

4. Összegzés

Az elemzett példák alapján látható, hogy a reklámszakemberek változatos verbális és vizuális elemeket alkalmaznak a fogyasztó figyelmének felkeltésére. A figyelemfelkeltés, meggyőzés és rábeszélés funkció beteljesítésére a beszédművészet a legkülönfélébb retorikai elemekkel rendelkezik, amelyet a reklámozók kreatívan használnak fel az üzenet célba juttatása érdekében. A kép, a szöveg és a humoros effektusok együttes hatása fokozottan segíti a reklámozott termék iránti pozitív asszociációk keletkezését és azt, hogy a márka, a reklámozott termék beépüljön a fogyasztók emlékezetébe.

IRODALOMJEGYZÉK

KÖNYV, KÖNYVEK RÉSEI, TANULMÁNY KÖNYVBEN

- Bárdosi Vilmos (főszerk.) 2003. Magyar szótár. Budapest, Tinta Kiadó.
- Crystal, David 1998. A nyelv enciklopédiája. Budapest, Osiris.
- Forgács Erzsébet 2007. Nyelvi játékok. Kreativitás a viccekben, a reklámyelvben, a sajtónyelvben és irodalmi szövegekben. Szeged, SZEK. Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Erbeldinger, Harald – Kochhan, Christoph 1998. Humor in der Werbung. Chancen und Risiken. In: Jäckel, Michael (Hrsg.) Die umworbene Gesellschaft. Analysen zur Entwicklung der Werbekommunikation. Opladen/Wiesbaden, Westdeutscher Verlag GmbH.
- Földi Katalin 1977. A reklám lélektana. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Lendvai Endre 1996. Közelkép a verbális humorról. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Lendvai Endre 2001. Az ezredvég reklámhumora. In: Salánki Ágnes (szerk.) A reklámról – ma – Magyarországon. Budapest, Eötvös József Kiadó. 46–55.
- Ogilvy, David 1997. Ogilvy a reklámról. Budapest, Park Könyvkiadó.
- Róka Jolán 2005. Kommunikációtan. Budapest: Századvég Kiadó.
- Schneider, Irka 2005. Humor in der Werbung: Praxis, Chancen und Risiken. Saarbrücken, Vdm Verlag Dr. Müller; Auflage: 1.

Virányi Péter 2007. Nem igaz, hogy a reklámtól lettem ilyen! Budapest, Gondolat Kiadó.

FOLYÓIRATOK, IDŐSZAKI KIADVÁNYOK

Salánki Ágnes 1996. A reklám a nyelvhasználatban: Német-magyar párhuzamok. Nyelv infó. 3. sz. 8–13.

INTERNET

Nemere István 1996. Létezik-e a jeti? Tvr-hét. 31. sz. <http://www.nemere.hu/jeti.htm> (Letöltve: 2012. április 4.) Macskássy Katalin (2007): Csillag Annától a Vácza sütőporig. Reklámvonal. Így írunk mi. Online cikkek: http://www.reklamvonal.hu/new/alap.php?inc=archiv_dsp&id=3 (Letöltve: 2012. január 7.)

Macskássy Gyula: Reklámok

http://www.filmkultura.hu/keptar/kepek_reszletek.php?cikk_azon=48 (Letöltve: 2012. május 8)

2012. 06. 05.

Tanévzáró és diplomaátadó ünnepség

Boldog, ki látta e világot végzetes perceiben **Varlam Salamov – a huszadik századi próza nagyja**

Rezümé Varlam Salamov nevét főleg a lágerirodalom kapcsán említik, holott ő elsősorban prózaművész. Neve hiányzik a magyar irodalmi köztudatból, száznegyvennyolc novellája, versei még mindig fordításra várnak. Salamov főműve, a *Kolimai történetek*, sem nem dokumentum, sem nem önéletrajz, hanem ciklikus formába rendezett novellák füzére, melyek mértéktartó tény-szerűséggel mutatják be az élet fenntartására redukálódott légervilágot, mégis tudnak érzéseket közvetíteni. A láger túlélőinek megrendítő visszaemlékezései a történészek és a történelem iránt érdeklődőknek nyújthatnak adalékot, míg Salamov kiváló novellái, sajátos nyelvhasználatuk, tudatos szerkesztettségük, újszerű világszemléletük által mélyen-járó esztétikai élményt nyújtanak.

Резюме Имя Варлама Тихоновича Шаламова главным образом упоминают в контексте лагерной литературы, хотя он прежде всего мастер прозы. К сожалению его имя в венгерской литературе неизвестно, 148 новелл писателя и его стихотворения все еще ждут перевода. Самыми ценными в творчестве Шаламова называют «Колымские рассказы», в которых достоверно и реалистично описано лагерную жизнь. Создавались новеллы около 20 лет, состоят из пяти циклов. За рубежом «Колымские рассказы» стали появляться еще при жизни писателя в конце 1960-х гг.: на немецком, французском языках. В России рассказы Шаламова начали печататься с 1987 г. Магаданское книжное издательство выпустило «Колымские рассказы» в 1989 г.

Varlam Tyihonovics Salamov (1907–1982) nevét leginkább a Gulag-irodalom¹ kapcsán, Szolzsenyicin mellett említik,² pedig akkor kellene róla beszélni, amikor azt mondjuk: a huszadik századi próza nagyjai. De ugyanez elmondható Tadeusz Borowski (1922–1971) lengyel–ukrán prózaíró, költő, műfordító, publicista, holokauszttúlélő recepciójáról is: a lengyel irodalomtörténet máig csak a lágerirodalmon belül említi, és kevesebb tanulmány foglalkozik vele, mint például Gombrowiczsal vagy Mrożekkel.

Varlam Salamov hiányzik a magyar irodalmi köztudatból. Míg lengyel nyelven tíz év alatt kétszer is kiadták a teljes Kolimai elbeszéléseket, addig a második magyar nyelvű Salamov-kötetben (Gereben Ágnes szerk. *Szentencia. Elbeszélések*. Európa, 2005) az eredetileg hat ciklusba rendezett közel kétszáz novella közül mindössze huszonhárom újat fordítottak át magyar nyelvre, a töb-

* PhD; II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológiai Tanszák, Magyar Tanszéki Csoport, tanár.

¹ Gulag – az orosz 'Главное управление исправительно-трудовых лагере́й, трудовых поселений и мест заключения' kifejezés rövidítése, magyarul köszönak tekinthetjük.

² A Gulag-irodalom Sztálin halálát követően mint szamizdat irodalom indult útjára. Elsőként nyilvánosan, Hruscsov személyes jóváhagyásával, Szolzsenyicin *Ivan Gyenyiszovics egy napja* című kisregénye jelent meg 1961-ben. Hruscsovot és tanácsadóit megnyugtatta Szolzsenyicin prózájának klasszikus humanizmusa, az általa megjelenített Gulag elviselhető nehézségei. 1964-ben már Lenin-díjra is jelölték, Lukács György pedig a szocialista-realista irodalom megújítójaként üdvözölte egyik esszéjében. Végül Szolzsenyicin nem kapta meg a Lenin-díjat. Nyugaton elismert, nagytekintélyű író lett, és 1970-ben Nobel-díjjal is jutalmazták. Salamov művei viszont nem jelenhettek meg. Prózai műveit csak 1988-ban, halála után adták ki.

bi tizennégy az 1989-es kötetben (Goretity József szerk. *Kolima. Elbeszélések*. Szabad Tér-Európa, 1989) megjelent írások újrafordítása. Száznegyvennyolc novella még mindig fordításra vár.

Salamov már ifjúkorában írónak készült, és valószínűleg kiváló író, költő lett volna akkor is, ha nem a kolimai koncentrációs táborban tölti élete nagy részét. Varlam Tyihonovics esztétikai-erkölcsi dilemmákban gondolkodott, a szó, a szöveg hitelessége, a művészi forma voltak munkásságának kérdései. A láger túlélőinek megrendítő visszaemlékezései a történészek és a történelem iránt érdeklődőknek nyújthatnak adalékot, míg Salamov kiváló novellái, sajátos nyelvhasználatuk, tudatos szerkesztettségük, újszerű világszemléletük által esztétikai élményt nyújtanak.

Varlam Tyihonovics megrázó sorsának kezdeti tere a hagymakupolás, kellemes éghajlatú, szép parkjairól ismert Vologda volt. Anyja, Nagyezsda Alekszandrovna Vorobjova, érzékeny, művészetkedvelő asszony, apja, Tyihon pópa, művelt, mélyen vallásos, zürjén származású pravoszláv misszionárius, aki tizenegy évig dolgozott az Alaszka melletti Aleut-szigeteken, a cári Oroszország száműzötteinek lelki támaszaként. Honvágyára hivatkozva, egyházi feletteseitől visszakérte magát Oroszországba, Vologdába, ahol ismert embernek számított. Tyihon Nyikolajevicsét egyházi kitüntetésben részesítették, aranykeresztet adományoztak számára, és egy nyílt levélben gratuláltak neki és egyházközségének az Amerikai Pravoszláv Hírnök című folyóiratban. „Apámon mindenki bosszút állt... A képzettségéért és az intelligenciájáért.” „Az édesapámtól én lelkierőt tanultam.” Az édesanyjáról pedig azt írta, hogy: „Én általa kezdtem kötődni a versekhez”, írja a visszaemlékezéseiben.³

Varlam Salomov művészi adottságai már gyerekkorában megnyilvánultak. Érdeklődési köre széles volt: Dumasztól Kantig, a kalandregényektől a filozófiáig válogatás nélkül habzsolta a könyveket, de a békés időszak hamar véget ért: az 1918-as év az egész család számára a teljes összeomlás volt... – emlékezik vissza az író. Nem volt más, mint a háború és a terror”.⁴

1923-ban Salamov befejezte a középiskolát, egy év múlva elhagyta Vologdát és a szülői házat, *amely ma is a város központjában, a Szófia-székesegyház mögött áll.* Az orosz író így emlékszik vissza a szülői házra: „Az orosz történelem minden szörnyűsége a mi házunk küszöbén keresztül zúdult ránk.”⁵

Az ifjú Salomov két évig cserzőmunkásként dolgozott, hogy így javítva ki káderlapját, a Moszkvai Állami Egyetemen szovjet jogot tanuljon.

„Az első irány volt – a művészet és az irodalom. Meggyőződésemm volt, hogy nekem mindig meg kell mondanom a saját véleményemet... és éppen az irodalom, a költészet és a szépirodalom keresztül.”⁶ *A kortársak visszaemlékezése szerint a fiatal Varlam Tyihonovics az irodalom vonzáskörében élő, okos, nyílt,*

³ Vospominanija ('Visszaemlékezések') Memuari. Biografii. Moszkva, AST, 2003

⁴ Uo.

⁵ Uo.

⁶ Uo.

*másokhoz bizalommal forduló, magas, vonzó férfi volt, akinek, hasonlóan az apjához, fontos volt a közéletben való részvétel.*⁷

Egyetemista korában letartóztatják, mert részt vett Lenin „végrendeletének” (Sztálin hatalmi törekvéseiről írt kongresszusi levelének) szamizdat kiadásában. Szovjetellenes agitáció vádjával, huszonnégy éves korában három évre börtönbe zárták, amit az észak-uráli Viserában kellett letöltenie köztörvényes bűnözők között. 1931-ben a lágerek túlzsúfoltsága miatti amnesztia után szabadult. Ottani élményeiből írta *Visera, Antiroman* c. könyvét.

1932-ben visszatért Moszkvába, megnősült, gyermeke született, bekapcsolódott az irodalmi életbe, különböző moszkvai lapoknak írt újságcikkeket, és néhány elbeszélése is megjelent.

„1932-ben visszatértem Moszkvába és erősen álltam mind a négy lábamon, hiszen elkezdtem dolgozni a különböző újságoknál, ezen kívül sokat írtam és nem törődtem az idő múlásával, sőt megtanultam megkülönböztetni a versekben a saját véleményemet a másokétól. Éjjel-nappal csak írtam. Továbbá elkezdtem megérteni, hogy a művészetben mindenki számára jut elég hely.”⁸

Ezekben az években az író két ízben is Vologdában járt – mégpedig az édesanyja és édesapja temetésén. Ez volt az utolsó találkozása szülővárosával.

Tyihon Nyikolajevics Salamov élete tragikusan végződött, *nagy szegénységben, szeme világát elveszítve élte utolsó napjait feleségével. Salamov Kereszt című novellájában nehéz sorsú idő szüleinek állított emléket.*

1937 januárjában Varlam Salamovot újra letartóztatták: „ellenséges, trockista tevékenységért” kapott öt évet, mert a leveleiben előfordult néhányszor Trockij neve.

1937–1938-ban másfélmillió embert tartóztattak le a Szovjetunióban, és vittek el különböző munkatáborokba. Salamovot Kolimára vitték, arra a vidékre, amely aranybányáiról és főleg Gulag-munkatáborairól ismert.

Szibéria északkeleti részén fekvő Kolima a 2600 km hosszú folyóról kapta a nevét, amely átszeli a szigetet, mielőtt beleömlene az Északi-Jeges-tengerbe. Nagy városa, az Ohotszki-tenger partján fekvő Magadan.

„Kolimán nem énekelnek a madarak. Kolima virágai élénk színűek, kapkodva virítanak, durvák, nincs illatuk. A nyár rövid: a hideg, élettelen levegőben nappal száraz hőség, éjszaka dermesztő hideg honol” – írta Salamov visszaemlékezésében.

Kolimát a legszörnyűbb munkatábornak tartották. Az ide szállított raboknak az év nagy részében fagypony alatti, nemritkán -40, sőt -60 fokos hidegben kellett dolgozniuk. Kolima egyenlő a halállal⁹, írja S. J. Kowalski Kolimáról szóló könyvében. „Az aranyban gazdag érclelőhelyek különböztetik meg Kolimát Szibéria északi részeitől. Miután az aranyat itt felfedezték, a bolsevisták állami

⁷ Körmeny Zsuzsa idézi Az irodalom magaslatai – Kolima című tanulmányában. Nagyvilág, 2008. 1–2. 109. oldal. Az idézet forrását a tanulmány nem adja meg.

⁸ Uo.

⁹ S. J. Kowalski: Kolima – az arany és a halál földje. Az idézet forrása: <http://www.aerobiologicalengineering.com>

szervei a rabok keze munkájára alapozták a kibányászást. A „nép ellenségeinek” nevezett tömegek rabszolgamunkája szolgáltatta a munkaerőt – milliók pusztultak el a hideg, zord északon. Ennek a rendszernek kettős célja volt: kihasználni a korlátlanul rendelkezésre álló emberi tartalékot, és egyidejűleg elpusztítani azokat, akik a rendszert ellenezték. A természet és Sztálin tette Kolimát az arany és a halál földjévé.”¹⁰ „Kolima volt a legnagyobb és leghírhedtebb szigete, könyörtelenségi pólusa annak a csodálatos GULAG-országnak, amelyet a földrajzi távolságok Szigetvilággá szabdalnak, de kontinenssé forrasztott össze a lelki közösség” – írta Alekszandr Szolzsenyicin *A GULAG szigetvilág 1918–1956* legelső lapján.¹¹

A lágerrendszer 1932-től 1956-ig működött a Kolima folyó mentén. A kolimai táborok neves foglyai közül többen megírták visszaemlékezéseiket. Salamov novelláin kívül Jevgenyija Ginzburg, Elionor Lipper, Vlagyimir Petrov, Anatolij Krakoveckij és mások írtak a kolimai borzalmakról, valamint igen sok lágerdal is született itt.

Salamovot, az ismeretlen „I” feljelentése miatt 1942-ben még tíz évre ítélték „szovjetellenes tevékenység” ürügyén, mert Ivan Bunyin, Nobel-díjas, emigráns író orosz klasszikusnak nevezte.

Harminchat éves, amikor végelgyengüléssel a magadáni láger kórházába került. A száznyolcvan centi magas férfi testsúlya nyolcvan kilóról negyvennyolcra fogyott. Az orvos megkérdezte tőle, tud-e válaszolni kérdéseire. „A szememmel intettem, hogy tudok. Takarékoskodtam az erőmmel. A szavak lassan, nehezen buktak elő a számból, olyan volt, mintha idegen nyelvről fordítanék. Mindent elfelejtettem. Elszoktam az emlékezéstől.”¹²

1946-ban Kolimán felcsertanfolyamokat szerveztek az elítéltek számára, letéve a vizsgákat – Salamov tanfolyamhallgató lett. Tulajdonképpen ez mentette meg őt.

1951-ben szabadult. Két évig felcserként kellett dolgoznia Ojmjakon városkában, a föld leghidegebb településén. Salamov később Moszkvába telepedett le. A családjával, amely olyan sokáig várta őt haza a fogságból, a dolgok rosszul alakultak, és 1956 augusztusában válással végződtek. Olga Nyekljudova író nő tíz évig volt a felesége, 1966-ban tőle is elváltak, és megismerkedik Irina Szirotyinszkajával, aki élete utolsó napjáig vele maradt és teljes irodalmi hagyatékának őrzőjévé vált.

Varlam Tyihonovics közben megpróbált bekapcsolódni a szovjet irodalmi életbe. Versei megjelentek a *Junoszty*, a *Znamja* és a *Moszkva* című folyóiratokban. Gyakran találkozott Mandelstammal, levelezett Borisz Paszternakkal, Szolzsenyicinnel. Utóbbival kapcsolatuk nem volt felhőtlen. Szolzsenyicin és Salamov 1961-ben találkoztak először Szolzsenyicin nyaralójában, ahol már gyűjtötte az anyagot a *Gulag* című művéhez. Rá akarta venni Salamovot, hogy legyen társszerzője a készülődő szövegnek. Salamov visszautasítását azzal indokolta, hogy neki teljesen más elképzelései vannak Kolimáról, mint Szolzsenyicinnek.

¹⁰ S. J. Kowalski: Kolima – az arany és a halál földje. Az idézet forrása: <http://www.aerobiologicalengineering.com>

¹¹ Alekszander Szolzsenyicin: *A Gulag szigetvilág 1918–1956*. Európa Kiadó, Budapest, 1993.

¹² Vospominanija (’Visszaemlékezések’) Memuari. Biografii. Moszkva, AST, 2003.

Salamov hamisnak érezte Szozsenyicin prófétai hevületét. Varlam Tyihonovics úgy vélte, hogy Kolima, Auschwitz, Hiroshima után az emberek előtt nem lehet erkölcsi prédikációval fellépni. Maga Szolzsenyicin elismerő tisztelettel írt Salamovról: „*Salamov lágertapasztalata keserűbb és hosszantartóbb volt az enyémnél. Tisztelettel ismerem el, hogy nem nekem, hanem éppen neki jutott osztályrészül, hogy megérintsék az elállatiasodásnak és a reményvesztettségnek azok a mélységei, amelyek felé a lágerélet lehúzott bennünket.*”¹³

1961-ben jelent meg első verseskötete *Ognyivo* címmel. A *Kolimai történetek* első ciklusát is ekkoriban írta, művét 1973-ban fejezte be. 1972-ben, talán politikai nyomás hatására, megtagadta ezeket az elbeszéléseket, de utána még írt kolimai elbeszéléseket, szárazabbakat, ökomenikusabbakat, és több műve is született. Például egy szociográfiai munkának is tekinthető könyve, a *Bűnözők világának története*, és ekkoriban írja meg a visszaemlékezéseit is.

A 70-es években Varlam Salamov egészsége erőteljesen hanyatlani kezdett. Parkinson-kórban szenvedett: elvesztette hallását és látását, mozgáskoordinációs zavarai keletkeztek. 1978-ban egy londoni kiadó vállalta Salamov kötetének közreadását. Csakhamar megjelent franciául is, ennek nyomán 1981-ben megkapta a francia PEN Club Szabadság díját. Egy átvészelt agyvérzés után, 1982 januárjában az író krónikus pszichiáteri intézetbe utalják, ahol néhány nap múlva tüdőgyulladásban meghal. Megbetegedett a szállítás alatt: a mínusz húszfokos hidegben egy fűtetlen mentőautóban tartották órákon át. A nehézségek, tragédiák azonban nem ölték meg benne a költőt: Salamov utolsó verseit a szájáról szavanként olvassák le.¹⁴

Prózai műveit hazájában először csak halálát követően, 1988-ban adták ki. Szülővárosában, Vologdában 2001-ben egy lelkes helyi muzeológus, Marina Vorono elérte, hogy szülőházában emlékmúzeum nyíljon. Síremlékét Fedot Sztucskov szobrászművész (aki szintén megjárta a Gulagot) készítette. A síremléket 2000-ben máig ismeretlen tettesek lerombolták, a bronz plasztikát elvitték. 2001-ben a vologdai Szeversztal munkásainak segítségével a síremléket helyreállították. 2005. december 26-án Marina Voronót, a Salamov Múzeum alapítóját és a Salamov Társaság kurátorát, bestiális módon meggyilkolták.¹⁵

Thomas Mann egyik esszéjében a művészi tehetséget a sorsátélés képességének nevezi. Az írás „életmód”, vallottal Salamov, és nem az élet megismerésének eszköze. Az orosz író új prózáról beszél, amely önmagában esemény, nem pedig események ábrázolása.

Salamov legmeghatározóbb életeseménye a kolimai láger volt, ahol az élet legszélsőségesebb szenvedéseit tapasztalhatta meg, az embertelenség mindennapivá, normává válását. „Ötvenhét éves vagyok. Körülbelül húsz esztendőt töltöttem lágerekben és száműzetésben. Voltaképpen még nem vagyok öregember, mert az idő megáll annak a világnak a küszöbén, ahol én húsz esztendőt töltöttem.

¹³ Goretity József idézi a Szentencia című kötet utószavában. A forrást nem jelöli meg.

¹⁴ Mórocz Zsolt *Túl a képzeleten* című tanulmányában említi. A forrást nem jelöli meg. [http. www. magyar szemle. hu](http://www.magyar szemle.hu)

¹⁵ [http. hu. wikipedia. org](http://hu.wikipedia.org)

„A föld alatti élet” nem növeli az általános élettapasztalatot, – „ott” a mértékek eltolódnak, és az „ott” szerzett ismeretek nem használhatók a „szabad életben”.¹⁶

A kolimai láger kivételes, megdöbbentő életanyagot adott az író Salamov kezébe. „A láger az a tér, amely akkor nyílik, amikor a kivételes állapot szabályként kezd működni” – írja Agamben.¹⁷ Mind Primo Levi¹⁸, mind Borowski¹⁹ arra a megállapításra jut, hogy láger világában az erkölcs, a szolidaritás, az emberi méltóság úgy hullottak le az emberről, mint az elnyűtt ruha. A lágerban kevésnek bizonyult a humanista értelemben vett ember mivolt. A test és a lélek összetartozásának következtében a kínzások megtörték a lelket, és nem jellemzsilárdság kérdése volt a kitartás. Mégis talán a borzalom megteremtésének és elviselésének a képessége a legmeggdöbbentőbb a munkatáborokban.

A Gulagon szintén alapvető változás zajlik le a mindennapok és a nyelv viszonyában. A személyiség felőrlésével együtt pusztultak a szabad élethez köthető szavak. *Szentencia* című elbeszélésében a következőt olvashatjuk: „Szókincsem a lelőhelyek durva nyelve volt, akár érzéseim, amelyek még egyáltalán éltek a csontjaim körül. Az írás (és nyelv) száműzöttje tapasztalja, hogy nagyjából két tucat olyan lélektelen kifejezéssel él évek óta, mint ébresztő, munkaelosztás, ebéd, a munkaidő vége, takarodó, engedje meg, jelentem, lapát, igenis, kenyér, fejadag, hadd szívjam el a csikket, mígnem megszületik benne a szentencia szó. Innentől konokul ragaszkodik hozzá – bár veszéllyel jár, és sokáig azt sem tudja mit jelent –, mert megérti: ezen a szón keresztül sikerült visszatérnie abba a világba, ahová úgy hitte, nincs útja többé. Ettől kezdve újabb gondolatok és szavak támadnak fel benne, szabadon, „fegyveres kíséret nélkül. Nem nehéz visszatérnem a gyermekkor érzéseimhez. De Kolimát nem felejttem el soha. És mégis, ez két különböző élet. „Ott” nem mindig írtam verseket. Választanom kellett az élet és a versek között, és én az életet választottam (mindig!).”²⁰

A rabokban nagy a felejtés ösztöne, akárcsak a *Júdea helytartója* című írás orvosában, aki évekkel később minden apró részletre emlékszik, csak legszörnyűbb lágerélményére, a Kim gőzösön érkezett háromezer jéggé fagyott elitélrtre nem. Salamovot mégis valamilyen belső imperatívusz arra készteti, hogy emlékezzen: „Minden a megszokott volt (...)” – írja kiszabadulása első napjairól –, „mintha csak sokéves álmod láttam volna, és most felébrednék. Egyszerre megreméltem (...) az ember rettenetes erejétől, attól a vágyától és képességétől, hogy felejtessen. (...) És amikor erre rádöbbszem, legyőztem magamat. Tudtam: nem fogom megengedni az emlékezetemnek, hogy kiostáljon mindent, amit láttam.”²¹

Salamov tudatos alkotó lévén jól látta a lágerben szerzett tapasztalatokból adódó nehézségeket. Mélyenjáró esztétikai és szemléleti dilemma készítette az orosz író egy újfajta prózastílus kialakításához: a Kolimán megtapasztalt

¹⁶ Vospominanija ('Visszaemlékezések') Memuari. Biografii. Moszkva, AST, 2003.

¹⁷ Agamben, Giorgio: *Homo Sacer*, Suhrkamp, Frankfurt, 2002. 177. o.

¹⁸ Levi, Primo: *Akik odavesztek és akik megmenekültek*, Európa, Budapest, 1990.

¹⁹ Tadeusz Borowski: *Kövilág. Múlt és Jövő*, 1999.

²⁰ Körmendy Zsuzsa idézi Az irodalom magaslatai – Kolima című tanulmányában. Nagyvilág, 2008. 1–2. 109. oldal. Az idézet forrását a tanulmány nem adja meg.

²¹ Uo.

legszélsőségesebb helyzetek következtében a legradikálisabban szakított az irodalom minden didaktikus felfogásával. Varlam Tyihonovics szerint a művészetnek nincs joga többé az igehirdetésre, a lelkesült jelzőkre.

A lágertapasztalat elbeszélése Salamov mint művész számára gyakorlati kérdés volt: megtalálni a pontos, hiteles mondatokat, a megfelelő formát. Salamov sarkított megfogalmazásában a regény, mint forma, „*halott*”. „*A kitalált élettörténetek, a mesterkélt összeütközések és konfliktusok ábrázolására irányuló szerzői akarat [...] bosszantja az olvasót, és ezért félreteszi a könyvet.*”²² A szélesen hömpölygő, színes, cselekményes regényforma helyett a rövid, szikár, szenvtelen hangú novellaformát vallotta hitelesnek. Novellái az életről egészében szólnak, kolimai élményeit úgy és annyiban dolgozta fel, ahogyan azt életanyagon alapuló szövege nyelvi és életszemléleti világa megkívánta.

A *Kolimai történetek* sem nem dokumentum, sem nem önéletrajz, hanem ciklikus formába rendezett novellák füzére, melyeknek nyelvezete szikár és pontos, szenvtelen, mégis poétikus, jelezve: az átéltek nem ölték meg benne a költőt. Végtelenül nyugodt, letisztult, egyszerű és keserű szemlélődésében jelenítik meg a láger hétköznapijait, amelyben az emberi létezés eljutott önnön határaihoz.

Történetei mértéktartó tényszerűséggel mutatják be az élet fenntartására redukálódott világot, nem homályosak hamis álrészvéttől, humanizmustól és idealizmustól, mégis tudnak érzéseket közvetíteni annak ellenére, hogy az európai humanizmus emberképe, amelynek jelentésmezeje *pozitív*, a láger terében-idejében megkérdőjeleződött. „Agamben arra a megállapításra jut, hogy nem az az ember, akit eddig annak hittünk, hanem az, akinek *ember mivolta teljesen szétrombolható*: nem marad benne szétrombolhatatlan, „a szenvedés legmagasabb fokán már semmi emberit nem tartalmaz”. Amit tehát emberinek hívunk egyszerre *innen és túl* van az „emberin”, vagy még pontosabban megszűnik minden határ, amelyen innen vagy túl lehetne meghatározni bármit is rá vonatkozóan.”²³ Améry szerint meg kell kérdőjeleznünk mindent, amit addig az ember veleszületett emberi méltóságáról gondoltunk.

Szélsőséges esetekben többnyire a személyiség feladja az erkölcsi értéket, a kultúra teremtette illúziókat. Egyik túlélő így emlékszik vissza lágerban töltött idő világszemléletére: én, én, én, megint én, azután nagyon hosszú szünet, akkor megint én, és csak ezután a többiek.

Az ember túlélőgéppé vált, és egyesek a kannibalizmustól sem riadtak vissza. Míg Sztálin csak 1936-ban iktatta az alkotmányba a kannibalizmus elítélését, a köztörvényes foglyok, a húsz-harminc évre ítélték gyakran rábeszéltek a közös szökésre egy elítéltet, akit aztán részenként fogyasztottak el szökés közben. „Borjúknak” nevezték a fogyasztásul magukkal csalt rabtársakat. Az egyik Salamov-novellában az elbeszélő első gondolata, amikor rabtársa be akarja szervezni, hogy együtt kíséreljenek meg szökést: „Csak nem élelem gyanánt vesz *magához*?”

²² Körmendy Zsuzsa idézi Az irodalom magaslatai – Kolima című tanulmányában. Nagyvilág, 2008. 1–2. 109. oldal. Az idézet forrását a tanulmány nem adja meg.

²³ In: Pintér Judit Nóra: Orwell, Kertész, Nádas – trauma és reprezentáció. jelenkor/net.

Salamovnak valami valószerűtlenről kellett írnia. Egy olyan világról, amelyben mindenféle értékrend megsemmisült, ahol csak a túlélés maradt. És a természet, amelyről Salamov olyan csodálatosan írt. A légervilágban csökkentett módon működtek az emberiség törvényei, mert a túlélésre fordítódnak az energiák. Salamovnál napi tapasztalat, hogy az emberben lévő jó nagyon törekény. A munkatábor államilag kiépített poklát erősíti a köztörvényes bűnözők szadizmusa: az egyik kolimai történetben a színésznőnek tréfából saját légerrab férjével íratják meg párjának halálhírét, minek következtében a nő öngyilkos lesz, a kiszabadult férfi pedig megőrül.

A *Hozomra* című novellában egy köztörvényesekből álló társaság elkártyázza az egyik rab minden tulajdonát: a rongyos takarót, a tetves ruhát. Aztán egy másik rabot, az elbeszélő társát veszik célba, aki sohasem veszi le a feleségtől kapott gyapjúpulóverét, ha kimossa, magán szárítja meg. A köztörvényesek leszúrák a pulóveréért. „A szvetter piros volt, alig látszott rajta a vér. (...) A játék véget ért, mehettem haza. Most aztán kereshettem új embert a fafűrészeléshez.”

Több memoár állítja: a náci és szovjet koncentrációs táborokból az önzetlenekek, a legnemesebbek, a legjobbak nem tértek vissza. Auschwitz és a Gulag valósága a túlélőkben lerombolta az emberiség, és – ami ennél rosszabb – önmaguk iránt táplált ábrándokat. A táborok az ember árnyékát rajzolták meg fájdalmas élességgel. Ebben a világban az ember, akinek „morális ereje addig tart, ameddig a fizikai ereje”, és „a csontjaira száradnak az érzései”, senkiben sem bízhat, és senkire sem számíthat.²⁴ A humanizmus eszményei a lágerben mit sem értek. A *tejkonzerv* című novellájában az elbeszélő az életét kockáztatja egy tejkonzervért, és ravaszsága menti meg a biztos haláltól.

Novellái múltatlan és jövőtlen emberekről adnak hírt, akik számára a láger túlélésre redukált világában hatalmas jelentőségre tesz szert egy pillanat pihe-nés, egy falat ennivaló: „De amikor a kezébe adták a napi kenyéradagját, átfogta vértelen ujjával és a szájához szorította. Harapdálta skorbut-pusztította szájával, vérezett az inye, a fogai inogtak, de nem érzett fájdalmat. Minden erejével a szájához szorította a kenyeret, tömte, szívta, tépte és rágtá... Szomszédai fékezték meg: – Ne edd meg mind, majd aztán megeszed, később... És a költő megértette. Tágra nyitotta a szemét, de nem engedte ki szederjes ujjai közül az összevérzett kenyeret. – Később? Mikor? – kérdezte tisztán érthetőn. És lehunyta a szemét. Estére meghalt. Csak két nappal később „írták le”. Leleményes szomszédainak sikerült a kenyérosztásnál két napig megkapni a halott adagját; a halott felemelte a kezét, mint egy bábu. Így hát két nappal előbb halt meg halála dátumánál. És ez nem elhanyagolható részlet jövőendő életrajzírói számára.” (Cherry Brandy)

Salamov általában kevés szereplőt jelenít meg, csupán egy-egy, ám elemi erejű esemény közepette. Itt nincsenek hősök. A visszaemlékezések szerint a láger lakói is szintúgy kegyetlenek voltak a gyengékkel, hasonlóan viselkedtek velük szemben, mint a felettük állók, a rezsिम kiszolgálói. Salamov általában is kerüli a kategorikus ítéleteket. A rossz és a jó viszonya szövevényes az orosz prózaíróinál.

²⁴ Mórocz Zsolt: Túl a képzeleten.

Novellái érintetlenek a filozófiai és pszichológiai sémáktól. A *Kiszelvejv mérnök* című elbeszélésben a *narrátor* mégis azt mondja: „Az ember egyre csak rosszabb lesz. Nem is tudna másmilyen lenni. Az ember végtelenül magányos a lágerben. Segítséget senkitől nem remélhet. Környezetének brutalitását némán el kell tűrnie.”

Ifjúkorában, az irodalomban, a társadalomformálás értelmes módjaiban hitt. Aztán kigyógyult idealizmusából. Nem volt a hagyományos értelemben vallásos, írásai mégis tele vannak vallási szimbólumokkal, nevekkal, bibliai utalásokkal, a stáció, a kinszenvedés archetipikus képeivel.

„Mintha részvét és közöny egyszerre lenne a novellákban jelen, beletörődés a halálba és élni akarás. *Cherry Brandy* címet viselő írásában egy tranzitállomáson haldokló rab költő utolsó óráiba avat be bennünket. Olyan hosszú, szinte végtelen pillanatba, amelyet megvilágosodásnak szokás nevezni. A költő múltja irodalom, könyv, mese, álom volt, csak a jelene – mióta elítélték – vált valósággá. Salamov valószínűleg Mandelstam halálát költi újra, akiben felmerülnek Tyutcsjev halhatatlan sorai: *Boldog, ki látta e világot/ végzetes perceiben*. Kevés mondat szól ilyen áttételesen és pontosan a légerekben születő világtapasztalatról, a lét alapkérdéseiről, az arra adott válaszokról. A haldokló felfogja a szabadság lényegét, a szavak súlytalanságát, a szépség veszendőségét, versei fölöslegességét. Minden jelentéktelen ostobaság, egérfutkosás volt az élet *rossz* terheihez képest. Feltárul előtte a titok... A jó és rossz fogalma értelmét veszíti, felenged a kimondhatatlan szépségben. Nem átlépi a jó és rossz határát, hanem föléemelkedik.”²⁵

BIBLIOGRÁFIA

- Kolimai elbeszélések (Kolimszkije rasszkazi). Elbeszélések a sztálini légerekből. Európa Kiadó, Budapest, 1989
 Szentencia (Válogatott elbeszélések). Európa Kiadó, Budapest, 2005
 Kolymskie rasskazy (Orosz nyelvű kiadás), London, Overseas Publications Interchange Ltd., 1978
 Voszkrescsenyije listvennic. Párizs, YMCA, 1985
 Stihotvorenia. Moszkva, Sovetsky pisatel, 1988
 Levyj Bereg: Rasskazy. Moszkva, Sovremennik, 1989
 Csetvjortaja Vologda. „Grifon”, Moszkva, 1994
 Vospominanija. Memuari Biografii. Moszkva, AST, 2003
 Novaja kniga: Vospominania, zapisnija knizki, perepiska, sledstvennije dela. Moszkva, EKSMO, 2004

²⁵ Mórocz Zsolt: Túl a képzeleten

2012. 06. 05.

Tanévzáró és diplomaátadó ünnepség

Egyetemesség és regionalitás Kárpátaljai kötődésű szerzők a Nyugat folyóiratban

Rezümé A kárpátaljai magyar irodalom létének és létjogosultságának kérdéseivel számos munka foglalkozik. Maga a meghatározás is egyszerre hordoz pozitív és negatív értelmet azáltal, hogy a kisebbségbe szorult magyarság felvállalta anyanyelvi irodalmát, de mégis ez a megnevezés az egységes magyar irodalomtól való eltávolodást is jelenti. Ez az elszigeteltség, elzártság, melynek hatására a kárpátaljai magyar irodalom lekerült a nemzetközi palettáról – nem mindig létezett. Ha a mai Kárpátalja területi tagolódását vesszük alapul, akkor számos olyan író, költő, művészt láthatunk, akik a XX. század elején kivívták a kor elismerését. Jelen tanulmányban a kárpátaljai magyar irodalom korai szakaszának azon (kárpátaljai kötődésű) szerzőit tanulmányozom, akik a kor legrangosabb magyar irodalmi folyóiratának, a *Nyugat*nak a szerzőgárdájához tartoztak.

Abstract *Sub-Carpathian-born writers in Nyugat journals.*

There is an abundance of academic work which attempted to define the concept and the issues of the existence and legitimacy of Hungarian literary life of a relatively new socio-political and territorial formation, today known as Transcarpathia. Transcarpathian Hungarian literature was influenced by the history and the mainstream ideologies. Over the course of years Transcarpathia has experienced several change of regimes. Moreover, the expression of Transcarpathian Hungarian Literature is filled with positive and cognitive meanings because literature invigorated Hungarians' interests and strengthened their national identity and the revival of Hungarian history, but on the other hand in many cases it was filled with negative meanings for instance Transcarpathian sign in Hungarian literature is used as a synonym for provincial.

A kárpátaljai magyar irodalom fogalmának meghatározásával, létének és létjogosultságának kérdéseivel számos, a ma Kárpátaljának nevezett, viszonylag új, XX. századi társadalom-politikai és territoriális képződmény irodalmi életének kanonizálását megkísérlő munka foglalkozott (Kovács–Benedek 1970, M. Takács 1990, Pál 1990, Balla 1990, 1999, Görömbei 1999, 2000, Elek 1996, 1999, Penckőfer 2003, Bertha 2010, Csordás 2012 stb.). A kárpátaljai magyar irodalom mint olyan a történelem és a nagypolitika színpadán egymás után több államfordulatot megélni kénytelen Kárpátaljának nevezett régió sorsának, az azt irányító ideológiáknak (vagy az azokkal szembeni helytállásnak és/vagy menekülésnek) a lenyomata is.

A kárpátaljai magyar irodalom kifejezésben a kárpátaljai jelző egyrészt pozitív kognitív töltetű, mert a régióban az irodalom évtizedekig a kisebbségi létbe szorult magyarság érdekeinek felvállalását, a nemzettudat erősítését, a magyar történelmi múlt felelevenítését is felvállalta, másrészt több esetben negatív jelentéstöltetű, mert a kárpátaljai megjelölést az egységes magyar irodalomtól való valamiféle eltávolodásként, a provincionalitás szinonimájaként is használják.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola volt magyar szakos hallgatója. A tanulmányt dr. Beregszászi Anikó lektorálta.

Utóbbi elképzelés, a kárpátaljai magyar irodalom mint provinciális irodalom a XX. század második felének alkotása. Korábban – 1920 előtt – az egységes magyar irodalom részeként funkcionált a mai kárpátaljai régió irodalmi élete is, nem szerepelt egyedi megkülönböztetésben, majd az idő (történelmi) haladtával mindig valamilyen nagyobb egész részeként igyekeztek besorolni. Az irodalmi tudat az '50-es évektől kezd kialakulni, számos korábbi – a szovjet rendszerrel szemben elfogult kritika – ezt a korszakot a kárpátaljai magyarság kulturális-társadalmi fellendülésének tartja (Vö. Sugaras utakon, 1985). Penckófer János írja a kárpátaljai magyar irodalom fejlődéstörténetét vizsgáló monográfiájában, hogy „... a kárpátaljai sajátos történelmi-társadalmi beágyazottság és elzártság épp hogy a nagyon is lassú, kezdetben primitív és dilettáns vonásoktól se mentes irodalmi megnyilvánulásoknak kedvezett. Csak a nyolcvanas évek utáni gyors változások közepette kapott igazi lendületet a szellemi mozgás.” (Penckófer 2003)

Ez az elszigeteltség, elzártság, melynek hatására a kárpátaljai irodalom lekerült az „összmagyar” avagy nemzetközi palettáról – nem mindig létezett. Ha a mai Kárpátalja területi tagolódását vesszük alapul, akkor számos olyan író, költő, művészt láthatunk „ittthonról”, akik a XX. század eleji magyar kulturális világban magától értetődő módon tevékenykedtek, illeszkedtek és kivívták a kor elismerését.

A *Nyugat* c. folyóirat szerepe és hatása a modern magyar irodalom kialakulásában és fejlődésében elvitathatatlan: produktumai elősegítették, előre lendítették a korabeli magyar szép- és szakirodalmi világ életét, felkarolta a XIX. század végén kialakult premodern stílusirányzatokat, támogatta a nyugati eszmék, filozófiák, új tudományos megközelítési módok meghonosodását a magyarországi kulturális közéletben. „A *Nyugat* címadás a tájékozódás irányát jelzi, melyről Fenyő Miksa így vall Móricz Miklósnak: »A *Nyugat* cím Osváttól való: illetőleg Osvát jegyzeteiből egy egész sor frappáns címet olvasott fel, és én a *Nyugat* címet ragadtam meg. Egy ideig még vacilláltunk a *Nyugat* és a *Disputa* közt, végül maradt a *Nyugat*. Ignótus brilliáns (!) beköszöntő cikke egyszerűen azt jelentette, hogy Kelet népe a *Nyugat* mellett döntött.« ”(100 éves a *Nyugat* 1908-2008, szakirodalom-kronológia). Arról kevesebbet szól a közbeszéd, hogy ebben a század eleji folyóiratban jelentek meg olyan, a mai Kárpátaljához kötődő, innen indult vagy itt alkotó művészek, akik a mai kárpátaljai magyar irodalmi kánonból, az oktatásból, az ismeretterjesztésből, a közös „emlékezetből” szinte teljesen kitörlődtek. Ezt a témát felvetette már egyszer korábban Dupka György, de nem a teljesség igényével vizsgálta a *Nyugathoz* köthető kárpátaljai kötődésű szerzőket (Dupka 2008). A köztudat tehát továbbra is hiányos e témában. Hányan tudják vajon, hogy Nagy Endre, a magyar kabaré atyja Nagyszőlősen született, hogy Szép Ernő Huszton látta meg a napvilágot, hány beregszászi hallotta már Reichard Piroska nevét? A továbbiakban jelen írásban azokat a kárpátaljai kötődésű alkotókat tárgyalom, akik a *Nyugat* folyóiratban publikáltak. Első lépésben jelen írás filológiai összefoglalóként készült. A szerzők életrajzi adatainak és a *Nyugat* évfolyamai-ban megjelent publikációk listája elkészítésének és közzétételének célja részben

a provincializmus fogalmának cáfolása, részben pedig az első lépés afelé, hogy ezek az alkotók a helyi kulturális tudat részeként (is) funkcionáljanak. Mindazonáltal nem lehetetlen, hogy a felsoroltakon kívül más szerzők is Kárpátaljáról származnak, viszont a hiányos életrajzi adatok, információk tekintetében sok író – főleg az első évtizedből – életútja ismeretlen.

Reichard Piroska (Beregszász, 1884. szeptember 26. – Budapest, 1943. január 1.)

Kevesen ismerik Reichard Piroska költő, műfordító, irodalomtörténész nevét, pedig Beregszászban indul életpályája. Apja Beregszászban a „nagytrafik bérlője” és az egyik gőzmalom vezetője volt. A nagyapja Kossuth-bankókban vesztette el a vagyonát, a nagybácsi, Friedman Lázár pedig állítólag Kossuth bizalmas embere volt. Középiskoláit Miskolcon, az egyetemet Budapesten végezte. Gimnáziumi tanár lett. Versei és tanulmányai a *Nyugat*-ban jelentek meg. Doktori értekezését „Telemon históriájá”-ról írta. Verseiben a magányos női sorsot énekelte meg. Munkásságáért 1932-ben Baumgarten-díjat kapott. Önéletrajzi ihletésű elbeszéléseket, finom megfigyelésekről és alaposságról tanúskodó tanulmányokat, cikkeket és bírálatokat írt (Vö. Kersztyén 2001). A *Nyugat*-ban annak megjelenése óta publikál, 1908-tól 1941-ig folyamatosan jelennek meg írásai a folyóiratban. Saját költői munkái mellett rendszeresen jelennek meg kritikái, elemzései, esszéi a lap *Irodalmi figyelő* rovatában. A következő munkái láttak napvilágot a *Nyugat*-ban:

- 1908. 10. szám: A jövő felé
- 1908. 10. szám: Diákleány
- 1908. 10. szám: Amphibia
- 1908. 15. szám: A nevetők
- 1908. 15. szám: Nyári éj
- 1909. 8. szám: Egy szobor előtt
- 1916. 13. szám: A kert
- 1916. 23. szám: Őszi üdvözlét
- 1916. 23. szám: Évfordulóra
- 1918. 9. szám: Napok, napok
- 1920. 19-20. szám: Életjáték
- 1920. 19-20. szám: Magamtól távol
- 1920. 19-20. szám: Őszi dal
- 1921. 8. szám: Robert Browning: Amerre Pippa jár
- 1921. 8. szám: Robert Browning: Amerre Pippa jár
- 1921. 8. szám: Robert Browning: Amerre Pippa jár I. Reggel
- 1921. 8. szám: Robert Browning: Amerre Pippa jár II. Dél
- 1921. 8. szám: Robert Browning: Amerre Pippa jár III. Este
- 1921. 8. szám: Robert Browning: Amerre Pippa jár IV. Éj
- 1922. 10. szám: Király György arcképéhez
- 1923. 11–12. szám: A mezőn
- 1924. 7. szám: Babits angol irodalmi tanulmányai

1924. 10. szám: Palinedia
1924. 10. szám: Emlékek kínos útján
1925. 8–9. szám: F. Stefan Zeig új könyve
1926. 4. szám: Walburga
1926. 7. szám: (IRODALMI FIGYELŐ) Wells: Christina Alberta's father
1926. 8. szám: (IRODALMI FIGYELŐ) Írás és egyéniség
1926. 15. szám: Reidl tanár úr
1926. 23. szám: Exlibris
1927. 1. szám: (IRODALMI FIGYELŐ) Gespräche mit Heine
1927. 7. szám: Téli dal
1927. 10. szám: Cornél
1927. 14. szám: Találkozás
1927. 22. szám: Napok éjek
1927. 22. szám: Születésnapra
1928. 5. szám: Téli reggel
1928. 12. szám: (IRODALMI FIGYELŐ) Örök csenddel ködön át
1928. 13. szám: Hazatérés
1928. 14. szám: (IRODALMI FIGYELŐ) Ó Caesar, kis gladiátorod köszönt
1928. 21. szám: A felszín
1929. 1. szám: Silhouette
1929. 1. szám: Reggelek
1929. 21. szám: A változó napokkal
1929. 21. szám: Egyedül
1929. 21. szám: Feszület csendben
1929. 21. szám: Menekültem előled
1929. 21. szám: Némán
1929. 21. szám: Régi szavak
1929. 21. szám: Sóhaj
1930. 11. szám: Kis lányok és nagy lányok
1930. 16. szám: (FIGYELŐ) (AMERIKAI IRODALOM) The girls
1931. 2. szám: Társaságban
1931. 7. szám: (FIGYELŐ) (REGÉNY ÉS SZÉPPRÓZA) Beruria siratása
1931. 22. szám: Nővéreim
1932. 9–10. szám: (FIGYELŐ) (AMERIKAI IRODALOM) The good earth
1932. 17. szám: (FIGYELŐ) (Regény és novella) Mezők lilioma
1932. 24. szám: Mese az öt ujjról
1933. 21. szám: Osvát Ernő jegyzetei
1934. 5. szám: Taligás lovak
1934. 8. szám: Rossz álom
1934. 23–24. szám: Vezeklés
1934. 23–24. szám: Vezeklés: A költő
1934. 23–24. szám: Vezeklés: A tudós
1934. 23–24. szám: Vezeklés: A prédikátor

- 1935. 4. szám: (FIGYELŐ) Itt voltam...
- 1935. 11. szám: Hat vers: Titok
- 1935. 11. szám: Hat vers: Kibékülés
- 1935. 11. szám: Hat vers: Vallomás
- 1935. 11. szám: Hat vers: Tavaszi szél
- 1935. 11. szám: Hat vers: Végző
- 1935. 11. szám: Hat vers: Sirvers
- 1936. 2. szám: Ködös este
- 1936. 4. szám: Húsvéti szertartás könyvéből
- 1936. 11. szám: Siremlék
- 1937. 7. szám: Búsongó ének
- 1937. 7. szám: Éjféli vers
- 1938. 10. szám: Utazás
- 1939. 5. szám: Beregszászon
- 1940. 4. szám: Furulyácskám
- 1941. 8. szám: Napok, napok...

Szép Ernő (Huszt, 1884. június 30. – Budapest, 1953. október 2.) elvitathatatlanul az egyetemes magyar irodalmi kánon része, nem szokás kárpátaljai íróként emlegetni, de talán nem árt tudni, hogy e régióban, Huszton született, innen indult a hírnév felé, amely irányba elsősorban a *Nyugatban* megjelenő publikációi indították el. Költő, író, tizenkilenc éves korában hírlapíró lett. A *Nyugatban* tűnt fel verseivel. Naiv kifejezésformái, finom költői nyelvezete jellemző pestiességgel párosult. Népszerűek voltak kabaréjelenetei és színművei is (Vö. Keresztyén 2001). A folyóirat megszűnéséig annak egyik állandó szerzője. A *Nyugatban* publikált írásai:

- 1908. 6. szám: Nézni
- 1908. 6. szám: A harangozó
- 1908. 10. szám: Reggeli vers
- 1908. 24. szám: Játék
- 1909. 3. szám: Falióra
- 1909. 13. szám: Sötét
- 1909. 13. szám: Nyujtózás
- 1909. 22. szám: Crème D'Yvette
- 1909. 22. szám: Sötét ablak
- 1910. 1. szám: Nem volt játékom
- 1910. 4. szám: Bánat
- 1910. 18. szám: Vers cím nélkül
- 1910. 21. szám: Egy régi szókéhez
- 1911. 1. szám: „Csúnya és ártalmas dolog, hogy a felkelő nap rád süt és te még tétlenül heversz ágyadban” (Szent Ambrus)
- 1911. 3. szám: (FIGYELŐ) Petőfi levelei
- 1911. 5. szám: Szonett

1911. 9. szám: Egy szűz útáni való bankódás
1911. 10. szám: Szindbád
1911. 15. szám: Napjaim
1911. 19. szám: Furulya
1911. 22. szám: Néha úgy utánezünk egy nőnek
1911. 22. szám: Szonett
1911. 22. szám: (FIGYELŐ) Csak virág vagyok a tengerben...
1911. 24. szám: Szonett
1911. 24. szám: A falu éjszaka
1911. 24. szám: (FIGYELŐ) A Népopera nézőtere
1912. 2. szám: Álmatlanul
1912. 6. szám: A hasbeszélő
1912. 15. szám: Kis német város a gyorsvonatról
1912. 15. szám: Semmi
1912. 18. szám: (FIGYELŐ) A kecskeméti festők
1912. 22. szám: Két vers
1913. 3. szám: Egy magános éjszakai csavargás kimerítő leírása
1914. 8. szám: A híd
1915. 22. szám: Az asztalfiából
1916. 4. szám: Des Grieux
1916. 8. szám: Versek
1916. 8. szám: Versek: Szomorú fűz
1916. 8. szám: Versek: A bánat útja
1916. 8. szám: Versek: Kék üveggömb
1916. 8. szám: Versek: Hold
1916. 11. szám: A kert fája
1916. 11. szám: Borbély hab
1916. 11. szám: A virág szebb
1916. 15. szám: Mint a hangafa a pusztában
1916. 16. szám: A sánta fiatal ember naplója
1916. 21. szám: Lányoknak való nótá
1917. 1. szám: Éjfél
1917. 1. szám: A semminél kisebb valami
1917. 17. szám: Neked szól
1917. 17. szám: A park ködben
1917. 22. szám: (FIGYELŐ) Causerie
1918. 21–22. szám: Adjátok vissza
1918. 23. szám: (FIGYELŐ) Öreg szalámitolvaj című könyv felől
1919. 4–5. szám: Szép Ernőtől ez a pár sor jött
1919. 14–15. szám: Itt volt benn a szívemben
1919. 16–17. szám: Október: Október 17.
1919. 16–17. szám: Október: Október 25.
1920. 17–18. szám: Bocsássatok meg nekem

1920. 17–18. szám: A jégvirágok holt honában
1920. 17–18. szám: A zuhant lovas
1921. 20. szám: Bűneim: 1.
1921. 20. szám: Bűneim: 17.803.
1921. 20. szám: Bűneim: 52.
1921. 20. szám: Bűneim: 011110.
1921. 20. szám: Bűneim: 4.
1921. 20. szám: Bűneim: 999.
1921. 20. szám: Bűneim: 098765.
1921. 20. szám: Bűneim: 2.
1922. 7. szám: Felhők
1922. 8. szám: A macsua
1922. 17–18. szám: (FIGYELŐ) Egynéhány friss magyar könyv felől: Krúdy
1922. 17–18. szám: (FIGYELŐ) Egynéhány friss magyar könyv felől: Pictor könyve
1922. 17–18. szám: (FIGYELŐ) Egynéhány friss magyar könyv felől: Álmodások amelyek elfeledtem
1922. 17–18. szám: (FIGYELŐ) Egynéhány friss magyar könyv felől: Elkéstél
1922. 17–18. szám: (FIGYELŐ) Egynéhány friss magyar könyv felől: Vízión az arénában
1922. 24. szám: A Szinyeisták
1923. 1. szám: Petőfi
1923. 2. szám: Homály
1923. 11–12. szám: Osvát
1923. 19. szám: Homlokom lassan leáldoz
1923. 21. szám: Bizalmas
1924. 4. szám: A kicsi színdarabjai felől
1924. 7. szám: Holdfényes nyírfát láttam
1924. 8–9. szám: (FIGYELŐ) Bródy László, Poéta
1924. 19. szám: Krúdynknak
1924. 19. szám: Meztelen
1925. 14–15. szám: Nagy nagy madár
1925. 19. szám: Szenvedni a tulajdon bűnödét
1926. 10. szám: Holnap
1926. 12. szám: A gesztenye pelyhe
1926. 14. szám: Azra
1927. 1. szám: Csókoljatok meg csillagok
1927. 18. szám: (IRODALMI FIGYELŐ) Úri és női vádlottak
1927. 22. szám: Aranyalma
1928. 3. szám: Holdhalál
1928. 9. szám: Kisujja körme elé
1929. 20. szám: Tünet
1930. 10. szám: Eső után

1930. 10. szám: Míg tűnök a platán alatt
 1930. 11. szám: (IRODALMI FIGYELŐ) (Fordítások) Mint a hal vagy a néger
 1930. 24. szám: Szép Ernő
 1931. 3. szám: Kék tenger alszik odafenn
 1933. 12. szám: Harapás
 1933. 24. szám: Dali, dali, dal...: I.
 1933. 24. szám: Dali, dali, dal...: II.
 1933. 24. szám: Dali, dali, dal...: III.
 1934. 1. szám: Dali dali dal (2)
 1934. 1. szám: Dali dali dal (2): IV.
 1934. 1. szám: Dali dali dal (2): V.
 1934. 2. szám: Dali dali dal (3)
 1934. 2. szám: Dali dali dal (3): VI.
 1934. 2. szám: Dali dali dal (3): VII.
 1934. 2. szám: Dali dali dal (3): VIII.
 1934 3. szám: Dali dali dal
 1934 3. szám: Dali dali dal: VIII.
 1934 3. szám: Dali dali dal: IX.
 1934. 5. szám: Vers
 1934. 22. szám: Korképcske
 1936. 2. szám: (ÁRKÁDIA) Házibálon Adyval
 1941. 4. szám: (FIGYELŐ) Évek seregszemléje
 1941. 5. szám: Eszmélet
 1941. 8. szám: Eszmélet

Pásztor Árpád (Ungvár, 1877. április 12. – Budapest, 1940. október 26.) újságíró, író. Ungváron született, gyerekkorát is itt töltötte. Középiskoláit és a jogi egyetemet Budapesten végezte. 1898–99-ben a *Pesti Napló*, 1900-ban a *Magyarország*, 1902–04-ben a *Budapesti Napló*, 1910-től 1921-ig *Az Est* munkatársa volt. Riportjait irodalmi formába öntötte. Foglalkozott a kivándorlás problémájával, többször járt a tengerentúlon, utazásairól színes riportokban számolt be. Több verseskötete és regénye jelent meg, de írt és fordított számos színművet és operettszöveget is (Vö. Keresztyén 2001). A *Nyugatban* 1908 és 1928 között publikált:

1908. 2. szám: Hajsza...
 1908. 12–13. szám: Naplemente
 1908. 19. szám: Alkony felé
 1909. 1. szám: Hol?
 1909. 6. szám: Kivándorlók
 1909. 18. szám: Szeptemberben a Dunakorzón
 1910. 3. szám: Mikes: Zay urfi mond:
 1910. 3. szám: Mikes: Mikes felel:
 1910. 5. szám: A rohanó vonat

1910. 9. szám: (FIGYELŐ) Mark Twain
 1910. 11. szám: Új énekek éneke: A kedves szépségének dicsérete
 1910. 11. szám: Új énekek éneke: Az új tavasz örömei
 1910. 11. szám: Új énekek éneke: Más szépségek
 1910. 14. szám: A fürdő
 1910. 23. szám: Barangolások
 1910. 23. szám: Himnusz Budapesthez
 1911. 5. szám: Japánokról, kínaiakról
 1911. 8. szám: A Volgán
 1911. 8. szám: Ocsi csornia
 1911. 10. szám: Versek: 1.
 1911. 10. szám: Versek: 2.
 1911. 10. szám: Versek: 3.
 1911. 11. szám: (FIGYELŐ) Mahler New Yorkban
 1911. 14. szám: Egy büszke várkisasszony lovas képéhez
 1911. 24. szám: Schumann: Trio, op. 80.
 1912. 4. szám: Jégzajlás
 1912. 9. szám: Elképzelt riport
 1912. 14. szám: (FIGYELŐ) A futball lelke
 1912. 18. szám: (FIGYELŐ) Ferenc Ferdinánd a gyakorlaton
 1912. 19. szám: Egy elpuhult késő római éneke
 1912. 20. szám: (FIGYELŐ) Anatole France mozarabja
 1913. 1. szám: Autorohanás
 1913. 7. szám: Aranykorsó...
 1913. 7. szám: Tsaikowsky: Nocturne op. 19.
 1913. 15. szám: Nike egy fejetlen, szárnyatlan szobornál
 1914. 4. szám: Jaques Loeb problémája
 1914. 14. szám: (FIGYELŐ) Újságírói jegyzetek
 1919. 11. szám: Jegyzetek Walt Whitman századik születésnapjára
 1920. 7–8. szám: (FIGYELŐ) Wanderers Nachtlied
 1923. 11–12. szám: A fiatal Osvát
 1923. 11–12. szám: A fiatal Osvát: Hajnalban az István-téren
 1928. 3. szám: A magyar drámaírás válsága

A nagyszőlősi születésű **Nagy Endre** (Nagyszőlős, 1877. február 5. – Budapest, 1938. május 5.) a századelő magyar irodalmi életének egyik legérdekesebb figurája, író, újságíró, aki beszédhibája ellenére a magyar kabaré-konferansz megteremtője, úgy is emlegetik, hogy „a dadogó konferanszié”, a magyar irodalmi kabaré atyja. Középiskoláit Nagyváradon végezte. A nagyváradi *Szabadság* c. lap munkatársa lett Ady Endre társaságában, akihez baráti viszony is fűzte. 1990-től a *Budapesti Magyar Szó*, 1901–1910 között a *Pesti Napló* munkatársa volt, itt jelentek meg novellái is. A Bonnbóniére mulatóban vált egy csapásra híressé, amikor egyik novellája felolvasásába belebeszél az egyik részeg vendég, és ő szellemes

válaszokkal rendreutasította. 1908–13 között Modern Színpad néven irodalmi kabarét igazgatott. Saját éleshangú politikai konferanszai mellett Ady Endre, Szép Ernő, Gábor Andor és Karinthy Frigyes művei szerepeltek a műsorban. Ő teremtette meg a konferansz műfaját. 1913-ban egy évre Párizsba utazott, majd hazatérve *Az Est* és a *Budapesti Hírlap* munkatársa lett. 1921-től a Gresham, 1923-tól a Pest Kabaré igazgatója volt. 1924-től Salamon Bélával igazgatta a Terézkörúti Színpadot. 1929-ben visszavonult a színpadtól, csak írással foglalkozott. Életének utolsó éveiben a *Nyugat* Baráti Körének előadóestjeit vezette. Számos regényt, színművet és novellát írt, híressé mégis kabarétréfái és konferanszai tették (Vö. Keresztyén 2001). A *Nyugatban* megjelent munkái tökéletes lenyomatai egyéni stílusának és világlátásának.

- 1908. 2. szám: (FIGYELŐ) Blaha Lujza
- 1909. 17. szám: (FIGYELŐ) Az „Uj Színház”-ról
- 1911. 20. szám: (FIGYELŐ) Levél Cholnoky Viktornak
- 1914. 15. szám: Rasud pasa heramlikja
- 1916. 19. szám: Erdély fia: Első rész.
- 1916. 19. szám: Erdély fia: II. rész.
- 1916. 19. szám: Erdély fia: III. rész.
- 1919. 4-5. szám: Ady anekdota
- 1923. 9. szám: Conférence egy színdarab eleibe
- 1923. 11-12. szám: Conference egy szigorú szerkesztőről
- 1924. 4. szám: Móricz Zsigmond arcképe
- 1925. 8-9. szám: Janka
- 1925. 22. szám: (FIGYELŐ) Bevezető conférence
- 1926. 1. szám: (IRODALMI FIGYELŐ) Reszonnanciák: Így is lehetne!
- 1926. 1. szám: (IRODALMI FIGYELŐ) Reszonnanciák: Tisztelt Szerkesztő Úr!
- 1926. 1. szám: (IRODALMI FIGYELŐ) Reszonnanciák: Óh édes ifjúság!
- 1926. 1. szám: (IRODALMI FIGYELŐ) Reszonnanciák: Pú! Pú!
- 1926. 1. szám: (IRODALMI FIGYELŐ) Reszonnanciák: Czini-czini!
- 1926. 1. szám: (IRODALMI FIGYELŐ) Reszonnanciák: Erotika!
- 1926. 1. szám: (IRODALMI FIGYELŐ) Reszonnanciák: Éljen Szabó Dezső szeretett képviselőjelöltünk!
- 1926. 1. szám: (IRODALMI FIGYELŐ) Reszonnanciák: Epilóg!
- 1926. 3. szám: Különös úti élmények
- 1926. 3. szám: Különös úti élmények: Előszó
- 1926. 3. szám: Különös úti élmények: I. Állami gyilkolda
- 1926. 3. szám: Különös úti élmények: II. Az ellopott mennyország
- 1926. 5. szám: Különös úti élmények: Még egy előszó
- 1926. 5. szám: Különös úti élmények: Én mint Atyaisten
- 1926. 5. szám: Különös úti élmények: Rotschild kincse
- 1926. 5. szám: (SZINHÁZI FIGYELŐ) Köszöntő Rózsahegyi Kálmánhoz
- 1926. 7. szám: Különös úti élmények: Az ólom-király vére

1926. 7. szám: Különös úti élmények: A dinnye-kaktuszok
1926. 10. szám: A házasság „válsága”
1926. 12. szám: Különös úti élmények: Lord Othello
1926. 12. szám: Különös úti élmények: Olympos a száműzetésben
1926. 18. szám: Különös úti élmények: A kockás város
1928. 3. szám: A magyar drámaírás válsága
1928. 12. szám: (IRODALMI FIGYELŐ) Szini Gyula: Jókai
1929. 4. szám: Hajnali beszélgetések Jókairól: Előszó
1929. 4. szám: Hajnali beszélgetések Jókairól: 1.
1929. 4. szám: Hajnali beszélgetések Jókairól: 2.
1929. 4. szám: Hajnali beszélgetések Jókairól: 3.
1929. 5. szám: Hajnali beszélgetések Jókairól: 4.
1929. 5. szám: Hajnali beszélgetések Jókairól: 5.
1929. 5. szám: Hajnali beszélgetések Jókairól: 6.
1929. 5. szám: Hajnali beszélgetések Jókairól: 7.
1929. 6. szám: Hajnali beszélgetések Jókairól (3): 9.
1929. 6. szám: Hajnali beszélgetések Jókairól (3): 10.
1929. 6. szám: Hajnali beszélgetések Jókairól (3): 11.
1929. 7. szám: Hajnali beszélgetések Jókairól: 12.
1929. 7. szám: Hajnali beszélgetések Jókairól: 13.
1929. 7. szám: Hajnali beszélgetések Jókairól: 14.
1929. 8. szám: Hajnali beszélgetések Jókairól
1929. 8. szám: Hajnali beszélgetések Jókairól: 16.
1929. 8. szám: Hajnali beszélgetések Jókairól: 17.
1929. 8. szám: Hajnali beszélgetések Jókairól: 18.
1929. 9. szám: Hajnali beszélgetések Jókairól: 19.
1929. 9. szám: Hajnali beszélgetések Jókairól: 20.
1929. 9. szám: Hajnali beszélgetések Jókairól: 21.
1929. 9. szám: Hajnali beszélgetések Jókairól: 22.
1929. 10. szám: Hajnali beszélgetések Jókairól: 23.
1929. 10. szám: Hajnali beszélgetések Jókairól: 24.
1929. 10. szám: Hajnali beszélgetések Jókairól: 25.
1929. 10. szám: Hajnali beszélgetések Jókairól: 26.
1929. 10. szám: Hajnali beszélgetések Jókairól: 27.
1929. 14. szám: Száraz riport
1929. 14. szám: (IRODALMI FIGYELŐ) Alakok
1929. 18. szám: Expresszionista arckép Bródy Sándorról
1929. 19. szám: Nehéz a giccs!
1929. 19. szám: Nehéz a giccs!: Első anekdóta
1929. 19. szám: Nehéz a giccs!: Második anekdóta
1929. 19. szám: Nehéz a giccs!: Harmadik anekdóta
1929. 19. szám: Nehéz a giccs!: Morál
1929. 22–23. szám: Ady pártállása

1929. 24. szám: (DISPUTA) Helyreigazítás
 1930. 1. szám: Arckép Eötvös Károlyról
 1930. 4. szám: Újházi Ede arcképe
 1930. 8. szám: Borok
 1930. 12. szám: Gárdonyi Géza tragédiája
 1931. 1. szám: Amerika! Amerika!
 1931. 2. szám: Amerika! Amerika!
 1931. 2. szám: Amerika! Amerika!: II.
 1931. 2. szám: Amerika! Amerika!: III.
 1931. 3. szám: Amerika! Amerika!: VI.
 1931. 3. szám: Amerika! Amerika!: VII.
 1931. 4. szám: Amerika! Amerika!: I.
 1931. 4. szám: Amerika! Amerika!: II.
 1931. 4. szám: Amerika! Amerika!: III.
 1931. 5. szám: Flájlás
 1931. 9. szám: Találkozásom Jóbbal: I.
 1931. 9. szám: Találkozásom Jóbbal: II.
 1931. 9. szám: Találkozásom Jóbbal: III.
 1931. 9. szám: Találkozásom Jóbbal: IV.
 1931. 23. szám: Misszisz Verebes
 1932. 7. szám: Fatornyos hazám
 1932. 9-10. szám: Fatornyos hazám
 1932. 12. szám: Hódolat Babits Mihálynak
 1932. 13-14. (FIGYELŐ) (Regény és novella) Isten országa felé
 1932. 24. szám: Az amerikai filmről
 1933. 9. szám: Fiam!: 1.
 1933. 9. szám: Fiam!: 2.
 1933. 9. szám: Fiam!: 3.
 1933. 9. szám: Fiam!: 4.
 1933. 9. szám: Fiam!: 5.
 1933. 9. szám: Fiam!: 6.
 1933. 9. szám: Fiam!: 7.
 1933. 9. szám: Fiam!: 8.
 1933. 10-11. szám: Fiam!...: 9.
 1933. 10-11. szám: Fiam!...: 10.
 1933. 10-11. szám: Fiam!...: 11.
 1933. 10-11. szám: Fiam!...: 12.
 1933. 10-11. szám: Fiam!...: 13.
 1933. 10-11. szám: Fiam!...: 14.
 1933. 10-11. szám: Fiam!...: 15.
 1933. 10-11. szám: Fiam!...: 16.
 1933. 10-11. szám: Fiam!...: 17.
 1933. 10-11. szám: Fiam!...: 18.

1933. 10–11. szám: Fiam!...: 19.
 1933. 10–11. szám: Fiam!...: 20.
 1933. 10–11. szám: Fiam!...: 21.
 1933. 10–11. szám: Fiam!...: 22.
 1933. 10–11. szám: Fiam!...: 23.
 1933. 21. szám: (FIGYELŐ) Prológ egy Ady-esethez.
 1934. 2. szám: Ágyam
 1934. 2. szám: Vénember dala
 1934. 4. szám: Álomtalan éj
 1934. 7. szám: (FIGYELŐ) Kakuk Marci a zendülők közt
 1934. 12–13. szám: (DISPUTA) Levél a Szerkesztőhöz
 1934. 23–24. szám: (FIGYELŐ) Bolhapiac
 1935. 2. szám: Mit tegyen az író a háborúval szemben?
 1935. 7. szám: A boldog ember

A *Nyugat* szerzői között tisztelhetjük **Bonkáló Sándort** (Rahó, 1880. január 22. – Budapest, 1959. november 3.) is. Tudós ember, szlavista filológus, irodalomtörténész, műfordító. Elemi iskolába Rahón járt, majd Ungvárra került a piaristákhoz, aztán a máramarosszigeti gimnáziumban tanult. Beiratkozott az ungvári teológiai líceumba is, de nem szentelték fel, kilépett a papneveldeből. Egyetemi tanulmányait a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen végezte, Asbóth Oszkár irányításával szláv filológiát tanult. 1906-tól a szegedi, majd a gyöngyösi gimnázium tanára. 1906-ban megvédte *A rahói kisorosz nyelvjárás leíró hangtana* c. doktori disszertációját. 1913-ban ösztöndíjjal Oroszországba utazott. 1917-től orosz nyelv és irodalom szakos egyetemi tanár, 1919-től a Pázmány Péter Tudományegyetem Rutén Nyelv és Irodalom Tanszékének vezetője. 1924-ben politikai okokból nyugdíjazzák, de azután is folytatta kutatásait, számos orosz és ukrán irodalommal és történelemmel foglalkozó cikke és tanulmánya jelent meg, orosz klasszikusok műveit fordította magyarra. 1945-ben visszavették az egyetemre, de bírálta az akkori kultúrpolitikát, ezért állásából felmentették (Vö. Keresztyén 2001). A *Nyugat*ban elsősorban az orosz irodalom kérdéskörében publikált:

1925. 7. szám: Az orosz messiánizmus
 1925. 12. szám: (IRODALMI FIGYELŐ) Orosz elbeszélők
 1925. 22. szám: (IRODALMI FIGYELŐ) Az orosz emigráns-irodalom
 1925. 19. szám: Tolsztoj futása és halála
 1926. 5. szám: Az orosz forradalom írói: 1. Leonid Leonov
 1926. 16. szám: (IRODALMI FIGYELŐ) Az orosz forradalom írói
 1926. 24. szám: (IRODALMI FIGYELŐ) Gorkij új regénye

Rácz Pál (Munkács, 1888 – Budapest, 1952) tanító, író, újságíró, tanfelügyelő kötődése régiókhöz igen erős. Szatmáron végezte a tanítóképzőt. 1907-től Beregszászban, Felsőbányán, Nagybégányban és Ungváron tanított. Irodalmi

pályafutását lírai alkotásokkal kezdte 1906-ban. 1915–1919 között munkatársa volt a budapesti *Élet* c. szépirodalmi folyóiratnak. Ungváron tagja lett a Gyöngyösi Irodalmi Társaságnak. 1918–1919-ben a *Határszéli Újság*ot szerkesztette. 1919-ben a csehszlovák hatóságok elbocsátották állásából. 1920-ban alapította, s 1938. november 10-ig szerkesztette a *Kárpáti Magyar Hírlapot*. 1921–38 között a *Prágai Magyar Hírlap* ruszinszkói szerkesztőjeként tevékenykedett. Munkatársa volt a *Magyar Írásnak*, 1940–41 között a *Határszéli Hírlapnak*, 1938 novemberéig a *Kárpáti Magyar Gazdának*. Tagja volt a budapesti Országos Gárdonyi Irodalmi Társaságnak, a kassai Kazinczy Irodalmi Társaságnak. 1945 után Magyarországra költözött. 1945–47-ben a miskolci, 1948-ban a budapesti tankerületi főigazgatóságon dolgozott. A termékeny és népszerű író a kisebbségi magyar sajtóban „szlovenszkói Gorkij”-ként emlegették. Novellistaként elsősorban az élet számkivetettjei foglalkoztatták. Ábrázolásmódja naturalizmusba hajló. Kedvelte a furcsa, esett figurákat. Regényei a két világháború közötti csehszlovákiai magyar irodalom számottevő alkotásai közé tartoztak. Kapcsolatban állt a kárpátaljai irodalmi élet több személyiségével. Barátja volt Mécs Lászlónak, 1923-ban ő rendezte sajtó alá Mécs *Hajnali harangszó* c. kötetét. 1926 novemberében ő kísérte el Móricz Zsigmondot ungvári, munkácsi és beregszászi előadókörútjára (Vö. Keresztyén 2001). A *Nyugatban* egyszer publikált egy novellát:

1930. 9. szám: Alku a hegyen

Vedres Márk (Ungvár, 1870. szept. 13. – Budapest, 1961. aug. 13.) szobrász, Kossuth-díjas, kiváló művész (1958) is helyi, ungvári születésű. Münchenben Hollósy Simon, Párizsban Rodin növendéke. Korai művei az impresszionizmushoz kapcsolódnak. 1902-ben Firenzébe utazott, ahol A. Hildebrand köréhez csatlakozott (Táncosnő, Első emberpár). Ettől kezdve élete nagyobb részét Firenzében töltötte, csak 1934 után tért haza végleg Budapestre. Szobrait Párizsban, Berlinben, Bécsben, Velencében, Londonban, Kölnben, Amszterdamban állították ki. Meghívott művészként részt vett a Nyolcak művészcsoporthoz kiállításán 1911-ben. 1922-ben Budapesten rendezett nagyszabású gyűjteményes kiállítást. 1923–34 között Firenzében a kubizmus absztraháló stílusában dolgozott, később azonban visszatért a klasszikus tradíciókhoz. Számos külföldi kitüntetéset kapott, aranyérmeket Bécsben, kitüntetéset Párizsban, Londonban, San Franciscóban. Köztéri szobra áll Firenzében, Svájcban. 1945 után nagyobb monumentális feladatokkal is foglalkozott, a több alakos Béke kútja halála után került felállításra. Síremlékplasztikával is foglalkozott (Sarbó-síremlék, Kernstok Károly édesapjának síreliefje). Stílusát a kezdeti Rodin-hatás, majd kubisztikus formák után klasszicizáló törekvések jellemezték. 1962-ben az MNG-ben rendeztek emlékkiállítást műveiből. (Vö. *Magyar életrajzi lexikon 1000-1990*, <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/index.html>). A *Nyugatban* képzőművészeti témájú írásai jelentek meg a Figyelő rovatban:

1917. 13. szám: (FIGYELŐ) Berény Róbert rajzai

1917. 23. szám: (FIGYELŐ) Rodin

Pikler J. Gyula (Munkács, 1864. máj. 12. – Budapest, 1952. okt. 19.) statisztikus, orvos, közgazdasági író, a századelő magyar tudományos és közéletének egyik fontos szereplője Munkácson született. Orvosi diplomát szerzett a bécsi egyetemen, utána vidéki körorvos, majd Budapesten betegpénztári orvos. 1897-ben a budapesti statisztikai hivatal szolgálatába lépett, melynek 1906-tól aligazgatója. 1917–24-ben a kezdeményezésére létrehívott fővárosi telekértéknylvántartó hivatalt vezette. Számos orvosi, társadalom-egészségügyi cikket írt, főként a *Gyógyászat* és a huzamosabban általa szerkesztett *Pester Medizinisch-Chirurgische Presse* hasábjain. Statisztikai téren főleg Budapest nemzetközileg elismert halandósági kutatásait fejlesztette tovább. A kettős és többes halálokoknak elsősorban az ő nevéhez fűződő vizsgálata világviszonylatban is jelentős. Mint közgazda a georgeizmusnak hazai népszerűsítője, a városi telekértékadó bevezetésének propagálója volt. (Vö. *Magyar életrajzi lexikon 1000-1990*, <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/index.html>)

A *Nyugat*ban közgazdasági témájú írásai jelentek meg. A közgazdaságtan a szociológia és a pszichológia mellett a XX. században válik jelentőssé és divatosá mint tudomány, és az irodalmat is sok esetben megihletik. Nem véletlen tehát, hogy ilyen témájú írásoknak is teret adott a *Nyugat*:

- 1918. 2. szám: (FIGYELŐ) Imperializmus és tartós béke
- 1918. 5. szám: Többlettermelés, földbirtokpolitika és adórendszer: I.
- 1918. 5. szám: Többlettermelés, földbirtokpolitika és adórendszer: II.
- 1918. 5. szám: Többlettermelés, földbirtokpolitika és adórendszer: III.
- 1922. 1. szám: Valódi pénz és állpénz
- 1922. 3. szám: Josef Popper (Lynkeus)
- 1923. 21. szám: A pénz vásárló ereje és az infláció: I.
- 1923. 21. szám: A pénz vásárló ereje és az infláció: II.
- 1923. 21. szám: A pénz vásárló ereje és az infláció: III.
- 1923. 21. szám: A pénz vásárló ereje és az infláció: IV.
- 1923. 21. szám: A pénz vásárló ereje és az infláció: V.
- 1923. 21. szám: A pénz vásárló ereje és az infláció: VI.
- 1923. 21. szám: A pénz vásárló ereje és az infláció: VII.
- 1923. 21. szám: A pénz vásárló ereje és az infláció: VIII.
- 1923. 21. szám: A pénz vásárló ereje és az infláció: IX.
- 1923. 21. szám: A pénz vásárló ereje és az infláció: X.
- 1923. 21. szám: A pénz vásárló ereje és az infláció: XI.

Tamás Mihály író azon kevés, a mai Kárpátalja területéről elkerült alkotó közé tartozik, akit számon tart a kárpátaljai magyar irodalmi köztudat (Beregszász, 1897. február 27. – Melbourne, 1967. szeptember). Író, építésmérnök, egyetemi tanár volt. 1914-ben érettségizett a beregszászi gimnáziumban. 1921-ben kapott építész oklevelet a budapesti műegyetemen. Brünmben útépitő mérnöki oklevelet szerzett. Beregszászban nyitott híd- és magasépítéssel foglalkozó mérnöki irodát. 1939-ben Budapestre helyezték. 1940-től az Aszfaltipari és Útépitő Rt., valamint

a Regeteruszkai Kőbánya Kft. igazgatója volt. 1947-ben kivándorolt Ausztráliába, ahol mérnök-vállalkozó, majd a melbourne-i egyetem építésmérnöki karának tanára lett. 1933 és 1938 között a pozsonyi *Magyar Újság* kárpátaljai szerkesztője, a *Kassai Napló* és a *Magyar Műzsa* c. lapok munkatársa volt. 1937–38-ban a *Tátra* c. folyóiratot szerkesztette, s igazgatója lett a Tátra Könyvkiadónak. Több elbeszélése, regénye jelent meg. Műveiben a polgári demokrácia eszméit hirdette, naturalista és realista elemeket ötvöző elbeszéléseiben kisebbségi ember sorsát ábrázolta, „a szlovenszkói magyar prózának ... első úttörője és Szlovenszko sajátos humánumának első felmutatója” volt (Vö. Keresztyén 2001). A *Nyugat*ban az 1930-as évfolyamhoz köthető feltűnése novelláival.

- 1930. 4. szám: Mirákulum: I.
- 1930. 4. szám: Mirákulum: II.
- 1930. 4. szám: Mirákulum: III.
- 1930. 4. szám: Mirákulum: IV.
- 1930. 4. szám: Mirákulum: V.
- 1930. 4. szám: Mirákulum: VI.
- 1930. 4. szám: Mirákulum: VII.
- 1930. 4. szám: Mirákulum: VIII.
- 1930. 4. szám: Mirákulum: IX.
- 1930. 4. szám: Mirákulum: X.
- 1930. 4. szám: Mirákulum: XI.
- 1930. 4. szám: Mirákulum: XII.
- 1930. 4. szám: Mirákulum: XIII.
- 1930. 4. szám: Mirákulum: XIV.
- 1930. 4. szám: Mirákulum: XV.
- 1930. 4. szám: Mirákulum: XVI.

A fenti áttekintés arra buzdítja az olvasót, hogy a kárpátaljai régió múltjának, irodalmi életének, az egyetemes magyar kultúrában betöltött súlyának tanulmányozása során ne feledkezzünk meg azokról a kárpátaljai kötődésű alkotókról, akik számára a maguk idejében természetes volt az egyetemes kultúrában, irodalomban való gondolkodás, amit a *Nyugat* folyóiratban való jelenlétük is bizonyít. Az összegyűjtött publikációs lista arra is ösztönözni kíván, hogy a megnevezett művek újra érdeklődő olvasókra találjanak. A *Nyugat* folyóirat teljes archívuma ma már elektronikus formában is hozzáférhető mindenki számára (<http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>).

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Balla D. Károly 2000. A hontalanság metaforái. Budapest. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága.
- Balla D. Károly 1994. A Lendület évei. Ungvár–Budapest, Galéria-Ecriture.
- Balla D. Károly 1993. Kis(ebbségi) magyar skizofrénia. Ungvár–Budapest, Galéria Kiadó, 1993.

- Bertha Zoltán 2010. Fiatal nemzedékek a kárpátaljai magyar irodalomban. In: Együtt, 2010/1.
- Csordás László 2012. A felkészüléstől a szétszóródásig (A fiatal nemzedékek helyzete a kortárs kárpátaljai magyar irodalomban). In: Együtt, 2012/1.
- Dupka György 2008. Vidékünk írói a Nyugatban. In: Együtt, 2008/1.
- Elek Tibor 1996. Fordulóponton: összegzés és újat kezdés. Bárka 1996/3–4.
- Elek Tibor 1999. Mi volt a Forrás a kárpátaljai magyar irodalomban? Kortárs, 1999/11.
- Eperjesi Penckófer János (2003). Tettben a jellem. A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében. Budapest. Magyar Napló.
- Görömbei András 1999. A kárpátaljai magyar irodalom főbb sajátosságai. In: Létértelmezések. Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó.
- Görömbei András 2000. A kisebbségi magyarság és az irodalma az ezredvégen. Debrecen.
- Keresztyén Balázs 2001. *Kárpátaljai művelődéstörténeti kislexikon*. Hatodik Síp Alapítvány, Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász.
- Kovács Vilmos – Benedek András 1970. A magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában. Tiszatáj. 1970/10.
- M. Takács Lajos szerk. 1990. Vergődő szél. A kárpátaljai magyar irodalom antológiája (1953-1988). Budapest–Ungvár, Magvető–Kárpáti.
- Pál György 1990. A magyar irodalom Kárpátalján 1945–1990. Nyíregyháza, Szabolcsi téka.
- Sugaras utakon (1985). A kárpátontúli magyar nyelvű irodalom antológiája (1945–1985). Uzshorod, Kárpáti Kiadó.
- Tóth István. A hézag. Elhangzott 1977. december 20-án Ungváron, a Forrás Stúdióról rendezett esten.
- Tóth István 1995. Kovács Vilmos *Holnap is élünk* című regényének megjelenési körülményeiről. Hitel 1995/4.
- Tóth István 1991. Szempontok a kárpátaljai magyar kisebbség önszerveződésének történetéhez. Regio. 1991/2.
- <http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>
<http://mek.niif.hu/00300/00355/html/index.html>)

2012. 06. 05.

Tanévzáró és diplomaátadó ünnepség

Lengyel menekültek Kárpátalján 1939-ben

Rezümé Németország 1939. szeptember 1-jén megtámadta Lengyelországot, s ezzel kitört a második világháború. A további események kevésbé ismert részlete, hogy az akkor Magyarországhoz tartozó Kárpátalja ezután több tízezer lengyel katona és polgári személy számára jelentett menedéket. Így került Magyarországra többek között Stanisław *Mikolajczyk*, a későbbi londoni lengyel emigráns kormány elnöke, Kazimierz *Sosnkowski* tábornok, a lengyel fegyveres erők későbbi főparancsnoka és Stanisław *Vincenz* író, eszéista. Kárpátalja békés utcái 1939 őszén hirtelen lengyel menekültekkel teltek meg. Nem volt könnyű kezelni ezt a tömeget, számos probléma merült fel velük kapcsolatban (katonák lefegyverzése, romló közbiztonság, hiányos szociális ellátás), ám a magyar kormány szervezőképességének és a helybeli lakosság lengyelbarátságának köszönhetően a menekültek jó szívvél emlékeznek vissza a történetekre. Az alábbi írás jórészt az ő visszaemlékezéseiken, a korabeli sajtó és a szakirodalom megállapításain alapul.

Streszczenie W dniu 1 września 1939 roku Niemcy zaatakowały Polskę, tym samym wybuchła druga wojna światowa. Mało znanym szczegółem dalszych wydarzeń jest fakt, iż Ruś Zakarpacka należąca wówczas do Węgier została potem azylem dla kilkudziesięciu tysięcy polskich żołnierzy i cywilów. W ten sposób dostał się na Węgry m.in. Stanisław *Mikolajczyk*, późniejszy premier RP na Uchodźstwie w Londynie, generał broni Kazimierz *Sosnkowski*, późniejszy Naczelnny Wódz Polskich Sił Zbrojnych i Stanisław *Vincenz* prozaik i eseista. Polscy uchodźcy nagle wypełnili po brzegi spokojne ulicy Rusi Zakarpackiej. Nie było łatwo zarządzać taką masą, pojawiło się wiele problemów w związku z nimi (rozbrojenie żołnierzy, pogarszające się bezpieczeństwo publiczne, niedostateczna opieka socjalna), ale dzięki umiejętnościom organizacyjnym rządu węgierskiego oraz przyjaźni do Polski lokalnych mieszkańców uchodźcy dobrze wspominają tamte czasy. Poniższa praca opiera się głównie na wspomnieniach uchodźców, ówczesnej prasie oraz literaturze fachowej.

„1939. szeptember. Itt állunk a magyar–lengyel határon. Tolongás és zűrzavar. És az önmagunknak ezerszer is feltett kérdés: beengednek-e vajon? Többezres embertömeg: katonák, rendőrök, civilek, fiatal lányok és aggastyánok, gyermekes anyák... Az úttesten összezsúfolt kocsik, szekerek, autók tömegétől alig van mozgási lehetőség. Összefagyva, éhesen és majdnem reménytelenül állunk a [magyar–lengyel] határon. Mögöttünk borzalmas napok és éjszakák, a germán fenevad a hátunk mögött. Beengednek-e? Telnek az órák. És megjön a válasz: a határ nyitva van előttünk. Beengednek. A tömeg meglódul. A katonák arcán újra megjelenik az elszánt önbizalom: a háborúnak még nincs vége, Magyarország csak átmeneti állomás, ahonnan eljuthat az ember valahova, oda, ahol ismét harcba szállhat.”¹

* PhD-hallgató az ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszékén, a két világháború közötti magyar–lengyel kapcsolatok kutatója.

¹ Mieczysław Chrapek visszaemlékezése. Idézi: Lagzi István: Magyarországi lengyel menekültek, 1939–1945. In: Valóság, 2002/ 2. 34. o.

Bevezető

Magyarország példát mutatott emberségből 1939 őszén, amikor a lengyelországi hadjárat utolsó napjaiban lengyel katonai és polgári menekültek tízezreit fogadta be. Ma már kevésbé ismert tény, hogy ekkor Kárpátalja kulcsszerepet játszott az itt áthaladó menekültek befogadásában, megsegítésében, sőt átmeneti elszállásolásában is.

Jelen írásnak az a célkitűzése, hogy a korabeli kárpátaljai sajtó, a menekülők visszaemlékezései, valamint a szakirodalom felhasználásával felelevenítse a magyar–lengyel határon történeteket, és bemutassa a Magyarországra érkezők első benyomásait az országról és az emberekről. Nem célja viszont egy oldalról láttatni a lejátszódó eseményeket, ezért igyekszik felvillantani azokat a tényezőket is, amelyek megnehezítették ezt a politikai és humanitárius szempontból egyaránt jelentős akciót.

Mint tudjuk, a két nemzetet évszázadokon át közös határ kapcsolta össze. Az első világháború után a lengyelek 123 évnyi megszállás után visszanyerték függetlenségüket, ám a Párizs környéki békeszerződések Felvidéket és Kárpátalját az újonnan megalakuló első Csehszlovák Köztársaságnak ítélték, ezzel Magyarországot elvágták az újjászülető Lengyelországtól. A harmincas évek végén az európai erőviszonyokban végbemenő változások következtében több helyütt is revideálták az első világháborút lezáró békerendszert. A Németország és Olaszország által 1938. november 2-án meghozott első bécsi döntés értelmében Magyarország visszakapta Csehszlovákiától a Felvidék déli és Kárpátalja délnyugati,² döntően magyarok lakta sávját. A bomlásnak induló Csehszlovákia központi hatalma ekkor Kárpátalján volt a leggyengébb, ezért 1938 novemberében a Rongyos Gárda³ egy, a lengyel hadsereggel is összehangolt akció⁴ keretében igyekezett destabilizálni a térséget, egyelőre sikertelenül. Nem sokkal ezután, 1939 márciusában azonban létrejött a Hitlertől függő szlovák bábállam, melynek hírére a Magyar Királyi Honvédség egységei benyomultak Kárpátaljára, s azt pár nap alatt elfoglalták. Kárpátalja tehát azért válhatott az 1939. szeptemberi történések főszereplőjévé, mivel ekkor már ismét rendelkezésre állt a lengyel–magyar határ, s a közvetlen összeköttetés Lengyelországgal.

A lengyelországi hadjárat és Magyarország

Németország 1939. szeptember 1-jén északról, nyugatról és délről⁵ egyidejű támadást indított Lengyelország ellen, s ezzel megkezdődött a második világháború.

² A magyar–csehszlovák határ ekkor Kárpátalján az Ungvár–Munkács–Beregszász vonal felett húzódott.

³ A határrevízió érdekében önkéntesekből szerveződő paramilitáris szervezet a két világháború között.

⁴ A lengyel nyelvű szakirodalom ezt „Akcia Łom” (Feszítővas-akció) néven tartja számon.

⁵ Szlovákia területéről a német és a szlovák csapatok összehangolt támadást intéztek Lengyelország ellen.

A számbeli és technikai fölényben lévő német csapatok gyors előrenyomulásukkal sorra foglalták el a lengyel nagyvárosokat.

A kulisszák mögött a német diplomácia azon munkálkodott, hogy Lengyelországot minél előbb térdre kényszerítsék. A harcok megindítása előtt nem sokkal sikerült megkötniük a Molotov–Ribbentrop-paktumot, így a Szovjetunió aktív segítségére is számíthattak kelet felől.

Hitler hasonló magatartást várt volna el Magyarországtól is. A lengyelek elleni fellépés esetére kilátásba helyezte, hogy a védnöksége alatt álló Szlovákiára nyomást gyakorol annak érdekében, hogy az csatlakozzon Magyarországhoz.⁶ Hitler elsősorban az északkelet-magyarországi vasútvonalakat szerette volna igénybe venni a német hadsereg számára, mivel így átkarolhatták volna a délen harcoló lengyel csapatokat. A magyar segítségért cserébe még dél-lengyelországi olajmezőket is felajánlott,⁷ ám Teleki Pál miniszterelnök Csáky István külügyminiszteren keresztül mereven elutasította ezeket a német kéréseket. Ha Magyarország teljesítette volna a németek követeléseit, azok megtámadhatták volna dél felől Lemberget, elzárva ezzel a menekülők útját Romániába és Magyarországra. A kormány, a politikusok, diplomaták, a főparancsnokság, a katonaság jó része a sok civil menekülővel együtt nem juthatott volna ki az országból, ha a németek megkapják Magyarországot beleegyezését.

Stanisław Maczek 10. gépesített lovasdandárjének egyik tankja Kárpátalján

A hadi események nagyban befolyásolták Kárpátalja, s a szomszédos lengyel területek kapcsolatát. Szeptember 2-től fogva a Lengyelországba közlekedő gyorsvonatok Budapestről már csak a határ menti Kisszolyváig⁸ közlekedtek, mivel a lengyel vasutak csatlakozó vonatai elmaradtak.⁹ Szeptember 12-én a lengyelek Siankiban¹⁰ lefoglaltak egy magyar személyvonatot, s feltartóztatták annak személyzetét. A lefoglalt szerelvénnel katonákat és polgári személyeket szállítottak, majd ezután visszaküldték a vonatot Uzsokra.¹¹

⁶ Kapronczay Károly: Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Bp., 2009. 33. o.

⁷ Łubczyk, Krystyna–Łubczyk, Grzegorz: Pamięć. Polscy uchodźcy na Węgrzech 1939–1946. Warszawa, 2009. 20. o.

⁸ Kisszolyva (ukránul Скорарське) a Kisszolyvai-hágó magyar oldalán fekvő utolsó település az egykori magyar–lengyel határon. A Munkács–Stryj–Lemberg vasútvonal fontos csomópontja.

⁹ Nem közlekednek Lengyelország felé a gyorsvonatok. In: Kárpáti Híradó, 1939. szeptember 5. 4. o.

¹⁰ Sianki (ukránul Сянки). Az Uzsoki-hágó túloldalán fekvő első lengyel település az egykori lengyel–magyar határon. Ma a lengyel–ukrán határon fekszik két részre osztva, a lengyel rész 1945 után elnéptelenedett. Az Ungvár–Lemberg vasútvonal fontos csomópontja.

¹¹ Sallai János: Forró ősz (1939) a lengyel–magyar határon. In: Néprajzi Látóhatár, 2007/ 1–2. 77. o.

A kárpátaljai lakosság lengyel páncélozott járművek menetoszlopát figyel

közelmúltban ölelkeztünk a visszatért közös határokon".¹³ Voltak azonban olyanok is, akik határozottan elkötelezték magukat az egyik vagy a másik oldal iránt, s ez lakosság körében nem egyszer összeütközésekhez is vezetett. A belügyminiszter a közrend megőrzése végett kénytelen volt rendeletet kiadni arról, hogy a mozis filmhíradó bemutatóin tilos a tetszés, illetve a nemtetszés kinyilvánítása.¹⁴ A mozis tulajdonosainak táblán kellett felhívni a nézők figyelmét arra, hogy aki megszegi a rendeletet, azt akár 15 napi elzárással is büntethetik. Az intézkedés minden bizonnyal kapcsolatban állt az-
 al, hogy 1939 szeptemberében *A keleti hadszíntér* címmel a Magyar Világhíradó a német csapatok lengyelországi győzelméről tudósított.¹⁵

A társadalom rögtön szeptember első napjaiban megmozdult: a magyarországi lengyelbarát szerveződések, mint a Magyar Mickiewicz Társaság, a Magyar–Lengyel Főiskolai Diákszövetség, az Országos Magyar–Lengyel

A lengyelek a magyarokkal közös határon katonai alakulatokkal erősítették meg a határellenőrzést, tábori erősítéseket emeltek, s megelőző intézkedésként előkészítették a közlekedési műtárgyak, az utak, vasútvonalak, hidak felrobbantását. A határátkelőkön és a zöldhatáron hamarosan megjelentek az első menekülők, ám eleinte csak elszórtan.¹²

A magyar közvélemény a Kárpáti Magyar Gazda egyik cikke szerint vegyes érzelmekkel tekintett erre a háborúra. Az egyik oldalon a németekben a hűséges fegyverbarátot látták, a másik oldalon viszont a „szívünk szerinti testvéri lengyel népet, amellyel csak a

A kárpátaljai lakosság a fegyvertelen lengyel katonák menetelését figyel

¹² Sallai János: Forró ősz (1939) a lengyel–magyar határon. In: Néprajzi látóhatár, 2007/ 1–2. 77. o.

¹³ Tovább folyik a harc. In: Kárpáti Magyar Gazda, 1939. szeptember 17. 2. o.

¹⁴ Tilos a tetszés vagy nemtetszés nyilvánítás a mozis híradó-bemutatóin. In: Kárpáti Magyar Hírlap, 1939. szeptember 22. 1. o.

¹⁵ Lásd: Magyar Világhíradó 814. A keleti hadszíntér, 1939. szeptember. In: <http://filmhiradok.nava.hu/watch.php?id=3475>

Cserkészszövetség, a Lengyel Legionisták Egyesülete országos gyűjtést rendeztek, melynek bevételét a lengyelek javára ajánlották fel.¹⁶

A magyar kormány jelentősebb számú lengyel menekültre számított, ezért utasították a kassai, az ungvári, a munkácsi és a beregszászi katonai parancsnokságokat, hogy megfelelő számú katonaság kivezénylésével segítség a határőrség munkáját, s a határon átlépő lengyel katonák lefegyverzését.¹⁷ Értesítették továbbá a polgári közigazgatási egységek vezetőit, hogy készüljenek fel egy esetleges menekülthullámra.¹⁸ A Magyar Vöröskereszt már 1939 szeptemberének elején kirendeltségeket szervezett a határ közelében, élelmezési, ideiglenes szálláshelyeket létesítettek Kassán, Ungváron, Munkácson és a hágókhoz közeli településeken.¹⁹

A lengyel hadsereg egységei magyar csendőrök előtt haladnak el

A szovjet Vörös Hadsereg a Molotov–Ribbentrop-paktum alapján 1939. szeptember 17-én bekapcsolódott a harcokba, s keleti irányból támadást indított a németek ellen elkeseredett harcot vívó lengyelek ellen. Edward Rydz-Śmigły, a lengyel hadsereg főparancsnoka belátta a helyzet reménytelenségét, ezért általános visszavonulást rendelt el²⁰ Romániába és Magyarországra.²¹

Menekültek a lengyel–magyar határon

Az események ennél fogva 1939. szeptember 17. után gyorsultak fel. Ekkor már hirtelen nagyobb számú lengyel menekült kívánta egyszerre átlépni a határt. A lengyel kormánynak sikerült Romániába távoznia, ám a gyors orosz előrenyomulás ezt a menekülési útvonalat hamarosan elvágta.²² Ezt követően déli irányban egyedül Magyarország maradt, ahova szabad volt még az út, s ahol be is fogadták a lengyeleket. Teleki Pál miniszterelnök személyes utasítására 1939. szeptember 18-án nyitották meg hivatalosan a lengyel–magyar határt. Az átlépésnél a katonai

¹⁶ Kapronczay Károly: Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Bp., 2009. 56. o.

¹⁷ Kapronczay Károly: Utószó. In: Szenyán Erzsébet (szerk.): Menekült-rapszódia. Lengyelek Magyarországon, 1939–1945. Bp., 2000. 586. o.

¹⁸ Kapronczay Károly: A magyar–lengyel történelmi kapcsolatok évszázadai. Bp., 2000. 155. o.

¹⁹ Kapronczay Károly: Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Bp., 2009. 56. o.

²⁰ Ld. Kunert, K. Andrzej: Ostatnie dni Marszałka Śmigłego: wybór dokumentów. Warszawa, 1992.

²¹ Magyarország és Románia mellett Lettország és Litvánia fogadott be kisebb számban lengyel menekülteket.

²² Románia felé nincs menekülés, Uzsokon és Körösmezőn át jönnek Kárpátaljára a lengyel menekült vonatai. In: Kárpáti Magyar Hírlap, 1939. szeptember 19. 1. o.

és a közigazgatási hatóságok képviselői, a Magyar Vöröskereszt és a lengyeleket segítő más társadalmi szervezetek aktivistái fogadták az érkezőket.²³

Az előzetes egyeztetések során a zsidók beengedését a magyar kormány megtagadta, ám nincs tudomásunk arról, hogy ezt az irányelvet a gyakorlatban is alkalmazták volna. Annyi bizonyos, hogy a Magyarország területére lépők között több ezer zsidó származású személy volt.²⁴

A menekülteket szállító vonatok először Uzsokra, Volócra és Kőrösmezőre futottak be. A lengyelek gyakran egy szál ruhában, gyalog, szekéren, teherautókon érkeztek a magyar határra, kiéhezve, pénz nélkül.²⁵ Egy lengyel katonatiszt lánya a következőképp látta a történeteket:

„Az átkelés szörnyű volt. Az országutakat autók és teherszállító járművek torlaszolták el, s ezzel elháríthatatlan akadályokat képeztek; a hadsereg és a menekültek összekeveredtek; káosz és a kétségbeesés bénító érzése uralkodott. Igazából nem is tudtuk felfogni helyzetünk tragikus voltát, oly mértékben lett úrrá rajtunk a lelki és a testi elcsigázottság. Aludni akartunk, elfelejteni mindazt, ami körülöttünk történik. Az emberek zokogtak, imádkoztak, márényi lengyel anyaföldet szorongattak emlékül, a katonák kétségbeesetten váltak meg fegyvereiktől. Végül aztán mégiscsak csönd lett körülöttünk, két hét óta először nem hallottuk a háború

*A lengyel járműveket magyar csendőrök őrzik
Körösmező utcáin*

*visszhangjait, a német repülőgépek zúgását és a bombák robbanását. Azokból a pillanatokból seregnyi barátságosan mosolygó emberre emlékszem, akik gyümölcsökkel teli kosarakat, kenyeret és tejesköcsögeket hoztak. Magyarok voltak... ”*²⁶

Beregszászba szeptember 19-én futottak be az első menekülők két zsúfolt személyautóval és egy teherautóval. A vereség és az elmúlt napok megpróbáltatásai mély elkeseredettséget és gyűlöletet váltott ki belőlük, Angliát és Franciaországot okolták a történetekért.²⁷

Ugyanaznap Munkácson is megjelentek az első menekült vonatok. A személykocsikban kis csomagjaikkal felpakolva főképp asszonyok és gyerekek utaztak,

²³ Lagzi István: A II. világháború alatti magyarországi lengyel menekültek történetének főbb kérdései. In: Lagzi István (szerk.): Tanulmányok a magyarországi lengyel emigráció történetéből 1939–1945. Budapest–Szeged, 1979. 15. o.

²⁴ Juhász Gyula: Magyarország lengyel politikája a második világháború alatt. In: Antal László (szerk.): Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Bp., 1985. 22–23. o.

²⁵ Kőrösmezőre érkezett az utolsó diplomáciai csoport. A lembergi vajda Munkácson föbbe lőtte magát. In: Kárpáti Magyar Hírlap, 1939. szeptember 21. 1. o.

²⁶ Wasilewska, Alina: Az evakuáció. In: Szenyán Erzsébet (szerk.): Menekült-rapszódia. Lengyelek Magyarországon, 1939–1945. Bp., 2000. 15. o.

²⁷ Szegény Lengyelország. In: Kárpáti Magyar Gazda, 1939. szeptember 24. 3. o.

körülbelül nyolcvanan. Utánuk teher- és személyvonatok sokasága érkezett, rajtuk további száz menekülttel. Köztük vámhivatalnokok, vasutasok és katonatisztek is voltak, utóbbiakat megérkezésük után leszerelték. A rászorulókat élelemmel látták el, s szükség esetén elsősegélyben is részesítették őket.²⁸ Rövid pihenő után szervesen szállították őket tovább Magyarország belső területei felé.²⁹

Ungvárra szeptember 19-én érkezett vonattal a lengyelek első csoportja, pár száz ember, köztük asszonyok, gyerekek, köztisztviselők és diplomaták.³⁰ A *Kárpáti Magyar Hírlap* tudósítója így ír róluk: „Az utcákon itt-ott feltűnik egy-egy csoportjuk. Ritkán járnak egyedül, mint a megriadt bárányok csapatokba verődnek. Láthatólag jól esik nekik a közönség meleg érdeklődése, s mégis idegenül mozognak még az utcákon. Gazdag ember nemigen lehet közöttük. Jobbára egyszerű emberek, akiknek megviselt arcáról fájdalom és csalódottság ri le. Nem így gondolták, nem így képzelték! A lengyel nemzet árva gyermekei, akik véletlenül magyar földre sodródtak, nem hadviselő felek többé. Egyszerű, hontalan menekültek, akik elindultak idegenbe folytatni az életüket. A magyar nemzet is így fogadja őket, s szeretettel foglalkozik problémáikkal.”³¹

A magyar kormány tudtával és beleegyezésével vezető lengyel politikusok és magas rangú katonák is átlépték a határt. Így került Magyarországra Stanisław Mikołajczyk, a későbbi londoni lengyel emigráns kormány elnöke, Stanisław Kot, a londoni lengyel emigráns kormánynak előbb moszkvai követe, majd belügyminisztere, Kazimierz Sosnkowski tábornok, a lengyelországi ellenállás majdani vezetője, illetve a lengyel fegyveres erők későbbi főparancsnoka és Stanisław Maczek tábornok, aki páncélosai élén pár év múlva Belgium és Hollandia felszabadításával szerzett magának hírnevet.³²

Az evakuáció híre messzi földre is eljutott: a német³³ és a francia³⁴ lapok egyaránt írtak a lengyel-magyar határt átlépő menekültekről. A kárpátaljai sajtó ugyanakkor a cenzúra miatt jobbára csak a civil menekültekről tudósított, és róluk is csak szüksézáva. A cikkek a katonai menekültekkel – kevés kivételtől eltekintve – nem foglalkoztak, s egy helyen³⁵ olyat is olvashatunk, hogy hadianyag alig került Magyarországra. Ezzel szemben az igazság az, hogy a vártaknak megfelelően a polgári menekültek mellett nagyobb számú katonai alakulatok is bebocsátást kértek az országba.³⁶ Egyes lengyel feldolgozások a Magyarországra evakuált lengyel katonák számát 40 000-re, mások 50 000-re teszik. A magyar források 150 ezer menekültről beszélnek, ebbe viszont beleszámítandók a civilek is.³⁷ A Dél-

²⁸ Menekültek Munkácson. In: *Kárpáti Híradó*, 1939. szeptember 20. 2. o.

²⁹ Tovább tart a menekültözönlés. In: *Kárpáti Híradó*, 1939. szeptember 20. 1. o.

³⁰ Lengyel menekültek érkeztek. In: *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1939. szeptember 20. 1. o.

³¹ Bem apó unokái. In: *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1939. október 3. 1. o.

³² Juhász Gyula: Magyarország lengyel politikája a második világháború alatt. In: Antal László (szerk.): *Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945*. Bp., 1985. 19. o.

³³ Lengyel hadianyag alig érkezett Magyarországra. In: *Kárpáti Híradó*, 1939. szeptember 27. 1. o.

³⁴ Külföldi lapok magyar vonatkozású cikkei. In: *Kárpáti Híradó*, 1939. szeptember 27. 1. o.

³⁵ Lengyel hadianyag alig érkezett Magyarországra. In: *Kárpáti Híradó*, 1939. szeptember 27. 1. o.

³⁶ Szeptember 21-én hajnalig sem német, sem orosz csapatok nem érkeztek a lengyel–magyar határra. In: *Kárpáti Híradó*, 1939. szeptember 22. 2. o.

³⁷ Biegański, Witold: Lengyel háborús menekültek Magyarországon a II. világháború éveiben. In: Lagzi István (szerk.): *Tanulmányok a magyarországi lengyel emigráció történetéből 1939–1945*. Budapest–Szeged, 1979. 44. o.

Lengyelországba sodródott alakulatok igyekeztek zárt rendben átlépni a határt. A 3. hegyilövész-dandár, a 10. gépesített lovasdandár, a 3. és a 24. nehézüzérezred, a 2. és a 9. ulánusezred, az 5. és a 6. podhalei lövészezred, a 4. stryji utászrezred, az 52. tartalék gyalogezred, a 14. tartalék könnyűüzérezred, az 53. gyalogezred és a 11. gépesített légvédelmi ütérezred szervezeten érkezett Magyarországra. Rajtuk kívül átlépte a határt a 11. és a 24. gyalogezred és a 38. tartalék határőrezred néhány alegysége, a 9. számú katonai kórház, a krakkói, a poznańi, a przemysli, a lembergi és a varsói katonai kerületi parancsnokság személyi állományának nagy része, valamint a rendőrség, a vámőrség és a határőrség egyes alakulatai.³⁸ Stanisław Ksyk orvos egy nehézüzérségi ezreddel lépte át a határt, s így emlékszik vissza: „*A tragikus események dacára – hiszen nem volt ritka eset, hogy a határt átlépő katona elkeseredésében öngyilkosságot követett el – már ott, a határátlépés pillanatában megéreztem a magyar hadsereg képviselőinek irántunk tanúsított testvéri érzését, s mindazokét, akik bennünket fogadtak. Mindent megtettek, hogy a tény – fegyvereinket át kellett adnunk – minél kevésbé legyen fájdalmas, s ne érintse oly mélyen önérzetünket. Bátran merem állítani, hogy igazán lovagiasan viselkedtek velünk szemben, hiszen ezredünktől nem kívánták, hogy ott a határon rakjuk le fegyvereinket. Így jó pár napon át vonult ezredünk egész felszerelésével, ágyúkkal, municióval magyar területen, a Tisza mentén egészen Beregszászig, csak ott adtuk át hadfelszerelésünket a magyar hadsereg képviselőinek. Végtelenül operatíván, nagyon rövid idő alatt megszervezték a sok ezerre menő lengyel katonaság számára az ellátást és a bekvartélyozást. A vasútállomásokon, ahol keresztülutaztunk, mindenütt meleg étellel vártak bennünket a mozgókonyhák, sőt meghívtak bennünket az állomások vendéglőibe is.*”³⁹

Menekültügy Kárpátalján

A Magyarországra érkező lengyel katonákat az 1929. évi genfi egyezmény és a hadi jog gyakorlata szerint szerelték le a határővezetben.⁴⁰ A géppisztolyokat, puskákat, pisztolyokat, kézigranátokat és szuronyokat halmokba gyűjtötték, egyedül a tisztek tarthatták meg oldalfegyvereiket. Egyedül a katonai egységekhez tartozó egészségügyi szerveknek nem kellett leszerelniük. A lefegyverzést lengyel tisztek és magyar katonák felügyelték. Ezt egy szemtanú a következőképp írta le: „*Sorakozót rendeltek el az útegeknél, és mindenkivel közölték, hogy a kiszabott rend szerint az útegek kötelesek leadni a fegyvert és a lőszert. (...) Mindez komor hallgatás közepette történt. Egyes katonák szeme könnybe lábadt, és mielőtt ledobták a puskájukat, egy nagy ütéssel kettétörték. A tisztek arcán, a lengyeleken éppúgy, mint a magyarokén zavar és keserűség tükröződött. Bár a magyaroknak ebben a helyzetben kínos szerepet kellett játszaniuk, viselkedésük, amelyben valami különös*

³⁸ Lagzi István: Magyarországi lengyel menekültek, 1939–1945. In: Valóság, 2002/ 2. 34. o.

³⁹ Stanisław Ksyk visszaemlékezése. Idézi: Lagzi István: Magyarországi lengyel emlékek 1939-ből. In: Valóság, 2003/ 10. 40. o.

⁴⁰ Kapronczay Károly: Utószó. In: Szenyán Erzsébet (szerk.): Menekült-rapszódia. Lengyelek Magyarországon, 1939–1945. Bp., 2000. 587. o.

tapintat érződött, baráti volt.”⁴¹ A lefegyverzés után a katonákat élelmezésben és egészségügyi ellátásban részesítették. A magyar hatóságok általában eltekintettek

*Magyarországra menekült lengyel katonák
leszerelése Kárpátalján*

attól, hogy a nagyobb lengyel egységek egyszerre adják le fegyvereiket és felszerelésüket, mivel nem akarták megsérteni őket katonai büszkeségükben. A katonáknál ezentúl csak ruházat, evőeszköz, háztizsák, illetve a magántulajdonát képező tárgyak – fénykép, gyűrű, óra – maradhattak, s magyar honvédek kísérték őket. Mindazonáltal nem tekintették őket hadifogolynak, s ez a velük való magatartásban is megnyilvánult. A lengyel hadsereg anyagait fajtánként, úrméretként, számszerűen megjelölve regisztrálták.⁴² Legvégül a járműveket, lovakat, tankokat kellett beszolgáltatni, s a legénységet ezt követően vonatokra irányították, és internáló táborokba szállították.

A Magyarországra érkező nagyszámú lengyel lovasság lóállománya – a többi hadianyagtól eltérően – Kárpátalján maradt, s azokat később a helybéli gazdák között árverezték el.⁴³ Az árveréseken kereskedők nem vehettek részt, hanem főleg azoknak a gazdáknak ígérték lovakat, akiktől a csehszlovák hadsereg korábbi mozgósításakor elvették állataikat, s azokat nem kapták vissza.⁴⁴

A magyar kormánynak a Kárpátaljára érkező menekültek továbbszállításaiban, helybéli ellátásában egy ungvári stáb segédkezett, melynek elnöki tisztét Perényi Zsigmond kormányzói biztos látta el.⁴⁵

Ungvár civil társadalma, valamint az ungvári nőegyletek vezetői felhívást tettek közzé⁴⁶ a sajtóban annak érdekében, hogy a város lakói adományokkal segítsék a menekült lengyeleket. A természetbeni adományokat a Kálvária úti bölcsőde helyiségében Kusnyéri Leona gondnoknő, míg a pénzübeli adományokat a Széchenyi téren Kerekes Istvánné, a nőegylet elnöke gyűjtötte.

Az ungvári városházán a menekültek ügyét Megay László polgármester-helyettes irányította. A társadalmi egyesületek küldöttei a polgármester-helyettes elnökletével 1939. szeptember 21-én értekezletet tartottak a lengyel menekültek

⁴¹ Majewski, Adam: Katonák, civilek, szökevények. In: Antal László (szerk.): Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Bp., 1985. 316–317. o.

⁴² Sallai János: Forró ősz (1939) a lengyel–magyar határon. In: Néprajzi látóhatár, 2007/ 1–2. 80–81. o.

⁴³ Lengyel lovakat kapnak a gazdák. In: Kárpátalja, 1939. október 22. 4. o.

⁴⁴ 1939. november 15-én 1200 lengyel lovat árvereztek el. (Lásd Lóárverés. In: Kárpátalja, 1939. november 12. 2. o.)

⁴⁵ Legújabb. In: Kárpáti Híradó, 1939, szeptember 19. 4. o.; A magyar kormány hozzájárult a Kárpátaljára menekülő lengyel polgári lakosság befogadásához. A határra érkező katonai csapatokat lefegyverezik. In: Kárpáti Magyar Hírlap, 1939. szeptember 20. 2. o.

⁴⁶ Lásd Segítsük az Ungvárra menekült, hazájukat vesztett lengyeleket! In: Kárpáti Magyar Hírlap, 1939. szeptember 21. 2. o.; szeptember 22. 4. o.; szeptember 23. 4. o.; szeptember 24. 1. o.

elhelyezése ügyében. A tanácskozáson megjelent Peltsárszky Imréné, Rohn Szeverinné, Kerekes Istvánné, Szenderyné és Lukácsné, a városi tisztiorvos, a rendőrkapitányság küldöttje, a Magyar a Magyarért akció és a város gazdasági és szociális ügyosztályának vezetője. Az értekezleten megvitatták az aktuális helyzetet, s a városban található lengyel konzulátussal karöltve a menekültek elhelyezéséről, ellátásáról és étellemezéséről döntöttek.⁴⁷

A civileket rögtön a határ átlépését követően különválasztották a katonáktól. A magyar adminisztráció az alapján csoportosította a polgári menekülteket, hogy el tudják-e magukat látni, vagy sem. Aki nem szorult anyagi támogatásra, azt úgy kezelték, mint bármely másik külföldit, aki Magyarországra érkezik. Azokat pedig, akik segítségre szorultak, az ország belsőbb területein található táborokba irányították, ahol gondoskodtak egészségügyi és szociális ellátásukról.⁴⁸

A menekültáradat központi elszállásolása és étellemezése eleinte nehézségekbe ütközött,⁴⁹ így civilek és katonák ezrei szálltak meg egy-két napra az egyszerű kárpátaljai családoknál, akik a visszaemlékezések szerint szívesen fogadták a hontalan vendégeket. Fontos hangsúlyozni, hogy ezeket a családokat senki nem kényszerítette a lengyelek befogadására, ez spontán módon történt. Stanisław Maczek tábornok, a 10. gépesített lovasdandár parancsnoka például így emlékezik vissza: „Egyik nap a dandár törzsét áthelyezték egy kisvárosba. Késő este értünk oda, még a saját járműveinken. A városka egész lakossága a piacra tódult, s egy szempillantás alatt szétkapkodtak minket. Nekem és családomnak a jómódú postásék tágas háza jutott. A házigazdák valami kamrában húzódtak meg, és a legjobb szobákat nekünk adták. Szinte fel sem kelhattünk a pompás ételekkel és italokkal rakott asztal mellől, mert az emberek seregestől jöttek, hogy lássanak és üdvözljenek minket. Amikor néhány nap múlva ütött a búcsú órája, (...) az aranyos házaspár sírva mutogatta végig élelemtől roskadozó kamráit és pincéjét, s könyörgött, hogy maradjunk náluk a háború végéig...”⁵⁰

A lengyel menekülteket szállásadóik kötelesek voltak bejelenteni⁵¹ az illetékes rendőrkapitányságon. Erre külön formanyomtatványok álltak rendelkezésre, melyeket a bejelentő hivataloknál lehetett díjmentesen felvenni. Ha valaki elmulasztotta ezt a bejelentést, az kihágásnak minősült, s szigorúan büntették.⁵²

A menekültekhez hasonlóan az országhatárt átlépő gépjárműveket is be kellett jelenteni a községi előjáróságnál, illetve a rendőrkapitányságon. Amennyiben

⁴⁷ Értekezlet az ungvári városházán a lengyel menekültek elhelyezése ügyében. In: Kárpáti Magyar Hírlap, 1939. szeptember 22. 1. o.

⁴⁸ Juhász Gyula: Magyarország lengyel politikája a második világháború alatt. In: Antal László (szerk.): Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Bp., 1985. 18. o.

⁴⁹ Arend, Rudolf: Hazátlanul, idegenben. In: Antal László (szerk.): Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Bp., 1985. 107. o.

⁵⁰ Maczek, Stanisław: Így jutottunk Franciaországba. In: Antal László (szerk.): Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Bp., 1985. 312. o.

⁵¹ Ez a kor általánosan bevett szokása volt. A Magyarországra érkező külföldiek minden esetben kötelesek voltak 24 órán belül egy sárga színű bejelentő lapot kitölteni, kiváltva ezzel a rendőrségen való személyes jelentkezést. Minden olyan külföldi, aki jogszerűen bejelentkezett, két hónapon át minden további formalitás nélkül tartózkodhatott Magyarországon.

⁵² A lengyel menekültek bejelentése. In: Kárpátalja, 1939. október 1. 4. o.

a menekült igazolni tudta, hogy ő a gépjármű valóságos és jogos üzemeltetője, részére a hatóságok igazolványt állítottak ki.⁵³

Miután megjelentek a lengyelek Kárpátalján, a helyi rendőrkapitányságok falragaszokon hívták fel a lakosság figyelmét arra, hogy a menekültektől – függetlenül attól, hogy katona vagy polgár – tilos bármit is megvenni.⁵⁴ Nem volt érdemes a menekültektől vásárolni, mivel az ily módon megszerzett dolgokat nemcsak elkobozták a hatóságok, hanem még eljárást is indítottak orgazdaság miatt. A tilalom betartását szigorúan ellenőrizték⁵⁵, s nyolcezer pengőig terjedő pénzbírsággal sújthatták azt, aki menekülttől vagyontárgyat feltűnően aránytalan nyereséggel szerzett meg.⁵⁶ Akik a rendelet kihirdetése előtt vásároltak az áthaladó menekültektől, kötelesek voltak azt bejelenteni a polgármesteri hivatalban. A szigorú szabályozásra azért volt szükség, mivel a szorult helyzetben lévő lengyelek kétségbeesésükben némi kézpénzért akár áron alul is túladtak volna ingóságikon.⁵⁷ Sokan megvásárolták a menekült katonák jelvényeit, s azokat feltűnő módon hordták, hogy így is rokonszenvezzenek a lengyelekkel.⁵⁸ Amennyiben valaki hadianyagot kínált volna eladásra, azt a legközelebbi rendőrőrszemnek jelenteni kellett. Előfordult ugyanis, hogy a lengyel hadsereg Kárpátaljára érkező katonái közül néhányan még a lefegyverzésük előtt lőfegyvereket adtak el. A rendőrkapitányság utasítására ezeket legkésőbb 1939. október 28-ig kellett önként beszolgáltatni, ellenkező esetben hat hónapig terjedő fogházbüntetéssel büntethették azt, akinél lengyelektől származó fegyvert találtak.⁵⁹

A menekültekkel kapcsolatban felmerülő problémák

A kárpátaljai rendőrhatalóságok által foganatosított intézkedésekből is látszik, hogy sok menekülnél – kiváltképp a katonáknál – sem eladható értéktárgy, sem pedig külföldi valuta nem volt. Többségük ugyan rendelkezett némi zlotyval, mely a háború előtt a pengővel egyenértékű fizetőeszköznek számított, ám Lengyelország vereségével ez elvesztette vásárlóértékét. Leon *Orłowski* budapesti lengyel követ elmondása szerint⁶⁰ a menekültáradat első heteiben méltatlankodtak nála amiatt, hogy kizárólag a magyar kormány váltja be pénzüket, de az is csak ezer zlotyt fejenként, s nagyon hátrányos árfolyamon, 10:1 arányban. Ez kétségkívül sok lengyel önértékét bántotta akkoriban, viszont ebben a lépésben a magyar kormány jó szándékát kell látnunk, mely még a teljesen elértéktelenedett fizetőeszközt is hajlandó volt beváltani, csak hogy ezzel is enyhítsen az első napok nehézségein.⁶¹

⁵³ A menekült autói bejelentendők. In: Kárpáti Magyar Hírlap, 1939. szeptember 29. 2. o.

⁵⁴ Tilos a lengyelektől vásárolni. In: Kárpátalja, 1939. október 1. 2. o.

⁵⁵ Hirdetmény. In: Kárpáti Híradó, 1939. szeptember 22. 4. o.

⁵⁶ Nyolcezer pengőig terjedő pénzbírsággal sújtható... In: Kárpáti Magyar Hírlap, 1939. szeptember 28. 1. o.

⁵⁷ Lengyel menekültekről. In: Kárpáti Magyar Gazda, 1939. október 1. 2. o.

⁵⁸ Kapronczay Károly: Lengyel menekült Magyarországon 1939–1945. Bp., 2009. 50. o.

⁵⁹ Figyelmeztetés. In: Kárpátalja, 1939. október 22. 4. o.

⁶⁰ Orłowski, Leon: Egy követ emlékei. In: Antal László (szerk.): Barátok a bajban. Lengyel menekült Magyarországon 1939–1945. Bp., 1985. 40–41. o.

⁶¹ A Magyarországon tartózkodó lengyel menekült anyagi, szociális és egészségügyi gondozásának költségeit később a magyar kormány fedezte.

A hirtelen megjelenő nagyszámú menekült a Kárpátok hágóitól szűk folyóvölgyeken keresztül haladt Magyarország belseje felé, s az egy helyben várakozó tömegek a feltorlódott járműoszlopokkal alkalmat adtak a tolvajoknak kisebb-nagyobb lopásokra. A kárpátaljai sajtó felhívta a figyelmet a megromlott közbiztonságra, s a rendőrség is felszólította a háztulajdonosokat, hogy este és éjjel tartsák zárva lakásaik kapuit és utcaajtóit.⁶² Az elővigyázatosságra azért volt szükség, mivel ez idő tájt több betörés is történt a környéken. Erről a *Kárpátalja* című lap a következőképp tudósít⁶³: „*Vágó István magántisztviselő jelentette, hogy amíg családjával otthonról távol volt, betörtek a lakásába, ahonnan ékszereket, ruhát és különböző dolgokat vittek el. A rendőrség rövid nyomozás után megállapította, hogy a betörést egy »lengyel menekült« követte el, aki a polgári életben mechanikus, és nincs olyan zár, amelyet ne tudna kinyitni. A betörő napközben katona ruhában jár, alacsony, széles vállú, és feltűnő ismertetőjele, hogy arcán a*

Lengyel tiszti család Kárpátalján

füle előtt két pengős nagyságú égési sebhely látható.”⁶⁴ A *Kárpáti Magyar Gazda* című újság tanulsága szerint⁶⁵ ezek a bűnözők nemcsak a helybélieket károsították meg, hanem magukat a menekülteket is. A beregszászi rendőrségen két lengyel tett feljelentést autólopás miatt. Mindketten autóval érkeztek Lengyelországból, s míg bementek a városba, járműveiket – két nyolc lóerős Chevroletet – a beregszászi volt löversenytéren hagyták, ahol sok más autó is parkolt. Mire visszatértek, lengyel rendszámú autóikat tiszti köpenyeikkel, valamint kétezzer dollárnyi értékpapírral és arannyal együtt ellopták. A beregszászi rendőrség nyomozása alapján a lopást

Bruck Kasimir lengyel rendőr szakaszvezető követte el. A beregszászi hatóságok nyomravezetői díj ellenében kérték a lakosság segítségét az elkövető kézre kerítésében.⁶⁶

A problémák másik forrása a lengyel katonaság leszerelése volt. A lengyel főtisztek egy része például nehezményezte, hogy nem állítottak fel vegyes

⁶² Éjjelre be kell zárni a kapukat. In: *Kárpáti Magyar Gazda*, 1939. október 8. 3. o.

⁶³ Nemzetközi szélhámosoknak és gyanús elemeknek is sikerült a lengyel menekültekkel az ország területére belopózniuk. In: *Kárpátalja*, 1939. október 1. 2. o.

⁶⁴ Nemzetközi szélhámosoknak és gyanús elemeknek is sikerült a lengyel menekültekkel az ország területére belopózniuk. In: *Kárpátalja*, 1939. október 1. 2. o.

⁶⁵ Ellopták Beregszászon két lengyel menekült autóját. In: *Kárpáti Magyar Gazda*, 1939. október 1. 3. o.

⁶⁶ Nemzetközi szélhámosoknak és gyanús elemeknek is sikerült a lengyel menekültekkel az ország területére belopózniuk. In: *Kárpátalja*, 1939. október 1. 2. o.

bizottságokat, melyek a határt átlépő katonák lefegyverzését és a fegyverek begyűjtését intézték volna. Ebbe a németbarát beállítottságú Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium nem egyezett bele.⁶⁷

Volt rá eset, hogy a lengyel–magyar határt átlépő lengyel alakulatok elkese-redésükben eldobálták fegyvereiket, még mielőtt találkoztak volna az első magyar járőrrel, vagy áthaladtak volna az első ellenőrzési pontokon. A zöldhatáron heverő fegyvereket később a Szics-gárdisták⁶⁸ szedték össze, akik szabotázs akcióikkal a kárpátaljai magyar közigazgatást igyekeztek ellehetetleníteni.⁶⁹

Voltak olyan lengyel katonák is, akik nem akarták leadni fegyvereiket, s ez a leszerelésnél néhány alkalommal feszültséget szült. Erre Rudolf *Arend*, egykori orvos alhadnagy így emlékezett vissza: „(...) *el kell ismernünk, hogy a magyarok a legudvariasabban bántak velünk. De akkor másként láttuk. Minden rendelkezést sérelmesnek tartottunk, panaszkodtunk, már-már úgy képzeltük, hogy a 45-60 ez-res menekültsergnek diszfelvonulást kellene rendezni ágyúkkal, harckocsikkal, teljes felszereléssel. Így aztán gyakran került sor csetepatéokra, botrányos jelenetekre, házigazdáink pisztollyal fenyegetőztek, némelyik makacskodót puskatussal bökdösték. Tanúja és résztvevője voltam olyan jeleneteknek, amelyekben az avatatlan soha ki nem találta volna, kinek van itt joga parancsolni, ki köteles engedelmeskedni, és egyáltalán ki kit internál.*”⁷⁰

Nehézségeket jelentettek azok a felfegyverzett alegységek is, akik kisebb mellékutakon, ösvényeken keresztül érkeztek Magyarországra, s így elkerülték azokat a gyűjtőállomásokat, ahol leszerelhetnék volna őket.⁷¹ Ők abban a hitben voltak, hogy teljes hadfelszereléssel továbbmehetnek Franciaországba, ezért minél előbb meg kellett szervezni a katonák hatékony tájékoztatását. A menekültekkel foglalkozó szerveknek ezeket az ország területén bolyongó csapatokat össze kellett gyűjtenie, hogy a nemzetközi egyezményeknek megfelelően lefegyverezzék és internálják őket.

Az evakuáció első napjaiban egyszer még az is megtörtént, hogy egy tábornok egyenruhájában, zászlóval díszített autójával beállított a budapesti lengyel követségre, mely akkor mindössze egy utcára volt a német külképviselettől.⁷² Amikor Leon Orłowski követ meglátta őt, tudván hogy az épületet folyamatosan figyelik a németek, ijedtében – és a diplomáciai bonyodalmaktól tartva – saját civil ruhájába öltöztette a tábornokot.⁷³

⁶⁷ Orłowski, Leon: Egy követ emlékei. In: Antal László (szerk.): Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Bp., 1985. 40. o.

⁶⁸ Ukrán nacionalista félkatonai szervezet, mely fegyveresen harcolt Kárpátalja függetlenségéért a magyarok ellen.

⁶⁹ Sallai János: Forró ősz (1939) a lengyel–magyar határon. In: Néprajzi látóhatár, 2007/ 1–2. 83. o.

⁷⁰ Arend, Rudolf: Hazátlanul, idegenben. In: Antal László (szerk.): Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Bp., 1985. 107. o.

⁷¹ Kapronczay Károly (szerk.): Id. Antall József. Menekültek menedéke. Bp., 1997. 148. o.

⁷² Lengyelország budapesti követsége akkor még a várban volt, az Országház utca 13. szám alatt.

⁷³ Jan Emisarski alezredes, lengyel katonai attasé visszaemlékezése. Idézi: Kapronczay Károly (szerk.): Id. Antall József. Menekültek menedéke. Bp., 1997. 305. o.

Lengyel katonák útja Franciaországba Kárpátalján keresztül

A lengyel hadsereg egységeit azért evakuálták Kárpátaljára, mivel abban bíztak, hogy a magyar hatóságok engedélyezik átvonulásukat az országon, s továbbmenhetnek Franciaországba, ahol ismét harcolhatnak a németek ellen. Magyarország viszont fenn akarta tartani a németek előtt a semlegesség látszatát, ezért nem engedhette egyből tovább ezeket a katonákat. Lefegyverezték és internáló táborokba kísérték a katonákat, ám ez korántsem olyan szigorú keretek között történt, mint például Romániában. Ezt bizonyítja az is, hogy a Magyarországra evakuált lengyel katonák többsége hónapokkal később már Jugoszlávián keresztül Franciaországba távozhatott. A lengyel katonák számára létesített internáló táborokat Magyarország belső területein állították fel, ám a lefegyverzés folyamata Kárpátalján zajlott. Erről, és a helyi lakosság fogadtatásáról többen is beszámoltak.

Wacław Filiks motorizált egysége rendezett sorokban és teljes fegyverzetben 1939. szeptember 19-én lépte át a magyar határt a Tatár-hágónál. Elmondása szerint *„a magyar határőrök barátságosan fogadtak bennünket. Az első, rövid pihenőt Munkácson tartottuk. Itt adtuk át a fegyvereinket a magyar hadsereg képviselőinek. A katonai járműveket megtarthattuk, hogy azokon folytathassuk utunkat Magyarország területén. Bár Munkácson csak rövid időt töltöttünk, a város lakói meleg kávéval kínáltak, cigarettát osztogattak, de szőlő és bor is került. Így volt ez később is, amikor már internáltakként táborokban éltünk. Ez a szívből jövő kedvesség, szívéllyesség és együttérzés elviselhetőbbé tette számunkra a vereség miatti elkeseredést és a hazától való elszakadás miatt érzett bánatot. Teherautó-oszlopunk Munkácsról Miskolc felé tartott. Útközben a falvak lakói üdvözöltek bennünket, a nők szemüket törölgették. »Éljenek a lengyel katonák, éljen Lengyelország« – kiáltották. A fiatalok odajöttek az autóinkhoz, cigarettát és gyümölcsöt kaptunk tőlük.»⁷⁴*

A határon intézkedő magyar katonák emberségessége és a kárpátaljai lakosság lelkesedése a lengyelek iránt más beszámolókból is megjelenik. Zdzisław Antoniewicz, a lembergi repülőezred katonája menekülés közben elkeveredett egységétől, s így motorkerékpárján egyénileg érkezett Magyarországra a lengyel–magyar határ akkor legforgalmasabb pontján, a Tatár-hágón keresztül. Visszaemlékezéseiben így mesél: *„tízegynéhány kilométeres motorozás után eljutottam Kőrösmezőre. Itt az útelágazásnál magyar katonák álltak, egy részük tudott szlovákul. Udvariasan megkértek, hogy tegyem le a fegyveremet a nagy halmokban heverő többi fegyver közé. Jobbra irányították a katonákat, balra a civileket. Sok megható pillanatnak voltam szemtanúja, a katonák segítettek az idősebbeknek a csomagokat és a batyukat cipelni, átvették az anyáktól a karon ülő gyermekeket. Én balra mentem, mert kék egyenruhám más volt, mint a gyalogsági egyenruha. Eljutottam a pályaudvarra, ott mindjárt kenyérrel és szalonnával kínáltak minket. Mondanom sem kell, mennyire ízlett az étel, hiszen a mi ellátásunk nagyon szűkös volt. (...) A következő városban, Beregszászon megint ennivalóval fogadtak*

⁷⁴ Filiks, Wacław: Magyarországi emlékeim 1939–1940. In: Szenyán Erzsébet (szerk.): *Menekült rapszódia. Lengyelek Magyarországon, 1939–1945.* Bp., 2000. 194. o.

bennünket, majd egy fiatal hölgy szólított meg, először magyarul, azután franciául. Elmondta, hogy tanítónő, Stark Ili a neve. Meghívott a lakására, és ott oly sok nap után végre meleg vízben mosakodhattunk, igazi ebédet és vacsorát kaptunk, éjszaka pedig kényelmes ágyakban alhattunk. Nagy öröm és gyönyörűség volt.”⁷⁵

Az utolsó leMBERGI lengyel vajda tragédiája Kárpátalján

A *Kárpáti Magyar Hírlap* 1939. szeptember 21-én címlapon közölte a hírt, miszerint „Lemberg felől luxuskocsik hosszú sora érkezett magyar területre.”⁷⁶ Az autókban a lengyel külügyminisztérium főtisztviselői, diplomaták, dél-lengyelországi városok polgármesterei és tartományi vezetők utaztak, köztük Alfred Bilyk, Lemberg vajdája.

Alfred Bilyk a két világháború közötti lengyel közélet ismert és elismert személyisége volt, miután egykori iskolatársa, Edward Rydz-Śmigły⁷⁷ közbenjárására a '30-as évek közepén előbb Tarnopol, majd Lemberg vajdájának nevezték ki.

A német támadást követően rádiónyilatkozatot tett, melyben megfogadta Lemberg lakóinak, hogy a végsőig küzd velük, s a várost fel nem adja. Alig ezután viszont a miniszterelnök utasította, hogy hagyja el Lemberget, s csatlakozzon az emigrációhoz.⁷⁸ Alfred Bilyk nehéz döntés elé kényszerült, ám végül végrehajtotta a miniszterelnök kívánságát, s 1939. szeptember 18-án este magángépkocsiján, sofőrje kíséretében Munkácsra érkezett. Miután átlépte a lengyel–magyar határt, realizálódott benne, hogy városa a szovjetek kezére került.⁷⁹ A vajda életének utolsó óráit a *Kárpáti Híradó* cikke örökítette meg: „Az előkelő lengyel főtisztviselő a Csillag-szállóban lakott. Másnap, kedden délelőtt a kávéházban reggelizett, külföldi lapokat kért, majd felment szobájába. Délután a szálló személyzete holtan talált rá. Szájába tett revolverrel kb. délelőtt 10 óra tájban föbe lőtte magát. A lövést senki sem hallotta.”⁸⁰ Alfred Bilyk két búcsúlevelet hagyott hátra, az elsőt a budapesti lengyel követségnek, a másodikat a magyar hatóságoknak címezve. Az elkeseredett vajda ezekben leírta, hogy a kormányfő utasítása miatt nem harcolhatott városában, s tetteivel a becsületét próbálta menteni. Nem akarta, hogy a háború végéig internálják, s további életét értelmetlennek tartotta. Végrendelésében kérte, hogy emiatt haláláról a helyi és a külföldi lapok számoljanak be, valamint diplomáciai úton értesítsék a hadsereg főparancsnokát, a miniszterelnököt, s Lemberg lakóit. Hivatalos iratait a budapesti lengyel követnek továbbította, vagyonát szétosztotta, maradék pénzéből kifizette számláit, a szálloda személyzetének borraválót hagyott, s gondoskodott temetésének költségeiről. Öngyilkosságát követő nap

⁷⁵ Antoniewicz, Zdzisław: Igaz barátok között: In: Antal László (szerk.): Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Bp., 1985. 64–65. o.

⁷⁶ Körösmezőre érkezett az utolsó diplomáciai csoport. A leMBERGI vajda Munkácson föbe lőtte magát. In: *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1939. szeptember 21. 1. o.

⁷⁷ Józef Piłsudski harcostársa és bizalmasa, 1935-től a Lengyel Fegyveres Erők főfelügyelője, a szeptemberi hadjárat idején a lengyel hadsereg főparancsnoka.

⁷⁸ Janicki, Jerzy: „Czkawka”. Ostatni taki wojewoda... In: <http://www.lwow.com.pl/bilyk.html>

⁷⁹ Life and death with honor: the papers of wojewoda Alfred Bilyk. In: <http://www.hoover.org/library-and-archives/acquisitions/81486>

⁸⁰ A leMBERGI vajda öngyilkossága Munkácson. In: *Kárpáti Híradó*, 1939. szeptember 21. 2. o.

a munkácsi köztemetőben helyezték örök nyugalomra. Családja ekkor nem volt vele, hozzátartozói később Brazíliában telepedtek le.⁸¹

Stanisław Vincenz, lengyel író benyomásai Kárpátaljáról 1939 őszén

Stanisław Vincenz író, esszéista 1888-ban született egy Kolomeához közeli kis faluban, ezáltal jól ismerte az Északkeleti-Kárpátok vidékét, s az ott lakó embereket. Lengyelországban neves irodalmi, közéleti személyiségnek számított, akinek Európa-szerte kitűnő kapcsolatai, összeköttetései voltak.

Amikor 1939. szeptember 17-én megtudta a rádióból, hogy a szovjetek átlépték Lengyelország keleti határait, úgy döntött, hogy nagyobbik fiával Magyarországra megy. A legközelebbi erdőség, ahol el tudtak bújni már a magyar oldalon volt, s bár tudta, hogy a hivatalos emigráció Romániába távozott, a várható torlódás és a menekültek között kialakuló káosz miatt inkább Magyarországot választotta. Döntésében volt némi kockázat, viszont a következőképp gondolkozott: *„Honnan tudtam, hogy beengednek minket Magyarországra, és nem romlanak meg annyira a diplomáciai szokások, hogy központi parancsra kiadnak minket a németeknek? Az ilyen kételyekre azt feleltem, hogy régóta ismerem Magyarországot, a szövetség persze az szövetség (akkor már közel álltak Németországhoz), de a lengyelek iránti érzelmeik a mai konjunktúrájánál régebbi hagyományokon alapulnak, erősek, és azok is maradnak.”*⁸²

Másnap, szeptember 18-án a Tatár-hágónál lépték át a magyar határt. *„S íme, itt látható előttünk a hágóról Magyarország, a régi birodalom maradványa. Néhány honfitársunk, aki még úgy-ahogy megőrizte emlékezetét, legalább annyira kezdte kellemesebben érezni magát, mint amikor a hegyi vándor az orkán és a jégeső elől valamivel lejjebb, a csöndesen csöppörgő langyos esőben keres menedéket.”*⁸³

A magyarok a határon barátságosan fogadták őket, nem voltak nehézségeik az országba való belépéssel. A környékbeli parasztok kimentek a határra, s tejet, túrót, gyümölcsöt és kenyeret vittek nekik. Elmondása szerint a Tatár-hágón a legtöbben egyszerű emberek voltak. Fontos személyeket alig lehetett látni a menekülők között, hiszen az emigráció hivatalosan Romániába távozott. A lengyel–magyar határon ekkor még sem torlódás, sem pánik, sem sietség nem látszódott: *„A napsütötte hágó nyári meleg és a magyar határőrök jóindulatú nyugalma lehetővé tette számunkra, hogy még mozdulataink méltóságát is megőrizzük. Nem tört ki rajtunk a menekült-láz, ami olyan nehezen összeegyeztethető a méltósággal. (...) Messze volt még dél, és a magyar vámtisztviselők már ellenőrizték iratainkat a határon, az országúton egy kisasztalnál. Nyoma sem volt szigornak, formaságoknak, elnézőek és jóindulatúak voltak, bár alig néhányunknak volt külföldi útlevele, még kevesebben rendelkeztek vízummal. Fölemelték a sorompót, és mehettünk tovább.”*⁸⁴

⁸¹ Janicki, Jerzy: „Czkawka”. Ostatni taki wojewoda... In: <http://www.lwow.com.pl/bilyk.html>

⁸² Vincenz, Stanisław: Beszélgetés a szovjet megszállókkal. Miskolc, 2001. 10. o.

⁸³ Uo. 13. o.

⁸⁴ Uo. 19. o.

Az első éjszakát Körösmezőn töltötték. Feltűnt Vincenznek, hogy itt is ugyanaz a pásztornép élt, mint a hegyek túloldalán, s még a nyelvük is azonos volt. Hasonlóság mutatkozott továbbá az épületekben, a népviseletben, azután Kárpátalján is unitus papokkal és zsidó kereskedőkkel futott össze úton-útfélen, csakúgy, mint a határtól pár kilométerre fekvő lengyel falucskában, ahonnan elindultak. A különbség mindössze annyi volt, hogy a hivatalnokok náluk lengyelek voltak, Kárpátalján pedig magyarok.

Másnap Vincenzék csoportját lengyel reguláris alakulatok érték be. Az író megdöbbenve vette tudomásul, hogy a katonák többsége ekkor már a Franciaországba való továbbvonulást tervezte. A nemzetközi jog ismeretében Vincenz eleinte nem tartotta valószínűnek, hogy a magyar hatóságok szó nélkül továbbengedik majd őket, ám beismerte, hogy később ezeknek az ábrándozó katonáknak lett igazuk: a magyarok hallgatólagos beleegyezésével Jugoszlávián keresztül nyugatra távozhattak, hogy ott csatlakozzanak a szövetségesek németek ellen harcoló hadseregeihez.⁸⁵

Vincenz a legtöbb lengyel menekülthöz hasonlóan pár nappal később maga mögött hagyta Kárpátalját. Beszámolója alapján a bombázás, üldöztetés elől menekülő lengyelek számára a magyarok barátsága felejthetetlen emlék volt.⁸⁶

Összegzés

A második világháború kitörését követően több tízezer lengyel menekült érkezett Kárpátalján keresztül Magyarországra. A polgári és katonai személyek Kárpátalján a hivatalos szervek jóindulatával és a lakosság szimpátiájával találták magukat szemben.

Stanisław Vincenz lengyel író, egykori menekült ezt a következőképp fogalmazta meg: „*a határtól kezdve a plébániáktól, pástorkunyhóktól és a kisvárosi zsidó házaktól a vidéki városokban vagy Budapesten működő különböző bizottságokig, menedékházakon, panziókon, szállodákon keresztül – nem tudom ki fizetett értük –, sok-sok udvarházon, palotán, Magyarországon át, le a déli határig mindenhol befogadták, vendégül látták, megajándékozták menekültjeinket, ráadásul csöndben győzködték, sőt szívélyesen marasztalták őket, hogy ne menjenek tovább Magyarországról.*”⁸⁷

A Kárpátokon keresztül 1939 őszét követően is érkeztek lengyelek, ám tömeges menekülésük 1939. szeptember–október fordulóján befejeződött. Ettől fogva egészen 1944. március 19-ig⁸⁸ lengyelek tízezreiről gondoskodott a magyar menekültügy. Ez a humanitárius segítség azért vált igazán sikeressé, mivel a politikai szándék találkozott a magyar társadalom azon óhajával, miszerint a lengyel menekülteket minden körülmények között támogatni kell.

⁸⁵ Vincenz, Stanisław: Beszélgetés a szovjet megszállókkal. Miskolc, 2001. 26–27. o.

⁸⁶ Uo. 29. o.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ Magyarország németek általi megszállása (Margarethe-hadművelet).

A második világháború alatt Magyarországon megforduló lengyelek közül kerültek ki később a magyar irodalom legjobb lengyel fordítói, a magyar történelem és a magyar kultúra népszerűsítőinek zöme.⁸⁹ A lengyeleknek nyújtott segítség tehát jelentősen befolyásolta a lengyel–magyar kapcsolatok további alakulását és a magyarokról kialakult képet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Antal László (szerk.) 1985. Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Budapest.
- Janicki, Jerzy: „Czkawka”. Ostatni taki wojewoda... In: <http://www.lwow.com.pl/bilyk.html>
- Kapronczay Károly (szerk.) 1997. Id. Antall József. Menekültek menedéke. Budapest.
- Kapronczay Károly 2009. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Budapest.
- Kapronczay Károly 2000. A magyar–lengyel történelmi kapcsolatok évszázadai. Budapest.
- Kárpátalja, 1939. október 1.; október 22.; november 12.
- Kárpáti Híradó, 1939. szeptember 5.; szeptember 19.; szeptember 20.; szeptember 21.; szeptember 22.; szeptember 27.
- Kárpáti Magyar Gazda, 1939. szeptember 17.; szeptember 24.; október 1.; október 8.
- Kárpáti Magyar Hírlap, 1939. szeptember 19.; szeptember 20.; szeptember 21.; szeptember 22.; szeptember 23.; szeptember 24.; szeptember 28.; szeptember 29.; október 3.
- Kunert, K. Andrzej 1992. Ostatnie dni Marszałka Śmigłego: wybór dokumentów. Warszawa.
- Lagzi István 2003. Magyarországi lengyel emlékek 1939-ből. In: Valóság, 2003/ 10.
- Lagzi István 2002. Magyarországi lengyel menekültek, 1939–1945. In: Valóság, 2002/ 2.
- Lagzi István (szerk.) 1979. Tanulmányok a magyarországi lengyel emigráció történetéből 1939–1945. Budapest–Szeged.
- Life and death with honor: the papers of wojewoda Alfred Bilyk. In: <http://www.hoover.org/library-and-archives/acquisitions/81486>
- Łubczyk, Krystyna – Łubczyk, Grzegorz 2009. Pamięć. Polscy uchodźcy na Węgrzech 1939–1946. Warszawa.
- Magyar Világhíradó 814. A keleti hadszíntér, 1939. szeptember. In: <http://filmhiradok.nava.hu/watch.php?id=3475>
- Sallai János 2007. Forró ősz (1939) a lengyel–magyar határon. In: Néprajzi látóhatár, 2007/ 1–2.
- Szenyán Erzsébet (szerk.) 2000. Menekült-rapszódia. Lengyelek Magyarországon, 1939–1945. Budapest.
- Vincenz, Stanisław 2001. Beszélgetés a szovjet megszállókkal. Miskolc.

⁸⁹ A teljesség igénye nélkül érdemes néhányukat megemlíteni: Stanisław Vincenz író, Kazimiera Iłkiewiczówna költőnő, Tadeusz Olszański újságíró, Wacław Felczak történész, Jan Reychman nyelvész, szótárszerkesztő, Zdzisław Antoniewicz újságíró.

PALLAGI LÁSZLÓ*

A Somi Református Egyház anyagi helyzete a XX. század első felében a presbiteri jegyzőkönyvek alapján

Rezümé *A Somi Református Egyház anyagi helyzete a XX. század első felében a presbiteri jegyzőkönyvek alapján* c. munka célja, hogy bemutassa, milyen viszonytárságokkal kellett megküzdenie a XX. század első felében az egyszerű református falusi embereknek. A korszak mind Kárpátalja, mind a Kárpátaljai Református Egyház történetének egyik legnehezebb időszaka volt. Fél évszázad alatt a terület lakosságának két pusztító háborúval és több rendszerváltással kellett szembesülnie, melyeknek nyomai mai napig fellelhetők a terület arculatán. A lakosságnak és az egyháznak rengeteg problémával kellett megküzdenie. A különböző hatalmak megpróbálták ellehetetleníteni az egyház és a református lakosok életét, hiszen a Csehszlovák érában az államapparátus mindent megtett annak érdekében, hogy megnyirbálja az egyház jogait. Ezekben a nehéz időkben csak a hit és az összetartás segítette a Kárpátaljai Református Egyház fennmaradását.

Резюме Метою публікації «Матеріальне становище Шомської реформатської церкви в першій половині XX століття на основі пресвітерських протоколів» є простежити, з якими труднощами довелось зіткнутись на початку XX століття простим селянам-реформатам. Цей період був одним із найважчих як для всього Закарпаття, так і для Закарпатської реформатської церкви. За півстоліття населення регіону пережило дві руйнівні війни і декілька змін влади. Сліди цих катаклізмів не зникли до сьогодні. Населенню і церкві треба було подолати багато проблем. Кожна нова влада намагалася ускладнити життя церкви і реформатського населення, адже в епоху Чехословаччини державний апарат зробив усе для того, щоб обмежити права церкви. У ці важкі часи тільки віра і згуртованість допомогли Закарпатській реформатській церкві вистояти.

A hit történelmünk kezdete óta központi szerepet foglal el az emberek életében. Hol hadakoztak ellene, hol Istenhez menekültek irgalomért a problémák idején, de a vallást megkerülni máig is csak keveseknek sikerült. A XX. század szörnyűségei, a faji alapon történő megkülönböztetések, a világháborúk és a világgazdasági válság idején különösen nagy szerepet játszott az egyház, főként a kisebbségek körében, hisz az emberségük mellett saját anyanyelvük védelmében is örökös harcot kellett vívniuk. Ezekben a nehéz időkben csak a hit és az összetartás segítette a Kárpátaljai Református Egyház fennmaradását. Ezen időszakba nyújt nekünk betekintést a kis kárpátaljai református hitközség, a Somi Református Egyház története, mely hűen szemlélteti a Kárpátaljai Református Egyház anyagi helyzetét a tárgyalt korban.

Az egyház igen rossz anyagi helyzetét kellőképpen bizonyítja a Somi Református Egyház 1900. szeptember 16-ai presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve, melyből kiderül, hogy a presbitérium tekintettel a nyomasztó szegénységre, melyben az egyháztagek voltak, s mivel az egyház nem rendelkezett nagyobb vagyonnal, így még állami segéllyel sem volt képes iskoláját fenntartani, ezért a körülmények

* A Somi Általános Iskola történelemtanára. A tanulmányt Molnár D. Erzsébet lektorálta.

kényszerítő hatása alatt a presbitérium elhatározta, hogy iskoláját állami kezelésbe bocsátja át.¹ Azonban a felsőbb egyházi méltóságok nem egyeztek bele a felekezeti iskola államosításába, s bizottságot küldtek ki, hogy vizsgálják meg, milyen körülmények között lehetne a felekezeti iskolát fenntartani.² Miután kijött a bizottság, megállapodtak abban, hogy félévente a felsőbb egyházi szervezetek kölcsönöznek annyi pénzt az egyháznak, hogy fenn tudja tartani felekezeti iskoláját.³ Ez jelentős segítség volt, bár a segítségek mellett csapások is érték az egyházat, melyek jelentősen rontottak az egyház pénzügyi helyzetén. 1905. szeptember 19-én éjszaka hatalmas vihar tombolt, minek következtében villám csapott bele az egyház istállójába, mely egybe volt építve a csűrrel.⁴ A villámcsapás hatalmas károkat okozott, mivel porig égett az istálló és a csűr is, az istállóban lévő lovak és szarvasmarhák 70-80% - a elpusztult, s csak azok éltek túl a természeti katasztrófát, akik valahogyan ki tudtak törni a lángoló istállóból. A csűrben lévő termény szinte teljesen elégett, vagy a jószág számára ehetetlenné vált.⁵ „*Nagyapám sokat mesélt az esetről, mikor az 1900-as évek elején egy vihar következtében leégett az egész istálló, vele együtt a sok marha és a termény is. Vót oszt sírás-rívás, az egész falut megviselte az eset.*”⁶

Tényleg rányomta a bélyeget az egyház anyagi helyzetére a tüzeset, tudniillik, ebben az időben a falut birtokló báró és főúri családok után az egyház rendelkezett a legnagyobb földbirtokkal, s hatalmas pénzösszeget kellett kölcsönözniük, hogy jószágokat vásároljanak, valamint a téli élelmezést valahogy megoldják.⁷ 1905 után lassan, de biztosan kezdett stabilizálódni az egyház anyagi helyzete, ám az adósságait nem igazán tudta törleszteni.

1910 októberében a munkácsi egyház levelet küldött a somi egyháznak, melyben az állt, hogy az előbbi alapítványt akart létrehozni, nagytiszteletű Sütő Kálmán esperes úr részére 50 éves lelkészi munkálkodása alkalmából. Az alapítvány létrehozása céljából a munkácsi egyház hozzájárulásra kérte fel a somi egyházat, s levélben kérdezte, hogy mily összegben kíván a presbitérium ezen alapítvány létesítésében részt venni, és mily módon állítja azt elő. A presbitérium elhatározta, hogy a nagytiszteletű Sütő Kálmán esperes úr részére létesítendő alapítványhoz való hozzájárulást illetőleg házankénti gyűjtést fog végezni, mely összeg, ha nem éri el a 100 koronát, akkor az egyház a 100 koronát a pénztárából kiegészíti.⁸ Erre viszont nem volt szükség, mivel a lakosság köréből sikerült összegyűjteni a kellő összeget.⁹ Ebből is kitűnik, hogy a Somi Református Egyház anyagi helyzete nagyban függött a falu lakosainak anyagi helyzetétől.

¹ A Beregsomi Református Egyház presbitéri jegyzőkönyve 1889–1911, kelt. 1900. szeptember 16.

² Uo. 1901. január 19.

³ Uo. 1901. november 26.

⁴ Uo. 1905. szeptember 25.

⁵ Uo. 1905. szeptember 25.

⁶ Adatközlő – Balogh Margit, somi lakos, szül. 1925.

⁷ A Beregsomi Református Egyház presbitéri jegyzőkönyve 1889–1911, kelt. 1906. február 11.

Adatközlő – Kődöböcz József, somi lakos, szül. 1928.

⁸ A Beregsomi Református Egyház presbitéri jegyzőkönyve 1889–1911, kelt. 1910. október 9.

⁹ Uo. 1910. november 7.

Az 1914. július 28-án kitört I. világháború nagy csapást jelentett mind a somi lakosságra, mind az egyház anyagi helyzetére. A földek, melyek az első számú bevételi forrást jelentették, parlagon maradtak, nem volt elég pénz, hogy bevessék, továbbá nem ált rendelkezésre elég jószág, s munkaerő sem. Az egyház nehéz anyagi helyzetét bizonyítja az, hogy míg 1910-ben sikerül összegyűjteni az alapítvány létrehozásához szükséges 100 koronát, addig 1915-re teljesen megváltozik a helyzet. 1915. január 27-én ugyanis a püspök esperesi körlevélben kérte az egyházakat, hogy adakozzanak a sebesült katonák vallásos olvasmánnyal való ellátására. A somi presbitérium a nevezett célra az egyház pénztárából 10 koronát szavazott meg, s elhatározta, hogy a hívek között gyűjtést eszközöl. A gyűjtés folyamán 35 koronát gyűjtöttek össze¹⁰, ami azzal magyarázható, hogy nemcsak az egyház, hanem a lakosság is igen nehéz anyagi helyzetben volt a háború folyamán. A helyzet nem sokat változott a háború után sem, sőt a cseh éra alatt az egyház igen eladósodott, nehéz volt a megélhetés az egyházi szolgálatot teljesítőknél is. 1920. április 18-án Mízsák Péter lelkész és a presbiteri gyűlés elhatározták, hogy a belhivatalnokokat újra terményben fogják kifizetni, mint 1910 előtt. Mivel 1910-ben a belhivatalnokok fizetése terményről pénzre lett változtatva, de azon pénz értéke annyira leértékelődött 1920-ra, hogy meg sem közelítette a belhivatalnokok szolgálatainak értékét, megélni belőle szinte lehetetlen volt.¹¹

Ebben az időben az egyház állami támogatásokat sem kapott, miközben a templomra már igencsak ráért volna a renoválás. 1924. augusztus 16-án Mízsák Péter tiszteletes a presbiteri gyűlés elé terjesztette, hogy a közeljövőben szükségessé válik a templom nagyobb mérvű renoválása, „s az ahhoz szükséges tetemes költség előállítására céljából nem látná-e jónak a presbitérium az egyház USA-ban élő tagjait is felkérni közreműködésre?” A presbitérium az ajánlatot el is fogadta, s Kelemen Sándornak, Barta Zsigmondnak, Ködöböcz Istvánnak, Nagy Ignácznak és Ködöböcz Sándornak, a Somi Református Egyház USA-ban élő tagjainak a templom renoválás javára szóló gyűjtőlevelet küldött.¹² A gyűjtőlevelek hamar meghallgatásra találtak, mivel Mízsák Péter az 1925. március 20-ai presbiteri gyűlésen már boldogan jelentette, hogy Kelemen Sándor és Barta Zsigmond az egyház Amerikában élő tagjai 44 dollár 50 centet, azaz beváltva 1468 cseh koronát gyűjtöttek, s ez az összeg meg is érkezett. A presbitérium Kelemen Sándor és Barta Zsigmondnak az egyház iránti buzgó tevékenységét tudomásul vette, s hálás köszönetét fejezte ki a nemes célt szolgáló fáradozásukért, erőt és kitartást kívánt nekik az új hazájukhoz, és a rájuk váró munkák elvégzéséhez.¹³

Ez elég szép összeg volt abban az időben, ami már abból is kiderül, hogy ha megnézzük milyenek voltak az egyházi fizetések, pl.: Nagy Béla orgonista, kántor, kántortanító évi fizetése 4908 cseh korona volt az egyházi tanács 1925. május 24-én hozott 3. számú határozata alapján (1908 évi XII VI tc. értelmében).¹⁴ Ezen

¹⁰ A Beregsomi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1911–1928, kelt. 1915. január 27.

¹¹ Uo. 1920. április 18.

¹² Uo. 1924. augusztus 16.

¹³ Uo. 1925. március 20.

¹⁴ A Beregsomi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1911–1928, kelt. 1925. május 24.

a napon jelentette be a tiszteletes, hogy Kődöböcz Sándor a Somi Református Egyház Amerikában élő tagja 22 dollárt küldött templomjavítási célra. Kődöböcz Sándornak az egyház iránti buzgó fáradozásáért a presbitérium a köszönetét fejezte ki, egyúttal erőt, kitartást kívánt neki mind a saját boldogulása, mind a hasonló nemes célt szolgáló munkálkodásához.¹⁵

1927-re esedékessé vált a templom renoválása. A presbitérium ki is küldött egy bizottságot, mely a renoválás költségeire 80 000 koronát állapított meg, s mivel az amerikai egyháztagok által küldött pénz még csak egy töredékét fedezte a renoválásnak, ezért a presbitérium elhatározta, hogy a renováláshoz szükséges pénzösszeget a templomi székek megadóztatásával teremti elő. A megadóztatás kiterjedt minden 13 éven felüli személyre, személyenként az első padsorban 140 koronát, minden továbbiban 10 koronával kevesebbet, így a 8-dik sorban 50 koronát fizettek. Az ezután következő székeket nem adóztatták meg.¹⁶

Az 1927. január 23-án tartott közgyűlésen a gyülekezet egyhangúan elfogadta a templom renoválásáról szóló határozatot, és a lelkipásztor Mízsák Péter kihirdette, hogy sajnálatos módon Kaas báró és családja nem tart igényt a jövőben a templom keresztszékeire, mivel Budapestre költöztek, így azokat elárverezik. Kiküldési ára a 3 pár székeknek 6-5 és 4 ezer korona volt, s csak törzslakos licitálhatt, és egy széket legalább három családnak kellett megvenni.¹⁷ Az árverésre 1927. február 2-án került sor. Az első pár rövid széket Deme József vette meg 20 000 koronáért, a második párat Kődöböcz Péter 6300 koronáért, és a harmadikat Nagy Albert 6000 koronáért.¹⁸ Ebből látható, hogy bár az egyház még mindig eléggé szegény volt, de a falu lakosai közül már egy-két gazdagabb család is kitért.

Az egyháztagokon kívül az állam is támogathatta bizonyos összeggel az egyházat és a lelkészt, mivel 1928. december 21-i presbitéri gyűlésen a lelkész kérte a presbitériumot, hogy állapítsák meg a helyi javadalmát, mert arra szükség van az állam által adandó lelkészi kongrua megállapításához.¹⁹ A presbitérium a következőket állapította meg: a lelkészi díjlevél 1864-ben keletkezett, melyben a lelkészi fizetés a föld-haszonélvezetéből, a kormányi fizetésből és a szolgáltatmányból állt, e díjlevelet az országos református konvent 1910-ben a földhaszonélvezet meghagyásával pénzértékre változtatta, s ez idő óta az egyház az eredeti díjlevél ellenértékeként 3072 koronát fizet. Az egyház 1921-ben terményfizetést állapított meg, melynek a rossz gazdasági helyzet és a pénztelenség volt az oka. 1923-ban 92 gazda 27 köből²⁰ 1 véka²¹ vegyes terményt, 1924-ben 182 gazda 42 köből 3 véka vegyes terményt, 1925-ben pedig 85 gazda 30 köből 2 véka vegyes terményt fizetett az egyháznak. A három éven összesen tehát 100 köből 2 véka, egy évi átlag 33 köből 2 véka terményt fizettek ki. E mennyiségből 13 köből

¹⁵ A Beregsomi Református Egyház presbitéri jegyzőkönyve 1911–1928, kelt. 1925. május 24.

¹⁶ Uo. 1927. január 9.

¹⁷ Uo. 1927. január 23.

¹⁸ Uo. 1927. február 2.

¹⁹ A Beregsomi Református Egyház presbitéri jegyzőkönyve 1928–1940, kelt. 1928. december 21.

²⁰ Köből – 1138-tól országos gabonamérték. 1 köből = 93,12 kg búza.

²¹ Véka – ürmérték száraz tárgyakra. A kilogramm fele, harmada vagy negyedrésze.

2 vékát a konfirmációi oktatásért, vallásitanításért és belmissziói munkákért kapott a lelkész, 20 köbölt pedig drágasági pótlék címen, ennek értéke 140 koronájával 2800 korona volt. 1921-ben megállapított az egyház az akkori lelkész személyéhez kötve, fizetéshez be nem számítható pótlékot, 2000 koronát. Megállapítható jövedelme tehát összesen 8582 korona 70 fillér volt.²²

1931. április 6-án az egyházkerület 23/930 számú határozata megállapította a lelkészi és kántori stóladíjakat. Lelkésznek: keresztelésért 10 korona, temetésért imádsággal 20 korona, temetésért beszéddel 40 korona járt. Anyakönyvi kivonatokért 5 korona, családi értesítőért darabonként 20 korona járt. A kántornak mindezek fele.²³

Az 1929-ben kirobbanó világgazdasági válság jelei Somban is megmutatkoztak, ez 1931-re vált nyilvánvalóvá. A Beregsomi Református Egyház presbitériumának 1931. május 10-én tartott gyűléséből kiderült, hogy az egyház kasszája üres, bár az egyház adófizetőinél mintegy 6000 korona egyházadó hátralék volt kint, s adósegély sem volt folyósítva az állam részéről. A lelkész felkérte a presbitériumot a megfelelő intézkedések megtételére, s egyben javasolta, hogy a jobb módú adófizetőktől legalább meg kellene kísérelni 1000 koronát a folyó évi adókból bekérni, ha helyzetük megengedi, s ezáltal az egyház mentesítve lett volna a kölcsön felvételétől. A presbitérium megbotráncozott, hogy ilyen összeggel vannak az adózók hátralékban, mely ha be lett volna fizetve, az egyház a kiadásait minden megerősítés nélkül teljesíthette volna. A lelkész javaslatát jónak találták és megbízták a gondnokot, hogy keresse fel a jobb módúakat.²⁴

A presbitérium továbbá elhatározta, hogy a hátralék így tovább nem állhat, állítsák össze a hátralékosok névjegyzékét, s a listát adják át dr. Szűcs Aladár ügyvéd úrnak végrehajtás végett. De sokan nemcsak az 1931-es adóval tartoztak, hanem még az 1928–30-assal is. Ez kiderült Papp Jenő református tanító presbitériumhoz intézett beszédéből, mivel elmondta, hogy sokan hátralékban vannak még az 1928–29 és az 1930-as évről, s ezek száma évről évre szaporodik. A hátralékosok mind fizetőképeseek, de oly sok felszólítás után sem hajlandóak fizetni, és kérte a presbitériumot az intézkedések megtételére.²⁵

Az egyház anyagi helyzete a következő években sem javult. 1932. június 26-án a gondnok a presbitérium elé terjesztette, hogy az egyház a bevezetett villany beszereléséért még semmit sem fizetett, a határidő már februárban letelt, most pedig a társulat, illetve a cég felszólította az egyházat a fizetésre, különben bepereli. Egyben kijelentette, hogy az országos hivatal az 1931 és 1932-es tanítói nyugdíj befizetésére, mely összesen 480 koronát tett ki, felszólította az egyházat, hogy ezen összeget 30 napon belül fizesse be. Azonban az egyház kasszája teljesen üres volt, ezért a gondnok a presbitériumot intézkedések megtételére kérte.²⁶

²² A Beregsomi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1928–1940, kelt. 1928. december 21.

²³ Uo. 1931. április 6.

²⁴ Uo. 1931. május 10.

²⁵ Uo. 1931. május 10.

²⁶ Uo. 1932. június 26.

A presbitérium a helybeli hitelszövetkezethez fordult segítségért, ahonnan 500 korona kölcsön folyósítását kérte, melyet pár napon belül meg is kapott.²⁷

Az 1930-as évek vége felé mind az ország, mind az egyház kezdett kilábalni a pénzügyi válságból. A 1936. szeptember 27-én kiolvasták a temetkezésre hozott presbiteri határozatot, mely jól tükrözte, hogy az egyház nem kezelte egyenlően a református és más vallású emberek ügyét, illetve nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy ki fizette be az adóját. A rendes egyházfizetők ingyen kaptak sírhelyet. Azonban ha előre megvettek sírhelyet, azért 50 koronát fizettek. A kétvallású felek, ha rendszeresen fizették az egyházadót, ingyen kaptak sírhelyet, azonban sírásánál és harangozásnál kötelesek voltak segédkezni. Abban az esetben, ha előre vettek meg sírhelyet, ezért 75 koronát fizettek. A helyben lakó más vallásúak, ha a sírhely megvásárlásához hozzájárultak, akkor a rendes sírhely 50 korona volt. Azok az illetők, akik nem járultak hozzá az egyház fenntartásához, 100 koronát fizettek a sírhelyért, harangozásért 20 koronát, harangozónak 10 koronát, sírásó munkálatért 20 koronát, összesen 150 koronát. Ez leginkább a somi tanyasiakra volt jellemző.²⁸

Miután Som visszakerült a Magyar Királysághoz 1938. november 2-a után, a kormány igyekezett a lakosságot megnyerni, s az egyházat is jelentős összegekkel támogatta.²⁹ 1939–41-ben jelentősen javult az egyház és a lakosság anyagi helyzete is, amelyben az is közrejátszott, hogy a magyar kormány jelentős pénzösszeget szánt a különböző egységek szervezésére, s falvak védelmére. A református egyház az állami pénzekből jelentős újításokat tudott véghezvinni: felújították a tanítói lakást, belülről átvakolták a paplakot, új ólat és csúrt építettek, lebetonozták a tanítói lak udvarát.³⁰

Összességében, ha megnézzük a Somi Református Egyház anyagi helyzetét a XX. század első felében, akkor azt a következtetést kell levonnunk, hogy az egyház anyagi helyzete egyáltalán nem volt kielégítő: eladósodott, s még a felekezeti iskolát sem bírta önállóan eltartani, viszont a lakosságra már nem vethetett ki nagyobb adót. Az 1939–1941 közötti időszakban kielégítő volt a lakosság és az egyház anyagi helyzete, mivel az anyaország nagy pénzösszegeket folyósított az egyház felvirágoztatására. A Magyar Királyság a II. világháborúba való belépése után újra válságos időszak következett a somiak életében, az egyház csőd közelebe jutott, a lakosság nagy része nélkülözött, sok ember még a földjét sem tudta művelni. „*De ez még mindig jobb vót ahhoz képest, ami ezut következett, mikor a magyarok elvesztették a háborút és megérkeztek a szovjet csapatok 1944 végén, s azok mán nem nézték semmibe se a békés magyar falusiakat, se az egyházat.*”³¹

²⁷ A Beregsomi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1928–1940, kelt. 1932. július 12.

²⁸ Uo. 1936. szeptember 27.

²⁹ Uo. 1938. december 20.

³⁰ Adatközlő – Istvánfi Margit somi lakos, szül. 1931.

³¹ Adatközlő – Istvánfi Margit somi lakos, szül. 1931.

IRODALOMJEGYZÉK

- A Beregsomi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1889–1911.
A Beregsomi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1911–1928.
A Beregsomi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1928–1940.

ADATKÖZLŐK

- Istvánfi Margit, somi lakos, szül. 1931.
Balogh Margit, somi lakos, szül. 1925.
Ködöböcz József, somi lakos, szül. 1928.

2012. 06. 05.

Tanévzáró és diplomaátadó ünnepség

Fejezetek a Nagy Idoi család múltjából

Rezümé A Nagy Idoi család Ugocsa és Mára-maros megyék nagy múltú nemesi családjainak egyike. Jelen munkában a rendelkezésünkre álló írott források és szóbeli visszaemlékezések alapján betekintést kívánunk nyújtani a család történetébe. Vizsgálódásunk során elsősorban a Nagy Idaiak ugocsai ágának fejlődéstörténetére helyezük a hangsúlyt, kitérve a szóban forgó vármegye közéletében betöltött szerepükre. Ismertetésre kerülnek azon tárgyi emlékek, melyek egy része ma is őrzi a család emlékét vidékünkön.

Резюме Родина Нодь Ідої належала до найбільш відомих дворянських сімей Угорчанського та Мароморошського комітатів. У статті – на підставі письмових джерел та усних спогадів – зроблено спробу висвітлити окремі епізоди з історії родини. Увагу акцентовано на історії угорчанської гілки представників родини Нодь Ідої, зокрема описується їх роль у суспільно-громадському житті комітату. У роботі також представлені речі, які до сьогодні зберігають пам'ять про сім'ю Нодь Ідої в нашому регіоні.

A felemelkedéstől a leányági örökösökhöz

A család alapítója Nagy Idoi Mihály¹, aki a Kulcsár előnevet is viselte. Mihály 1627. április 14-én kapott nemesi oklevelet Bethlen Gábor fejedelemtől. Ez idő tájt a huszti vár kulcsára e tisztség betöltéséhez az azzal megegyező név pedig bizonyá-helyére utal.² Mihálynak, Máramaros vármegye határán hamar felívelt, udvarbírájává nevezte kedés vagyoni gyára. Huszt városában és szerzett birtokokat, a nagybirtokos Sztoyka kapcsolatba került. A házasságából két leány-letett. István egyetlen fiú utód lévén megörökölte a családi vagyont, majd tovább gyarapította azt. Apjától eltérően a vármegye életében semmilyen közszereplést nem vállalt, a családi birtokok igazgatását végezte.³

* A Salánki Középiskola történelemtanára. A tanulmányt dr. Csáthy György lektorálta.

¹ A forrásokban a család nevének írása két módon szerepel: Nagy-Idai, ill. Nagy Idoi. Cikkünkben mi az utóbbit használjuk.

² Nagy Ida a mai Szlovákia területén található, szlovák neve Vel'ka Ida.

³ Komáromy András: *A Nagy-Idai család leszármazása*. Turul, 1889/3. 108–109. o. Pap József: *Adalékok Máramaros történetéhez*. Máramarosziget. é. n. 123. o.

A Rákóczi-mozgalom idején a család fegyveresen szolgálja a szabadság ügyét. István három fia: Mihály, Ferenc és Sámuel bevonulnak a fejedelem seregébe, ahol vitézségükkel hírnevet szereznek maguknak. Mihály a kuruc idők-

A tiszakeresztúri Nagy Idai-kastély. A bejárat előtt Nagy Idai Ferenc és felesége, Bay Mária (balra)

ben Máramaros vármegye Bereznai járásának szolgabírói tisztét tölti be, Ferenc pedig Rákóczi oldalán a főkonyhamesteri rangig jut. Az ő felesége Jászberényi Borbála, házasságukból egy fiú, István és egy lány, Zsuzsanna születik. Ferencről egyébként 1706-ban hallunk utoljára, s tudjuk, hogy egy 1711. évi családi osztozkodásnál már csak özvegye és fia vannak jelen. Mihály 1728-ban bekövet-

kezett halála után három fia és két lánya osztozik örökségén. Az ő fiai viszik tovább a családi nevet Máramarosban, mert Sámuelnek csak három lányutóda lesz, illetve mivel Ferenc halálát követően fia, István, Ugocsa vármegyébe költözik. Nagy Idai István egy ideig Huszton él. Horváth Annát veszi feleségül, mely házasság révén tovább növeli családi vagyonát. Tudjuk róla, hogy 1699-ben Máramaros és Ugocsa vármegye táblabírája, 1726-tól pedig főszolgabíró. A családi gazdagság irányítása pluszteherként nehezedik rá, aminek hatására hamarosan elhagyja a politikai pályát.⁴ Felesége halála után másodszor is megházasodik. Ezúttal Harasztkerek Farkas László huszti prefektus fiatal özvegyét, Sarolyáni Márton Klárát veszi nőül, aki leányágon az ismert Werbőczy családból származott.⁵ A házasságok és egyéb körülmények miatt erre az időre István birtokai nagyobb részt már Ugocsába feküdtek (pl. második feleségének édesapja, Sarolyáni Márton Péter Ugocsában élt, kinek halálával a nagy kiterjedésű birtokait egyetlen lánya örökölte), melyek irányítása megkövetelte, hogy ő is ide költözzön. 1743-ban az Ugocsa megyei Verbőcre költözik családjával.⁶ Alább ennek az ágnak a további sorsát kísérik nyomon.

Istvánnak a második házasságából csak lányai születtek, így az 1760 körüli halálát követően a családi örökség az első házasságából született, szintén István nevű fiára szállt. Az ifj. István is kétszer házasodott. Előbb Adorjányi Ráthonyi Máriát, majd Somossy Borbálát vette nőül. Második házasságából 1780-ban született meg egyetlen fia, Ferenc, aki megörökölte a családi vagyont. Ferenc az iskoláit befejezve ügyvédi végzettséget szerzett. Előbb szakmájának megfelelően

⁴ Komáromy: i. m. 111–113. o.

⁵ Józan Lajos: *A Nagy-Idai család a szabadságharcok viharáiban*. Kárpátalja, V. évf., 10. szám.

⁶ Komáromy: i. m. 111–113. o.

ügyvédként, majd Ugocsa vármegye főügyészeként tevékenykedett. Felesége Pogány Julianna volt, kitől három gyermeke született: Julianna, Ferenc és Zsuzsanna. Az ifj. Nagy Idai Ferenc 1818-ban született, és apjához hasonlóan ő is ügyvéd lett. Az ő politikai pályája is gyorsan felívelt. Előbb Ugocsa megye táblabírája, majd főügyésze volt.⁷ Az 1848-as szabadságharc kitörésekor katonai szolgálatot vállalt, és a verbőci, valamint a feketepataki nemzetőrök hadnagya lett.⁸ Katonai szolgálatainak elismeréseként 1849 áprilisában századosi rangot kapott, s a fegyverletételig hű maradt a szabadságharc ügyéhez.⁹ Igen értékes forrást jelent a család életére, valamint Verbóc község történetére nézve az általa írt napló, amit 1858. január 1-től kezdett vezetni, és napi rendszerességgel leírta a legfontosabb történéseket, amik személyével, környezetével és lakhelyével álltak kapcsolatban. Az utolsó bejegyzést 1868 decemberében írta a naplóba, melynek végén időrendi sorrendben rendszerezte az őt és családját ért legfontosabb eseményeket a tárgyalta éveken belül.¹⁰ 1871-ben a Máramaros–Ugocsai helvét hitvallású egyesült egyházmegye világi tanácsbírájává választották.¹¹ Ferenc a Verbőci Református Egyházon belül is aktív szerepet vállalt. Presbiter lévén ő kezelte a templomi orgona vásárlására létrehozott pénzalapot. Az egyházat érintő jogi kérdésekben többször személyesen járt el, vagy jogi tanácsokkal szolgált.¹² 1878-ban családja múltját kutatva elkészítette annak genealógiai tábláját, mely a mai napig hiteles forrásként szolgál a család múltját illetően.¹³ Első felesége Károvi Amália volt. Házasságukból gyermek nem született. Második felesége Sulyok Izabella, kitől három gyereke született: Bóra (a későbbi Bay Károlyné), valamint Zsigmond és Ferenc.¹⁴ A Verbőci Református Egyház 1894. január 14-én tartott egyházi tanácsülésének jegyzőkönyvéből arról értesülünk, hogy id. Nagy Idai Ferenc elhalálozott és az ez által megüresedett egyháztanácsosi posztra fiát, Zsigmondot jelölték ki.¹⁵

A tiszakeresztúri kastély napjainkban

⁷ Komáromy: i. m. 114. o.

⁸ Józán Lajos: i. m. 4. o.

⁹ Józán Lajos: *Örködni fő kötelességünk!* Kárpátalja, X. évf., 11. szám.

¹⁰ Nagy Idai Ferenc naplója jelenleg Salánkon, Lajos Klára tulajdonában van.

¹¹ *A Verbőci Református Egyház jegyzőkönyve 1866–1896.* 1871. július 30. 14. sz.

¹² *A Verbőci Református Egyház jegyzőkönyve 1866–1896.* 1872. február 4. 7; 14. sz.

¹³ A Magyar Országos Levéltár P 511 jelzete alatt található a Nagy Idai család levéltára, melyben kézíratos formába fellelhető a Ferenc által készített családfa.

¹⁴ Komáromy: i. m. 113–114. o.

¹⁵ *A Verbőci Református Egyház jegyzőkönyve 1866–1896.* 1894. január 14. 2. sz. A halálának pontos időpontja 1893. december 24. – Lajos Klára közlése alapján. 2010. 02. 01.

Apjuk halálát követően a családi vagyont Zsigmond és Ferenc örökölte. Zsigmond 1867-ben született Verbőcön. Iskolái befejezése után hazatért a családi birtokra és apjának segített vezetni azt. Első felesége Ferenci Margit,¹⁶ ki gyermekük születésekor (1893) életét vesztette. E gyermek volt Nagy Idai Anna, aki később Dapsy Tibor halmi földbirtokoshoz ment feleségül. Második felesége Ujfalussy Klára. Vele 1897-ben kötött házasságot.¹⁷ Ebből a házasságból három lányuk született: Gabriella (1898), Margit (1900) és Berta (1903).

A tiszakeresztúri Nagy Idai-kastély.

A bejárat előtt Nagy Idai Ferenc és felesége, Bay Mária (balra)

Zsigmond hamarosan második feleségét is elvesztette, kinek halála után harmadszor is megházasodott. Özvegy sógornőjét, Madarász (szül. Ujfalussy) Melániát vette nőül, kinek első házasságából már volt két gyermeke: Madarász Aliz és Madarász Sándor.¹⁸

Zsigmond második házasságából született lányai is előkelő nemesi családok sarjaival kötö-

tek házasságot. Nagy Idai Margit Finta Lászlóhoz ment nőül, aki Tiszaújhely egyik nagybirtokos nemesi családjának sarja volt, míg a legkisebbik Nagy Idai lány, Berta dr. Lárencz Béla felesége lett, Nagy Idai Gabriella pedig dr. Czapári Endrével kötött házasságot. Az amúgy fogorvos végzettségű Endre egy véletlen folytán a későbbiekben elvesztette hallását. Ezt követően Tiszaújhely határában egy „tanyát” vásárolt, ott telepedett le családjával és gazdálkodásba kezdett. Házasságukból két lányuk született: Gabriella és Klára. Klára Lajos Mihály salánki lelkipásztorhoz ment feleségül, és jelenleg is Salánkon él. Ő az utolsó még ma is élő unokája Nagy Idai Zsigmondnak.¹⁹

Zsigmond a verbőci birtokait az 1910-es években eladta.²⁰ Nagyszőlősrre költözött egy, a régi Király utcában vásárolt kisebb kúriába. Itt élt 1939-ig, amikor Gabriella lányához költözött Tiszaújhelybe. 1944-ben itt érte utol a halál.²¹

¹⁶ A szomszédos feketepataki Ferenci család sarja.

¹⁷ Házassági kivonatuk másolata Salánkon található Lajos Klára tulajdonában.

¹⁸ A pontos családi kapcsolatokba az 1936-ban elhunyt Ujfalussy Melánia halotti értesítőjéből kaphatunk betekintést, mely a kiterjedt gyászoló rokonság egészét felsorolja. Ennek egyik eredeti példánya Salánkon Lajos Klára tulajdonában van.

¹⁹ Lajos Klára közlése alapján. 2010. 02. 01.

²⁰ Birtokainak és a verbőci kúria eladásának pontos időpontját nem ismerjük. Az viszont biztos, hogy 1900-as évek elején még itt élt, mivel a református egyház jegyzőkönyvei 1909-ig rendszeresen szerepeltetik nevét az egyházat és a község életét érintő kérdések kapcsán. V. ö. *A Verbőci Református Egyház Jegyzőkönyve 1896–1909*.

²¹ Lajos Klára visszaemlékezése, valamint a birtokában levő gyászjelentések alapján.

Végezetül Nagy Idai Ferencről kell még szólnunk. Ő 1871-ben született Verbőcön. Iskoláit Máramarosszigeten végezte, ahol a családi hagyományokhoz híven ő is ügyvédi végzettséget szerzett. Hazaérkezve Nagyszőlősen vállalt hivatalt, majd a Halmi járásnak lett főszolgabírója.²² Felesége Bay Mária. Házasságukból gyermek nem született. Nevelt gyermekük, Balogh Sándor hadiárvaként került a családhoz, de sosem viselte a Nagy Idai nevet.²³ 1919-ben a román csapatok kárpátaljai bevonulását követően visszavonult hivatalából, és a tiszakeresztúri birtokán élt. A cseh érában a magyar párt elnöke volt. Hitbuzgalmi munkája során feleségével megszervezte a Magyar Nők Szövetségét Ugocsában, továbbá számos jótékonyági és sportegyesület tagja volt. Kárpátalja visszacsatolását követően már politikai szereplést nem vállalt.²⁴ A szovjet csapatok bevonulásával a család atrocitásoknak lett kitéve. Ferenc 1945. évi halálával kihalt a Nagy Idai család ugocsai ága.

A Nagy Idai család tárgyi emlékei Verbőcön

A család 1860. május 16-án Tiszaújlakról visszaköltözik Verbőcre.²⁵ Nagy Idai Ferenc naplójának egyik bejegyzéséből tudjuk, hogy ugyanezen év augusztus 21-én elkezdte a verbőci ház alapjait ásni. Ennek építése három évig tart, amibe 1863. szeptember 23-án költözik be a család. 1864. november 30-án a kúriához tartozó cselédlak is elkészül.²⁶ A család verbőci kúriája sajnos mára nem maradt fent. Az impozáns épület egykori formáját és belső jellemzőit csak néhány idősebb helybéli lakos visszaemlékezéseiből ismerhetjük. Kész Ida, aki családi kapcsolatai révén számos alkalommal személyesen is megfordult az épületben, a következő képet rajzolta róla: „A Nagy Idai-kúria a templomtól nem messze, a főúttól beljebb helyezkedett el. Előtte egy parkosított terület volt kialakítva sok virággal. Mögötte egy nagy gyümölcsös húzódott sétáló utakkal, virágágyásokkal. A főbejárata az utca felé nézett, mely bejáratnál két kőoszlop állt. Ez a két támpillér tartotta az épület középső homlokzatát, mely mögött egy nagy belső terasz következett. A teraszra három ajtó nyílt, melyeken át bejuthatunk a ház különféle helységeibe. A kúriának egyébként összesen kilenc szobája volt, melyek közül az ebédlő volt a legnagyobb. Az épületen körben boltíves ablakok

A Nagy Idai családhoz kötődő síremlék a verbőci temetőben

²² Magyar politikai és közigazgatási compass (1919–1939). Szerk.: Madarász Elemér. 597. o.

²³ Lajos Klára visszaemlékezése alapján.

²⁴ Magyar politikai és közigazgatási compass (1919–1939). 598. o.

²⁵ Lajos Klára szerint a család egy rövid időre azért költözött Tiszaújlakra, mivel dédapja, Nagy Idai Ferenc nagy reményeket fűzött az akkoriban látványos fejlődésnek induló település jövőjéhez.

²⁶ Nagy Idai Ferenc naplója.

voltak, ill. volt egy hátsó kijárata is. Teteje eternitpalával volt befedve. Úgy emlékszem bontására valamikor a negyvenes években került sor, melyet követően a tulajdonos Komáromi család több kisebb házat épített belőle. Úgy tudom, hogy

A Nagy Idai családhoz kötődő síremlék a verbőci temetőben

amikor a (Nagy Idai) család elköltözött innen, a kastélyt egy Spic nevezetű zsidó férfinak adta el. Tőle Komáromi Károly vette meg, aki hamarosan Komáromi Lajosnak adta el. A pénz mellett megkapta cserébe a kastéllyal szemben lévő birtokot is. Majd Lajos és a fiai bontották le a kastélyt.”²⁷

Szintén a Nagy Idai család emlékét őrzi Verbőcön két síremlék a temetőben. A sírkövekre vésett felirat mára sajnos olyannyira megkopott, hogy annak tartalmát nem lehet elolvasni, de a helyi idősebb lakosok némelyikének az emlékében még ma is él az a tudat, miszerint a sírkövek az egykor itt élt család valamelyik tagjának a nyughelyét jelölik.²⁸ Hasonló emlékek élnek a sírkövekről a család leszármazottainak tudatában is. Finta László, aki a család nőági leszármazottja, kutatásai során arra a megállapításra jutott, hogy a két síremlék az 1780 és 1844 között élt Nagy Idai Ferencnek, valamint a szintén Ferenc nevű fiának (1818–1893) a nyughelyét jelöli.²⁹

A tiszakeresztúri Nagy Idai-kastély

A kastély pontos építési idejét írásos adatok híján sajnos nem ismerjük. Az eklektikus stílus jegyeit magán viselő építmény feltehetően az 1890-es években készülhetett el, ahová Nagy Idai Ferenc költözik át Verbőcről. A Tiszakeresztúr határában lévő kastély a korra jellemző vidéki nemesi kúriák tipikus képviselője. Az egyszintes épület árkádos ablakokkal van ellátva, melyet délnyugati sarkában egy kerek torony díszít. Az épület alatt pince húzódik. Egykoron a kastélyt impozáns park vette körül, aminek emlékét mára csak egy néhány öreg tölgy és fenyő őrzi.

A szovjethatalom kiépítésével, valamint Nagy Idai Ferenc halálával a kastély és a birtok az állam tulajdonába került. Egy ideig kihasználatlanul állt, majd az 50-es években állami gondozású gyerekek otthonává alakították át. Napjainkban az épület a még mindig működő otthon általános iskolájaként funkcionál. 2005 után a lepusztuló félben lévő épületet felújították és ÉNy irányban két tanteremmel kibővítették. A tatarozás során eltávolították a régi ablakokat, melyeket sajnos fa helyett műanyag nyílászárókra cseréltek le. Ugyanakkor elmondhatjuk,

²⁷ Kész Ida (szül. 1932) helyi lakos elmondása alapján.

²⁸ Adatközlő Komáromi Antal, szül. 1926.

²⁹ Finta László sírkövekre vonatkozó megállapításainak írott változatával Salánkon találkoztam a Lajos Klárának küldött egyik levelében.

hogy még mindig jobb sorsa van a vidék gazdátlan műemlék jellegű épületeihez képest, melyeket lassan elemészt az idő vas foga.

FORRÁS ÉS IRODALOMJEGYZÉK

Magyar Országos Levéltár. Budapest. P szekció, Családi levéltárak. P. 511 – Nagy Idai család levéltára.

Nagy Idai Ferenc Naplója 1858-1868.

Nagy Idai Zsigmond és Ujfalussy Klára házassági anyakönyvi kivonata – 1897.

Ujfalussy Melánia halotti értesítője – 1936.

Józan Lajos: *A Nagy-Idai család a szabadságharcok viharaiban.* Kárpátalja, V. évf., 10. szám.

Józan Lajos: *Örködni fő kötelességünk!* Kárpátalja, X. évf., 11. szám.

Komáromy András: *A Nagy-Idai család leszármazása.* Turul, 1889/3. szám.

Magyar politikai és közigazgatási compass (1919–1939). Szerk.: Madarász Elemér.

Pap József: *Adalékok Máramaros történetéhez.* Máramarossziget. é.n.

Verbőci Református Egyház jegyzőkönyve 1866–1896.

Verbőci Református Egyház Jegyzőkönyve 1896–1909.

ADATKÖZLŐK

Kész Ida, Verbőc (szül. 1932)

Komáromi Antal, Verbőc (szül. 1926)

Lajos Klára, Salánk (szül. 1930)

2012. 06. 05.

Tanévzáró és diplomaátadó ünnepség

Magyar érdekképviselet Kárpátalján (1919–1939)

Rezümé A munkában bemutatásra kerülnek a Podkarpatszka Ruszban tevékenykedő magyar politikai pártok céljai. A kutatás időhatárai Kárpátalja 1919–1939 közötti időszakára vonatkoznak. A munkában bemutatásra kerülnek azok a magyar politikai pártok, amelyek az adott időszakban képviselték a magyar érdekeket a csehszlovák politikai szintén. A cikk során rámutatunk arra, hogy a pártok egyesülésével a csehszlovákiai magyarság már nemcsak helyi, de országos szinten is képviseltetni tudta magát Csehszlovákiában. A kutatás alapvető gondolata, hogy a mai kárpátaljai magyarság is képes hasonló összefogásra.

Резюме У статті проаналізовано програми угорських політичних партій, які активно діяли у Підкарпатській Русі. Хронологічні межі нашого дослідження охоплюють 1919-1939 роки. Було простежено, що, об'єднавшись, партії у Чехословаччині мали змогу представляти свої інтереси не тільки на місцевому, але й на державному рівні. Основна думка дослідження полягає в тому, чи в наш час угорські меншини можуть досягти таких самих результатів.

Az I. világháborút lezáró békeszerződések megkötése után egész Európa arculta megváltozott. Ez az arculatváltozás elsősorban a területi átrendeződésnek volt köszönhető. Sokan egyik napról a másikra úgy ébredhettek, hogy már nem az anyaországuk állampolgárai, hanem egy másik, egy idegen ország kötelékébe tartoznak, s ott már nem mint az államot alkotó nemzet tagjai, hanem mint kisebbség vannak jelen.

Ilyen különleges helyzettel találta magát szemben most Kárpátalja magyar lakossága is, akik egy, a politikai nagyhatalmak asztalánál megszületett Csehszlovák Köztársaságban találták magukat.

1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ban írták alá azt a szerződést, mely értelmében Csehszlovákia megkapta a mai Kárpátalja területének több mint a kétharmadát (70,7%). Csehszlovákiához került Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros (nagyobb része) vármegye, s vele együtt az itt élő magyarság. 1920. február 29-én kelt, és március 6-án kihirdetett törvény értelmében¹ Kárpátalja hivatalos és új cseh neve „Podkarpatszka Rus”, illetve másik formában: „Rusinsko” lett.

Az új hatalom azonnal hozzálátott a közigazgatás, kultúra, oktatás stb. átszervezéséhez. Első lépésként a csehszlovákok eltörölték a vármegyerendszert. Kárpátalját négy nagy közigazgatási egységre (zsupa) osztották fel. Ezek voltak az ungvári, munkácsi, beregszászi és máramarosi zsupa. A zsupákat járásokra tagolták.

1921. október 15-től életbe lépett a belügyminisztérium rendelete, melynek értelmében Podkarpatszka Rusz három részre (zsupára) tagolódott: 1. Ungi zsupa, székhelye Ungvár (Ungvári, Perecsenyi, Nagybereznai, Szerednyei járás); 2. Beregi zsupa, székhelye Munkács (Munkácsi, Alsóvereckei, Szolyvai,

* Ungvári Nemzeti Egyetem, Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Kar, Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék, V. évfolyamos hallgató. A tanulmányt Ferkó Okszana, a történelem tudományok kandidátusa lektorálta.

¹ Sbirka zakonu, 1920. XXVI. rész; A Csehszlovák Köztársaság Alkotmánylevele, 1923. 24.o.

Latorcai, Ilosvai, Mezőkaszonyi, Tiszaháti járás); 3. Máramarosi zsupa, székhelye Huszt (Técsői, Taracközi, Nagybocksói, Rahói, Huszti, Dolhai, Ökörmezői, Nagyszőlősi járás).² Kárpátalja közigazgatási székhelyéül Ungvár városát tették meg. A városra a csehek döntése egyértelműen stratégiai szempontból esett, mert Ungvár sokkal közelebb volt a szlovákok által sűrűbben lakott területekhez, mint például Munkács, amely földrajzi fekvéséből adódóan sokkal megfelelőbb lett volna. S egy esetleges újabb háború esetén Ungvár és folyója, az Ung mint tökéletes és természetes határvonal szerepelt a csehek katonai dokumentumaiban.

A két világháború közötti időszakban Ungvár európai jellegű várossá vált, valódi közigazgatási, politikai, kulturális, oktatási, kereskedelmi és gazdasági központtá. Az 1920–30-as években nemcsak az állam kezdett új épületek építésébe, hanem a magánépítkezések is nagy lendületet vettek. A város területéből több mint nyolcszázezer négyzetméternyi földterületet utaltak ki beépítésre. Ezen családi házakat emeltek és új városnegyedek alakultak ki.

A csehek egy teljesen új várost kezdtek kiépíteni Ungvárból. Azért, hogy még szebbé tegyék a várost, mesterségesen megváltoztatták Ungvár folyójának, az Ungnak a folyómedrét. A folyó két oldalára gesztenyefákat telepítettek. Ez a gesztenyefasor ma is Közép-Európa leghosszabb gesztenyefasora. 1928-ban Ungváron, a Drugeth utca 21. szám alatt felépült a Proszvita Társaság Népi Háza Fodor Béla építész és Egresi Emil mérnök tervei alapján.

Kiépülnek Ungvár közigazgatási lakónegyedei. Felépül a Népi tér és a Puskin tér, valamint teljesen kiépül az Ung folyó jobb parti része. A megyei közigazgatási hivatal (fehér ház) a Népi téren mindössze két év alatt (1934–1936) épül fel Anton Krupka építész tervei alapján.³ Érdekesség, hogy ma is a megyei közigazgatási hivatalként használt épület helyén az építkezés előtt Ungvár városának a szemétdombja volt.

Megkezdődött a városok és közutak kiépítése. Az 1920-as évek közepétől folyamatosan épült ki Munkács, Beregszász, Nagyszőlős, Huszt, Técső és Aknaszlatina. A városokban kemény borítású utakat fektettek le, ugyanis Kárpátalján az utak még ebben az időben csak földutak voltak. A keményborítású utak nagyban megkönnyítették a kereskedelem felgyorsulását. (Sok akkor készült utat még ma is használnak a közlekedésre mindenféle javítás nélkül.) Széles körű víz-elvezetési munkálatok folynak.

A csehek még egy jelentős és fontos változást valósítottak meg, amely az oktatás területére vonatkozott. Az első világháború előtt Kárpátalja nem rendelkezett megfelelően kiépült oktatási rendszerrel. Az iskolák száma nagyon kevés, az oktatás pedig pénzbe került. A szegény lakosság, aki főleg földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozott, nem engedhette meg, hogy gyerekei pénzért tanuljanak, ezenkívül a gyerekek fontos szerepet kaptak még a háztáji és földmunkákban is.

² Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra. Bp., Argumentum MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2010. 51–52. old.

³ Kárpáti Híradó, 1936. május. 28., 1. old

Az 1920–30-as években végrehajtott iskolareformmal új tantárgyakat és programokat vezettek be az iskolákban. Az 1919. augusztus 26-án kelt 495. sz. kormányrendelet szolgálati eskü letételére kötelezte a pedagógusokat.⁴ Az oktatásért felelős tisztséget 1922-től az Iskolaügyi és Nemzetművelődési Minisztérium Ungvári Referátusa látta el Podkarpatszka Ruszban.

A kisiskolai törvény kimondta a nyolcéves általános tankötelezettséget. A volt magyar területeken addig hatosztályos elemi népiskolák nyolc osztályossá bővültek. A csehszlovák nyelv oktatása kötelezővé vált minden iskolában. Az iskolába járást az állam teljesen ingyenessé tette. Ezeknek az intézkedéseknek köszönhetően az 1930-as évek végére már a gyerekek 80%-a részesült valamilyen szintű oktatásban.

Az itt élőknek, így a magyarságnak is, az élet minden területén egy gyökereiben megváltozott élethez kellett most alkalmazkodnia. A folyamatos átszervezések, reformok sora után a társadalmi élet még ha lassan is, de folyamatosan rendeződni látszott.

A Podkarpatszka Rusz-i magyarság és a magyarok mellett élő más nemzetiségek (zsidók, ukránok, németek) értelmiségének tagjai körében már 1919-től kezdve csoportosulások figyelhetőek meg. Az ilyen fajta egyesülések egy célt szolgáltak. Ez a cél a nemzeti kisebbségek érdekképviselése volt. A kisebbségi értelmiségi körök már korán rájöttek arra, hogy érdekeiket csak akkor fogják tudni érvényesíteni, ha képviseltetni tudják majd magukat a csehszlovák politikai életben. Vagyis, tudnak-e maguk közül reprezentálni olyan személyeket, akik képesek elnyerni a saját, Podkarpatszka Ruszban élő „honfitársaik” bizalmát, s ezzel a bizalommal a választások során bejutni a csehszlovák parlamentbe, és ott képviselni jogaikat. Ahogy a többi etnikum, úgy a magyarok is érdekképviselőiket a magyar politikai pártokra bízta.

Kárpátalján a politizálás már az első hivatalos választások kiírása előtt is javában folyt. A csehszlovák hatalom mégis úgy vélte, hogy Kárpátalja még nincs felkészülve egy esetleges választásra. Ennek okai voltak a politikai és etnikai széttagoltság, az alacsony politikai kultúra, s az, hogy Kárpátalján 1919 és 1923 között rendkívüli állapot volt életben, ami azt jelentette, hogy a rendfenntartó hatalmat a katonaság gyakorolta.⁵

Minden etnikum számára lehetővé vált, hogy megalakíthassa saját politikai pártját. A két világháború között eltelt két évtizedben jellemző volt, hogy egyes pártok csak ideiglenesen, mindössze néhány évig voltak jelen a politikai életben, míg mások a teljes csehszlovák időszakban.

A Kárpátalján tevékenykedő pártok között többféle módon is különbséget tehetünk. Megkülönböztethetjük őket politikai ideológiájuk szerint, vagy aszerint, hogy milyen nemzetiség érdekeit képviselték.

⁴ Kárpátalja 1919–2009. Történelmem, politika, kultúra. Bp., Argumentum MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2010. 124. o.

⁵ Ruszinszkoói Magyar Hírlap 1923. június 26. 3. o.

A nemzetiségi érdekek alapján szerveződött pártok közül megkülönböztetünk magyar, ruszofil, ruszin, ukrán, zsidó és német irányzatú pártokat.⁶

Podkarpatszka Rusz magyar pártjainak működését a '20–30-as években három szakaszra oszthatjuk. Az első az 1919–1925 közötti évekre esik. Ebben az időben a többpártrendszer törvényszerű fejlődésének eredményeképpen kezdett csoportosulni a magyar politikai elit. A második szakasz 1926–1936 közé tehető. Ez az időszak a magyar politikai pártok „fénykora”, mikor is a legtöbb és legnagyobb anyagi és ideológiai segítséget kapják az anyaországtól. Ekkor indul meg a Nagy Magyarország visszaállításának az ideológiája. A harmadik szakasz pedig az 1936–1938 közötti időszak, amikor is a magyar pártok a magyar külpolitika közvetlen szószólói.⁷

Kárpátalján a Podkarpatszka Rusz ideje alatt közel 50 politikai pártról tudunk⁸. Ez időszakban a legjelentősebb magyar pártok: Magyar Jogpárt; Oslakosok Autonóm Pártja; Keresztenyszocialista Párt; Kiszgazda-, Kisiparos és Földműves Párt (kesőbbi néven Magyar Nemzeti Párt), akik önállóan, illetve pártszövetségben fejtették ki tevékenységüket.

1920. június 1-jén Ungváron megalakult a Ruszinszkói Magyar Jogpárt. Elnöke Korláth Endre helyi ügyvéd, aki 1881-ben Botfalván született, majd jogot tanult Sárospatakon és Kolozsváron. 1907-ben Budapesten szerezte meg jogi diplomáját. Ezek után Ungváron ügyvéd, majd városi tanácsos. Az Ungvári Városi Kereskedelmi Iskola alapítója. 1917-től Ung vármegye tisztii ügyésze. 1925-től a Magyar Nemzeti Párt kárpátaljai kerületének ügyvezetője, 1924-től nemzetgyűlési képviselő, majd szenátor. 1938 decemberében megválasztották a Magyar Parlamentbe.

A jogpárt „fő célja a ruszinszkói magyarságnak egy tömegben való egyesítése minden tekintetben, mert csak az ilyen nagy tömeggel lehet a kormányzattal szemben a magyarság jogait megvédelmezni”. A párt programja kimondta a ruszinszkói autonómia támogatását, valamint követelte a vármegyei, a községi és az egyházi autonómiák visszaállítását; gazdasági téren az adórendszer, a földbirtokreform rendezését, a kártalanítást a gazdasági veszteségekért; a megszüntetett iskolák visszaadását.

Augusztus elején a párton belül jogvédő liga alakult, ugyancsak Korláth Endre vezetésével. A szervezet célja a magyarság közjogi, politikai és közérdekű panaszainak védelme a hatóságok előtt, s szükség esetén a sajtó útján és a parlamentben.

Június 3-án Ungváron megjelent a *Ruszinszkói Magyar Hírlap* első száma, mely a Ruszinszkói Magyar Jogpárt hivatalos újságja lesz. Felelős szerkesztő

⁶ Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra. Bp., Argumentum MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2010, 63 o.

⁷ Ferkó Okszana, Márian Tokár: A magyar, zsidó és német nemzeti kisebbség szervezetei Kárpátalján 1919–1939 között, Ungvár, Вісник Карпат, 2008. 20–21. o.

⁸ Botlik J.: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. 1918–1945. Nyíregyháza, Napvilág 2005. 36. o.

Zombory Dezső (az Ungvári Nemzeti Tanács tagja)⁹. 1921. július 5-től a *Ruszenszkói Magyar Hírlap* a Ruszenszkói Magyar Pártok Szövetségének hivatalos napilapja lett. Helyét a Magyar Jogpárt hivatalos lapja, az *Ungvári Közlöny* veszi át, melyet szintén Ungváron adtak ki.

1921. november 4-én további rendelkezésig a rendőrség betiltotta a Ruszenszkói Magyar Jogpárt működését.¹⁰ Fő feladatát, „a magyarok jogsegélyezését” ideiglenesen átvette a Ruszenszkói Magyar Pártok Szövetsége. Korláth Endre pártvezetőt a kassai börtönbe szállították, ahonnan két hét múlva szabadult. Ezt követően lemondott a Ruszenszkói Magyar Jogpártban és a Ruszenszkói Magyar Pártok Szövetségében betöltött ügyvezetői tisztségéről.

1921. december 31-én Ungvárra érkezett Edvard Beneš miniszterelnök, akinek a magyar pártok képviselői memorandumot nyújtottak át, melyben többek között követelték a Ruszenszkói Magyar Jogpárt betiltásának visszavonását. Februárban a keresztényszocialista és a kisgazdapárt parlamenti klubja is szorgalmazta a Ruszenszkói Magyar Jogpárt újbóli engedélyezését. 1922. április 11-én Ehrenfeld Péter alkormányzó aláírta a statáriumot megszüntető rendeletet.

A Ruszenszkói Őslakosok Autonóm Pártjának a működését a hatóságok 1921. december 7-én engedélyezték hivatalosan. Vezetője Árky Ákos (Ungvár, 1859 – Budapest, 1942) nyugalmazott katonatiszt (ezredes)¹¹. A párt „Ruszenszkó összes lakossága” érdekében, gazdasági, szociális követelések mellett, szorgalmazta a „békeszerződésben biztosított” autonómia megadását, „a vármegyei, városi, községi és egyházi autonómiának” visszaállítását és tiszteletben tartását. A párt első szereplésére 1921 májusában került sor, amikor a ruszenszkói magyar pártok nagy létszámú küldöttséget menesztettek Prágába, hogy a minisztériumban tegyék meg panaszukat.

A Ruszenszkói Őslakosok Autonóm Pártja nem volt tömeges párt, hasonlóan Magyar Jogpárthoz és Magyar Keresztényszocialista Párthoz. A párt tagjai és támogatói között leginkább a magyar ajkú falvak lakosai voltak (parasztkok, lelkészek, volt osztrák–magyar katonák). A párt Kárpátalja Magyarországhoz való csatlakozását támogatta.

A Magyar Jogpárt és az Őslakosok Autonóm Pártja kifejezetten kárpátaljai párt volt. Ezzel szemben a Keresztényszocialista Párt (1920–1936) országos párt volt. Az 1920-tól Lelley Jenő, 1925-től Szüllő Géza, 1932-től Esterházy János vezette a pártot.

1919-ben kiadott programja 65 szociális és gazdasági követelést fogalmazott meg. A párt hivatalos lapja a *Kárpáti Napló* volt, mely 1921 április végén

⁹ Ferkó Okszana, Márian Tokár: A magyar, zsidó és német nemzeti kisebbség szervezetei Kárpátalján 1919–1939 között. Ungvár, Вісник Карпат, 2008. 78. o.

¹⁰ Фонд 2. Спр.268, Арк.212. "Персписка і Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про діяльність Руської національно-автономної партії на Підкарпатській Русі (інформація про засідання).

¹¹ Ferkó Okszana, Márian Tokár: A magyar, zsidó és német nemzeti kisebbség szervezetei Kárpátalján 1919–1939 között, Ungvár, Вісник Карпат, 2008. 78. o.

megszűnt. Helyébe a *Határszéli Újság* lépett.¹² A lap felelős szerkesztője Hokky Károly (Abaújszépsi, 1883 – Cleveland, 1971) volt. A keresztényszocialisták kapcsolatokat tartottak fenn a szakszervezetekkel, illetve a magyarokon kívül ruszin és román tagokkal is rendelkeztek. A Ruszinszkói Keresztényszocialista Párt „központja” Nagyszőlősen volt. Az 1929-es parlamenti és szenátusi választások alkalmával a kárpátaljai „magyar lista” jelöltje, Hokky Károly nyeri el a parlamenti széket, 1935-től pedig szenátor lesz.

Hokky a prágai törvényhozásban elsősorban a magyar iskolaügyet szorgalmazta. Felpanaszolta többek között, hogy Kárpátalján kevés a magyar óvoda, azok többsége is felekezeti fenntartású. A magyar iskolák száma nem felel meg a magyar lakosság népszámlálás szerinti arányának. Szóvá tette, hogy csupán a beregszászi ruszin gimnáziumnak van magyar tagozata. Interpellált a volt ungvári katolikus magyar gimnázium visszaadása mellett és a nagyszőlősi magyar polgári iskola megnyitása ügyében. Aláírásgyűjtést szervezett annak érdekében, hogy magyar tanítóképző nyíljon „arra alkalmas városban Szlovénia vagy Kárpátalja területén”¹³. Szerinte a kárpátaljai magyarság már azzal is elégedett lenne, ha annyi magyar óvodája, elemi, polgári és középiskolája lenne, mint ahány cseh vagy szlovák van a tartományban.

Ezenkívül több ízben foglalkozott a nyelvi jogok kérdésével, valamint a máramarosi csehszlovák–román határkérdés rendezésének ügyével.

A Keresztényszocialista Párt „testvérpártja” volt a Kisgazda-Kisiparos és Földműves Párt (1921–1926). A párt 1920. február 17-én Komáromban alakult meg Országos Magyar Kisgazdapárt néven. Majd 1920. május 24-én új nevet kap: Országos Magyar Kisgazda-Földműves és Kisiparos Párt. A párt elnökévé Szentiványi Józsefet választották.¹⁴

Ezek után sorra alakulnak meg a párt megyei érdekképviselői. 1920. júniusában Ungváron megalakult az Ung Megyei Kisgazdapárt. Elnöke Egry Ferenc (Kisgejőc, 1864–1945) kisgejőci harangöntő. Ugyanezen év júliusában pedig Beregszászban a Bereg Megyei Kisgazdapárt (elnök: Rátz Miklós badalói református lelkész) is megalakul. A párt hivatalos lapja a *Beregi Hírlap* lett. 1922-től pedig a *Kárpátaljai* (1926 – *Ruszinszkói*, 1930 – *Kárpáti*) *Magyar Gazda* lett.

Egry a helybeli politizálás híve volt. Szorgalmazta Ung vármegye helyreállítását úgy, hogy a Kaposi járást Kárpátaljához csatolják. Tiltakozott a cseh telepesek bátyúi és tiszasalamoni beköltöztetése ellen.

A magyar pártok közül az 1920-as évek második felére megszűnt a Magyar Jogpárt és az Őslakosok Autonóm Pártja. A Kisgazda-Földműves és Iparos Párt átalakult Magyar Nemzeti Párttá (1926–1936). A magyar vezetők fokozatosan kezdték belátni azt a tényt, hogy a magyarságot és ezzel együtt a szavazatokat is

¹² Angyal B.: Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez 1919–1936. – Somóija–Dunaszerdahely: Lilium Aurum Könyvkiadó, 2004. 63. o.

¹³ Új Közlöny, 1932. november. 23. 3. o.

¹⁴ Нариси історії Закарпаття/ під ред. І. Гранчака, Е. Балагури, В. Ілька – Т.2, Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського обласного управління по пресі, 1993. 212–228. ст.

megosztottságra kényszerítik azzal, ha a választásokon több magyar pártot indítanak. (Sajnos ez a megosztottságra kényszerítés napjainkra is igaz.) A több párt helyett szövetségekre van szükség. Ezt a tényt támasztották alá például az 1924-es országos választások során elért eredmények is, melyek során a magyar pártok egyesülése 28 113 szavazatot eredményezett, vagyis a szavazatok 11%-át jelentette, ami egy mandátumi helyhez volt elegendő. Ezt a helyet Korláth Endre használhatta fel. A egységes és erős magyar érdekképviselő mellett erős anyaországi (Magyarország) támogatások is mutatkoznak. A magyar kormány az elszakított vidékeken élő magyarság számára már a kezdetektől fogva a költségvetésből folyamatosan pénzt utalt ki. Ezeket az összegeket főleg a magyar politikai pártok kapták meg. Magyarország így próbálta meg segíteni Trianon után a határokon kívül rekedt magyarság autonóm törekvéseit és remélte, hogy egy esetleges autonómia során újra visszakaphatják az elvesztett területeket.

1925. október 13-án az Országos Kisgazdapárt felhívással fordult Szlovénia és Kárpátalja magyarságához, hogy alkossák meg azt a pártot, mely minden magyar befogadására alkalmas, függetlenül társadalmi vagy felekezeti hovatartozásától, azaz támogassák Szentiványi József kezdeményezését a Magyar Nemzeti Párt létrehozására.¹⁵

Október 18-án Érsekújváron az Országos Kisgazdapárt Magyar Nemzeti Párt néven alakult újjá Szentiványi elnökletével. Az új párt létrehozásával a fő cél a magyar egység megteremtése volt. Szentiványi József az egész magyarság érdekeit védő párt elé kettős célt helyezett: a németorientációt és a réalpolitikát. Utóbbi azt jelentette, hogy bizonyos előnyökért a kormánypártokkal is együtt kell működni. A párt szorgalmazta a kárpátaljai zsidó vallású magyarság újbóli csatlakozását a magyarokhoz, s hogy a magyarokkal közös politikai egységre lépjenek.

Az 1930-as évek második felére a politikai életben egyre jobban megfigyelhetőek a politikai vagy egyéb célból kötött szövetségek. 1936. március 10-én az Országos Keresztényszocialista Párt Pozsonyban, a Magyar Nemzeti Párt pedig érsekújvári gyűlésén döntött az egyesítéséről a pártoknak, amit Budapest már régóta szorgalmazott.¹⁶

A két párt egyesülését hivatalosan 1936. június 21-én Érsekújváron mondták ki, és a szövetség új neve az Egyesült Magyar Párt lett.¹⁷ A párt célja harcolni Szlovénia és Kárpátalja autonómiájáért oly módon, hogy azon belül biztosítani kívánja minden nemzet külön nemzeti önkormányzatát. A párt négy alapelve lett: nemzeti eszme, keresztény valláserkölcsei felfogás, szociális igazságosság, demokrácia. A párt elnöke Jaross Andor, ügyvezetője Esterházy János lett. Kárpátalja részéről az alelnök Korláth Endre, nemzetgyűlési képviselő. Kárpátaljai kerületének elnökévé Kerekes Istvánt, ügyvezetőjévé Korláth Endrét, főtitkárává Köszörű Károlyt választották.

¹⁵ Карпатурський Вистникъ, 1925. X. 31, с.1.

¹⁶ Токар Маріан: Політичні партії Закарпаття в умовах багатопартійності (1919–1939), Ужгород, Наш Рідний Край, 2006. 247 с.

¹⁷ Kárpáti Magyar Hírlap, 1936. június 24. 4.o.

Az összes Kárpátaljai magyar politikai párt közül a legnagyobb eredményt az Egyesült Magyar Párt tudta elérni. A sikerei nemcsak megyei, regionális, hanem országos szintűek is voltak, amely nemcsak a kisebbségi magyar politika, hanem egyben a magyarországi külpolitika sikere is volt.¹⁸

Az I. világ háború utáni időszak a nemzetiségek nemzeti és politikai időszakának az ébredése volt a Kárpátalján. A magyar közösségen belül az első lépések között szerepelt saját politikai szervezeteinek létrehozása. Ebben az időszakban megalakult kárpátaljai magyar pártok: Magyar Jogpárt; Őslakosok Autonóm Pártja; Keresztényszocialista Párt; Kiszgazda- Kisiparos és Földműves Párt.

A pártok programjai, törekvései között észrevehető a hasonlóság. Mindegyikük tervei között szerepelt Kárpátaljának, akkori nevén Podkarpatszka Rusznak az autonómiája és a Nagy Magyarországhoz való visszacsatolódás, valamint a kulturális élet és a magyarság megőrzésének az eszméje. A magyar politikai pártok nagy anyagi és eszmei segítségben részesültek az anyaországtól.

Az 1920-as évek végére több magyar politikai párt is megszűnik létezni különböző okok miatt. Ilyen volt a Magyar Jogpárt, az Őslakosok Autonóm Pártja. A magyar értelmiség a 20-as évek elejére felismerve a politikai helyzetet és mérlegelvén saját érdekeit, egy ösztönös és igaz válasza jutott. Ez a válasz a magyar érdekképviselő egységesítésében mutatkozott meg. Felismerve azt a tényt, hogy egy hatékony magyar képviselőt csak a pártok egységesítésével és nem újabb pártok létrehozásával lehet megteremteni, megalapították az Egyesült Magyar Pártot, amely a Podkarpatszka Rusz-i és szlovénországi magyarság érdekeit egyaránt és egyformán képviseli. Elsősorban ennek a felismerésnek köszönhetően sikerült a magyarságnak minden választás során képviseltetni magát a csehszlovák törvényhozásban. A hasonló egység megteremtése a kárpátaljai magyarság számára 1939. óta még nem sikerült, pedig vidékünk magyarsága azóta már kettő, és most egy harmadik ország állampolgárának mondhatja magát. Vajon a mai, XXI. század eleji kárpátaljai magyarság összefogása mennyire van közel?

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Angyal B. 2004. Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez 1919–1936. – Somoija–Dunaszerdahely. Lilium Aurum Könyvkiadó. 533. o.
- Botlik J. 2005. Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. 1918–1945. Nyíregyháza, Napvilág. 552. o.
- Ferkó Okszana, Márian Tokár 2008. A magyar, zsidó és német nemzeti kisebbség szervezetei Kárpátalján 1919–1939 között. Ungvár, Вісник Карпат. 99. o.
- Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra. Вр., Argumentum MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2010. 640. o.
- Нариси історії Закарпаття/ під ред. І. Гранчака, Е. Балагурі, В. Ілька – Т.2, Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського обласного управління по пресі, 1993. 663. ст.

¹⁸ Kárpáti Híradó, 1937. okt. 31. 1. o.

Токар Маріан 2006. Політичні партії Закарпаття в умовах багатопартійності (1919–1939), Ужгород, Наш Рідний Край. 379 с.

FORRÁSOK

Kárpáti Híradó, 1936. május. 28., 1. o.

Kárpáti Híradó, 1937. okt. 31. 1. o.

Kárpáti Magyar Hírlap, 1936. június 24. 4.o.

Ruszinzkói Magyar Hírlap 1923. június 26. 3. o.

Sbírka zákonů, 1920. XXVI. rész; A Csehszlovák Köztársaság Alkotmánylevele, 1923. 242. o.

Új Közlöny, 1932. november. 23. 3. o.

Карпаторусский Выстникъ, 1925. X. 31, с.1.

Фонд 2. Спр.268, Арк.212. "Перписка і Міністерством внутрішніх справ, поліційними і окружними урядами про діяльність Руської національно-автономної партії на Підкарпатській Русі (інформація про засідання)."

2012. 06. 05.

Tanévzáró és diplomaátadó ünnepség

JEVCSÁK MELINDA* – KOHUT ERZSÉBET** – ÖRDÖGH MÁTÉ*** –
JÁMBORNÉ BENCZÚR ERZSÉBET****

Paclobutrazol hatásának vizsgálata a *Leucojum aestivum* L. *in vitro* szaporítása során

Rezümé A *Leucojum aestivum* *in vitro* szaporítási kísérleteit a Budapesti Corvinus Egyetem Dísznövénytermesztés és Dendrológia Tanszékén 2010 októberében kezdtük szabályozott körülmények között: 22–25 °C-os léghőmérséklet és 3000 lux megvilágítás mellett. Az alkalmazott 6 táptalaj különböző koncentrációban tartalmazott benziladenint, naftil-ecetsavat és 3 táptalaj esetében paclobutrazolt is. Szignifikánsan a legjobb eredményt a 0,5 mg/l PB-t, 0,5 mg/l BA-t és 0,1 mg/l NES-t tartalmazó PB 3-mal jelzett táptalajon kaptuk, ahol átlagosan 7,8 db sarjhagyma fejlődött explantátumonként.

Резюме Исследования по микроклональному размножению *Leucojum aestivum* проводились на кафедре декоративного садоводства и дендрологии Будапештского университета «Корвинус» в октябре 2010 г. Растения выращивались при стандартных условиях: температура культивирования составляла 22–25°C, при освещении 3000 Лк. Питательная среда модифицированная различными концентрациями фитогормонов бензиладенина, паклобутразола, и нафтилуксусной кислоты, всего 6 вариантов. Оптимальными для выращивания были среды PB 3 с составом фитогормонов: 0,5 мгЛ-1 PB, 0,5 BA, 0,1 мгЛ-1 NES. Среднее количество образовавшихся луковичек на один эксплант составляло в среднем 7,8 шт.

Bevezetés és irodalmi áttekintés

A *Leucojum* nemzetség bemutatása

Nevét két görög szó, a *leucos* (fehér) és az *ion* (ibolya) összevonásával kapta (Szikura és mts., 2009).

Rendszertani besorolása:

Regnum *Plantae*; Subregnum *Viridiplantae* (*chlorobionta*); Klád Zárvatermők, X. törzs *Magnoliophyta*, Klád Egyszikűek, 16. rend *Asparagales*, Család *Amaryllidaceae*, Nemzetség *Leucojum*, Faj *Leucojum aestivum* L., 2 subspecies:

Leucojum aestivum L. ssp. *aestivum*;

Leucojum aestivum L. ssp. *pulchellum* (Salisb.) Briq (Podoni, 2003, 2007).

A nemzetség származása alapján Közép- és D-Európában, a Pireneusokban, Romániában és Ny-Oroszországban őshonos. Mára már más területeken is honosították, úgymint Amerika keleti partjain és É-Amerikában. A nemzetség egészére jellemzőek a vékony, hosszú, sötétzöld levelek, valamint a kis, fehér,

* Budapesti Corvinus Egyetem, Kertészettudományi Kar, Dísznövénytermesztési és Dendrológiai Tanszék, PhD-hallgató.

** II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Biológiai Tanszék, tanár.

*** Budapesti Corvinus Egyetem, Kertészettudományi Kar, Dísznövénytermesztési és Dendrológiai Tanszék, PhD, tanársegéd.

**** Budapesti Corvinus Egyetem, Kertészettudományi Kar, Dísznövénytermesztési és Dendrológiai Tanszék, egyetemi tanár, CSc habil.

harang alakú virágok, melyek hat azonos nagyságú lepellevélből állnak és enyhén illatosak (Nagy 1978).

***Leucojum aestivum* – Nyári tőzike**

Kósa és Fráter (1997) alapján származását tekintve nem hegyvidéki növény, Európa délibb felén és Ny-Ázsiában terjedt el. A Kárpát-medencében főként az Alföldön és a Dunántúl szélein a folyók, patakok menti nedves, iszapos helyeken, mocsarakban, fűz-, nyár- és éger puhafa ligeterdőkben tenyészik. Védett növény.

1. ábra. *Leucojum aestivum* (fotó: Kohut E. 2005)

Megjelenését illetően (1. ábra) 30–60 cm magas, csoportosan tenyésző növény. Hagymája 25–40 mm átmérőjű. Fehér, széles harang alakú, bókolo virágait a tőkocsányon ernyőszerűen többesével hozza. A lepellevelek csúcsa zöld folttal díszített. Virágzási ideje április–júniusra tehető. Az elnyílást követően húsos toktermékben hozza a magvait. Tápanyagban gazdag, kifejezetten nyirkos, üde, jó vízáteresztésű talajt igényel. A galanthamin tartalma miatt mérgező növény (Csapody és mts. 1980; Della Beffa 2001; Nagy 1978; Priszter 1974; Simon 2000; Udvardy 2005).

Termesztett fajtája a *Leucojum aestivum* 'Gravetye Giant'. 50–60 cm magas; a tőkocsányon 4–7 virágot fejleszt. Az időleges vízborítást is jól tűri (Piller és Bánhidi 2005).

A *Leucojum* élőhelye Kárpátalján

A *Leucojum aestivum* Kárpátalján csak a Kárpátaljai-alföldön, a Tisza és a Latorca mellékfolyóinak és a vidéket sűrűn behálózó csatornarendszernek a mentén, a síksági részekben fordul elő elsősorban vízzel gyakran elöntött, tápanyagban dús agyagos, kotus talajon, mocsárréteken, nyirkos és nedves réteken a vízfolyásokat szegélyező ártéri ligeterdőkben. Fodor István *Kárpátalja flórája* (1974) című munkájában élő növényként, alföldi erdőkben kis mennyiségben előfordul

fajként jelöli. Nincsenek nagy összefüggő területei, kisebb termőhelyei ismertek, körülbelül 10-14, 100-200 m t.sz.f. magasságban. Elvértve 270 m t.sz.f.m.-ban is előfordul. Szép állományai találhatóak a Nagydobronyi Vadvédelmi Rezervátum területén. Ukrajnában használt domináns rendszer szerint *Fraxinus angustifolius-Urtica dioica* + *Lycopus europaeus*, *Alopecurus pratensis*+*Agrostis gigantea* + *Ranunculus repens*, *Polygonatum hydropiper* társulásokban fordul elő (Kricsfalusy és Komendár 1990). Ukrajna Vörös Könyve (Kostenko és Sheljag-Sosonko 1996) a *Quercus-Fagetea*, *Salicetea purpureae*, *Molinio-Arrhenatheretea*, *Phragmitetea* osztályokhoz tartozó társulások domináns fajaként jelöli:

2005 és 2007 között cönológiai vizsgálatokat végeztünk a Nagydobronyi Vadvédelmi Rezervátumhoz tartozó Masonca mocsárréten. Ez alapján a *Leucojum aestivum* az alábbi társulásban fordult elő tömegesen:

Classis: *Molinio-Arrhenatheretea* R. Tx. 1937

Order: *Molinietalia* Koch 1926

Alliance: *Agrostidion albae* Soó 1933

Associatio: *Carici vulpinae-Alopecuretum pratensis* (Máthé-Kovács M. 1967) Borhidi 1996

Alliance: *Filipendulo-Petasition* Br. – Bl. 1949.

Associacio: *Lythro salicariae – Filipenduletum ulmariae* Borhidi 2001.

Mikroszaporítás

A mikroszaporítás általános jellemzői

A növények mikroszaporítása mindössze 50 éves múlttal rendelkezik. Ez idő alatt óriási fejlődésen ment keresztül. A folyamat során ellenőrzött és szabályozott körülmények között nagy mennyiségű utódnövény állítható elő egy anyanövényből rövid időn belül. A módszer lehetővé teszi, hogy az utódállomány genetikailag és fejlettségi szintben homogén és vírusmentes, steril legyen. Előnye, hogy időjárástól függetlenül egész évben lehetséges a szaporítás (Jámborné Benczúr 2002; Jámborné Benczúr 2008; Jámborné Benczúr és Dobránszki 2005).

A mikroszaporítás alkalmazási területe széles körű, a ritka és veszélyeztetett növényfajok fenntartására, megőrzésére, gyors felszaporítására; új tulajdonságok tesztelésére; kevés magvú, nehezen csírázó növények szaporítására; genetikailag módosult növények tesztelésére és felszaporítására. A módszer hátránya: a laboratóriumi technológia magas költsége és a nagy munkaerőigény (Jámborné Benczúr és Dobránszki 2005).

A mikroszaporítás szakaszai

- *Előkészítő szakasz*: célja a sterilizálás megkönnyítése, az esetleges sebek begyógyulása, amelyek a tisztítás folyamán keletkeztek.
- *Indító szakasz*: ebben a szakaszban történik a sterilizálás és táptalajra helyezés.

- *Felszaporítási szakasz:* célja a tenyészet felszaporítása, ami növekedésszabályozó, hormon tartalmú táptalajon történik.
- *Elongációs és gyökeresítési szakasz:* a mikroszaporítás alatt sok növény túl rövid hajtást fejleszt, ezért szükséges a hajtások megnyúlása, elongációja, ami hormonmentes táptalajon történik.
- *Akklimatizációs szakasz:* a mesterséges körülmények között létrejött növénykéket ebben a szakaszban fokozatosan szoktatják az üvegházi körülményekhez (Jámborné Benczúr és Dobránszki 2005).

A táptalaj összetevői

In vitro körülmények között a növények számára a táptalaj tartalmazza mindazt, amire a természetes körülmények között szüksége lehet a fejlődéshez. Legfontosabb alkotóelemei: makro- és mikroelemek, vitaminok, növekedésszabályozó anyagok (hormonok), energiaforrás (szénhidrátok), szilárdító anyag (agar), egyéb anyagok (aminosavak, aktív szén), desztillált víz, ami a táptalaj 95%-át teszi ki; az optimális pH érték beállítása KOH-dal vagy citromsavval történik attól függően, hogy az érték emelése vagy csökkentése a cél (Jámborné Benczúr 2002; Jámborné Benczúr 2008; Jámborné Benczúr és Dobránszki 2005).

A Leucoujum aestivummal végzett in vitro kutatások

A tözike nagy gyógyszerészeti jelentőséggel bír, mivel alkaloidákban gazdag (galanthamin, licorin, nivalidin, hypeastrin). A legismertebb és széles körűen alkalmazott a galanthamin, ami a központi és perifériás idegrendszer betegségeinek, rendellenességeinek kezelésére, valamint érzéstelenítésre is felhasználható (Zagorska és mts. 1997).

Stanilova és mts. (1994) kísérleteiben az Amaryllidaceae család védett fajait – így a nyári tözikét is – morfogenetikai vizsgálatoknak vetette alá MS- és LS-táptalajon. A *Leucoujum aestivum* esetében főként a galanthamin-szintézis mértékére ható tényezőre vonatkozó kísérleteket végeztek. Pavlov és mts. (2007), valamint Georgiev és mts. (2009) a galanthamin termelést a növekedési erély összefüggésében vizsgálta, míg Diop és mts. (2007) a sejtdifferenciálódás szintjén végzett hasonló kutatásokat.

A nyári tözike dísznövénytermesztési céllal történő mikroszaporítási kísérletei a Budapesti Corvinus Egyetem Dísznövénytermesztési és Dendrológiai Tanszékén folynak. Első lépésben a steril hagymákat különböző időtartamú hidegkezelésnek vetették alá. A legjobb eredményt az öthetes (2-3 °C-on) hőkezelés indukálta (Kohut és mts. 2008).

A későbbiekben a különböző növekedésszabályozók hatását vizsgálván a kísérletek a felszaporítási szakaszban 6, eltérő összetételű táptalajon folytatódtak. Az MS-alaptáptalajhoz különböző koncentrációjú benzil-adenin, kinetin, naftilecetsav és szacharóz lett adva. 12 hetes tenyésztés után további 5 hasonló összetételű, de más koncentrációjú táptalajon folytatódott a gyökeresítés. Végeredményben optimálisnak az 1 mg/l benzil-adenint tartalmazó táptalaj bizonyult, ahol a legkisebb volt a gyökeresedés aránya viszonylag nagy sarjszám mellett,

majd a gyökeresítés során a 0,1 mg/l NES és 40 g/l cukortartalmú táptalaj mellett fejlődött a legtöbb gyökér legkisebb gyökérhossz mellett (Kohut és mts., 2009.).

A paclobutrazol bemutatása és a vele végzett in vitro kísérletek

A paclobutrazol (továbbiakban PB) kémiai képlete $C_{15}H_{20}ClN_3O$, ami egy triazol típusú vegyület. A gibberellin hormon antagonistája, mely a növényi növekedést lassítja azáltal, hogy blokkolja a gibberellin bioszintézisét, részben csökkenti az abszcizinsav, az etilén és az indol-3-ecetsav szintjét, ezzel párhuzamosan emelve a citokinin szintjét. Az inernódiális növekedés csökkentésével a növények vaskosabb szárral rendelkeznek, nagyobb gyökérnövekedést indukál, valamint korábbi terméskötődést és magérést eredményeznek (Berova és Zlatev 2000).

Liliomokkal végzett kísérletek azt mutatták, hogy a PB gátló hatást vált ki a sejtosztódás és -nyúlás terén. Nárciszokkal és kardvirággal végzett kísérletekből az derült ki, hogy PB mellett a magasabb szacharózsztint nárcisz esetében nagyobb sarjadási, kardvirág esetében magasabb keményítőtartalmat eredményez. Következtetésképpen levonható, hogy a növekedésgátló anyagok használata szoros összefüggést mutat a felhalmozódó szénhidrát mennyiségével és ezáltal a hagymák növekedésével és új sarjak fejlesztésével kapcsolatban (Chen és mts. 2005).

Anyag és módszer

A Leucojum aestivum mikroszaporítási kísérletei a Budapesti Corvinus Egyetem Dísnövénytermesztési és Dendrológiai Tanszék Laboratóriumában folytak.

A kísérlet során alkalmazott táptalajok

Az egyöntetű kiinduló anyag érdekében a hagymákat előzőleg egy hormonmentes, MURASHIGE és SKOOG (1962) által kifejlesztett alaptáptalajra helyeztük, mely fél makroelem koncentrációt, 10 g/l agart és 20 g/l szacharózt tartalmazott. A pH-t a kívánt 5,5 értékre 1N KOH-dal állítottuk be, majd a táptalajt 30 percig 10^5 Pa túlnyomáson autoklávoztuk. Miután a kísérletbe vont hagymák elérték a kívánt méretet, hormonokkal kiegészített táptalajokra helyeztük (1. táblázat).

1. táblázat. A kísérleti táptalajokban alkalmazott hormonok koncentrációja, 2010

Táptalaj neve	E 0,5	E 1	E 2	PB 1	PB 2	PB 3
Kiegészítő hormonok	koncentráció (mg/l)					
Benziladenin (BA)	0,5	1,0	2,0	0,5	1,0	0,5
Naftilecetsav (NES)	0,1	0,1	0,1	1,0	1,0	0,1
Paclobutrazol (PB)	-	-	-	2,5	2,5	0,25

A kísérlet menete

A kutatási folyamatokat 2010. október 28-án kezdtük, amikor a hagymákat szaporító táptalajra helyeztük. A munkát a lamináris boxban végeztük steril körülmények között. Miután gyökerei és levelei eltávolításra kerültek, a hagymákat ketté

vágva 1 cm-es darabokban a tönkkel Erlenmeyer-lombikokba kerültek, melyek 3 réteg átlátszó, légáteresztő fóliával lettek lefedve. Táptalajonként 12 hagyma, vagyis 24 hagymacikkely került a lombikokba.

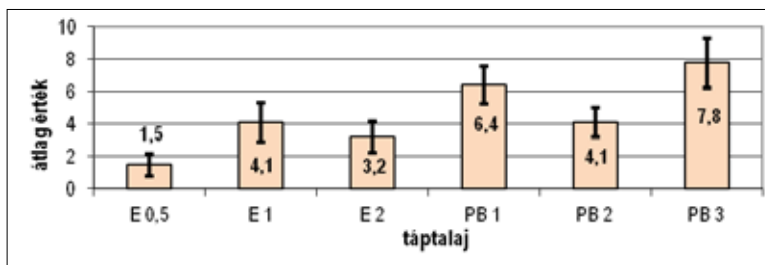
A fényszobában 3000 lux megvilágítás mellett, 8/16 órás fotoperiodizmusnál (sötét/piros), 22-25 °C-on tartottuk a tenyészetet.

Az eredmények kiértékelésének módszere

A növényanyag értékelése 2011. március 21–23-án történt, táptalajonként – a fertőzések miatt – 20 növény adatai kerültek felvételezésre. A méréseknél értékeltük a sarjhagymák számát és hosszát, valamint azok gyökereinek mennyiségét és méretét (db, mm). A statisztikai elemzéseket a RopStat nevű programmal végeztük.

Eredmények

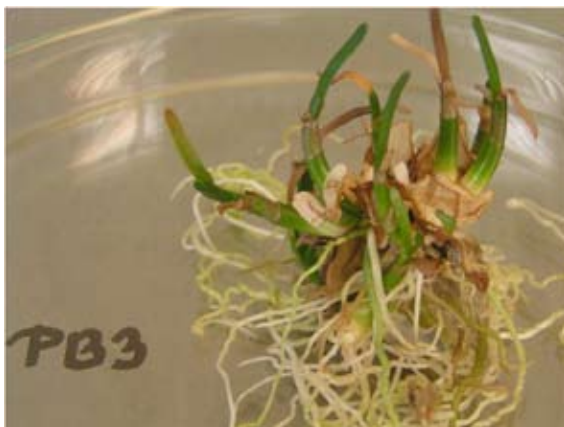
A sarjak képződése esetében a leghatásosabbnak a PB 1-es és a PB 3-as táptalaj bizonyult, melyek közül a PB 3 szignifikánsan jobb eredményt mutatott, ahol az átlagos sarjszám 7,8 darab volt explantátumonként (2., 4. ábra). A leggyengébb produktivitás az E 0,5-ös táptalajon volt tapasztalható (2., 3. ábra).

2. ábra. A sarjhagymák számának (db) alakulása a különböző táptalajokon

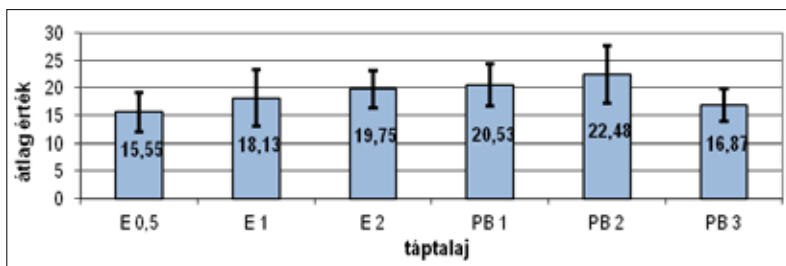
3. ábra. Kiszámú sarjindukció az E 0,5-ös táptalajon (fotó: Jámborné Benczúr 2011)

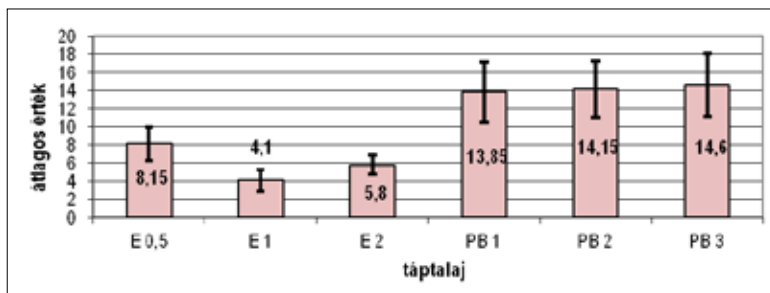
4. ábra. Nagyszámú sarj- és gyökérindukció a PB 3-as táptalajon

(fotó: Jámborné Benczúr 2011)

A sarjgagymák méretei terén a legjobbnak a PB 2-es táptalaj bizonyult, ahol az átlagos gagymahossz elérte a 22,48 mm-t. A legkisebb gagymák a PB 3-as táptalajon fejlődtek (5. ábra).

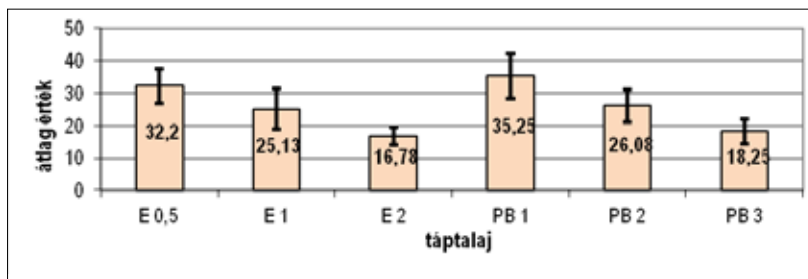
5. ábra. A sarjgagymák hosszának (mm) alakulása a különböző táptalajokon

6. ábra. A gyökérszám (db) alakulása a különböző táptalajokon

A gyökérszám tekintetében nagy különbségek mutatkoztak a PB-t tartalmazó és a PB nélküli táptalajok között (6. ábra). A legjobb eredmények a PB-t tartalmazó táptalajokon születtek.

A gyökerek méretét illetően érdekes eredmények születtek: hasonlóan magas értékeket tapasztalhattunk az E 0,5-ös és PB 1-es táptalajon, ezt követi szintén hasonló számadattal az E 1-es és PB 2-es táptalaj, míg a legrövidebb gyökerek az E 2-es és PB 3-as táptalajokon fejlődtek (7. ábra).

7. ábra. A gyökérhossz (mm) alakulása a különböző táptalajokon

A kísérlet eredményei a hat különböző táptalaj tekintetében azt mutatja, hogy az E táptalajok közül a 0,5-ös táptalajon a gyökerek hossza a legnagyobb értékű, az E 1-nél kiegyenlítettebb volt a sarj- és gyökérindukció aránya. A PB tartalmú közegek közül az 1-nél volt az egyik legjobb sarj- és gyökérindukció egyaránt, a képződött sarjak és gyökerek darabszáma mellett a méretük átlagértéke is jó eredményeket mutatott. A PB 2-es talajon a sarjképződés kissé elmaradt a gyökérképződéshez képest, a 3-ason viszont a sarjak és a gyökerek száma kielégítő, hosszuk viszont az átlagnál kisebb, ami a nagyobb sarjszámmal magyarázható.

Következtetések és javaslatok

A kísérlet célja a *Leucojum aestivum* felszaporítása céljából megtalálni a legoptimálisabb összetételű táptalajt. Ideális esetben a sarjhagymák nagyszámú differenciálódása mellett a gyökerek rövidebb és kisebb számú fejlődését jelentette, mivel a további *in vitro* felszaporításnál hátráltatják a munkafolyamatot.

A fenti tényezőket és a kapott eredményeket figyelembe véve megállapítható, hogy a paclobutrazolt tartalmazó három táptalaj mutatta a legjobb eredményeket, különös tekintettel a PB 3-as volt szignifikánsan kiemelkedő, ahol a PB koncentrációja 0,25 mg/l volt. A kisebb koncentráció ugyanis hatásosabb a sarjhagyma differenciálódás tekintetében a magasabbal szemben, mivel az már gátló hatású. Ugyanakkor a magasabb sarjszámmal arányosan kisebbek a sarjhagymák.

A PB használatánál a gyökérszám és -hossz tekintetében szintén magasabb értékeket kaptunk, ez a hormon gyökérindukciós hatásával magyarázható. Ennek ellenére, a kedvező sarjhagymafejlődés miatt használata indokolt.

Kohut és mts. (2009) *Leucojum aestivum*mal végzett korábbi kísérleteiben bizonyítást nyert, hogy a kinetin, valamint a benzil-adenin tartalmú közegek közül a kinetint tartalmazó közegek kevesebb sarjat eredményeztek a benzil-adenint

tartalmazókkal szemben, annak ellenére, hogy a kinetint nagyobb koncentrációban alkalmazták. A legjobb eredményt az 5,39 db átlagos sarjképződéssel a 0,5 mg/l BA + 0,1 mg/l NES tartalmú táptalajon kapta.

Hamar (2010) diplomamunkájában a metatopolin hatásáról ír a *Leucojum* sarj- és gyökérképzésére vonatkozóan. Táptalajai 0,5 és 1 mg/l metatopolin, valamint 30 és 40 g/l szacharóz különféle kombinációit tartalmazták. Eredményei alapján az alacsonyabb metatopolinkoncentráció váltott ki kedvezőbb hatást, mivel a 0,5 mg/l metatopolint tartalmazó táptalajon 7,2 db átlagos sarjképződést figyelhettek meg; a cukortartalom főként a gyökeresedésre volt hatással.

A *Leucojum*mal végzett eddigi kísérletek arra mutatnak, hogy – összevetve a korábban alkalmazott vegyületek hatására történt sarjhagyma differenciáció mértékét – a paclobutrazol alkalmazása bizonyult a leghatásosabbnak. Ugyanis a 0,25 mg/l PB + 0,5 mg/l BA + 0,1 mg/l NES tartalmú táptalajunkon átlagosan 7,8 sarjhagyma képződött.

A tözikevel végzett kísérleti eredmények alapján megállapítható, hogy az elsősorban gyökeresedést indukáló hormonok alacsony koncentrációjú alkalmazása a gyökeresedés mellett a sarjindukcióra is kedvezően hatnak, ugyanakkor nagyobb dózisban gátló hatást fejtenek ki a sarjhagymák képződésénél.

IRODALOMJEGYZÉK

- Berova M., Zlatev Z. 2000. Physiological response and yield of paclobutrazol treated tomato plants (*Lycopersicon esculentum* Mill.) Plant Growth Regulation 30 (2): 117–123.
- Chen J., Hall D.E., De Luca V. 2005. Effects of the growth retardant paclobutrazol on large-scale micropropagation of daylily (*Heemerocallis* spp.). In vitro Cellular and Development Biology – Plant, 41 (1): 58–62.
- Csapody I., Csapody V., Jávorka S. 1980. Erdő-mező növényei. Natura Kiadó. Budapest.
- Della Beffa M.T., 2001. Vadvirágok: Természetes virágpompa az útszélén: Mező-erdő-rét. Magyar Könyvklub. Budapest.
- Diop M.F., Hehn A., Ptak A., Chrétien F., Doerper S., Gontier E., Bourgaud F., Henry M., Chapleur Y., Laurain-Mattar D. 2007. Hairy root and tissue cultures of *Leucojum aestivum* L. – relationships to galanthamine content. Phytochemistry Reviews 6 (1): 137–141.
- Fodor Sz. 1974. Kárpátalja flórája Lvivi Állami Egyetem nyomdája, Lviv.
- Georgiev V., Berkov S., Georgiev M., Burrus M., Codina C., Bastida J., Ilieva M., Pavlov A. 2009. Optimized nutrient medium for galanthamine production in *Leucojum aestivum* L. in vitro shoot system. Naturforsch C 64 (3-4): 219–224.
- Hamar K. 2010. Metatopolin hatása a nyári tözike sarjképzés folyamataira in vitro körülmények között. (Diplomamunka) BCE KTK. Budapest
- Hawthorne L. 1998. Hagymás és gumós növények. Egyetemi nyomda. Budapest.
- Jámborné Benczúr E. 2002. Dísnövények mikoroszapóritása. In: Schmidt G. (szerk.) Növényházi dísnövények termesztése. Mezőgazda Kiadó. Budapest. p. 116–130.
- Jámborné Benczúr E. 2008. Dísnövények mikoroszapóritása. In: Tillyné Mándy A., Honfi P. (szerk.) Növényházi dísnövények termesztése. Mezőgazda Kiadó. Budapest. p. 55–59.
- Jámborné Benczúr E., Dobránszki J. 2005. Kertészeti növények mikoroszapóritása. Mezőgazda Kiadó. Budapest.
- Kohut E., Mosonyi I., Jámborné Benczúr E. 2009. Különböző növekedésszabályozók hatása a *Leucojum aestivum* in vitro szaporítása során. Kertgazdaság 41 (2): 75–81.

- Kohut E., Ördögh M., Jámborné Benczúr E. 2008. A hűtés hatása a *Leucojum aestivum* *in vitro* tenyésztésének indítására. Kertgazdaság 40 (3): 45–49.
- Kósa G., Fráter E. 1997. Hagymás virágok képeskönyve. Kertek 2000. Budapest.
- Kostenko Ju.I., Sheljag-Sosonko Ju.P. (szerk.) 1996. Chervona knyzhka Ukrainy. Roslynnyj svit. (Ukrajna vöröskönyve. Növényvilág) Ukrainska Entsuklopedija, Kyiv
- Kricsfalusy, V. V., Komendár V. I. 1990. Ritka növényfajok bioökológiája, Lviv. Szvit, p. 29, 31-37.
- Murashige T., Skoog F. 1962. A revised medium for rapid growth and bioassays with tobacco tissue cultures. Physiologia Plantarum 155: 473-497.
- Nagy B. 1978. Élő dísznövények termesztése. Mezőgazdasági Kiadó. Budapest.
- Pavlov A., Berkov S., Courot E., Gocheva T., Tuneva D., Pandova B., Georgiev M., Georgiev V., Yanev S., Burrus M., Ilieva M. 2007. Galanthamine production by *Leucojum aestivum* *in vitro* systems. Process Biochemistry 42: 734-739.
- Piller M., Bánhidi I. 2005. Hagymás dísznövények. Botanika Kft. Budapest.
- Podani J. 2003. A szárazföldi növények evolúciója és rendszertana. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest
- Podani J. 2007. A szárazföldi növények evolúciója és rendszertana. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest
- Priszter Sz. 1974. Hagymás kerti virágok. Mezőgazdasági Kiadó. Budapest.
- Schmidt G., Lászlai Gy., Gerzson L., Hámori Z., Honfi P., Komiszár L., Szendrői J. 2007. Élő dísznövények termesztése, ismerete, felhasználása. Budapesti Corvinus Egyetem. Budapest.
- Simon T. 2000. A magyarországi edényes flóra határozója. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Stanilova M., Ilcheva V., Zagorska N. 1994. Morphogenetic potential and *in vitro* micropropagation of endangered plant species *Leucojum aestivum* L. and *Lilium rhodopaeum* Delip. Plant Cell Reports 13 (8): 451–453.
- Szikura J.J., Sisa E.N., Kapusztján A.V. 2009. A természetes flóra dísznövényei. Znanyija Ukraine. Kijev.
- Tillyné Mándy A., Honfi P. 2008. Növényházi dísznövénytermesztés. Inkart Kft. Budapest.
- Udvardy L. (szerk.) 2005. A kertészeti növénytan növényismereti kompendiuma.
- Zagorska N., Stanilova M., Ilcheva V., Gadeva P. 1997. Micropropagation of *Leucojum aestivum* In: Bajaj Y.P.S., 1997. Biotechnology in agriculture and forestry. Springer. Berlin. p. 178–193.

A Pannon biogeográfiai régió életföldrajzi sajátosságai

Rezümé A Kárpát-medence Európának egyedülállóan sajátos területe. Ez annak köszönhető, hogy szinte teljesen körül van zárva hegyvidékkel, így a negyedidőszaki klímaváltozások során számos fajnak biztosított refugium területeket. A medence középső részén terül el a Pannon régió, melyben mozaikszerűen váltják egymást a különböző élőhelytípusok, ezzel igen változatos és sokszínű élővilágot eltartva. A régió bővelkedik az endemikus fajokban és alfajokban, amivel kiérdemelte azt, hogy az Élőhelyvédelmi Irányelv útmutatása alapján bekerüljön Európa 11 önálló egysége közé. A Pannon régió medence-jellegéből és átmeneti helyzetéből adódóan a globális változások regionális hatásaival szemben különösen sebezhető, ennél fogva fokozott természetvédelmi intézkedéseket kell bevezetni élővilága sokféleségének megőrzése érdekében.

Abstract The Carpathian Basin is a biogeographically unique area of Europe. This is the consequence of the fact that it is almost completely enclosed by mountains, thus it could serve as refugial area for numerous species during the Quaternary climatic cycles. Central part of the basin is occupied by the Pannonian region, with mosaic-like variety of habitat types, carrying highly diverse biota. The region is rich in endemic species and subspecies, therefore it was designated as one of the 11 main biogeographical units of Europe, according to the Habitats Directive. The Pannonian Basin region is particularly vulnerable to the recent global climatic change due to its being a basin, as well as its transitional climatic position. Hence intensified conservation measures should be introduced in order to save its unique biodiversity.

A Pannon régió egyedisége

A Kárpát-medence Európa legnagyobb természetes biológiai „olvasztótégléje”. Benne táj-léptékben, mozaikszerűen váltják egymást a különböző élőhelytípusok, ezzel oly sokszínű élőlényközösségeket eltartva, mely egész Európában egyedül álló. Ez annak is köszönhető, hogy nincs még egy olyan terület Európában, melyet úgy körülzárának a hegyvidékek, mint a Kárpát-medencét. Ebből a „tégelyből” is kiemelkedik a központi térség, amelyet Pannónia régió néven emlegetünk. Ám ez a Pannónia már csak nevében utal a római kori provinciára, egy sajátos életföldrajzi területet foglal magába, melynek határait nem közigazgatási, hanem biogeográfiai szempontok jelölik ki.

A Pannon biogeográfiai régió az Élőhelyvédelmi Irányelv útmutatásai alapján 2004 óta hivatalosan is Európa 11 önálló egységének egyikévé vált, mivel sajátos és meglepően gazdag élővilága által kiérdemelte az egyenrangúságát a nála jóval nagyobb területen fekvő Atlantikus, Boreális, Kontinentális vagy Mediterrán régiókkal. A régió területe 2006-ig összesen 113 000 km² volt, melynek több mint 80%-át Magyarország fedi le (Románia NATURA 2000-es beosztása még nincs véglegesítve). A Pannon régión ma négy ország osztozik: Románia, Magyarország, Csehország és Szlovákia. Ezen országok közül a NATURA 2000-es hálózatot alkotó SCI-területek átlagos nagysága Magyarországon a legnagyobb. Bár maga a régió az EU területének mindössze 3%-át teszi ki, mégis 56 olyan

* Debreceni Egyetem, Evolúciós Állattani és Humánbiológiai Tanszék, PhD-hallgató.

élőhelytípus található itt, amit az Élőhelyvédelmi Irányelv I. Függeléke közösségi jelentőségű, kötelezően területi védelmet igénylő élőhelytípusként sorol fel.

Közülük egy élőhelytípus, a fehér nyárfás-borókásoké kizárólagosan a Pannon régióban található, tehát úgynevezett endemikus, egyben prioritási élőhelytípus (Varga 2006). Bőven vannak még a régióban úgynevezett szubendemikus élőhelytípusok, melyek legnagyobb része szintén a prioritási kategóriába tartozik. Kiterjedésük, ha csak csekély mértékben is, de meghaladja a Pannon régió határait. Ilyenek pl.: a pannon szikesek, a pannon sziklagyepek, a lösz- és homokpusztagyepek stb. Vannak olyan fajok, melyek megőrzendőik területi védelmi intézkedésekkel, tehát nemcsak az adott faj népségét, hanem az élőhelyüket is védelem alá kell helyezni, így számukra ún. különleges természetmegőrzési területek jelölendők ki. Ezen fajok listáját az Élőhelyvédelmi Irányelv II. Függeléke tartalmazza. Régióban 156 ilyen faj fordul elő, és ez a közösségi szinten védett fajok 18%-át teszi ki. Közülük 29 az endemikus, kizárólag erre a régióra jellemző faj, például forrásvizeink és barlangjaink bennszülött csigái és bogarai, néhány speciális élőhelyigényű röpképtelen rovarfaj stb. (Varga 2006).

A régió vegetációjára a nagyfokú térheterogenitás a jellemző, ez a „pannon táj” mozaikos szerkezetének köszönhető. A pannóniai társulások térbeli eloszlása részben övezetes, így a medence peremei felé grádiensek lépnek fel, részben pedig a zonalitástól való eltérések miatt foltszerű, csakúgy, mint a pannóniai endemikus fajok eloszlása. Nyilvánvaló azonban, hogy a Pannonicum korántsem csak endemikus-szubendemikus növénytársulásokat tart fenn. Az egyes tájakat mindazonáltal összeköti néhány tágabb elterjedésű, pannóniai fajokat is hordozó társulás (Fekete et al. 2011)

A Kárpát-medence szinte találkozhelye az Európa különböző régióira jellemző növényzeti típusoknak. Ebből adódik, hogy számos növénytársulásunk faji összetétele alapján nem tűnne idegennek Közép-Európa legtöbb tájában sem. A Kárpát-medence „teremtő” jellege abban rejlik, hogy mintegy „összegyúrja” a szomszédos területekről érkező hatásokat, és ezáltal sokrétű fajösszetételű közösségek jönnek létre. Erre számos példát tudunk felhozni, ha például déli irányba nézünk, akkor látható, hogy a Kelet-Balkánon általánosan elterjedt magyar tölgy-csertölgy erdők csaknem változatlan fajkészlettel, de a magyar tölgy fokozatos elmaradásával (a Bánságban még megvan!) érkeznek hozzánk. Itt, a közép-európai flóra hatására a kocsánytalan tölgy lép be helyébe a cser mellé. Ez a társulás a Balkánon, a két fafaj erős magassági elkülönülése miatt nem jöhet létre. Ezért tekintjük a kocsánytalan tölgy-csertölgy erdőt pannóniai sajátosságnak (Fekete et al. 2012). De itt van például a babérboroszlános bükkös, amely Közép-Európa és a Balkán találkozásánál jött létre, de mára megfogant a Dunántúli-középhegységben is, vagy a Mezőföldön kialakult erdőssztyepp- és sztyepp-társulások szubmediterrán színezetű, a kelet-európai sztyeppzónától eltérő változatai, amelyek a déli és keleti hatás összeolvadása révén jöttek létre. Erdőssztyepp-zónánk déli rokonságára már korán rámutattak (Zólyomi 1957, Borhidi 1961).

Van Magyarországon egy sajátos vegetációkomplex, mely középhegységi száraz, meleg déli lejtőinket borítja. Egyediségét az határozza meg, hogy

letörpülő fák kis csoportjai váltakoznak sztyepprétekkel, sziklafüves lejtőssztyepekkel, melyek kicsinyben az erdőssztyepp tájak képét idézik fel. Ez a komplex a karsztbokorerdőké. Bár ez a vegetációtípus a Kárpát-medencén kívül sem ismeretlen, de a környezeti feltételek a Pannon régióban az optimálisak ennek a vegetácomozaiknak a fennmaradására, így nem véletlen, hogy nagy kiterjedésű állományokat képeznek. Társulástani viszonyaikat Jakucs Pál (1961) monográfiájában dolgozta fel. A fentiekén túl, a Pannon régióknak vannak olyan további egyediségei, melyeket a magyar Alföld különleges vízháztartása által hozott létre. Ilyen egyediségek a Duna–Tisza köze és a Nyírség száraz homokterületein tenyésző gyöngyvirágos és pusztai tölgyesek, illetve a középük ékelődő pannon homoki sztyepppek és pusztagyeppek (Fekete et al. 2011).

A Pannon-vegetáció igazi egyediségét azonban jórészt az endemikus fajokban és alfajokban gazdag növénytársulások adják. Valamennyi közül talán a legkülönlegesebb Alföldünk nyílt, évelő, mészkedvelő homokpusztagyepje. Megtalálhatóak itt olyan bennszülött fajok, mint a rákosi csenkesz (*Festuca wagneri*), a homoki kikerics (*Colchicum arenarium*), a homoki imola (*Centaurea arenaria* ssp. *tauscheri*), valamint a ritka tartós szegfű (*Dianthus diutinus*). Megemlíten-dő itt még a nyírségi mészkerülő homoki erdőssztyepp a magyar nőszirmmal (*Iris aphylla* ssp. *hungarica*) és a magyar kökörcsinnel (*Pulsatilla pratensis* ssp. *hungarica*), vagy a sziki erdőspusztarétek, melyeket a magaskórós kétszikűekből, sőtűró és nem sziki növényekből, rétsztyeppfajokból összeálló, sziki kocsord- és sziki őszirózsa közösség (Peucedano-Asteretum) ural. Együtt vannak itt olyan bennszülött taxonok, mint a magyar sóvirág (*Limonium gmelinii* ssp. *hungaricum*) és a pontuszi-pannon sztyepppei aranyfürt-őszirózsa (*Aster linosyris*) és a pannon erdőszegélyek szubendemikus magyar zergevirága (*Doronicum hungaricum*). Az endemikus társulások másik nagy csoportját a különböző sziklagyeptársulások képezik. Ilyen a magyar perjés (*Poa scabra*) sziklagyp, mely a magyar kőhúrral (*Minuartia frutescens*) az Északi-Középhegység vulkanikus kőzetein tenyészik, vagy a budai nyúlfarkfüves dolomitsziklagyp, amely csak csekély méretű területre korlátozódik (Fekete et al. 2011). Szűk termőhelyre szorult vissza néhány reliktum-endemizmusunk is, mint a dolomitlakó len (*Linum dolomiticum*), és a magyarföldi husáng (*Ferula sadleriana*). Ezzel szemben a nyílt dolomit sziklagyp az egész Dunántúli-középhegység teljes szélességében elterjedt és számos endemizmus élőhelye, itt él pl.: a magyar gurgolya (*Seseli leucospermum*), az István király szegfűve (*Dianthus regis-stephani*), vagy a pannon borkóró (*Thalictrum minus* ssp. *pseudominus*).

A Pannon régió faunatórténete

A Pannon régió vegetációjának sokszínűsége magában hordozza nemcsak a flóra változatos, fajgazdag és endemizmusokban bővelkedő összetételét, hanem azt is, hogy ezek az élőhelyek igen változatos összetételű állatközösségeket is eltarthatnak. Ehhez jelentősen hozzájárult az a tény, hogy a fiatal negyedidőszakbeli

klímaváltozások során a Kárpát-medence szinte mindvégig átmeneti jellegű terület volt (Varga 2010). A terület különböző geológiai, talajtani, domborzati stb. sajátosságú mozaikos jellegű tájainak egymáshoz illeszkedése volt az, ami a klíma átmeneti jellegét mintegy felerősítve, minden egyes klímafázisban nagyszámú faj megtelepedését tette lehetővé, illetve biztosította a korábbi klímafázisok fajkészlete jelentős részének fennmaradását is (ún. kettős refugiumhatás).

A Kárpát-medence néhány állatcsoportjában igen sok endemikus faj van, annak ellenére, hogy Európa fiatal kialakulása, az alpi orogenezis által meghatározott részéhez tartozik. Soós Lajos (1943) monográfiájában így vélekedett a Kárpát-medence puhatestű faunájáról: „Mollusca-faunánk endemizmusa olyan váratlanul magasfokú, amilyen csak a szigetfaunákat szokta jellemezni” (29,16%). A földigiliszta-féléknél (Lumbricidae), a legújabb kutatások szerint, még ennél is érdekesebb a helyzet, náluk az endemizmusok aránya 40% fölötti (Csuzdi & Pop, 2007). Számos endemizmus ismeretes az olyan barlangi állatok között, melyek specializált életmódúak. Ilyen a Frivaldszky Imre által leírt szemcsés vakászka (*Mesoniscus graniger*).

Az ősi Pannon-tengerből ránk maradt bődöncsigáink (*Theodoxus* spp.) filogenetikai elemzése során kiderült, hogy a hőforrás-endezmizmus fekete bődöncsiga (*Th. prevostianus*) és a Duna vízrendszerében elterjedt dunai bődöncsiga (*Th. danubialis*), filogenetikai testvérfajok, viszont a vizsgálatok során az is kiderült, hogy mindkét faj több genetikailag eltérő népeiségre tagolódik (Bunje 2007; Fehér et. al 2007). Az említett fajok rokonságának területi összefüggései, legalábbis az utolsó (Würm) eljegesedés előtt (*preglaciális-interglaciális*), esetenként még korábbi, harmadidőszaki kapcsolatokra utalnak (Varga 2006).

A Pannon régióra jellemző élőhelyeken többnyire csak fiatal negyedidőszaki, alfaji szintű úgynevezett neoendemizmusokkal találkozhatunk. Ezek többsége balkáni, keleti-mediterrán, illetve keleti-kontinentális, sztyeppei-félsivatagi kapcsolatú fajoknak a Kárpát-medencében izolálódott népeiségeiből alakult ki. A Pannon sziklagyeplakó endemikus lepkealfajaink általában a Földközi-tenger melléki vagy belső-ázsiai száraz hegyvidékek fajaival rokonok (Varga 2006).

A legtöbb maradványfaj a Kárpát-medencében csak elterjedéstörténeti szempontból tekinthető reliktumnak: a mostanitól eltérő éghajlatú, korábbi időszakokból maradt fenn. Csak csekély számú olyan faj van, amelyeket harmadidőszaki maradványként értékelhetünk a fennmaradt fosszilis bizonyítékok alapján. Ilyen pl. a bálnáti csiga (*Chilostoma banaticum*). Az állatcsoportok tekintetében bizonyíthatóan a pleisztocénból vagy a holocén korábbi fázisaiból maradt fenn a legtöbb reliktum faj. Azok a fajok, melyek legközelebbi rokonsága nagy távolságokban az eljegesedések éghajlati hatásaitól kevésbé érintett területeken maradtak fent, szintén a melegebb klímafázisok reliktumai, pl. Kelet- vagy Délkelet-Ázsiában él, ilyen pl. a magyar színjátszólepke – *Apatura metis*, a Metelka-medvelepke – *Rhyparioides metelkana*, az óriás lápi bagolylepke – *Arytrura musculus*, a lápi póc – *Umbra krameri*. Legtöbb maradványfajunk azonban legfeljebb csak a néhány ezer év előtti, a maitól eltérő, hidegebb vagy melegebb éghajlati fázisok tanúja (Varga 2006).

A mai arktikus-boreális szélességeken vagy a magashegységek alpin-szubalpin övezeteiben elterjedt fajok, amelyek elszigetelt előfordulásuk és elterjedésük a maradványjellegű tőzeglápi életközösségekre korlátozódik, mind olyan maradványfajok, melyek a pleisztocén utóbbi hidegfázisaira vezethetők vissza.

Eddig már több vizsgálat is igazolta, hogy a Kárpát-medence evolúciógenetikai szempontból sajátos fókuszterület, különböző irányokból ide érkezett népesítések érintkezési, illetve átfedési övezete. Több védett lepkefajról tudjuk, hogy a Kárpát-medencét, ezen belül a Pannon térséget több, részben Kárpát-medencei göcsterületből kiindulva népesítették be. Ilyen pl. a kis apollólepké (*Parnassius mnemosyne*), a lápi tarkalepké (*Euphydryas aurinia*), a magyar tarkalepké (*Melitaea ornata kovacsi*) és sok más faj. Kitűnt, hogy a medence nyugati, illetőleg északkeleti peremterületein a tarajos göte (*Triturus cristatus* agg.) fajcsoportjának két-két allopatrikus alakjának, az észak-közép-európai *T. cristatus*-nak és az adriato-mediterrán *T. carnifex*-nak, illetve a *T. cristatus*-nak és a pontuszi-pannon *T. dobrogicus*-nak az areája érintkezik (Varga 2006, Schmitt & Varga 2009). Több emlősfaj (barna medve, erdei pocok, erdei cickány) fosszilis anyagának és molekuláris genetikai sajátosságainak vizsgálata egybehangzóan igazolja a kárpáti refugiumok fontosságát Közép- és Észak-Európa posztglaciális újranevesedése szempontjából (Kotlík et al. 2006; Sommer & Nadachowski 2006; Varga 2010).

A Pannon régió természetvédelmi jelentősége

A Pannon régió medence jellegéből és átmeneti helyzetéből adódóan a globális változások regionális hatásaival szemben különösen sebezhető. A régió életföldrajzi sajátosságainak természetvédelmi vonzatai az alábbiak lehetnek:

Az itt található területeken felhalmozódott különféle eredetű flóra- és faunaelemek mellett, a hagyományos használatban lévő kultúrtájaink sokfélesége is európai értéket képez, hiszen ez az, amelyet a magyar sajátosság mellett, világörökség-értéküként ismertek el (Hortobágyi Nemzeti Park, Fertő-Hanság Nemzeti Park).

A korlátozott mozgás- és terjedőképességgel rendelkező európai jelentőségű, élőhelyvédelmet igénylő fajaink élőhelyei gyakran szűkek és szétdaraboltak, megőrzésük szigorú rendszabályokkal, élőhelyeik köré vont védőövezettel, esetenként a védettségi szint emelésével oldható meg.

A fajmegőrzést az adott faj élőhelyének megőrzésével kell elérnünk. Ezt a hagyományos gazdálkodással fenntartható élőhelyeken a biológiai sokféleséget megőrző földhasználati forma támogatásával, és az ellentétes tevékenységek tiltásával érhetjük el. Ez egyben azt jelenti, hogy regionális szinten is a Pannonicumra jellemző változatos szerkezetű kultúrtáj megőrzésének van prioritása.

A Pannóniai régió, mint egy, az intenzív tájhasználatú közép- és nyugat-európai régióktól jelentősen eltérő terület, fokozottan igényli ma még meglévő természeti forrásainak és biológiai sokféleségének megőrzését.

IRODALOMJEGYZÉK

- Borhidi, A. 1961. Klimadiagramme und klimazonale Karte Ungarns. *Annales Universitatis Budapest, Ser. Biol.* 4: 21–50.
- Bunje, P. M. E. & Lindbergh, D. R. 2007. Lineage divergence of a freshwater snail clade associated with post-Tethys marine basin development *Molecular Phylogenetics and Evolution* 42: 373–387
- Csuzdi, Cs. & Pop, V. V. 2007. A Kárpát-medence földigilisztái. In: Forró, L. (szerk.): *A Kárpát-medence állatvilágának kialakulása – A Kárpát-medence állattani értékei és faunájának kialakulása*. Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest, pp. 13–20.
- Fehér, Z., Varga, A., Deli, T., Domokos, T., Szabó, K., Bozsó, M. & Péntes, Zs. 2007. Védett puhatestűek filogenetikai vizsgálata (in Hung.). In: Forró L. (szerk.): *A Kárpát-medence faunájának eredete*. Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest, pp. 183–200.
- Fekete, G., Molnár, Zs., Magyar, E., Varga, Z. 2011. Egyediség, szabályosság és deviáció a Pannon régió vegetációjának példáján. - *Botanikai Közlemények* 98 (1–2): 29–59.
- Jakucs, P. 1961. Die Phytozoologischen Verhältnisse der Flaumeichen-Buschwälder Südost-Mitteleuropas. Akadémiai Kiadó, Budapest, 314 pp.
- Kotlík, P., Deffontaine, V., Mascheretti, S., Zima, J., Michaux, J.R., Searle, J.B. 2006. A northern glacial refugium for bank voles (*Clethrionomys glareolus*). *Proc Natl Acad Sci USA* 103:14860–14864.
- Sommer, R.S., Nadachowski, 2006. A: Glacial refugia of mammals in Europe: evidence from fossil records. *Mammal Rev*, 36:251–265.
- Soós, L. 1943. A Kárpát-medence Mollusca-faunája. Magyar Királyi Természettudományi Társulat, Budapest, pp. 478.
- Varga, Z. 2006. A Kárpát-medence állatföldrajza és faunatórténete. In: Fekete G, Varga Z (szerk.): *Magyarország tájainak növényzete és állatvilága*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, pp. 44–75.
- Varga, Z. 2010. Extra-Mediterranean refugia, post-glacial vegetation history and area dynamics in Eastern Central Europe. – In: Habel, J. & Assmann, Th. (eds.): *Relict species: Phylogeography and Conservation Biology*. Springer-Verlag, pp. 57–87.
- Zólyomi, B. 1957. Der Tatarenahorn-Eichen Lösswald der zonalen Waldsteppe. *Acta Botanica Hungarica* 3: 401–424.

Köszönetnyilvánítás

Szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, dr. Varga Zoltán professzor úrnak, aki támogatta a tanszéken végzett munkámat.

The Change of the Average Monthly Precipitation Rates in Beregszász Between 1947 and 2009

Abstract The article determines the change of the amount of precipitation in Beregszász in the period from 1947 to 2009 on the basis of the Beregszász meteorological station's monthly data. The data were statistically processed with the help of the linear trend analysis and Microsoft Excel software. In the process of the research the author has determined that the amount of precipitation in Beregszász in the last 63 years has grown and testifies to significant changes. Precipitation is not distributed evenly during the months, there is no system seen in the changes. The data obtained prove that in the period under analysis the average monthly amounts of precipitation according to trend lines were gradually increasing, however showed significant change only in September.

Резюме Метою статті було визначити зміну величини кількості опадів у місті Берегові. За основу були взяті дані Берегівської метеорологічної станції про кількість місячних опадів з 1947 по 2009 роки. Обробка даних проводилася за допомогою лінійного аналізу тенденцій з використанням програми Microsoft Excel. Дослідження засвідчили, що величина кількості опадів у місті Берегові за останні 63 роки підвищилася. Опади протягом року та по місяцях розподілялися нерівномірно, регулярність не спостерігалася. На основі лінійного аналізу тенденцій дані вказують, що за досліджуваній час кількість середньомісячних опадів поступово підвищувалася, але значні зміни відбулися тільки за вересень місяць.

1. Introduction

The smallest changes in nature's relations bring about negative natural phenomena as well as their increase. The destruction of relations between the atmosphere and other Earth layers breaks natural connections and can cause global climatic change. "The global climatic change is one of the most dangerous factors threatening the environmental balance of the Earth, while the consequences can endanger the Earth's living world including the man" (DINYAR, G. 2004). Among the natural components climatic elements, mainly the temperature and precipitation are changing most dynamically. We can feel the influence of the weather change amplitude in recent decades in the increase of the water level and its frequency. Among the factors causing floods the most important is the amount of precipitation in the river catchment area. I have analysed the changes in the distribution of precipitation in the period of 63 years from 1947 to 2009 in Beregszász.

Beregszász is situated in Transcarpathian lowlands and is the administrative centre of the Beregszász district. Its geographical coordinates are Northern latitude 48° 12', Eastern longitude 22°38'. The town is 115 meters above the sea level.

* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi Tanszék, tanár.

2. Sources and Methodology

I have determined precipitation change from 1947 to 2009 on the basis of the Beregszász meteorological station's monthly statistical data. I have focused on the linear trend analysis in my research. The analyses and diagrams were done with the help of Microsoft Excel software.

3. Climatic Characteristics

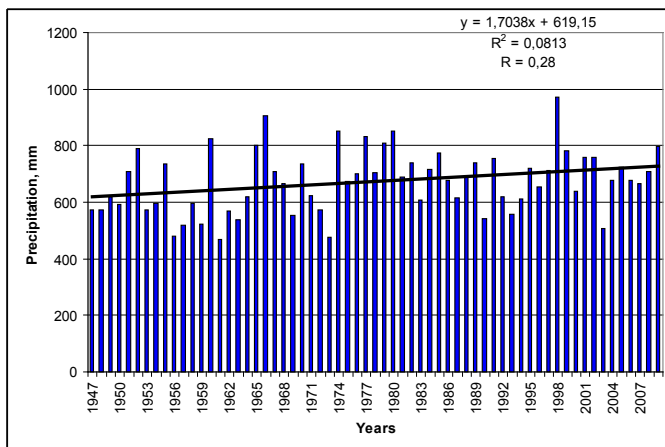
The climate of the Beregszász district is moderately continental and is mainly influenced by the air coming from the Atlantic Ocean (partly Mediterranean). The sun rays' angle of incidence varies from 65° in June and 18° in December. In Transcarpathia Beregszász district has the warmest climate. This is due to the Atlantic Ocean's moderate and humid air masses as well as the Carpathians' protection from the cold Northern winds. The district has the following isotherms: +20° and +21°C in July, and -3° and -4°C in January.

The average annual temperature is about +10°C. The maximum temperature was +38.5°C (2007), the minimum temperature was -32.5°C (1954). The annual active temperature (taking into account the average daily temperature above +10°C) is 3000–3300°C. The warmest month is July. The average temperature in July for many years (1947–2009) has been +20.8°C. The coldest month is January with -2.0°C average monthly temperature (1947–2009). The frostless season lasts for 240–250 days. The vegetation season lasts for 170–180 days. The annual average precipitation is 600–700 mm. Precipitation falls mainly in summer, particularly in June (60%). There are draughty years as well with precipitation below 500 mm (1956, 1961, and 1973). During most of the year (September–April) Western winds prevail.

4. The Change of the Amount of Precipitation in Beregszász Between 1947–2009

The amount of precipitation in Beregszász in the period under analysis was over 400 mm, but did not exceed 1000 mm. The most abundant in precipitation was the year 1998 with the annual amount of precipitation reaching the level of 969.8 mm. The least amount of precipitation was in 1961 (468 mm). On the basis of the trend lines (graph 2) we can determine the changes in the amount of precipitation in the period under analysis between 1947 and 2009 (from 620 mm to 715 mm) showing a 95 mm increase.

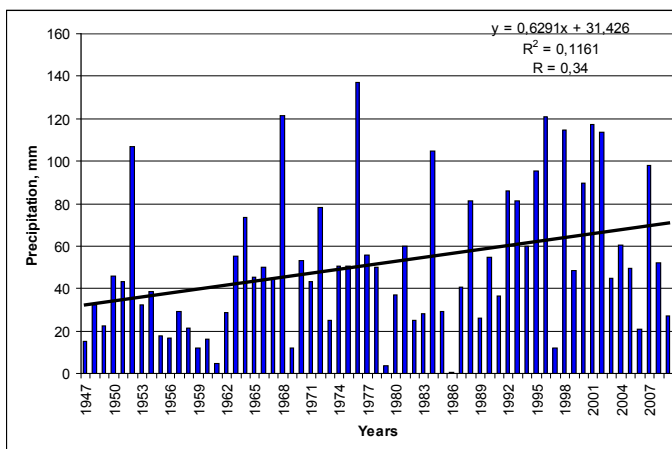
The average annual precipitation data testify to the fact that in the period under analysis the average annual precipitation was increasing according to the trend lines. In Beregszász the annual precipitation value and the correlation coefficient in the course of years was 0.28, which on a 95% probability level (for 63 years the critical value is 0.24, PÉCZELY GY. 1979) shows a significant change.

Graph 1. The change of the amount of precipitation in Beregszász between 1947–2009. (Source: Beregszász Meteorological Station's database, 2010.)

The most abundant month in precipitation was June with the average amount of 82,6 mm, the driest month was March with 39,8 mm of precipitation.

The average monthly precipitation data indicate that in the period under analysis the average annual precipitation was increasing according to the trend lines (except June, November and December), but on a 95% probability level (except September) there is no significant change. In Beregszász the monthly precipitation value (graph 3) and the correlation coefficient in the course of years was 0,34, which on a 95% probability level (for 63 years the critical value is 0,24, PÉCZELY GY. 1979) shows a significant change.

Graph 2. The change of the amount of precipitation in Beregszász in September between 1947–2009. (Source: Beregszász Meteorological Station's database, 2010.)

In the period under analysis there was above the average amount of precipitation (673,7 mm between 1947 and 2009) in 28 years, while below the average amount occurred in 35 years. If we take the average monthly values in the 63 years under analysis, we get 17 years when the number of months with above the average precipitation was higher than the number of months with below the average precipitation, and we get 34 years when the number of months with below the average precipitation was higher.

Beregszász had extremely heavy precipitation (above 200 mm) in three years (1974, 1979, 1982).

5. Conclusion

Having analysed the average monthly precipitation values we have come to the conclusion that the annual precipitation value in Beregszász has grown in the past 63 years (1947–2009). Precipitation is not distributed evenly in the years and months, there is no system in the changes. The increase of precipitation can be accounted for by the blocking anticyclones (GYÚRÓ GY. – TÓTH T. 2008) that are closely related to the formation of weather with abundant precipitation. The changes in the climatic characteristics can influence the state of the nature's components as well as the change of the relations between the components. The researches of the future climatic changes (BARTHOLY J. et al. 2008; RADVÁNSZKY B. – JACOB, D. 2008; RADVÁNSZKY B. 2009) prove that further intensification of climatic extremes can be expected together with the increase of temperature and the amount of precipitation.

REFERENCES

- Bartholy J. – Pongrácz J. – Gelybó Gy. 2008. *Milyen mértékű éghajlatváltozás várható a Kárpát-medencében?* Léggör, 53. évfolyam, 2. szám, pp. 19–24.
- Beregszászi Meteorológiai állomás adataira. Beregszász, 2010.
- Gyúró Gy. – Tóth T. 2008. *Blokkoló anticiklonok szerepe nagy csapadék-mennyiséggel járó időjárási helyzetek kialakulásában.* Léggör, 53. évfolyam, 3. szám, pp. 14–18.
- Izsák T. 2007. *A Beregszászi járás természeti földrajza.* KMPSZ–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. PoliPrit, Beregszász, 52 p.
- Kárpátalja atlasza 1991. (Атлас. Закарпатская область). Комитет геодезии и картографии СССР. Москва, 1991.
- Pécze Gy. 1979. *Éghajlattan.* Szeged. Utánnomás: Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002, 321 p.
- Radvánszky B. 2009. *A havi csapadékmennyiség változása és hatása a Tisza vízhozamára a XXI. század második felében.* In: Kiss T. (szerk.) 2009: *Természetföldrajzi folyamatok és formák.* Geográfus Doktoranduszok IX. Országos Konferenciájának Természetföldrajzos Tanulmányai, Szeged.
- Radvánszky B. – Jacob D. 2008. *A Tisza vízgyűjtőterületének várható klímaváltozása és annak hatása a Tisza vízhozamára regionális klímamodell (REMO) és a lefolyási modell (HD) alkalmazásával.* Hidrológiai Közlemények 88/3, pp. 33–42.

Дністрянський М.С. –Жулканич Б.М.***

Демографічний потенціал та перспективи розвитку дуже малих міст Львівської області

Резюме У статті обґрунтовано поняття дуже малого міста. Розкрито особливості Львівської області щодо зосередження дуже малих міст. Зроблено групування дуже малих міст регіону за людністю. Проаналізовано темпи та чинники динаміки кількості населення дуже малих міст. Визначено перспективи цієї групи міських поселень у контексті сучасних демографічних та соціально-економічних процесів.

Abstract In this article the concept of a very small town has been put under scrutiny. The features of the Lviv region focusing on very small towns have been uncovered. Grouping of very small towns in the region by population has been made. Growth factors and dynamics of the population in very small towns has been analyzed. Finally, the prospects of this group of urban settlements in the context of current demographic and socio-economic processes have been defined.

Процеси заселення, освоєння та соціального розвитку більшої частини території України безпосередньо пов'язані з функціонуванням малих міських поселень, середовище яких формується двома категоріями населених пунктів – малими містами і селищами міського типу. В українській науковій літературі достатньо праць (А. І. Доценка, В. О. Джамана, Т. І. Заставецького, Д. В. Ткача, В. В. Яворської та ін.), присвячених характеристиці малих міст, до яких прийнято відносити міста людністю до 50 тис. осіб. Але серед таких поселень України особливу групу становлять дуже малі міста, людністю до 10 тис. осіб, що згідно з діючими українськими нормативними документами [2] є навіть невідповідним критерієм міста. Більшість з дуже малих міських поселень на сьогодні потерпає від недостатності засобів виробництва та інвестицій, а тому має депресивний характер. З огляду на негативні тенденції демографічного розвитку України, ця група поселень на сьогодні опинилася і перед загрозою інтенсивної депопуляції, а тому повинна стати об'єктом окремого суспільно-географічного дослідження та регіональної політики.

Разом з тим в аналізі українськими географами проблематики функціонування міських поселень помітною є певна методологічна односторонність, зумовлена домінуванням в сучасній суспільній географії парадигми систем розселення, яка попри певні здобутки, все ж абсолютизує рівень взаємопов'язаності компактно розташованих поселень. Внаслідок таких методологічних стереотипів більшість досліджень в географії поселень зводиться до виділення систем розселення різного ієрархічного рівня, а соціально-демографічні проблеми різних категорій населених пунктів

* Доктор географічних наук, професор кафедри географії Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ.

** Старший викладач кафедри фізичної географії та раціонального природокористування Ужгородського національного університету.

відходять на задній план. З огляду на це, у дослідженні дуже малих міст конструктивним може бути покатегорійний підхід, який якраз реалізовано у цій статті, і який передбачає виділення поселень однієї категорії в окремий об'єкт дослідження задля визначення усієї сукупності природних та соціальних чинників їхнього функціонування та загальної ролі в територіальній організації розселення. Цей підхід передбачає аналіз поселень певної категорії в межах великого регіону в порівнянні із ситуацією в інших регіонах та у загальнонаціональному масштабі. Аналіз демографічного потенціалу поселень є одним з вихідних етапів такого дослідження.

На початок 2011 року в Україні офіційно було 95 дуже малих міст (людністю до 10 тис. осіб), що становить понад 20 % від усієї кількості міст. Водночас їхня частка населення в міському населенні України є значно меншою – лише 2,4%. Протягом 1993-2010 років число дуже малих міст зросло на 76%, а в деяких регіонах (АР Крим, Чернігівській, Черкаській, Одеській, Київській та Закарпатській областях) у два і більше разів, що пов'язано насамперед із зниженням демографічного потенціалу міських поселень в кризових умовах. У найближчі роки, з огляду на тривалість тенденцій депопуляції населення та застій в економічному розвитку віддалених поселень, можна прогнозувати збереження демографічних та соціально-економічних підстав до зростання кількості дуже малих міст.

На відміну від інших груп малих міських поселень, розміщення дуже малих міст не має повсюдного поширення за регіонами держави, адже у Дніпропетровській, Миколаївській, Херсонській та Хмельницькій областях такі поселення зовсім відсутні. Разом з тим, у Чернівецькій та Тернопільській областях саме дуже малі міста становлять основу міського розселення регіонів, а у Львівській області їхнє число дорівнює половині усіх міст. Тобто Львівська область зосереджує понад 23% усіх дуже малих міст України. Для порівняння: частка Львівської області у площі України становить 3,6%, а у кількості населення – 5,5%. Ще у двох західноукраїнських регіонах, Івано-Франківській та Закарпатській областях, кількість дуже малих міст перевищує третину від усіх поселень цієї категорії. Відповідно і густота дуже малих міст є найвищою у Львівській, Чернівецькій, Тернопільській та Івано-Франківській областях (див. табл. 3.1). Внаслідок цього 7 областей Західної України зосереджують 55 дуже малих міст (59% від їхньої загальної кількості). Частка населення дуже малих міст у структурі населення цих регіонів коливається від 9,2 % у Львівській області до 16,3 % – у Чернівецькій. Очевидно, що широке розміщення дуже малих міст у західноукраїнських регіонах має стійкий традиційний характер, а тому навіть у радянські часи вважалось недоцільним поширювати на міські поселення цих регіонів офіційні нормативні критерії (щодо людності, зайнятості та ін.). Такі особливості міського розселення західних областей України слід врахувати в наступних нових українських законах з тим, щоб не спричинити зниження міського статусу

цілої низки поселень, як це, на жаль, пропонується в деяких проектах реформування адміністративно-територіального устрою України [1].

Отже, в контексті загальноукраїнських екістичних співвідношень Львівська область виділяється і найбільшою кількістю дуже малих міст (22), і найвищою їхньою густотою. Тут розміщено 40% усіх дуже малих міст України людністю до 5 тис. осіб і 19% усіх дуже малих міст України людністю від 5 до 10 тис. осіб. Саме на Львівщині знаходиться і найменше місто України – Угнів (1,0 тис. осіб на поч. 2011 року).

Розміщення дуже малих міст по території області є нерівномірним. Найбільша густота цих поселень характерна для передгірської смуги (тут зосереджено 9 дуже малих міст) та центральної частини регіону (7 поселень). Лише два дуже малих міста розміщено в гірських районах області.

Групування дуже малих міст за чисельністю населення (див. табл. 1) виявляє у Львівській області аж 8 поселень (це 36% від їхньої загальної кількості), людність яких є меншою 5 тисяч осіб: Добромиль (4,6 тис. осіб), Новий Калинів (4,1 тис. осіб), Хирів (4,1 тис. осіб), Комарно (3,9 тис. осіб), Бібрка (3,7 тис. осіб), Глиняни (3,2 тис. осіб), Белз (2,4 тис. осіб), Угнів (1 тис. осіб). Через малу людність ці населені пункти зосереджують менше 20% усього населення, що проживає в дуже малих містах регіону (130,3 тис. осіб). До середніх за людністю дуже малих міст належать шість поселень: Рудки (5,3 тис. осіб), Великі Мости (6,0 тис. осіб), Моршин (6,1 тис. осіб), Старий Самбір (6,2 тис. осіб), Сколе (6,3 тис. осіб), Судова Вишня (6,4 тис. осіб). Їхня частка у загальній кількості населення, що проживає у дуже малих містах, становить 27,9%. Найбільші підстави вийти з групи дуже малих мають чотири міста: (Мостиська (9,0 тис. осіб), Пустомити (9,0 тис. осіб), Радехів (9,5 тис. осіб), Ходорів (9,9 тис. осіб). На поч. ХХІ ст. людність Пустомит і Ходорова уже перевищувала 10 тисяч. Саме ці чотири поселення і зосереджують на сьогодні найбільшу частку населення дуже малих міст – 28,7 %.

Таблиця 1. Групування дуже малих міст Львівської області за кількістю населення на 1 січня 2010 року¹

Групи дуже малих міст за людністю (тис. осіб)	Кількість дуже малих міст	Кількість населення (тис. осіб)	Дуже малі міста (із зазначенням людності, тис. осіб)
до 3	2	2,4 (1,8%)	Угнів (1,0), Белз (2,4)
3,0–4,9	6	23,6 (18,1%)	Глиняни (3,2), Бібрка (3,7), Комарно (3,9), Новий Калинів (4,1), Хирів (4,1), Добромиль (4,6),

¹ Таблиця складена за: Кількість населення Львівської області. Львів, Головне управління статистики у Львівській області, 2011

5,0–6,9	6	36,3 (27,9%)	Рудки (5,3), Великі Мости (6,0), Моршин (6,1), Старий Самбір (6,2), Сколе (6,3), Судова Вишня (6,4)
7,0–8,9	4	30,6 (23,5%)	Турка (7,0), Перемишляни (7,0), Буськ (8,3), Рава-Руська (8,3)
9,0 і більше	4	37,4 (28,7%)	Мостиська (9,0), Пустомити (9,0), Радехів (9,5), Ходорів (9,9)

Тривожною ознакою демографічного розвитку мережі розселення Львівської області загалом є тенденція до зниження людності більшості дуже малих міських поселень внаслідок від'ємних показників природного чи міграційного приросту. Впродовж 2002-2010 років у 17 поселеннях цієї категорії з 22 (це понад три четвертих від усіх дуже малих міст регіону) кількість населення різною мірою зменшувалась (див. табл. 2). Позитивна динаміка демографічного розвитку характерна лише для тих дуже малих міст, які зуміли використати переваги районних центрів (Старий Самбір, Радехів) та географічного положення (Рава-Руська, Рудки).

Таблиця 2. Групування дуже малих міст Львівської області за темпами приросту кількості населення впродовж 2002–2010 років

Темпи приросту людності дуже малих міст, %	Кількість дуже малих міст	У тому числі по кожному дуже малому місту, %
- 8,0 і менше	4	Хирів (-10,9), Турка (-9,1), Пустомити (-8,2), Добромиль (-8,0)
-7,9–(-4)	9	Бібрка (-7,5), Перемишляни (-6,7), Ходорів (-6,6), Моршин (-6,2), Сколе (-6,0), Глиняни (-5,9), Судова Вишня (-4,5), Буськ (-4,6), Белз (-4,0)
-3,9–0	3	Комарно (-2,5), Мостиська (-1,1), Угнів (0)
0,1–4	3	Великі Мости (1,7), Рава-Руська (2,5), Радехів (3,3).
4,1–8,0	0	-
8,1 і більше	3	Рудки (8,2), Старий Самбір (8,8), Новий Калинів (13,9)

У групі лідерів за темпами зменшення людності за вказаний період є як віддалені поселення (Добромиль, Хирів, Турка), так і підльвівське мале місто Пустомити, яке має багато переваг суспільно-географічного положення, відчуваючи разом з тим і сильний географічно-гравітаційний вплив Львова (з усіма його суперечливими демографічними наслідками). Тривожним є і той факт, що за винятком Нового Калинова, який з одержанням статусу міста дістав і деякий поштовх у демографічному розвитку, зменшувалася впродовж першого десятиліття ХХІ ст. кількість населення усіх дуже малих міст людністю до 5 тисяч осіб: Комарно на 2,5 %, Глинян – на 5,9%, Бібрки – на 7,5 %, Белза – на 4%, Добромиля – на 8 %, Хирова – аж на 11%. Внаслідок таких негативних демографічних тенденцій для цих поселень реально постала

небезпека зниження адміністративного статусу. Разом з тим, у сучасних несприятливих демографічних та соціально-економічних умовах перспективи щодо поповнення категорії малих міст через надання міського статусу селищам є незначними.

Отже, дуже малі міста є об'єктивним моментом в освоєнні території та окремою, важливою і необхідною, категорією поселень, яка слугує з'єднувальною ланкою міського та сільського розселення, виступаючи одним із чинників збалансування усієї поселенської мережі та стабілізації демографічної ситуації у віддалених місцевостях. Наростання депресивності розвитку дуже малих міст, яке намітилося в останні роки, – це загроза поглиблення диспропорцій у розселенні населення, погіршення ситуації з обслуговуванням сільської місцевості, а відповідно – збільшення загроз негативного перебігу демографічних процесів. Тому проблема активізації ролі малих міст потребує як глибокого концептуального осмислення проблеми, так і створення необхідних економічних і політичних передумов практичної реалізації. В концептуальному аспекті важливо зрозуміти, що подальші процеси соціально-політичного та економічного розвитку, урбанізації і трансформації структури розселення повинні пройти не в напрямі неухильної концентрації виробництва, соціально-культурної інфраструктури та інвестицій у найбільших і великих містах, а у напрямі зміщення усього політичного, економічного та соціально-культурного життя вглиб країни, до середніх, малих і дуже малих міст.

ЛІТЕРАТУРА

- Реформа для людини. Збірник матеріалів про шляхи реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні. К.: Секретаріат Кабінету Міністрів України., 2005., 238 с.
- Указ Президії Верховної Ради УРСР від 12 березня 1981 року «Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР» // Відомості ВР УРСР. 1981. №12. с. 177-180.

2012. 06. 05.

Tanévzáró és diplomaátadó ünnepség

Tourism into the world of fiction

Rezümé Jelen tanulmány célja, hogy egy unikális turisztikai terméket mutasson be, amely a mesékben, regényekben szereplő fiktív tér felé irányul. Tapasztalataim, illetve empirikus kutatásaim értelmében, az egyes történetekben megjelenő földrajzi tér a valóságban mint turisztikai vonzerő jelenik meg. Annak ellenére, hogy ezen attrakciók önállóan még nem szerepelnek korunk idegenforgalmi palettáján, egyedi arculatukkal hozzájárulhatnak egy-egy program színesítéséhez. E kulturális turizmus tárházát bővítő terméket a cikk során példákkal erősítem meg, alátámasztva létjogosultságát a turisztikai piacon.

Talán túlzás lenne mindezt irodalmi, esetleg meseturizmusként említeni, de tény, hogy ezek a vonzerők a fikció világából származó vélt vagy valós helyszínek, személyek felé mutatnak, amelyek a gyermek-, illetve fiatalok romantikájával, nosztalgiájával felvértezett turisták érzelmeinek, érzésvilágának realizálódásaként jelennek meg az idegenforgalomban.

Abstract The main goal of the present study has been to represent unique tourism products, which point towards the fictional dimension present in tales and novels. Based on my personal experience and empirical research I arrived at the conclusion that, in reality, the geographical space occurs in several stories as tourist attraction. Nevertheless, these attractions have not yet appeared independently on the palette of tourism of modern time, despite the fact that they can contribute to a number of programmes with their unique facades. In this article a few examples will be provided to prove that this model is relevant to the tourism market.

It might be exaggeration to state that this is all literature, or perhaps fairy tale tourism, but it is a fact that these attractions are rooted in fiction, real or imaginary places, figures, which appear in tourism as a child's and adolescent's romance and nostalgia which aids tourists' feelings and relation to these places.

I would also like to prove that the places and people found in fiction can have a physical manifestation as tourist destinations. It is my personal belief that these manifestations appear on Earth as a result of a specific segment of cultural tourism, which takes readers and audience towards these made-up spaces (Figure 1).

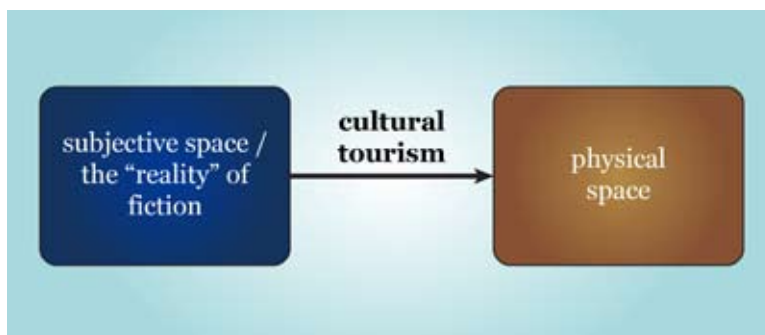

Figure 1. The relationship between fictional space and reality

(Source: Partially based on G. Pirisi & A. Trócsányi 2011)

¹ Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar, Földrajzi Intézet, PhD-hallgató. A tanulmányt dr. habil Trócsányi András lektorálta.

The above Figure intends to show how a place from a novel might transform into a frequented tourist attraction. In order for a place to become a destination for travelers there has to be ample supply and demand, motivation and at least some marketing. The motivation in our case is to visit a place that played a significant role in a piece of fiction and the role of marketing is played by the book/film itself.

My first objective through the following few paragraphs is to showcase the strength of the motivation that literature is able to exert, after which I intend to introduce a few tourist destinations that had been popularized by tales and other works of fiction. It is probably an exaggeration to call this phenomenon literary tourism, but it is a fact that these attractions come to be as a result of the nostalgia that tourists feel towards the real or fictional places and characters they got to know when they were young. These moods and impressions hide deep in the memories of the individual and can then be triggered to inform and color the feelings they experience in a particular space or to create an image about a whole region.

1 The role and significance of tourism

Tourism constitutes one of the most dynamically expanding sectors of our modern economy. In our days tourism is a truly global market where both the supply and demand sides have gone through a number of quantitative as well as qualitative changes. There are more countries than ever competing for the attention of travelers, who are in turn becoming more and more demanding. According to the estimates the WTO published in 2007, a total of 908 million people have taken part in international tourism (Figure 2) of whom about 480 million chose a destination in Europe (during the same year Hungary had 8.6 million visitors). Another paper published by the WTO in 1998 estimates that in 2020 there might be as many as 1.6 billion tourist arrivals in the world.

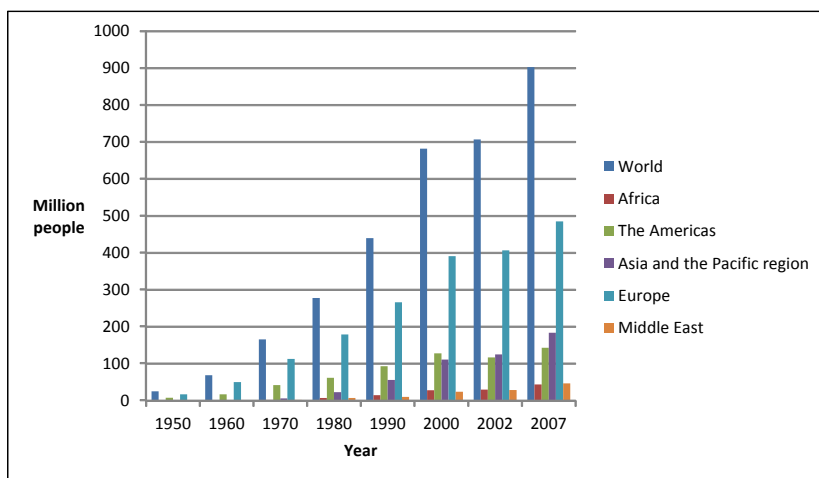

Figure 2. International tourist arrivals 1950-2007

Source: WTO

2 Tales, works of fiction and cultural tourism

The places and characters from fables and literary fiction are part of the cultural heritage of a place and may therefore constitute ideal cornerstones for events and festivals which may be used to improve the touristic appeal of a certain region. It is probably a far fetched idea to talk about fable- and/or literary tourism, but we can't deny that places like this exist and that therefore it might be a worthwhile venture to list which countries and regions have such tourist attractions as a part of their offerings.

3 Fable-based attractions

Attractions connected to the places in tales only rarely show up as an isolated, separate offering on the palette of tourist destinations. In most cases they just constitute a unique ingredient of a larger 'product', there to establish a certain atmosphere and build an emotional connection with the people visiting (G. Michalkó 2005). But there are a few exceptions, which can be separated into two distinct categories (Table 1). In the first category are places like Jičín, a actual, non-fictional region where the Rumcajs tales take place. The second category are places specifically manufactured to mirror locations from different stories, featuring fictional things and occurrences in a form where they can be touched, experienced, consumed or bought. The best example for the latter is the global system of Disney Worlds with locations in Orlando, Los Angeles, London, Paris and the upcoming one in Shanghai.

Table 1. Tourist attractions based on fables, legends and movies

	"Real" locations		Artificially built	
	Places	Characters	Places	Characters
1.	Santa Claus Village – Rovaniemi	Santa Claus	Disneyland, Eurodisney	• Donald Duck • Mickey Mouse • Pluto etc.
2.	Jičín	Rumcajs, the bandit and his family		
3.	Sherwood	Robin Hood	Popeye Village	Popeye the sailor
4.	Middle East	• Aladdin • Ali baba and the forty thieves • Scheherazade • The queen of Sheba • Sindbad		
5.	Bremen	The town musicians of Bremen		
6.	Copenhagen	Little Mermaid		
7.	The main square of Altdorf (Uri canton)	William Tell		
8.	Prague - U kalicha pub	Švejk		

9.	Bran	Dracula		
10.	Paris - Notre Dame	The hunchback of Notre-Dame		
11.	The castle of Buda and Visegrád	Matthias Corvinus		
12.	Small Balaton, the hut of Matula	The characters from István Fekete's novel "The Thorn Castle"		

(Source: -)

Despite the fact that you can describe attractions like these, themed after a cartoon, a film or a work of literature in geographical terms, at the end of the day we're still talking about products that have been artificially created. Eurodisney - which is mostly built around decades-old, highly commercialized stories and characters - still manages to bring in as many as 14.5 million visitors each year, making it one of the most popular tourist hotspots in Europe.

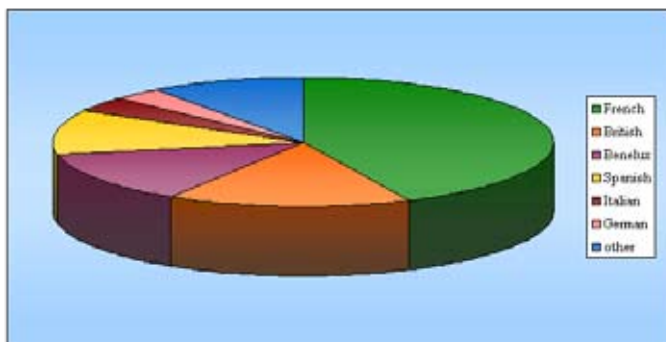

Figure 3: National distribution of the 14.5 million people who've visited Eurodisney in 2007

(Source: <http://www.independent.co.uk/news/business/news/magic-results-euro-disney-plans-new-hotels-899529.html>)

Santa Claus Village, located 8 kilometers away from the Finnish village of Rovaniemi (and attracting 480.000 visitors every year) is also in the same category. Built on the imagery of Christmas and somewhat in the general vicinity of the North Pole (the place where Santa is actually supposed to live at), it might be considered the poster child of the trend, where smart businessmen adopt the general theme and visuals of a fable and turn a formerly unknown place into a highly profitable venture (T. Rátz –L. Patterman 2004).

Popeye Village on Malta is a somewhat different sort of animal, built in 1980, it's a set village they've used for the "Sweethaven" Popeye musical, which has been maintained by local businesses and open for the public ever since.

And to mention some attractions in a "real" location you'll really have to put Jičín first, where they're doing a whole festival every summer honoring Rumcajs and the other characters surrounding him in his folk tales (www.czechtourism.com). Hungary also has a couple of initiatives honoring heroes like Matthias Corvinus and paying tribute to famous rascals like Sándor Rózsa.

The places and characters of literary works also make an appearance on the palette of tourist destinations. The U Kalicha pub in Prague is one such space. Jaroslav Hašek's famous book *The Good Soldier Švejk* uses it as one of its settings and the author himself was also a regular customer, writing the bulk of the novel in the drinking establishment. The hut of Matula, located on the Diás island of the Small Balaton is a similar destination. The hut is a reproduction of the fishing burrow in István Fekete's *The Thorn Castle* and is a part of the memorial park honoring the writer (E. Körtvélyesi 2001).

I've interviewed two professionals who have spent decades working in the travel industry about their experiences with products like these and asked them how they see these destinations evolving in the future. Their responses were largely consistent, since both of them regularly lead groups to areas like Paris, Rome, Prague and Bohemia, all places that are popular set pieces with writers and other artists. While they agree that the spaces, moods and feelings people get from the world of fiction probably constitute a significant factor in their choice of a traveling destination, most tourists aren't consciously aware of this and are regularly surprised when a travelling guide reveals a connection between a place and a popular fable or novel. So based on these experiences both professionals concluded that most products similar to the ones described in this article are as of yet not ready to stand on their own as tourist destinations.

I think that the significance of these products lies in the fact that they are able to carry a concentrated set of local values on the global stage. They broadcast the thinking, the habits and values of different ethnical groups through their heroes and are therefore a great tool to popularize the local culture of an area and to extend and enrich the image of a country.

4 Fiction and cultural tourism – Summary

Overall we can say that cultural tourism is a complex segment of the travel industry, with a varied and versatile offering. The ever expanding scope of human knowledge and the rapidly changing daily life of the population means that there will be more and more demand to learn about the trials and tribulations of past generations and to rediscover the artifacts and customs of exotic cultures. As people become more and more knowledgeable about the world experienced travellers will gradually turn away from mass tourism, favoring instead destinations that have the potential to educate, to provide new experiences and to show a different face of humanity.

The above-mentioned places and characters from fables and literature extend the offering of cultural tourism and bring a unique color to the image of regions, countries and settlements. Despite the fact that these tourism sites are not at all the same with the space, several settlements can profess for themselves areas, characters which we can find in different works around which they build special

touristic products. It is essential that the adaptations of the locations stay true to the mood and atmosphere of the story they were built to represent.

Future trends point towards innovation, renewal, enrichment of character and locality in the face of globalization. So we can say that this unique segment of cultural tourism will remain an important part of the whole, giving people memories that might last a lifetime.

BOOKS, PARTS OF BOOKS, STUDY GUIDE

- Aubert Antal 2002. A turizmus földrajza. – In: Tóth J. (szerk.): Általános társadalomföldrajz II. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó. 143–160. o.
- Bodnár László 2000: A turizmus földrajzi alapjai. Eger – Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó
- Horváth Attila 1999. Turizmus a kultúrában: (kultúra a turizmusban). Budapest Magyar Művelődési Intézet
- Körtvélyesi Erzsébet (szerk.) 2001. Látnivalók Magyarországon. Miskolc, Well-Press Kiadó
- Lengyel Márton 2001. A turizmus általános elmélete. Budapest, KIT
- Michalkó Gábor 1999. A városi turizmus elmélete és gyakorlata. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutató Intézet
- Michalkó Gábor – Rátz Tamara 2005. A kulturális turizmus élmény-gazdaságtani szempontjai. – In: Enyedi György – Keresztély Krisztina (szerk.): A magyar városok kulturális gazdasága. Budapest, MTA Társadalomkutató Központ. 123-141. o.
- Mundruczó György – Stone, Graham 1996. Turizmus elmélet és gyakorlat. Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó
- Puczkó László – Rátz Tamara 2000. Az attrakciótól az élményig. A látogatómenedzsment módszerei. Budapest, Geomédia
- Puczkó László – Rátz Tamara 2002. A turizmus hatásai. Budapest, Aula Kiadó
- Trócsányi András 2001. A kulturális földrajz alapjai. – In: Tóth József. (szerk.): Általános társadalomföldrajz I. Pécs, Dialóg Campus Kiadó 336-359. o.
- Trócsányi András 2010. Kultúrgeográfia alapjai. – In: Tóth József. (szerk.): Világföldrajz. Budapest, Akadémiai Kiadó 619-645. o.
- Trócsányi András – Tóth József 2002. A magyarság kulturális földrajza II. Pécs, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány

MAGAZINES, PERIODICALS

- Csapó János – Matesz Krisztina 2007. A kulturális turizmus jelentősége és szerepe napjaink idegenforgalmában. – Földrajzi Értesítő LVI. évf. 3-4. 291–301. o.
- Michalkó Gábor 2005. A turisztikai miliő földrajzi értelmezése. – *Tér és Társadalom* 19. 43-63. o.
- Rátz Tamara – Patterman Lilla 2004: A karácsony mint turisztikai attrakció. – *Turizmus Bulletin*. VIII. évf. 3. szám 18–25. o.

INTERNET

- Bajmócy Péter – Boros Lajos – Pál Viktor 2006. Egy képzeletbeli tér geográfiája: helyek, terek, szimbólumok a „Harry Potter Univerzumban” in: <http://209.85.129.132/custom?q=cache:sgQwt7ACJU0J:www.sci.u.szeged.hu/gafo/letoltes/hp.pdf+egy+k%C3%A9pzeletbeli+t%C3%A9r+geogr%C3%A1fi%C3%A1ja:+helyek+%C3%A9s+terek&hl=hu&ct=clnk&cd=1&inlang=pl&client=pub-8962558862962174>
- Bassa László 2004. Irodalom és földrajz. In: http://geography.hu/mfk2004/mfk2004/cikkek/bassa_laszlo.pdf.

- Behringer Zsuzsa – Mester Tamás 2001 Turisztikai trendek a világban és Európában. – Turizmus Bulletin. V. évf. 3. szám In: http://itthon.hu/site/upload/mtrt/Turizmus_Bulletin/01_09/TE56.htm
- Boros Lajos: Művészeti alkotások földrajzi vizsgálatának néhány elméleti kérdése. In: http://www.human.geo.u-szeged.hu/files/c/Boros%20Lajos/bk_boros_lajos.pdf.
- <http://czechtourism.com/eng/uk/docs/holiday-tips/holiday-with-children/reasons-why/01-fairy-tales/independent.co.uk/news/business/news/magic-results-euro-disney-plans-new-hotels-899529.html>
- Irimiás Anna (2010): Utazások a dőlceveitába. In: http://fmh.hu/hetvege/20100508_utazasok_a_dolcsevitaba
- [mek.fi/w5/meken/index.nsf/\(Pages\)/Tourist_Attractions?opendocument&np=F-10](http://mek.fi/w5/meken/index.nsf/(Pages)/Tourist_Attractions?opendocument&np=F-10)
- pub.world-tourism.org:81/WebRoot/Store/Shops/Infoshop/Products/1179/1179-1.pdf

2012. 06. 05.

Tanévzáró és diplomaátadó ünnepség

A magyar nyelvű kémia tankönyvek használhatósága Kárpátalján négy esettanulmány tükrében

Rezümé A tankönyvek – a tanítás nagyon régóta használt, s ezért jól kiforrott eszközei, melyek használata, illetve a használat helyes módja nagyban befolyásolja a tanulás eredményeinek alakulását.

A tankönyvek szerkezetének, módszerének leginkább az általános és középiskolában van nagy szerepe, az itt tanító és tanuló tanárok és diákok tudnak leginkább profitálni a különböző didaktikai módszerek előnyeiből, vagy szenvedni azok hátrányaitól.

Kutatásunk folyamán négy magyar tannyelvű iskolában végeztünk felmérést a kémiakönyvek gyakorlati használhatóságáról a tanárok szemszögéből nézve. Eredményeink alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a kémia tankönyvek használhatóságát iskoláinkban több tényező befolyásolja: azok felépítése, a kémia tanár és a tankönyv viszonya, a tankönyvek szövegezésének nehézségi foka, a tankönyv és a tanterv kapcsolata. Kémia tankönyveink többsége mennyiségi maximalizmusra törekszik, s ez meglátszik azok szövegezésében is, emiatt nehezen érthetőek, a tanulók nehezen tudják használni azokat az órán kívüli munkában. A kémia tanárok legfőképp szemléltetésre használják a tankönyveket, nem veszik igénybe annak módszertani segítségét.

Резюме Підручник належить до категорії спеціально, з певною метою створених засобів навчання. І питання про те, як, якою мірою це засіб зможе виконати своє призначення в досягненні максимальних результатів навчального процесу, є вирішальним.

Ми проводили дослідження у чотирьох угорсько мовних школах про корисність підручників з хімії. В ході роботи ми прийшли до висновку, що на корисність підручників з хімії впливають ряд факторів: структура підручників, відношення вчителів до підручника, ступень складності текстів підручника, зв'язки підручників та навчальних програмів. Більшість підручників з хімії добивається на кількісний максимальність, із за цього тяжко зрозуміти їхній текст, учням тяжко використати їх після занять для написання домашньої роботи. Вчителі в першу чергу використовують підручники для ілюстрації, і не використовують їх як методичний засіб.

A tankönyv a kémia tanítás hagyományos eszközei közé tartozik, funkciója a tanulók segítése az anyagok elsajátításában, elmélyítésében. Számos előnye van, ami miatt a tankönyveket tekintjük az oktatás egyik alapvető eszközének:

- Egyszerű, könnyű előhívhatóság
- Megbízható információforrás
- Könnyű kezelhetőség
- Viszonylag olcsó előállítás

A tanulás folyamatának szinte valamennyi pontján igénybe vehetjük a tankönyv segítségét, a tanulók otthoni munkájának pedig legfőbb eszközei a tankönyvek, a tanórán a tanulás fő irányvonalainak kijelölése történik meg (minden esetben a tanár feladata), az otthoni tanulás nélkül nehezebb hasznosítani az órán megszerzett tudást (Varga 2000).

* PhD; II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Biológiai Tanszék, docens.

** A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola IV. évfolyamos biológia szakos hallgatója.

Ennek is köszönhető az, hogy Kárpátalján az iskolák némelyikében szegényes anyagi helyzete miatt a legelterjedtebb – világviszonylatban is –, a legrégebben használt és egyben a legjelentősebb taneszköz a tankönyv, melynek hatékonyságát, használhatóságát a tanórán és az otthoni – nagyrészt önálló – munkában nagyon sok tényező befolyásolja (Falus 2003; Karlovitz 2001).

A kémia tankönyvek mai helyzetét nagyon sok tényező befolyásolja, melyek egy része történelmi eredetű, például a tankönyvírók sokszor merítenek az előző tankönyvek anyagából, amelyek az adott kor viszonyait, tendenciáit tükrözik az oktatás terén (Karlovitz 2001). Ezért hasznos megvizsgálni azokat a tényezőket, amelyek hathattak a tankönyv tartalmára, szerkezetére.

Az ukrainai kémiakönyvek történetéből

Kémiát Ukrajnában csaknem 100 éve oktatnak, ez alatt az idő alatt a kémia tudománya, a pedagógia és a didaktika sok változáson ment keresztül, s ezeket a változásokat a tankönyvek is tükrözték. A kémiatankönyvekkel szemben támasztott igényekre és követelményekre a politikai változások is rányomták bélyegüket.

Az első önállóan kémiával foglalkozó iskolai tankönyvet 1884-ben adták ki, és a reálszakiskolákban használták, ugyanis itt, a gimnázium utolsó évében, középiskolás korú diákoknak tanították a kémiát külön tantárgyként, az ezt megelőző években a kémiát a természetismereten, illetve az ország keleti részén (ekkor az orosz birodalom területe) a fizikán belül tárgyalták, a kémia tankönyvei is ezen tantárgyak tankönyveiből váltak ki (Науменко 2003; Зубко 2008).

A XIX. század végén, a XX. század elején a kémia stabil iskolai tantárggyá vált, tömegesen jelentek meg a tankönyvek és feladatgyűjtemények, amelyek nemegyszer külföldi szerzők fordításai voltak. Ebben az időszakban ugyanazon tankönyvet akár többféle iskolatípusban is felhasználták. A legtöbb tankönyv orosz nyelven íródott (Зубко 2008).

A XX. század 20-as és 30-as éveiben megtörtént az iskolák népiskolává szervezése, s a tankönyvek ekkor arra alapoztak, hogy a gyerekek saját kíváncsiságukból fogják tanulni a kémiát, megjelentek a munkáltató tankönyvek. Az időszak elején a tankönyvek gazdag ábra- és szöveganyaggal rendelkeztek, a szövegekben jól elkülönített részek voltak, amivel irányították az oktatás menetét (Науменко 2003; Зубко 2008).

A 30-as évektől a 40-es évek közepéig reformálták az iskolákat, és a tanterveket. Ötévenként új tankönyveket adtak ki, a kötelező, 8 osztályos általános iskola utolsó évében tárgyalták a szervetlen kémiát, a 9–10. osztályokban pedig a szerveset (Донік 2007).

A Szovjetunió idejében (1944/45–1989) a tankönyvkiadás állami monopólium lett, a tankönyveket orosz nyelvről fordították ukránra, illetve az Ukrajna területein élő kisebbségek nyelvére. 1977-től a tanintézmények ingyenes tankönyveket használhattak, a teljes ingyenes tankönyvellátás a 80-as évek végére valósult meg. Ebben az időben nagyon sok segédkönyv is megjelent: feladat- és

szabálygyűjtemények, kémiai olvasókönyvek, tanulói és tanári segédkönyvek, munkafüzetek, ismeretterjesztő könyvek. Egyes feladatgyűjtemények 1988-ig közel 40 kiadást értek meg, folyamatos korszerűsítés alatt. A tanulók érdeklődésének felkeltését és fenntartását, érdekességek megtanulását segítették a különböző tudományos-ismeretterjesztő irodalmak, a kémiaórákon és a tankönyvekből csak a kémia alapjait sajátították el.

Ebben az időszakban sok tanári kézikönyv és módszertani kiadvány is segítette a tanárok munkáját, a 60-as és a 80-as évek között több mint 200 ilyen jellegű kiadvány született. Az új tankönyvekről és egyéb módszertani kiadványokról a tanár a különböző pedagógiai folyóiratokból, tankönyvjegyzékekből és körlevelekből tájékozódhatott, amelyeket minden iskolába eljuttattak.

A 90-es években nagyon sok politikai és szociális változás történt, melynek következményeképpen a figyelem középpontjába került a tankönyvügy. Az új, OM által jóváhagyott kémiatankönyvek csak jóval a rendszerváltás után, az évtized közepén jelentek meg a kémiaoktatásban, addig a rendszerváltás előtti tankönyveket használták. A rendszerváltás után eltelt évek alatt azonban több mint 20 iskolai tankönyvet adtak ki.

Az új, 2007-ben kiadott kémiakönyvek nagyon sok, korábban támasztott igényt kielégítettek, pontosították a táblázatokat és az ábrákat, már nemcsak a fedőlap színes, de az átadandó témák szövege, ábrái is négyszínnyomással készültek.

A kémiatankönyvek története Kárpátalján

Kárpátalja területe a történelem folyamán sok államhoz tartozott, ennek megfelelően többször is változott itt az oktatási rendszer, annak megfelelően, hogy a terület melyik ország része volt.

Ukrajna nyugati területein – ezen belül Kárpátalja területén is – 1864-ben oktatási reformra került sor, ami kötelezővé tette az alapszintű oktatást, s létrehozta azokat az intézményeket (gimnáziumok), amelyekben a középszintű oktatás folyt (Haymenko 2003). A gimnáziumokban és reálgimnáziumokban tanulhattak elsőként a diákok kémiát, először csak más tantárgyak keretén belül (fizika, természetismeret), majd a múlt század elejétől elkülönült tantárgyként tanulhatták azt.

1944-től a tantervi és tankönyvi követelmények megegyeztek a Szovjetunió többi tagköztársaságában levőkkel, az itt élő etnikumok számára a tankönyveket – csakúgy, mint az ukrán nyelvűeket – a tanács által jóváhagyott orosz nyelvű tankönyvekből fordították (Зубко 2008).

1991-től Kárpátalja Ukrajna területéhez tartozik, az itteni magyar tannyelvű iskolákban használt tankönyvek megegyeznek az Ukrajna területén használatos kémiakönyvek fordításaival. Minden tankönyvféleségből csak egy típusút fordítanak le, ezáltal csökken a tanárok szabadsága a tankönyvválasztást illetően, az etnikumok különböző képességű diákjai egyfajta kémiakönyvből kell, hogy tanuljanak.

A kémiatankönyvek mai helyzete Ukrajnában

Az iskolai tankönyvek kiadása Ukrajnában jelentős állami támogatás alatt áll, a tankönyvek ingyenesek, többévesek, az iskolai könyvtár minden évben lebonyolítja az osztályok közötti tankönyvcserét.

A tankönyvek többsége – beleértve a kémiatankönyveket is – 2007-től négy színnyomással készül, gazdag ábraanyaggal. A kémiatanárok különböző szintű tankönyvek közül választhatnak:

1. Академічний рівень – általános szint, az olyan profilú osztályokban használható eredményesen, ahol a kémia nem tarozik az emelt óraszámú tanítandó tárgyakhoz, de azokhoz közel áll.
2. Профільний рівень – szakosított osztályokban használható tankönyvek, itt a diákok emelt óraszámú tanulóként tanulják a kémiát, a tankönyv a kémia elmélyült tanulását segíti.
3. Рівень стандарту – a minimális szintű (alapszintű) kémiai ismereteket elsajátító osztályokban alkalmazható tankönyv, ilyenek pl. a humán profilú osztályokban (www.mon.gov.ua).

A különböző igényű osztályokban a megfelelő tankönyv kiválasztása elengedhetetlen ahhoz, hogy azt hatékonyan tudjuk használni a tanítás folyamán (Karlovitz 2001; Varga 2000).

Mivel a tankönyvek elsősorban a diákok otthoni tanulásához nélkülözhetetlen eszközök, ezért azoknak mindenképpen megbízható, áttekinthető ismereteket kell közölnie olyan nyelvezettel, amely érthető a diák számára (Karlovitz 2001).

Ukrajna magyar tantervű iskoláiban az OM által lefordított, általános szintű kémiatankönyveket használják, ugyanis csak ezt fordították le magyar nyelvre.

A kémiatankönyvek gyakorlati használhatósága a tanárok véleménye szerint

A tankönyvek elsősorban a diákoknak szólnak, azok tanulását segítik, másrészt hatékony segítséget kell, hogy nyújtsanak a tanároknak az adott téma átadásában.

A kémiatankönyv használhatósága a gyakorlatban dől el, s nagyban függ a tanár–tankönyv és a tanuló–tankönyv viszonytól. Vizsgálatainkat abból a célból végeztük, hogy fényt derítsünk a tanár–tankönyv viszonyra, arra, hogy azt a tanár mennyire szereti használni óráin, egyetért-e annak módszereivel. Ennek eldöntéséhez a következő módszerekkel gyűjtöttünk adatokat:

1. *Óramegfigyelés.* Minden iskolában (összesen négyben), ahol az eset-tanulmányokat készítettük, előzőleg két-két hospitálási feljegyzés készült. Megfigyeltük a tankönyvek alkalmazását a tanítási óra különböző részein.
2. *Interjú készítettünk az adott osztályokban tanító kémiatanárral.* Az interjú szempontjai: a kémiatanár szakmai tapasztalata, kémiatanári tevékenységének ideje az adott tanintézményben, előképzettsége.

A használt (tanulóknak kiadott) tankönyvek rövid jellemzése (használhatóság, érthetőség, tantervi megfelelés stb.) a Bodzsár-féle tankönyvelemzési szempontokat alapul véve.

Az esettanulmányokat a következő négy oktatási intézményben végeztük:

- a Beregszászi 4. Számú Kossuth Lajos Középiskolában,
- a Beregszászi Bethlen Gábor Gimnáziumban,
- a Fornosi Általános Iskolában,
- a Nagydobronyi Református Líceumban.

A 4. Sz. Kossuth Lajos Középiskola III. szintű oktatási intézmény. Két nyelven folyik az oktatás. A negyedik évfolyam után a tanulók érdeklődés és nyelvhasználat szerint négy osztályra különülnek el: egy reál és egy humán profilú magyar tannyelvű, illetve reál és humán profilú ukrán tannyelvű osztályra. Egyetlen kémia tanár van az iskolában, mindegyik osztályban ő tanítja a kémiát, amit egyik osztályban sem tanítanak emelt óraszámban. Az esettanulmány a 10. magyar tannyelvű osztályra koncentrál.

A kémia tanár 25 éves szakmai tapasztalattal rendelkezik, az adott tanintézményben 14 éve tanít kémiát. Az Ungvári Egyetem Kémia Karán végzett 1986-ban.

Az iskolában van működő kémia szaktanterem, kielégítő szintű szertár, a kémiaórákat a szaktanteremben tartják. A szaktanteremben van digitális tábla, számítógép ukrán nyelvű oktatóprogrammal. A számítógép AV-eszközként is funkcionál, különböző oktatófilmek lejátszására használják: az elvégzett kísérletek felelevenítésére, megismétlésére.

A tanár az O. G. Jarosenko által írt 10. osztályos kémia tankönyvet emelte ki értékelésre, amely az ukrán nyelvű tankönyv magyar fordítása, melynek tartalma azonos az ukrán tannyelvű iskolák azonos tankönyvével.

Szerinte, a tankönyv nyelvezete nem a legjobb, nehezen érthető a diákok számára. A tankönyv nem mindig illeszkedik a tantervhez, bonyolult a fejezetek szerkezete, ami sok tanuló kedvét elveszi annak átolvasásától. Magasak a tankönyv követelményei, amelyek tükröződnek egy-egy fejezethez kapcsolódó kérdésekben és feladatokban. A tanár saját felkészüléséhez sokszor használja a régebbi tankönyveket, mert ezekben rövideen, szakszerűen, a tanulóknak érthetőbb nyelven van leírva a tananyag.

A tankönyvvel a diákok nem foglalkoznak túl sokat órán, de a tapasztalatok szerint otthon sem, mivel abban nagyon nagy az egyes tananyagrészek terjedelme (sokszor 9–10 oldal), s ez, illetve a tanulók túlterheltsége más tantárgyakból elrettenteti azokat a tankönyvi fejezetek átolvasásától. A tankönyv bonyolultsága miatt – átlag képességű gyerek számára – szinte használhatatlan. A feladatok nagy részét a tanár a 80-as években kiadott példatárból diktálja le, gyakran házi feladat gyanánt is, viszont ad fel olyan feladatokat is, amelyek az aktuális könyvhöz kapcsolódnak. A tankönyv sok színes ábrát tartalmaz, ilyen szempontból igen előnyös, azokat fel lehet használni az olyan iskolákban, ahol a felszereltség nem engedi meg egyes témák megfelelő szemléltetését. A tankönyvekben olyan szemléltető is megtalálhatóak (periódusos rendszer, fémek aktivitási sora, oldhatósági táblázat), amelyek eddig plakát formájában voltak jelen, ezek is felhasználhatóak

a kémiaórák folyamán. Nagy negatívuma a kémiakönyveknek, hogy hibásak a terminológiák, így a könyv összezavarja a diákokat.

A tanár nem használ munkafüzeteket, mivel azok csak ukrán nyelven kaphatóak, a gyerekek háromfajta füzetbe dolgoznak – házi füzet, gyakorlati munkák füzete és dolgozatfüzet –, melyeket a tanár rendszeresen, felváltva javít.

A Bethlen Gábor Gimnázium magyar tannyelvű, 8 osztályos gimnázium, állami fenntartású bentlakásos, II. és a III. szintű intézmény. Itt két osztályt különítenek el egy évfolyamon belül: egy humán és egy reál irányultságút, a tanulók ilyen elkülönítését a gimnázium II. (6. osztály) évfolyama után végzik el. A kémiát egyik évfolyamon sem tanítják emelt óraszámban. Az esettanulmány a gimnázium III–IV. évfolyamára (7–8. osztály) koncentrál.

A kémiatanár négy éve tanít kémiát ebben az iskolában, diplomája szerint biológia–kémia szakos tanár.

Az iskolában nincs kémia szaktanterem. Van négy digitális tábla, amelyeken be lehet mutatni videofilmek segítségével olyan kísérleteket, amelyekhez nem rendelkeznek a szükséges vegyszerekkel.

A kémia tanítása során az ukrán állam által kiadott és magyar nyelvre fordított tankönyveket használják (7. osztály: P. P. Popel, L. Sz. Kriklja – Kémia 7. ; 8. osztály: N. M. Burinszka, L. P. Velicsko – Kémia 8.). A tanár elmondása szerint a tankönyvek tanulhatóság és taníthatóság szempontjából nem rosszak, de helyenként tartalmaznak szaknyelvi és fogalmazásbeli hibákat, amelyek megnehezítik a diákok otthoni munkáját. A tankönyvek belső ábrái is színesek, ami előrelépés a régebbi kiadású tankönyvekhez képest.

Saját felkészüléséhez a tanár a Magyarországon – ugyanezen korosztály számára – kiadott tankönyveket, munkafüzeteket használja.

A Fornosí Általános Iskola I–II. szintű, kisebb falusi iskola. Az összes osztályt (7–9. osztályok) ugyanaz a tanár tanítja kémiára. Öt éve tanít itt, az Ungvári Nemzeti Egyetem Kémia Karán végzett 2006-ban.

Az iskolában gyér felszereltségű kémia szaktanterem működik. A tanár néhány fontosabb plakátot önréből szerzett be. A P. P. Popel és Sz. V. Kriklja által írt kémiakönyvek magyar fordításait (Kémia 7.; 8.; 9.) használja valamennyi osztályban. Megkérdezésünkre elmondta, hogy a tankönyvek nem mindenütt felelnek meg a tantervnek. Előfordul, hogy paragrafusok maradnak ki, illetve a tankönyv összevon egyes témákat, amelyek a tantervben külön témaként szerepelnek. A tankönyvekben nagyon sok a stilisztikai, szaknyelvi hiba, s ez összezavarja a tanulókat. A tanár rendszeresen használja óráin a tankönyvet, oldanak meg belőle feladatokat, egyes kísérleteket a tankönyv ábráival szemléltet. Az ábraanyag színes, pontos, szemléltetésre is alkalmas. A túlterheltség miatt (más tantárgyakból is legalább ilyen zsúfolt a tananyag) a tanulók ritkán használják otthon a tankönyveket.

A tanár sokat panaszkodott a tanterv következetlenségeire. A tananyag meglehetősen túlzsúfolt, a kilencedikesek például több különóra mellett sem értik a szerves kémiát.

A Nagydobronyi Református Líceum egyházi fenntartású bentlakásos III. szintű intézmény. Az oktatás itt hároméves, minden évfolyamon két, különböző

profilú csoport indul: egy matematika–fizika és egy biológia–kémia, ezek a csoportok a szakosításnak megfelelő tantárgyakat tanulják emelt óraszámban. Minden osztályt ugyanaz a kémia tanár tanít.

A kémia tanár 1999-ben végzett az Ungvári Állami Egyetem Kémia Karán, 12 éve dolgozik a líceumban.

A tanintézményben van egy átlagosan felszerelt kémia szaktanterem. A szemléltetésre kézzel írott és nyomtatott fűlőket használ a tanár, de nagy gyakorisággal használja a táblát. A tanterem falain házi készítésű plakátok, illetve holland és angol nyelvű szemléltetősorozat és egy nagy formátumú periódusos rendszer látható. A szemléltetéshez, ezenkívül, különböző eredetű tankönyvek ábráit, összefoglaló táblázatait használja.

Akár egyazon téma kidolgozására a tanár különböző tankönyvet használ fel (itt nem részletezzük). A diákoknak az ukrain OM által kiadott, magyar nyelvre fordított tankönyveket (P. P. Popel, L. Sz. Kriklja: Kémia 9.; O. G. Jarosenko: Kémia 10.; N. M. Burinszka, L. P. Velicsko: Kémia 11.) osztják ki. A tankönyveket a tanár segédanyagoknak tartja, ritkán használja őket a tanórán, inkább a tanulók önálló felkészülésében játszanak nagyobb szerepet.

A tanár az újabb tankönyveket jobban használhatónak tartja – elsősorban a színes és pontos ábrák miatt – a régebben kiadott Burinszka-féle tankönyveknél. Jók benne a leírások, bár felfedezhetőek benne különböző, elsősorban szaknyelvi hibák, melyek a gyerekeket összezavarják (pl.: az ukránból fordított tankönyvek a H_2SO_4 -et a nemzetközi nomenklatura szerint „szulfonsav”-nak nevezik a magyar szaknyelvben használt „kénsav” helyett). A tantervbe ezek a tankönyvek jól illeszkednek, de túl sok információt sűrítnek be egy órára, ami a tanulók számára megterhelő.

A tanításhoz a tankönyveken kívül internetes forrásokat, oktató CD-ket (pl.: Villányi Attila: Látványos kísérletek), AV-eszközöket (oktatófilmek) használ.

Következtetések

Az általános és kémiaoktatás nagy hiányossága – mint ahogy az már többször kiderült – az eszköz- és anyagihiány, ami komoly gondokat tud okozni az oktatásban. Megléte jelentősen meg tudja növelni a kémiaoktatás hatékonyságát, hiánya viszont vissza tudja vetni a diákok gondolkodását, ami a kémia alapjait jelenti, s ez nehezebb megértéshez, a diákok fokozatos elérdektelenedéséhez vezet.

A kémiát a kísérletezés nélkül – jobb híján – a tankönyvek érdekes, színes anyagával próbálják némiképp pótolni, viszont könnyen beláthatjuk, hogy ez önmagában nem elég. A tankönyvek nem tudják és nem is fogják helyettesíteni a gyakorlati foglalkozásokat, a kísérletek által nyújtott élményeket. Hogy mégis hatékonyabbá tudjuk tenni az oktatást, meg kell vizsgálnunk, hogy a tankönyvek, amelyek a diákok elsődleges segítői a tanulásban, milyen hatásokon tudják elvégezni feladatukat, tényleg a tanulás segítői vagy éppen ellenkezőleg, annak hátráltatói?

A tanárok tapasztalatai és ennek alapján elmondott szubjektív vélemények arra engednek következtetni, hogy a használatban lévő kémia tankönyvek gyakorlati használhatósága hagy némi kifogásolni valót maga után. Elsősorban a nem szakszerű fordítások okoznak problémát. A kémia tankönyv-fordítások problematikája legtöbbször abból fakad, hogy a különböző ukrán szerzők egyedi stílusát nem lehet tökéletesen visszaadni a fordításokban, ezért olykor a tankönyvek szövegének megértése nehézkessé válik. Nyilván itt, Kárpátalján lennének olyan kvalitású szakemberek, akik tudnának az adott korosztályok számára megfelelő tankönyvet írni, azonban ennek még nincs meg Ukrajnában a törvényi háttere.

A tankönyvek mennyiségi maximalizmusa is elrettenti a diákokat a kémia tankönyvek olvasásától, otthoni használatától. A tankönyveknek nagy szerepe van a gyerekek könyvolvasási kultúrájának megteremtésében, s ez a felelősség, az olvasásra nevelés feladata a kémia tankönyvekre is vonatkozik.

A tankönyvek jobb illeszkedése a tantervekhez (vagy fordítva), nagyban segíthetné a kémia tankönyvek jobb gyakorlati használhatóságát a tanárok és diákok számára egyaránt.

Megfigyeléseink alapján, a leírtak mellett, még egy fontos következtetést vonhatunk le: bár a mai kor tanára (tanulója) a megnövekedett információáradat miatt más eszközök használatát is igénybe veszi (számítógépek, CD-k DVD-k stb.), azért a könyv szerepe mindig is jelentős marad.

Az esettanulmány, mint az adott jelenség leírása szubjektív vélemények alapján, nem ad általánosítható eredményeket, viszont hasznos támpontokat adhat a téma további tanulmányozásához.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bodzsár Éva szerk. 2005. *Kézikönyv a biológiatanítás módszertanához*. Trefort Kiadó, Bp. 2005.
- Dr. Karlovitz János 2001. Tankönyv – elmélet és gyakorlat. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Falus Iván (Szerk.) 2003. Didaktika. Elméleti alapok a tanítás tanuláshoz. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Fernengel András: A kémia tantárgy helyzete és fejlesztési feladatai; Új Pedagógiai Szemle, 2002/09; <http://epa.niif.hu/00000/00035/00063/2002-09-hk-Fernengel-Kemia.html>
- Varga Attila 2000: A kémia tanítása általános iskolában (Előadásvázlatok). Eger. <http://kemia.ektf.hu/attila.htm>, 2011.04.21., 21:54
- Кондратенко О.В. 1999. Проблема шкільного підручника. Педагогіка № 4. с. 51–67.
- Надія Зубко 2008. Культура навчальної книги (на прикладі підручників з хімії для середньої загальноосвітньої школи). Letöltés: <http://dSPACE.nbuv.gov.ua:8080/dSPACE/bitstream/handle/123456789/12864/17-Zubko.pdf?sequence=1>
- О.М. Науменко 2003. Хімічна освіта в школі: екскурсія в історію. Шкільний світ. – Хімія. Біологія.
- Олена Донік 2007. Формування змісту шкільного курсу органічної хімії (60-ті рр. XIX - 30-ті рр. XX ст.). Біологія і Хімія в школі. Видавництво МОН України «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА», Київ, 2/2007.
- Тетяна Дабіжук 2009. Про підвищення рівня навчальних досягнень учнів з хімії. Біологія і хімія в школі. Видавництво МОН України «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА», Київ, 4/2009.

The effectiveness of studying collocations by the Form 5 and 6 learners in Transcarpathian Hungarian schools in the English Lessons

Rezümé Az idegen nyelvek tanítása kapcsán nagyon fontos hangsúly esik a szókincsfejlesztésre. Megtanulni beszélni egy idegen nyelven sokkal többet jelent attól, hogy tudjuk az adott nyelv összes nyelvtani és szemantikai szabályait. Fontos a tanulók szókincsének tudatos és folyamatos bővítése, ezen belül is a szókapcsolatok tanítása. Ebben a munkában a tanulók szókapcsolat-tanulásának hatékonyságát vizsgáltam.

Резюме У процесі вивчення іноземної мови у початковій школі велику увагу звертають на розвиток словникового запасу учнів. Збагачення лексики традиційно вважається одним із найефективніших методів розвитку мовлення.

Знання іноземної мови – це щось більше ніж знання граматичних і семантичних правил. Дуже важливо розвивати словниковий запас у початковій школі. Використовуючи різні форми навчання можна збагачувати його і досягти високих результатів у вивченні іноземної мови.

У цій роботі я досліджувала як ефективно вивчаються словосполучення у школах.

Effective vocabulary acquisition in a foreign language is particularly important for English Foreign Language learners who frequently acquire poor knowledge of the lexis despite the years of formal study.

The last decades have produced significant research in the field of second and foreign language vocabulary acquisition (Wesche & Parabut 1996; Singleton 1999; Nation 2001, 2005).

Sinclair (1991), Ellis (1997), Zimmerman (1997) and Lewis (2000) were the ones who made significant contribution into the study of word chunks in English.

Moreover, as teachers and researchers have come to understand the role of lexicon in language learning, the increased attention to vocabulary teaching has become more important.

Based on the research of prominent linguists, I dealt with the problem of vocabulary learning and focused on collocations.

I have carried out research in the Secondary School of Shalank and in School №3 in Nagyszőlős in Forms 5 and 6.

The aim of my work was to find answers to the following questions:

1. Do the learners study the English language effectively?
2. Are the pupils motivated to study the English language?
3. Do the pupils study the collocations effectively?

Methodology of the research

I have looked through all the important academic literature related to second or foreign language acquisition, teaching vocabulary, and collocations.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola volt angol–magyar szakos hallgatója. A tanulmányt dr. Huszti Ilona lektorálta.

I have made comprehensive research to get answers to these questions. Forty questionnaires have been filled in. Mainly closed format questions were used.

The questionnaires consisted of two parts. The first part contained questions in both forms, which focused on pupils' studying habits, while the second part was a multiple choice test for the 5th class pupils (to recognize collocations). (See the questionnaires in the Appendices).

The second part in the 6th form contained a cloze test; the research participants had to recognize the collocations (these collocations were the same, as in the 5th form, but the task was more difficult for them). The second task was matching, where pupils had to match collocations. The third task focused on phrasal verbs. It contained three sentences, where pupils had to choose the correct answer. It was a multiple choice test with four options as answers.

Participants

The questionnaires were filled in the Secondary School of Shalank and in School №3 in Nagyszőlös by the Form 5 and 6 pupils. To my mind these are the basic forms, where they can study the most important collocations and here they can also expand their vocabulary effectively. Moreover, they are able to realize the importance of learning languages. They have been studying English for 4-5 years.

The questionnaires were originally completed in Hungarian, the pupils' mother tongue. I have chosen these schools because they are not language or specialized¹ ones, and I wanted to know how pupils studied the English language and collocations in particular.

There were 20 pupils in both forms.

Procedure

I asked the English teacher to give the questionnaires to the Form 5 and 6 pupils. Forty pupils participated in this research which was carried out in autumn in 2009. During one English lesson were the questionnaires done. It took nearly 20 minutes for both forms.

After collecting the questionnaires I analysed them.

Results and discussion

The first question was 'Why do you think it is important to know a foreign language nowadays?' Pupils' answers were grouped in the following way: education, to communicate, to achieve our purpose and to make new friends (See Figure 1)

¹ I mean high schools, where pupils can learn either languages, or science subjects in greater numbers of lesson and at a higher level

According to the pupils' answers it is essential to know foreign language, because:

- it is helpful when we are travelling. We can communicate with other people if we know a foreign or international language such as English;
- we can understand foreign people as well;
- it is necessary to know a foreign language not only our mother tongue, and the national language, if we would like to reach something really important in our lives;
- through studying and knowing a foreign language we can achieve our purpose easier;
- We can make friends easier around the world, if we can speak a foreign language.

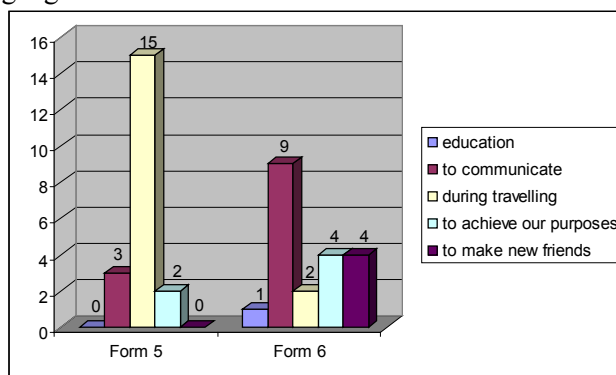

Figure 1. The answers to the 1st question in the 5th and in the 6th forms

Nobody in the Form 5 highlighted that in order to get a better education/to go to a higher educational establishment is essential know foreign languages. At the same time 1 pupil in the Form 6 stated this.

In the opinion of 9 pupils (Form 6) the importance of foreign language in the process of communication is one of the most crucial things according to their answers, and this answer was mentioned by 3 participants in the Form 5.

A majority (15 participants) of the pupils in the Form 5 answered that it is of utmost importance to know a foreign language when you are travelling somewhere. Two pupils in Form 6 answered the same.

Four pupils in Form 6 answered that through knowing a foreign language you can achieve your purposes, while 2 pupils in the Form 5 stated the same.

The knowledge of foreign language on the process of making new friends was mentioned by nobody in the Form 5, and was drawn attention by 4 pupils in the Form 6.

In the opinion of the major participants it is essential to know a foreign language when we are travelling, while the least of the pupils highlighted the importance of foreign language in the education (See Figure 2).

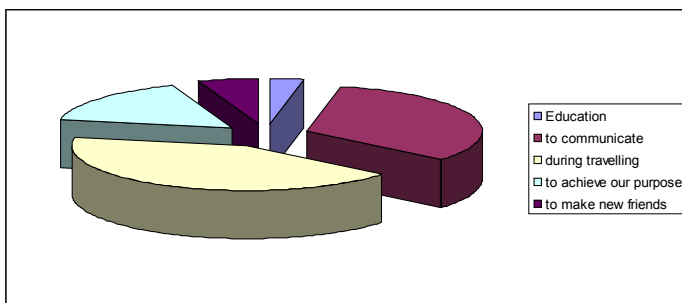

Figure 2. The answers to the 1st question

The second question was 'How much time do you spend studying the English language?' (See Figure 3) Pupils' answers were different. Two participants in the Form 5 spend 1 or 2 hours studying English, 7 of them devote 1 hour, 7 – 30 minutes, 2 less than 30 minutes, 2 of them stated 'it is changeable, because it depends on the amount of homework', but everybody studies English and prepare the home tasks.

Three of the respondents in the Form 6 spend 1 or 2 hours studying English, 2 of them devote 1 hour, 9 – 30 minutes, 3 less than 30 minutes studying English, while 2 do not study English. One participant answered that 'it is changeable, because it depends on the amount of homework'.

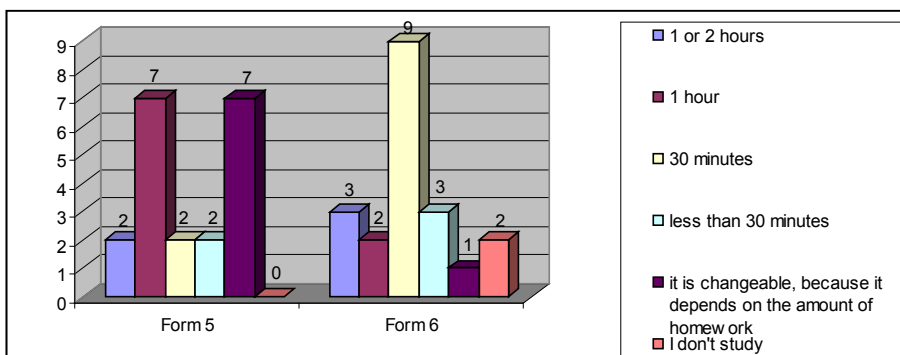

Figure 3. The answers to the 2nd question in the 5th and in the 6th forms

The third question focused on motivation. The term motivation in a second language learning context is seen according to Gardner (1985) as "*referring to the extent to which the individual works or strives to learn the language because of a desire to do so and the satisfaction experienced in this activity*" (Gardner, 1985 p.10). This is a factor, which helps language learners to achieve results in learning. Gardner and Lambert (1972) highlight two different types of motivation:

Instrumental motivation: the desire to learn a language because it would fulfill certain utilitarian goals, such as getting a job, passing an examination, etc.

Integrative motivation: the desire to learn a language in order to communicate with people from another culture that speak that language; the desire is also there to identify closely with the target language group.

Intrinsic and extrinsic motivation is another well-known and general distinction in motivation theories. *“Extrinsically motivated behaviours are the ones that the individual performs to receive some extrinsic reward (e.g., good grades) or to avoid punishment. With intrinsically motivated behaviours the rewards are internal (e.g., the joy of doing a particular activity or satisfying one's curiosity).”* (Dörnyei, 1994, p. 275)

‘Why do you study the English language?’ Different options were given to them:

- you can get money if you get a good mark
- you can spend more time with your friends
- you like it
- you would like to get an excellent mark (See Figure 4)

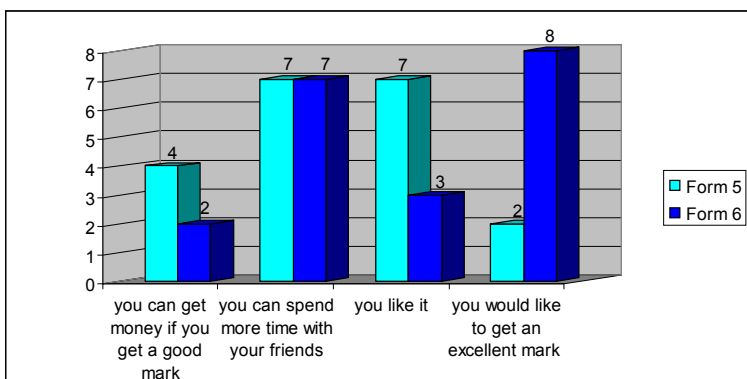

Figure 4. The answers to the 3rd question in the 5th and in the 6th forms

The first, the second and the fourth options are referred to instrumental and extrinsic motivations, while the third is referred to intrinsic motivation. Seven pupils in the 5th form learn English because they like it and 7 learn it, because they can spend more time with their friends. 4 participants in the Form 5 learn English because they get charity from their parents, and the inspiration of getting excellent mark influences 2 respondents. In the Form 6 pupils learn English mainly because they have a desire to get an excellent mark (8 P), or can spend more time with their friends (7 participants). Three participants like it, while 2 of them get money if they get a good mark.

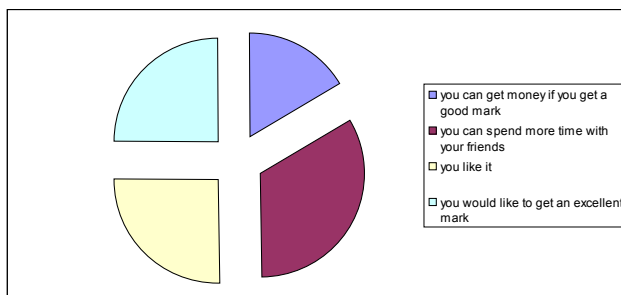

Figure 5. The answers to the 3rd question

Figure 5 shows that participants in these forms are motivated mainly instrumentally and extrinsically (3/4). The quarter of the participants are motivated intrinsically.

The numbers in the following tables and figures mean the numbers of the participants who took part in this research programme.

Table 1. The answers to the 4th, 5th, 6th, 7th and 8th questions in the 5th form

5 th form				
	Questions	Yes	No	Sometimes
4.	Do you regularly study the new words given by the teacher?	4	1	4
5.	Do you write the unknown words and expressions into your vocabulary notebook in the lessons?	11	2	7
6.	Have you got English-Hungarian Hungarian-English dictionaries at home?	11	9	–
7.	Do you often use these kinds of dictionaries?	4	9	7
8.	If you read a text at home, and there is an unknown word in it, do you look up the meaning of the word in the dictionary?	7	0	9

Table 2. The answers to the 4th, 5th, 6th, 7th and 8th questions in the 6th form

6 th form				
	Questions	Yes	No	Sometimes
4.	Do you regularly study the new words given by the teacher?	4	2	14
5.	Do you write the unknown words and expressions into your vocabulary notebook in the lessons?	10	1	9
6.	Have you got English-Hungarian Hungarian-English dictionaries at home?	14	6	–
7.	Do you often use these kinds of dictionaries?	3	9	8
8.	If you read a text at home, and there is an unknown word in it, do you look up the meaning of the word in the dictionary?	10	9	1

Table 3. The answers to the 9th question in the 5th form

9.	How can you study expressions or new words more easily?	from text	from vocabulary notebook	I never study new words or expressions
		2	18	0

Table 4. The answers to the 9th question in the 6th form

11.	How can you study expressions or new words easier?	from text	from vocabulary	I never study new words or expressions
		9	10	1

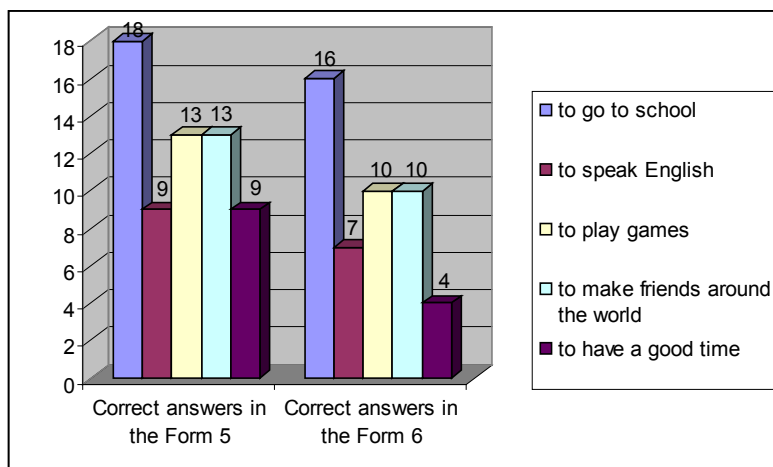
In both forms the pupils do not study the new words regularly which are given by the teacher. In the 6th form and in the 5th form only 4 pupils study the new words and expressions regularly at home. (11 participants in the Form 5 did not answer to the first question.)

Pupils have vocabulary notebooks. They usually, but not regularly write the new words and expressions into this notebook. (In the 5th form 11 use their vocabulary notebooks, while in the 6th form 10 pupils do it.)

Learning to speak a foreign language without an English-Hungarian, Hungarian-English dictionary is difficult in primary classes, because pupils' knowledge of the language is not so deep. One can always come across unknown words which one should know how to pronounce and translate properly. In the 5th form 11 pupils have dictionaries at home but not all of them use it regularly. In the 6th form 14 pupils have a dictionary at home, but not all of them use it.

Only a small number of pupils can learn the words or expressions from a text easily, in the 5th form, while in the 6th form 9 pupils can learn easier the new words from a text, 10 pupils from vocabulary and 1 pupil never study new words or expressions. However, it is easier to remember new words or structures that are mentioned in a context, or in a text.

In the second part of the questionnaires I wrote down 5 sentences, and the pupils had to think about which was the correct collocation. It was a multiple choice test for Form 5 pupils and a cloze test for Form 6 pupils. Only those words and expressions were used which have already been studied by them. (See Figure 6)

Figure 6. Collocations

For example: *to go to school* was known by 18 pupils in the 5th form, and only 16 in the 6th form.

The second one was *to speak English*. This collocation is familiar, because the teacher should use this word-chunk during the lessons. In the 5th form it was known by only 9 pupils, while in the 6th form 7 pupils could recognize it.

The third one was *to play games*. Most of the pupils recognized it. In the 5th form 13 participants did it correctly while in the 6th form 10 did so.

The fourth was *to make friends around the world*. In the 5th form 13 pupils knew it, while in the 6th form 10 pupils could recognize it.

The last collocation was *to have a good time*. In the 5th form 9 pupils knew this structure; in the 6th form only 4 pupils were aware of it.

For the Form 5 pupils I prepared only one task, but for the 6th class pupils three.

The second task for the 6th form was matching. Pupils had to match the collocations. Among these collocations the most popular ones were *to listen to music* and *to watch TV* (17 pupils knew these collocations), then come *to play football* and *to grow flowers* (in both cases 13 pupils knew these collocations), then comes *to collect stamps* (12 recognized it). (See Table 5)

Table 5. Collocations in the 6th form

	Collocations	Correct answers in the 6 th form
1.	to play football	13
2.	higher education	2
3.	fast food	1
4.	to listen to music	17
5.	to watch TV	17
6.	to gather in the harvest	3
7.	to take part in a competition	2
8.	to collect stamps	12
9.	to grow flowers	13

The 3rd task focused on the use of phrasal verbs. The learners had to choose the correct answer. There were only three sentences here. This was a multiple choice test with 4 options. With these questions I wanted to find out how correctly pupils can use different prepositions. (in one case a phrasal verb). Pupils had to choose the proper one. (See the results in Table 6)

Table 6. Phrasal verbs in the 6th form

Phrasal verbs	Correct answers in the 6 th form
border on	2
consist of	13
washed by	3

“Consist of” was used by 13 pupils. 3 participants chose washed by and 2 wrote “border on”. According to this test I can say that in fact, the learners do not know the phrasal verbs they were asked about.

Conclusions

In conclusion I can say that learning to speak a foreign language requires more than knowing its grammatical and semantic rules. A learner needs to understand the new language to be able to communicate. Moreover, language learners have to study new words and expressions.

It is really important to study collocations. They are crucial to language learners. When learners use collocations, they will be better understood (Deveci, 2004). In addition Hill (1999) contends that ‘collocation is the key to fluency’ both in written and oral language. According to The Centre For Instructional Development And Research (2000), our brain tends to store language in chunks, rather than individual words.

According to the present study I can say that pupils in these forms do not study the new words and expressions regularly, although it is an important factor in the foreign language learning process. It is really important to make the pupils use the new words during the lesson, to practise new words and structures; it can help to learn the English language effectively. They should be good learners if they and the teacher want to reach the best results.

To conclude, pupils in the 5th and in the 6th forms are not really aware of collocations (See Figure 6, Table 5). Pupils in the 6th form do not know phrasal verbs (See Table 6).

No far-going conclusion can be drawn from this research, but it was not my aim either. In order to get a better picture from studying collocations we should use not only quantitative, but qualitative methods as well. The results show that studying the selected collocations by the pupils in these schools is not effective.

Pedagogical implications

In my opinion, the teacher should help pupils to learn collocations. There may be several ways. The teacher can show students examples of Hungarian collocations and help them realize the importance of collocations in languages. Then, teachers can help students find English collocations, possibly through the use of authentic materials. While teaching collocations, teachers need to remember to introduce them along with grammar. It may also be valuable to encourage students to use good dictionaries rich in collocations.

One of the most important things is the book, because it should contain exercises and various texts to practise and learn collocations. Without the so called “good” book a teacher cannot teach pupils a foreign language effectively.

REFERENCES

- Center For Instructional Development & Research 2000. Collocation. International Teaching Assistant Program. Washington University.
- Deveci, T. 2004. Why and how to teach collocations. *English Teaching Forum*, 42(2), pp.16-19. <http://eca.state.gov/forum/vols/vol42/no2/p16.htm>
- Dörnyei, Z. 1994. Motivation and motivating in the foreign language classroom. *The Modern Language Journal*, 78 (3), pp.273-284 [http://seas3.elte.hu/coursematerial/RyanChristopher/Doranyi\(1994\)_Foreign_Language_Classroom.pdf](http://seas3.elte.hu/coursematerial/RyanChristopher/Doranyi(1994)_Foreign_Language_Classroom.pdf)
- Ellis, N.C., 1997. Vocabulary acquisition: Word structure, collocation, word-class, and meaning. In: N. Schmitt, & M. McCarthy, (eds). *Vocabulary: description, acquisition and pedagogy* (pp. 122-139). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gardner, R. C., & Lambert, W. E. 1972. *Attitudes and motivation in second language learning*. Rowley, MA: Newbury House
- Gardner, R. C. 1985. Social psychology and language learning: The role of attitudes and motivation. London: Edward Arnold (p.10).
- Hill, J 1999. Collocational Competence. *English Teaching Professional* (2)
- Lewis, M. 2000. *Teaching collocation: Further developments in the lexical approach*. London: Language Teaching Publications.
- Nation, P. 2001. *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nation, P. 2005. Teaching and learning vocabulary. In E. Hinkel (Ed.), *Handbook of research in second language teaching and learning* Mahwah, NJ: Erlbaum, pp. 581-595.
- Sinclair, J.M. 1991. *Corpus, concordance, collocation*. Oxford: Oxford University Press.
- Zimmerman, C.B. 1997. Historical trends in second language vocabulary instruction. In: J. Coady, & T. Huckin, (eds.). *Second language vocabulary acquisition* (pp. 5-19). Cambridge: Cambridge University Press.
- Singleton, D. 1999. *Exploring the second language mental lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wesche, M. & Parabut, T. S. 1996. Assessing second language vocabulary knowledge: Depth vs. breadth. *Canadian Modern Language Review*, 53, 13-39.

Appendices

Questionnaire for the 5th forms

Why do you think it is important to know a foreign language nowadays?

How much time do you spend studying the English language?

Why do you study the English language?

- ☺ you can get money if you get a good mark
- ☺ you can spend more time with your friends
- ☺ you simply like it
- ☺ you would like to get an excellent mark

Do you regularly study the new words given by the teacher?

A) Yes B) No C) Sometimes

Do you write the unknown words and expressions into your vocabulary notebook in the lessons?

A) Yes B) No C) Sometimes

Have you got English-Hungarian Hungarian-English dictionaries at home?

A) Yes B) No

Do you often use these kinds of dictionaries?

A) Yes B) No C) Sometimes

If you read a text at home, and there is an unknown word in it, do you look up the meaning of the word in the dictionary?

A) Yes B) No C) Sometimes

How can you study expressions or new words more easily?

A) I never study new words or expressions

B) From vocabulary notebook

C) From text

Choose the correct answer!

Underline the proper answer

I...to school every day.

A) go; B) come; C) walk

I can...English.

A) talk; B) speak; C) play

I usually...games.

A) act; B) play; C) do

I can...friends around the world.

A) act; B) make; C) do;

I usually...a good time.

A) make; B) have; C) do;

Thank you!

Questionnaire for the 6th forms

Why do you think it is important to know a foreign language nowadays?

How much time do you spend studying the English language?

Why do you study the English language?

☺ you can get money if you get a good mark

☺ you can spend more time with your friends

☺ you simply like it

☺ you would like to get an excellent mark

Do you regularly study the new words given by the teacher?

A) Yes B) No C) Sometimes

Do you write the unknown words and expressions into your vocabulary notebook in the lessons?

A) Yes B) No C) Sometimes

Have you got English-Hungarian Hungarian-English dictionaries at home?

A) Yes B) No

Do you often use these kinds of dictionaries?

A) Yes B) No C) Sometimes

If you read a text at home, and there is an unknown word in it, do you look up the meaning of the word in the dictionary?

A) Yes B) No C) Sometimes

How can you study expressions or new words more easily?

A) I never study new words or expressions

B) From vocabulary notebook

C) From text

Test

Can you fill the blank?

- I...to school every day.
- I can...English.
- I usually...games.
- I can...friends around the world.
- I usually...a good time.

Match the words

a) to play	1) the harvest
b) higher	2) a competition
c) to take part in	3) flowers
d) to collect	4) food
e) fast	5) stamps
f) to listen to	6) football
g) to watch	7) music
h) to gather in	8) TV
i) to grow	9) education

Choose the correct answer

Ukraine borders ___ Slovakia and Hungary in the west.

a) by b) on c) in d) with

The United Kingdom consists ... Great Britain and Northern Ireland.

a) On b) with c) of d) at

Great Britain is washed ... the Atlantic Ocean.

a) For b) up c) between d) by

Thank you!

SZAKÁL MÁRTON*–PERE TUMBAS**–PREDRAG MATKOVIĆ***
–LAZAR RAKOVIĆ****

Web 2.0 alapú online könyvek¹

Rezümé Az információs-kommunikációs technológiákra épülő információs társadalom megváltoztatva a szakirodalom előállításának, terjesztésének és használatának módját, valós alternatívákat nyújtja a nyomtatott könyveknek. Az olvasói szokások átalakulása visszafordíthatatlanná vált, köszönve többek között a web 2.0 technológiáknak, amelyek immár megtalálták helyüket az egyetemeken is, ahol a web 2.0 technológiák egyik alkalmazási területe és megnyilvánulási formája a wikipédia. A munka a web 2.0 technológiákkal foglalkozik, valamint bemutatja a wikipédia létrehozásának pozitív és negatív tapasztalatait.

Kulcsszavak: web 2.0, wikik, kollaboráció, ICT

Abstract *Web 2.0 based online books*

Modern-day information society, based on information and communication technologies, offers real alternatives to printed books, changing the manner of producing, distributing and using literature. The process of transforming reader habits has become irreversible, due to, among other things, omnipresent Web 2.0 technologies, which have also found their place and role at universities. One of the forms of their use at universities is wiki-textbooks or wikibooks. This article gives an overview of positive and negative experiences related to creating wikibooks.

Key words: Web 2.0, wikis, collaborations, ICT

Bevezetés

Az analógról a digitálisra való áttérés nemcsak műszaki területen zajlik, hanem a társadalmi-gazdasági szférában is, ahol a kialakuló kapcsolatok ma már jelentős mértékben hálózati felépítésűek. A villámgyorsan fejlődő információs-kommunikációs technológia (ICT) és az internet elterjedése kiváltotta globális változások (szerencsére) nem kerültek el az oktatást sem. A tudáselsajátítás olyan új módjai jelennek meg, amelyek szükségessé teszik az analóg, formális, hagyományos, intézményesített oktatási rendszertől való eltávolodást, és a virtuális közösségek együttműködéséből létrejövő digitális, virtuális térbe való belépést. A blogok, a wikik, a multimédiás fájlok megosztására szolgáló honlapok létrejötte, a közösségi hálózatok tagjainak csoporton belüli interakciója az elmúlt években újradefiniálta a kreativitást, újfajta viszonyt alakítva ki a tudáshoz, a tudás elsajátításához, az iskolához.

A munka a wikirendszereknek az egyetemi oktatásba való bevezetésének pozitív és negatív aspektusait vizsgálja, elsősorban a wikipédia létrehozásán keresztül.

* Újvidéki Egyetem, Közgazdasági Kar, Ügyviteli Informatika és Kvantitatív Módszerek Tanszék, egyetemi docens.

** Újvidéki Egyetem, Közgazdasági Kar, Ügyviteli Informatika és Kvantitatív Módszerek Tanszék, egyetemi rendes tanár.

*** Az Újvidéki Egyetem Közgazdasági Kara IT szektorának vezetője.

**** Újvidéki Egyetem, Közgazdasági Kar, Ügyviteli Informatika és Kvantitatív Módszerek Tanszék, tanársegéd.

¹ A munka az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karán 2012. szeptember 27. és 29. között tartott „Könyv – Kommunikáció – Kompetencia” nemzetközi konferencián hangzott el.

1. A netgeneráció

Az elmúlt tizenöt évben az ICT fejlődését elsősorban a digitális technológia erős terjedése jellemzi. A digitális technológia döntő hatással volt az ún. netgenerációra, azokra a gyerekekre, akik számítógépekkel, videojátékokkal, mobiltelefonokkal stb. körülvéve nőnek fel, és köszönve a digitális és hálózati technológiák állandó jelenlétének az életükben, könnyedén, játékon keresztül, természetes módon és ösztönösen elsajátítják az információs-kommunikációs technológia használatát, és ezt a képességüket magas szintre fejlesztik (Dede 2005). Prensky (2001) és Frand (2000) álláspontjai nyomán, és a netgenerációt a kommunikáció és az együttműködés szempontjai alapján vizsgálva Siron (2008) és Metros (2008) megállapítják, hogy a több feladat egyidejű végzése (multitasking), az interakció, a hálózatra kötöttség és az online kollaboratív környezet használata a netgeneráció fő jellemzői. Tekintve, hogy netgenerációnak az 1982 után születetteket tekintjük (Sandars-Morrison 2007), megállapíthatjuk, hogy a mai egyetemi hallgatók is a netgeneráció tagjai.

Figyelembe véve Tapscott (2009) álláspontját, Jones (2012) azt mondja, hogy a netgeneráció oktatásának elsősorban a korszerű információs-kommunikációs technológia által lehetővé váló kollaborációra kell épülnie. Ugyanezt állítják Saadé, Morin és Thomas (2012:1608) is akkor, amikor elsősorban a web 2.0 technológiára hivatkozva amellett érvelnek, hogy a mai hallgatókat jobban be kell vonni a tanítási folyamatokba azért, hogy fejlődhessen többek között a kritikai gondolkodásuk, mivel a későbbiekben ebből a képességükből nemcsak az oktatás, hanem a gazdaság is hasznot húz majd.

2. Web 2.0

A web 2.0 fogalom értelmezéseinek többsége szerint a web 2.0 második generációs www, amely a web 1.0-gyel szemben az aktív részvételre, a kollaborációra, az ötletek és ismeretek megosztására fekteti a hangsúlyt, amellyel Dybwad (2005) szerint megvalósul a „kollaboratív remixabilitás”, amely alatt a (megosztott) ismeretek rekombinációját érti, minek eredményei az új ötletek, formák.

Bizonyos álláspontok szerint (Attwell 2010, Hart 2001) a web 2.0-es applikációknak és szolgáltatásoknak köszöhetően Ivan Illichnek az „iskolátlanításról” (deschooling) (Jurić 2011) és a „tanuló hálózatokról” (learning webs) szóló elméletei ma már kevésbé tűnnek radikálisnak, különösen a XXI. századi tudásalapú gazdaság keretein belül (Robertson 2005).

Azon néhány kulcsfontosságú idea közül, melyekről Anderson (2007) azt állítja, hogy kiváltották a web 2.0 applikációk elterjedését, e munka szempontjából azok fontosak, amelyek a tömegek bölcsességére és a participáció architektúrájára vonatkoznak.

A *tömegek bölcsessége* (Wisdom of Crowds) elvének alapja az az álláspont, mely szerint egy probléma javasolt megoldása kollektív jellegű, nem kapcsolható

a csoportot alkotó egyének valamelyikéhez, és jobb attól a megoldástól, amelyet a csoport legintelligensebb tagja adna.

A *participáció architektúrája* (Architecture of Participation) szerint web 2.0 technológiára épülő szolgáltatásnak könnyen használhatónak kell lennie, mert ezáltal válik lehetővé a tömeges használat. A tömeges részvétel ugyanakkor hozzájárul a web 2.0 technológiára épülő szolgáltatások minőségi javulásához.

2.1. A wikik

A wiki a web 2.0 technológia egyik legkedveltebb applikációja. Eide és Eide (2005) a wikik oktatói potenciálját kutatva megállapították, hogy a wikik elősegítik a kritikai, analitikus, kreatív, intuitív és asszociatív gondolkodásmódot, valamint igen hatásosak az információmegosztásban. Godwin-Jones (2003, 15) szerint a wikik az oktatásban elsősorban úgy jelennek meg, mint állandóan bővülő tudástárak, Kokkonaki (2009) pedig kiemeli, hogy a wikik lehetővé teszik, hogy a hallgató mint egyén a tanulás során megőrizze identitását, ugyanakkor fejlesztve a csapatmunkás képességeit.

Karasavvidis (2010b) szerint a wikik nagy e-tanulási kihasználtságainak okai a következők:

- Használatukhoz nincs szükség különleges operációs rendszerekre vagy applikációs szoftverre, elegendő egy webkereső.
- Egy wiki létrehozásához viszonylag kevés technikai ismeret szükséges.
- A wikik különböző szolgáltatásokat nyújtanak: pl. követik a változtatásokat, összehasonlítják a különböző változatokat, visszaállíthatók egy korábbi verzióra (rollback).
- A wikikben lehetőség van asszociatív hiperlinkek létrehozására, amelyek révén a felhasználó maga döntheti el, mely linkeket követi.
- A wikik lehetővé teszik az önálló munkát, a kollaborációt, kommunikációt, evaluációt.
- A wikik támogatják pl. a kollektív tanulást, a tudásbázisok kollektív generálását, a hallgatók együttműködésének fejlesztését, az online oktatást és osztályozást, a kollaboratív írást, wikipédia-szerű létrehozást stb.

3. Nyomtatott könyvek és e-könyvek

Az utóbbi években egyre nő az elektronikus formában létrehozott és terjesztett könyvek eladása, és csökken a nyomtatott könyvek utáni kereslet. Az Egyesült Államok könyvpiacára vonatkozó adatok azt mutatják, hogy 2008 óta az e-könyvek eladása évente megháromszorozódik, miközben a nyomtatott könyvek eladása folyamatosan csökken (Wollman 2011, Ludwig 2011, Gabbatt 2011). A Forrester Research kutatásai szerint 2015-ig a e-könyvek eladása előreláthatólag 3 milliárd dollár jövedelmet fog hozni (Ludwig 2011). Ugyancsak a Forrester Research mutatott rá egy érdekes gazdasági számításra is: egy átlagos nagyságú

e-könyvolvasóra 1500 e-könyv fér rá, s ez az 1500 e-könyv kb. 15000 dollárba kerül, ugyanakkor 1500 nyomtatott könyvért kb. 39000 dollárt kell fizetni, valamint biztosítani kell egy 37 méter hosszú könyvespolcot is. Ugyanez a szerző (Ludwig 2011) hozzáteszi, hogy az Egyesült Államokban évente több mint két milliárd könyvpéldányt, 350 millió folyóiratpéldányt és 24 milliárd újságpéldányt nyomtatnak, aminek során kb. 60 millió tonna papírt használnak fel.

A kiadványok nyomtatásához kapcsolódó gazdasági érdek tehát nagyon fontos tényező, amire természetesen nem immunis az egyetemi tankönyvkiadás sem, melynek meghajtó ereje a nem kis jövedelem, amelyet szét kell osztani a szerző és a hallgató között megjelenő szerkesztők, kiadók, nyomdák, terjesztők, a tantervek írói között (Ravid–Yorad–Sheizaf 2008). Ebben az értelemben az e-tankönyvek kifizetődőbbek (legalábbis így tűnt): nincsenek nyomtatási költségek, a terjesztés költségei minimálisak, a fennmaradt példányoknak gyakorlatilag nincsenek költségei, és ugyanakkor az e-könyvek részben vagy teljes egészében kinyomtathatók (Ravid–Yorad–Sheizaf 2008). Azonban megjelentek ellentétes vélemények is, amelyek rámutatnak azokra a költségekre, amelyek a nyomtatott könyvek esetében nem jelennek meg: hardverköltségek (e-könyvolvasó), a szoftverek új változatainak költségei, az esetleg elveszett hardver pótlása stb. Továbbá (még) nincs meg minden könyv elektronikus formában, amiből arra lehet következtetni, hogy az e-könyv inkább kiegészítő opció, mintsem helyettesítése a nyomtatott könyvnek (Lin–Sajjapanroj–Bonk 2011).

Ha léteznek is az e-könyvek létjogosultságával kapcsolatban kételyek, úgy tűnik, hogy nincs vita a következőkben: az e-tankönyvek szöveg, grafika, videó és más formátumú frissített, aktuális információkat, könnyen kereshető fogalomtárakat, különböző jegyzetíró eszközöket tartalmaznak, valamint lehetővé teszik a gyors keresést, a szöveg megjelölését, az elektronikus kommentárok bevitelét. A hordozható e-könyvolvasónak köszönve a hallgató nagy számú könyvet vihet magával, mégis amint azt Miners (2009) mondja, az Egyesült Államokban megkérdezett hallgatók 75%-a még mindig a nyomtatott könyveket részesíti előnyben.

4. Wikitankönyvek

A wikitankönyv sajátos hibrid: a wiki-technológia segítségével íródik, a nyomtatott és az e-tankönyvek, valamint a klasszikus wikik jellemzőit is magukon hordozza, s mindez azért, hogy egyesítse ezen kiadványtípusok előnyeit, és kiküszöbölje hátrányait. Habár a wikitankönyvek még nem tekinthetők „érett” tankönyveknek, ennek ellenére a klasszikus és az e-tankönyvek (potenciális) alternatívájaként tekinthetünk rájuk (Ravid–Yorad–Sheizaf 2008, 1916).

A wikitankönyvek nagyobb hangsúlyt kívánnak fektetni a hallgatók együttműködésére, a P2P kollaborációra, az olyan tantervekre, amelyek középpontjában már nem a tanár áll, hanem a hallgató. Eközben az elérhető (általában ingyenes) digitális és más források felhasználásával a hallgatók is részt vesznek a tudás generálásában. Ebben a helyzetben módosulnak a tanulás elsődleges céljai:

a memorizálási képesség és a tényszerű ismeretek megszerzése helyett a kritikai ítélethozatal, a döntéshozatal, az ismeretek és képességek szintetizálása válik fontossá (Lin–Sajjapanroj–Bonk 2011, 327–328).

A wiki-technológiák elsajátításával minőségi változások fognak történni az oktatásban, tény azonban, hogy a wiki-technológiákhoz fűződő elvárások mind-egyedül nem valósultak meg teljes mértékben, amit az alábbiakban röviden összefoglalt kutatások is alátámasztanak.

A vizsgált kutatások (Karasavvis 2010a, Wheeler–Wheeler 2009, Wheeler–Yeomans 2008, Cole 2009, Ma-yuen 2008, Ravid–Yorad–Sheizaf 2008, Elgort–Smith–Toland 2008, Rick–Guzdial 2006) közös jellemzője az a megállapítás, hogy a wikitankönyvek létrehozása jelentős erőfeszítést igényel a hallgatóktól és az előadóktól egyaránt. A hivatkozott kutatások a wikitankönyvek alábbi előnyeiről is beszámolnak:

- Minthogy tisztában vannak azzal, hogy munkájuk nyilvánossá válik (legalább a csoporton belül) a hallgatók fokozottabban motiváltak, hogy minőségesebb tartalmakat hozzanak létre.
- A wikitankönyvek létrehozása jó hatással volt a csoportmunkára, a kollaborációra, a tudás megosztására.
- A mások hibáinak kijavításáért kiosztott kreditpontok ösztönözték a hallgatókat arra, hogy elolvassák a wikitankönyvek azon részeit is, amelyeket egyébként nem olvastak volna el.
- A wikitankönyvek létrehozása a tananyag jobb ismeretét hozta magával.
- Az előadók szorosabb együttműködést alakítottak ki a hallgatókkal mint egyénnel, de a csoportokkal is.
- A hallgatók tisztában lettek azzal, hogy övék a felelősség azon döntéseikért, melyek arra vonatkoztak, hogy milyen ismereteket hagyjanak benn a wikitankönyvben és melyeket hagyják ki.
- Azok a hallgatók, akik részt vettek a wikitankönyv készítésében, jobban teljesítettek a vizsgán (1. táblázat).

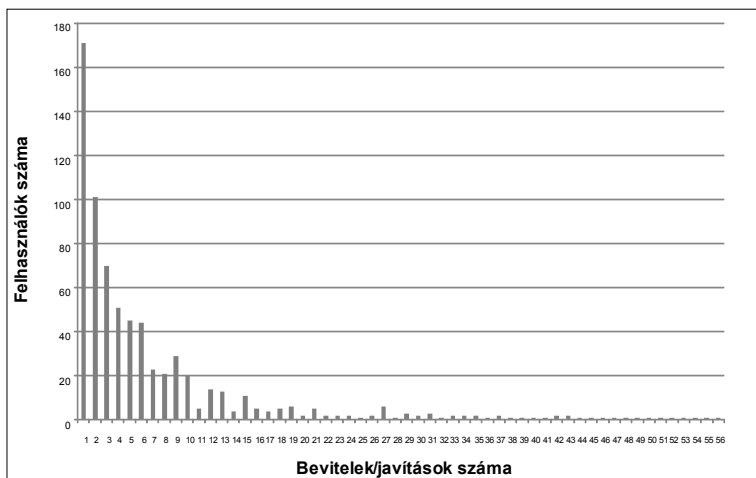
1. táblázat. Vizsgajegy (Ravid–Yorad–Sheizaf 2008, 1920)

Csoport száma	Részt vett-e a wikitankönyv készítésében?	Átlagosztályzat
1	Nem	71,82
	Igen	70,55
2	Nem	67,72
	Igen	70,93
3	Nem	56,34
	Igen	65,07
4	Nem	51,97
	Igen	56,61

Érdekes Karasivvidis (2010a) hozzáállása, aki a wikitankönyvet olyan eszközként vizsgálta, amely újítást visz a meglevő, bejáródott rendszerbe, de ezzel természetszerűen konfliktusos helyzeteket, ellentmondásokat és súrlódásokat vált ki. A szerző szerint a wikitankönyv megbolygatta a megszokott, hagyományos oktatást, illetve a hallgatók hagyományos tevékenységeit, feszültségeket okozva ily módon. Az idézett tanulmányok inkább a felmerülő problémákra mutattak rá, mintsem az előnyökre:

- nehezen koordinálható tevékenységek,
- nehezen betartható határidők,
- a hallgatók szkeptikussága afelé, hogy a wikitankönyv létrehozásába fektetett munkájukat megfelelő számú kreditponttal jutalmazza,
- a wikirendszer nem kielégítő ismerete kiváltotta frusztráltság,
- a hallgatók azon törekvése, hogy valamilyen módon levédessék saját ötleteiket (a wikitankönyv azon részeit, amelyeken ők dolgoztak), ignorálva egyúttal kollégák hozzájárulását,
- a wikitankönyv nyilvános hozzáférhetősége kiváltotta félelem (ez azonban egyúttal motiváló tényező is),
- a várakozásokkal ellentétben az altruizmus nem igazán jelent meg a hallgatók között,
- csak viszonylag kisszámú hallgató járult hozzá szignifikánsan a wikitankönyv létrehozásához,
- a hallgatók inkább választják a kisebb osztályzatot, mintsem hogy használják a wikirendszert és részt vegyenek a kollaborációban,
- a hallgatók előnyben részesítik az individuális munkát az online együttműködéssel szemben,
- a hallgatók nincsenek megelégedve a wikirendszerrel és a kollaboratív írással,
- a hallgatók véleménye szerint jobb osztályzatot kaptak volna, ha önállóan dolgoztak volna,
- egy bizonyos idő múlva megszűnt a hallgatók hozzájárulása a wikihez,
- a hallgatók szerint a wikitankönyv létrehozása nagyon időigényes feladat, de írás, adatbevitel, olvasás stb. szempontjából sem egyszerű,
- plágium megjelenése: a copy-paste művelet megszokott módja lett a wiki „töltésének”,
- a hallgatók a wikirendszeren belüli korlátozott kommunikációs lehetőségekre panaszkodtak,
- a tanteremben voltak élénk viták, de a wikirendszeren belül, tehát online, nem,
- a wikitankönyv készítés inkább a konkurenciát erősítette a hallgatók között, mintsem a kollaborációt,
- a hallgatóknak fenntartásaik voltak a maguk által készített fogalomdefiníciókkal kapcsolatban,

- a hallgatók annak ellenére nem szívesen javították, egészítették ki a kollégáik által bevitt szövegeket, hogy konstruktív ötleteik voltak,
- a hallgatók hajlandók voltak felelősséget vállalni a saját szövegeikért, de nem a másokéért; emiatt jelentős számú hallgató azt kérte, hogy a vizsgakérdések azokra a szövegekre vonatkozzanak, amelyeknek ők a szerzőik, a mások által készítettékből ne legyenek kérdések,
- a szövegek nem kiegyenlített minősége: a felületesen megírt szövegek általában a copy-paste művelet eredményei; az ilyen szövegek sokkal hosszabbak azokról a szövegektől, amelyek alapos kutatómunka eredményei,
- a hallgatók ahhoz szoktak, hogy domináns elméletre/ötletre épülő, elismert szakemberek által írt, irányadó tankönyvekből tanuljanak – a hallgatók által írt wikipédia-szerű tankönyveket nem tekintették autoritatívnak,
- a hallgatók aggódtak amiatt, hogy a wikipédia-szerű tankönyvben előforduló hibák, hiányosságok kihatással lesznek az osztályzatukra,
- a hallgatók vizsgára nem szívesen készültek wikipédia-szerű tankönyvből,
- a hallgatók azokat a témákat tekintették könnyebbeknek, amelyekről hallottak órán, és nehezebbeknek azokat, amelyekkel nem foglalkoztak órán, így alapos kutatást, anyaggyűjtést igényeltek.

1. ábra. A bevitelek/javítások számának megoszlása (Ravid–Yorad–Sheizaf 2008, 1918)

A wikipédia-szerű tankönyvek létrehozása során felmerülő és a releváns szakirodalom által összegyűjtött pozitív és negatív jelenségek elemzésének eredményeként az idézett szerzők a következő javaslatokat és ajánlásokat fogalmazzák meg:

- a hallgatókat alaposan fel kell készíteni a wikipédia-szerű tankönyvek használatára, több időt adva nekik arra, hogy megszokják az új médiumot,
- biztosítani kell nekik a szakmai támogatást mind a wiki-képességek elsajátításához, mind a szintről szintre haladáshoz,

- definiálni kell a részvétel szabályait, világosan közölni őket a hallgatókkal, valamint megkövetelni a netikett maradéktalan betartását,
- az oktatónak meg kell értenie a hallgatókkal, hogy a wikipédia tartalom létrehozásának természetes velejárója a revízió, elvégzése pedig nem jelenti azt, hogy az eredeti szöveg rossz volt,
- a wikipédia könyv készítésének első lépéseként a hallgatóknak oda kellene adni a tervezett fejezetek listáját.

Záró gondolatok

A blogok, wikik, multimédiás fájlmegeosztók, közösségi oldalak stb. kihívás elé állították az oktatási rendszert. A web 2.0 technológiáknak az egyetemi oktatási rendszerbe való beépítésének egyik módja a wikipédia rendszerek segítségével előállított ún. wikipédia könyveken keresztül történhet. Annak ellenére, hogy ezek a rendszerek még viszonylag kezdetlegesek, a kutatások szerint nagy potenciállal rendelkeznek elsősorban a kollaboratív tanulás és a kollaboratív tudás generálása terén, ugyanakkor rámutatnak arra is, hogy e téren sok még a tisztázatlan kérdés. A munka a releváns szakirodalom által bemutatott kutatások eredményei alapján összegzi a wikipédia könyvekkel kapcsolatos pozitív és negatív hallgatói véleményeket, valamint megfigyelt hiányosságok kiküszöbölésére tett javaslatokat és ajánlásokat.

IRODALOMJEGYZÉK

- Alabaster, J. 2011. november 3. eBooks vs. Print Books. Letöltve 2012. július 1-én: http://www.pcworld.com/article/243129/ebooks_vs_print_books.html
- Anderson, P. 2007. február. *What is Web 2.0? Ideas, technologies and implications for education*. Letöltve 2010. szeptember 2-án: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.108.9995&rep=rep1&type=pdf>
- Attwell, G. 2010. március 8. Rethinking school: Ivan Illich and Learning Pathways. Letöltve 2011. január 18-án: <http://www.pontydysgu.org/2010/03/rethinking-school-ivan-illich-and-learning-pathways/>
- Cole, M. 2009. Using Wiki technology to support student engagement: Lessons from the trenches. *Computer & Education*: 141-146. o.
- Dede, C. 2005. Planning for Neomillennial Learning Styles: Implications for Investments in Technology and Faculty. In: D. G. Oblinger, & J. L. Oblinger (Eds.), 2003. *Educating the Net Generation*. EDUCASE. 1-22.
- Dybwad, B. 2005. Approaching a definition of Web 2.0. Letöltve 2010-ben: <http://socialsoftware.weblogsinc.com/2005/09/29/approaching-a-definition-of-web-2-0/>
- Eide, F. – B. Eide 2005. március 2. *Brain of the Blogger*. Letöltve 2010. szeptember 28-án: <http://eideneurolearningblog.blogspot.com/2005/03/brain-of-blogger.html>
- Elgort, I. – A. G. Smith – J. Toland 2008. Is wiki an effective platform for group course work? *Australasian Journal of Educational Technology*. 24/2: 195–210. o.
- Frand, J. 2000. The information mindset: Changes in students and implications for higher education. *EDUCASE Review* 35/5: 15-24. o.
- Gabbatt, A. 2011. május 19. Amazon and Waterstones report downloads eclipsing printed book sales. Letöltve 2012. július 1-én: <http://www.guardian.co.uk/books/2011/may/19/amazon-waterstones-ebook-sales>

- Godwin-Jones, R. 2003. május. Blogs and Wikis: Environments for On-line Collaboration. *Language Learning & Technology* 7/2: 12–16. o.
- Hart, I. 2001. Deschooling and the Web: Ivan Illich 30 Years On. *Educational Media International* 38/2&3: 69–76. o.
- Jones, C. 2012. Networked Learning, Stepping Beyond the Net Generation and Digital Natives. In L. Dirckinck-Homfeld - V. Hodgson - D. McConnell (Eds.), 2012. Exploring the Theory, Pedagogy and Practice of Networked Learning. Chester: Springer Science+Business Media. 27–41. o.
- Jurić, H. 2011. december 2. Sloboda i obrazovanje. Letöltve 2012. július 5-én: <http://kontra-punkt.info/sloboda-i-obrazovanje>
- Karasavvidis, I. 2010a. Understanding Wikibook-based Tensions in Higher Education: An Activity Theory Approach. *E-Learning and Digital Media* 7/4: 386–394. o.
- Karasavvidis, I. 2010b: Wiki uses in higher education: exploring barriers to successful implementation. *Interactive Learning Environments* 18/3: 219–231. o.
- Kokkinaki, A. D. 2009. The potential use of Wikis as a tool that supports collaborative learning in the context of Higher Education. *m-ICTE2009 V International Conference on Multimedia and ICT in Education*. Badajoz: FORMATEX. 1119–1123. o.
- Lin, M. F. G. – S. Sajjanaraj – C. J. Bonk 2011. Wikibooks and Wikibookians: Loosely Coupled Community or a Choice for Future Textbooks? *IEEE Transactions of Learning Technologies* 4/4: 327–339. o.
- Ludwig, S. 2011. november 10. Print is dying: E-readers start slaughtering print book sales. Letöltve 2012. július 1-én: <http://venturebeat.com/2011/11/10/print-is-dying-e-readers-start-slaughtering-print-book-sales-infographic/>
- Ma, W. W. – A. H. Yuen 2008. News writing using wiki: impacts on learning experience of student journalists. *Educational Media International* 45/4: 295–309. o.
- Metros, S. E. 2008. Educase. Letöltve 2012. június 17-én: <http://net.educause.edu/ir/library/pdf/MWR08046.pdf>
- Miners, Z. 2009. augusztus 25. A Kindle for Every Student. Letöltve 2011. január 15-én: <http://www.usnews.com/education/articles/2009/08/25/a-kindle-for-every-student>
- Prensky, M. 2001. október 5. Digital natives, digital immigrants. Letöltve 2012. május 10-én: <http://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>
- Ravid, G. – K. M. Yorad – R. Sheizaf 2008. Wikibooks in higher education: Empowerment through online distributed collaboration. *Computers in Human Behavior* 2008/24: 1913–1928.
- Rick, J. – M. Guzdial 2006. Situating CoWeb: a Scholarship of Application. *International Journal of Computer-Supported Collaborative Learning* 1/1: 89–115. o.
- Robertson, S. L. 2005. Re-imagining and rescripting the future of education: global knowledge economy discourses and the challenge to education systems. *Comparative Education* 41/2: 151–170. o.
- Saadé, R. G. – D. Morin – J. D. Thomas 2012. Critical thinking in E-learning environments. *Computers in Human Behavior* 28: 1608–1617. o.
- Sanders, J. – C. Morrison 2007. március. What is the Net Generation? The challenge for future medical education. Letöltve 2012. június 1-jén: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/17701615>
- Siron, J. 2008. november. Educating Today's Students Using Social Networking Technologies. Using Facebook, YouTube, Blogs, Wikis, Google Docs and other Web 2.0 Technologies in Classroom. The Center for Instructional Delivery. St. Francis: University of St. Francis.
- Tapscott, D. 2009. Grown up digital: How the Net generation is changing your world. New York: McGraw-Hill.
- Wheeler, S. – D. Wheeler 2009. Using wikis to promote quality learning in teacher training. *Learning, Media and Technology* 34/1: 1–10. o.
- Wheeler, S. – P. Yeomans – D. Wheeler 2008. The good, the bad and the wiki: Evaluating student-generated content for collaborative learning. *British Journal of Educational Technology* 39/6: 987–995. o.
- Wollman, D. 2011. április 15. E-book sales triple year-over-year, paper books decline in every category. Letöltve 2012. június 8-án: <http://www.engadget.com/2011/04/15/e-book-sales-triple-year-over-year-paper-books-decline-in-every/>

2012. 06. 05.

Tanévzáró és diplomaátadó ünnepség

ЧОТАРІ А. Ю.*

Управління базами даних за допомогою програми Delphi 10

Rezümé Munkám célja egy információs adatbázis kialakítása, amely összegyűjti és feldolgozza a rendelkezésre álló adatokat, valamint szükség esetén lehetőséget nyújt az adatok módosítására, szerkesztésére. Sok ismert alkalmazás létezik adatbázisok létrehozására, például a Microsoft Excel, Access stb. Én a DataBase Desktopot találtam a legalkalmasabbnak, ennek segítségével hoztam létre az adatbázist táblázatok formájában. A DataBase Desktop lehetőséget biztosít a táblázatok létrehozására – amelyeket egy adatbázisban gyűjt össze –, szerkesztésére, különböző típusú mezők, kulcsok és indexek létrehozására, jelszóval való védelemre. A RadStudio/ Delphi 10 program támogatja a DataBase Desktop segítségével készült adatbázisok megjelenítését, feldolgozását, a táblázatok közti kapcsolatok létrehozását, praktikus felhasználói környezet kialakítását. Ezeket a műveleteket különböző komponensek segítségével hajthatjuk végre: Table, DataSource, DBGrid, DBNavigator.

Резюме Мета даної роботи – реалізувати автоматизовану інформаційну систему, яка забезпечує збір та обробку даних, а також дає можливість при необхідності модифікувати та редагувати набір даних. Існують багато відомих методів для створення бази даних (Microsoft Excel, Access та інші), найбільш підходящий для реалізації даної бази даних є DataBase Desktop, за допомогою якої створила базу даних у вигляді таблиць. Програма DataBase Desktop забезпечує можливість створення таблиць, редагування, створення різних типів полів, індексів та ключів, захист паролем, і т. п. Програма RadStudio/Delphi 10 підтримує візуалізацію, обробку, реалізацію зв'язків між таблицями та створення постійного графічного інтерфейсу користувача для баз даних, які створені за допомогою DataBase Desktop. Дані операції можемо виконати за допомогою наступних компонентів: Table, DataSource, DBGrid, DBNavigator, та інші.

Вступ

Для успішного функціонування різноманітних організацій вимагається наявність розвинутої інформаційної системи, яка реалізує автоматичний збір, обробку та маніпулювання даних. Сучасною формою такою системи є так звані банки даних, які включають в себе:

- 1) обчислювальну систему;
- 2) систему керування баз даних;
- 3) одну або декілька баз даних;
- 4) набір прикладних програм.

База даних (БД) являє собою файл спеціального формату, який містить інформацію, належним чином структуровану.

Більшість сучасних баз даних належить до реляційного типу. Реляційною називається база даних, у якій всі дані, що доступні користувачеві, організовані у вигляді таблиць, зв'язані між собою, а всі операції, що виконуються з даними, зводяться до дій із цими таблицями.

¹ Az Ungvári Nemzeti Egyetem számítógépes rendszerek és hálózatok szakos IV. évfolyamos hallgatója. Témavezető: Pojda Vasil, docens.

Мета даної роботи – реалізувати автоматизовану інформаційну систему обліку і аналізу розрахунків підприємства «Закарпатгаз». Приступаючи до створення бази даних, необхідно знати її призначення, які відомості вона повинна містити. Слід визначити, з яких таблиць вона буде складатися, які буде потрібно звіти, уточнити форми, використовані зараз для запису даних, і тому подібне, як вони будуть взаємозв'язані, які в таблицях будуть поля. Запис таблиці повинен повністю описувати об'єкт відповідно до поставленого завдання.

Теоретична частина

Основні поняття теорії БД

Бази даних – це сукупність даних різного характеру які організовані за певними правилами. Бази даних призначені для зберігання даних а також зручного та швидкого доступу до них.

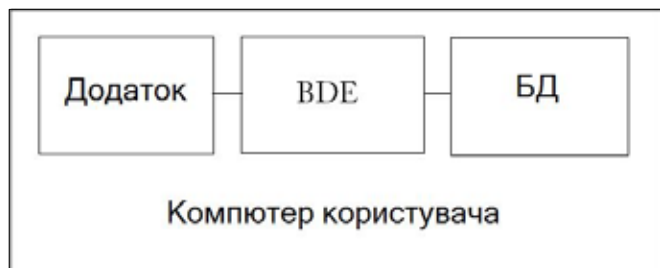
Прикладні програми призначені для роботи з даними називаються додатками. Користувач виконує обробку даних та роботу з ними саме за допомогою додатків.

В залежності від взаєморозташування БД та додаток, виділяють:

- 1) локальні БД;
- 2) віддалені БД.

Локальні БД розміщені на тому ж самому комп'ютері що і додаток, який з нею працює.

Архітектура локального БД:

Додаток здійснює доступ БД через процесор BDE – це сукупність динамічних бібліотек та драйверів які призначені для доступу додатку. Додаток відправляє запит до БД і назад дістає необхідні дані.

Реляційний модель організації БД – дані представлені у вигляді таблиць, які пов'язані між собою відношенням. Кожна таблиця містить інформацію про об'єкт одного типу. Сукупність таблиць утворює єдину БД. Для однієї таблиці створюються декілька файлів, які містять інформацію про дані, ключі, індекси. Ім'я головного файлу (який містить інформації), співпадає з

іменем таблиці, яке їй подається під час створення. Для таблиці формату Paradox це файли з розширенням .db. Імена решти файлів обираються автоматично. Вони співпадають з іменем таблиці і відрізняються розширенням, що вказує на вміст файлу. Кожна таблиця складається з полів (стовпчики) та записів (рядки). Кожне поле має мати унікальне в границях даної таблиці ім'я. Поля містять дані одного з доступних типів (рядковий, цілочисловий, логічний, і т.д.). Під час введення значення в поля виконується автоматична перевірка відповідності типу поля. Якщо ці типи не співпадають, і неможливе перетворення типу значення, то генерується виключна ситуація.

В основу побудови таблиці лежать наступні операції:

- 1) Описання полів;
- 2) Описання ключів;
- 3) Описання індексів;
- 4) Обмеження на значень полів;
- 5) Обмеження по послідовної цілісності між таблицями;
- 6) Завдання паролі.

Ключ – це комбінація полів, дані яких однозначно визначають кожен запис у таблиці. Звичайний ключ складається з одного поля, складений з декількох полів. Поля, за якими побудований ключ, називається ключовими. В таблиці може бути тільки один ключ, ключ ще називається головним (первинним) індексом.

Ключ забезпечує:

- 1) Однозначну ідентифікацію записів в таблиці;
- 2) Прискорює швидкість доступу до даних;
- 3) Запобігає повторень значень ключі;
- 4) Забезпечує використання обмежень посилальної цілісності між таблицями;

Правила побудови ключів:

- 1) ключ має бути унікальним;
- 2) ключ має бути достатнім і не надлишковим;
- 3) ключ не може містити поля деяких окремих типів (графічних, поле коментарів).

Індекс, як і ключ будується за полями таблиці, але він може припустити повторення значень в полях. В цьому полягає його основна відміна від ключа. Простий індекс складається з одного поля, складений з декількох полів, процес побудови індекса називається індексуванням.

Використання індексів забезпечує:

- 1) Прискорення пошуку даних;
- 2) Сортювання даних;
- 3) Встановлення зв'язків між таблицями;
- 4) Використання обмежень посилальної цілісності між таблицями.

Для створення додатку в середовищі Delphi потрібно на формі розмішувати наступні елементи: Table, DataSource, DBGrid, DBNavigator. Компонент

Table взаємодіє з таблицею БД. Для зв'язку з потрібною таблицею необхідно встановити відповідні значення компонентам DataBaseName, який вказує шлях до БД, і TableName властивість, яка визначає назву таблиці. Після встановлення значень властивість Active набуває значення True. Компонент DataSource є проміжковою ланкою між компонентом Table яке пов'язано з реальною таблицею і візуальними компонентами DBGrid і DBNavigator за допомогою яких користувач взаємодіє з цією таблицею. На компонент Table діє компонент DataSource через властивість DataSet. Компонент DBGrid відображає вміст таблиці БД у вигляді сітки. За замовченням він дає можливість переглянути записи та редагувати їх. Компонент DBNavigator забезпечує пересування по записам. Перегляд та редагування даних, знищення записів та додавання нових.

Зв'язок між таблицями

БД може складатися із однієї таблиці і може складатися із декількох взаємозв'язаних таблиць. Організація зв'язку між таблицями називається зв'язуванням (з'єднанням) таблиць. Для організації зв'язку використовується поля зв'язку (співпадаючі поля), вони обов'язково мають бути індексовані. В підлеглий таблиці для зв'язку з головною таблицею будується індекс, який називається зовнішнім ключем. Склад полів цього індекса має частково або повністю співпадати із складом полів зв'язку головної таблиці. В підлеглий таблиці обов'язково має бути визначений ключ.

При пересуванні на будь-який запис головної таблиці підлеглі автоматично встають доступними тільки записи значення полів зв'язку яких відповідно дорівнюють значення полів зв'язку поточного запису у головній таблиці.

Зв'язок між таблицями визначають відношення підлеглості в якому одна таблиця головною (батьківською) а друга – підлеглою (дорірною, детальною). Сам зв'язок називається головний-підлеглий або батьківсько- дочірня.

Для організації зв'язку між таблицями в середовищі Delphi в підлеглий таблиці використовуються наступні властивості, які вказують:

MasterSource – джерело даних головної таблиці;

IndexName – поточний індекс підлеглої таблиці;

IndexFieldNames – поле або поля зв'язку поточного індексу підлеглої таблиці;

MasterField – поле або поля зв'язку підлеглої таблиці.

Операції над БД

Фільтрація записів

Для задання виразу фільтра використовується властивість компонента Table *Filter* типу String. Фільтр це конструкція, в склад якої можуть входити наступні елементи: імена полів таблиць, літерали, операції порівняння, арифметичні операції, логічні операції, круглі та квадратні дужки. Літерал – це значення, яке задане явно, наприклад число, рядок або символ. Імена змінних у виразі фільтра використовувати не можна. Якщо в фільтр треба включити значення змінної або властивості якої-небудь компоненти, то це значення має бути перетворене в рядковий тип.

Для активізації та деактивізації фільтра застосовується властивість Filtered типу Boolean. За замовченням ця властивість має значення False, і фільтрація виключена. При встановленні Filtered значення True, фільтрація включається і в набору даних відбирається записи, які задовольняють фільтру.

Параметри фільтрації задаються за допомогою властивості FilterOptions типу TFilterOptions. Ця властивість належить до множинного типу і може приймати комбінації дво значень:

- *foCaseInsensitive* – регістр букв не враховується;
- *foNoPartialCompare* – виконується перевірка на повну відповідність

Сортування набору даних

Сортування виконується автоматично за поточним індексом. При зміні індексу виконується автоматичне перевпорядкування записів. Таким чином сортування можливе за полями, для яких створено індекс. Напрямок сортування визначає параметр isDescending поточного індексу, за замовчуванням він включений і сортування виконується в порядку зростання значень. Задати індекс за яким виконується сортування можна за допомогою властивостей IndexName або IndexFieldNames.

Пошук записів, що відповідають деякій умові

Метод **Locate** шукає перший запис, який задовольняє умові і робить його поточним. В даному випадку у якості результату процедури буде значення True. Якщо пошук не дав результатів, то повертається значення False, а покажчик на поточний запис не змінює свого положення. Структура методу має вигляд:

```
function Locate(const KeyFields: String; const KeyValues: Variant;  
Options: TLocateOptions):Boolean;
```

Список *KeyFields* вказує на поле чи список полів, по якими ведеться пошук. Критерії пошуку задаються в варіантному масиві *KeyValues*. За допомогою параметру *Options* можна вказати необов'язкові параметри пошуку:

- *loCaseInsensitive* - пошук ведеться без врахування регістру;
- *loParititalKey* – запис буде задовольняти умові пошуку, якщо він містить частину шуканого контексту.

Метод **Lookup** знаходить запис, який задовольняє умові пошуку, але не робить його поточним, а повертає значення деяких його полів. Метод *Lookup* виконує пошук тільки на точну відповідність критерію пошуку значення поля пошуку запису. Структура методу:

Function Lookup(const KeyFiledс: String; const KeyValues: Variant; const ResultFields: String): Variant;

Список *KeyFiledс* вказує на поле чи список полів, по якими ведеться пошук. Параметр *KeyValues* визначає пошукові значення полів, список яких міститься в параметрі *KeyFiledс*. В параметрі *ResultFields* перераховуються всі поля, значення яких потрібно отримати, при умові, що пошук здасть позитивний результат. Якщо в результаті пошуку запис не знайдений, то процедура повертає Null.

Практична частина

Опис основних процедур і функцій

Фільтрація записів у даній роботі використана для складання списку боржників, для виведення згідно прізвищ та для виведення всіх записів таблиці. Операції завжди виконуються для поточної таблиці перевіряючи властивість *DataSource* у компоненті *DBGrid1*.

Процедура складання списку боржників має наступний вигляд:

```
procedure TForm1.Button18Click(Sender: TObject);
begin
  if DBGrid1.DataSource=DataModule3.DataSource1 then
  Begin
    DataModule3.Table1.Filter:='Заборогованість=True';
    DataModule3.Table1.FilterOptions:=[foCaseInsensitive];
    DataModule3.Table1.Filtered:=True;
  End
end;
```

Для виведення згідно прізвищ користувач має ввести прізвище в *Edit3*, який входить у склад виразу фільтру.

```
procedure TForm1.Button14Click(Sender: TObject);
begin
  if Edit3.Text<>' ' then
  begin
    if DBGrid1.DataSource=DataModule3.DataSource1 then
    Begin
```

```

DataModule3.Table1.Filter:='Імя='''+Edit3.Text+''';
DataModule3.Table1.FilterOptions:=[foCaseInsensitive];
DataModule3.Table1.Filtered:=True;
End
end;

```

Для виведення всіх записів властивість *Filtered* у компоненті *Table* встановлюється значення *False*.

Сортування набору даних виконується автоматично за поточним індексом. Користувач може вибрати поле сортування за допомогою *RadioGroup*.

```

procedure TForm1.RadioGroup3Click(Sender: TObject);
begin
if DBGrid1.DataSource=DataModule3.DataSource1 then
Begin
if RadioGroup3.ItemIndex=0 then
DataModule3.Table1.IndexName:='indNomer1'
else if RadioGroup3.ItemIndex=1 then
DataModule3.Table1.IndexName:='indNAME1'
else if RadioGroup3.ItemIndex=2 then
DataModule3.Table1.IndexName:='indCITY1'
else if RadioGroup3.ItemIndex=3 then
DataModule3.Table1.IndexName:='indFILIA1'
else if RadioGroup3.ItemIndex=4 then
DataModule3.Table1.IndexName:='indSUM1'
End
end;

```

Пошук записів можна виконувати згідно різних полів таблиці, що вибирається за допомогою компонента *RadioGroup*. Зробити поточним шукане поле можна за допомогою методу *Locate*. Процедура має наступний вигляд:

```

procedure TForm1.Button19Click(Sender: TObject);
var KeyFields:string;
begin
if Edit4.Text<>'' then
Begin
if DBGrid1.DataSource=DataModule3.DataSource1 then
Begin
if RadioGroup4.ItemIndex=0 then KeyFields:='Імя='
else if RadioGroup4.ItemIndex=1 then KeyFields:='Адреса'
else if RadioGroup4.ItemIndex=2 then KeyFields:='Номер тел.';
if DataModule3.Table1.Locate(KeyFields,Edit4.
Text,[loCaseInsensitive]) then
MessageBox(0,'Запис знайдений!','Інформація',MB_OK+MB_
ICONINFORMATION)
else MessageBox(0,'Запис не знайдений','Інформація',MB_OK+MB_
ICONERROR);
End
End;
end;

```

Повертати значення заданого поля можна за допомогою методу *Lookup*. У випадку, коли запис не знайдений, з'являється відповідне повідомлення за допомогою *MessageBox*. Процедура має вигляд:

```

procedure TForm1.Button20Click(Sender: TObject);
function bool_to_str(a:boolean):string;
begin
  if a then bool_to_str:='YES'
  else bool_to_str:='NO';
end;
var KeyFields,ResultFields,res_string:string; res:variant;
begin
  if Edit4.Text<>' ' then
  begin
    if DBGrid1.DataSource=DataModule3.DataSource1 then
    begin
      if RadioGroup4.ItemIndex=0 then KeyFields:='Імя'
      else if RadioGroup4.ItemIndex=1 then KeyFields:='Адреса'
      else if RadioGroup4.ItemIndex=2 then KeyFields:='Номер тел.';
      ResultFields:='Заборгованість';
      res:=DataModule3.Table1.Lookup(KeyFields,Edit4.Text,ResultFields);
      if VarType(res)<>VarNull then
      begin
        res_string:='This client is owner? '+bool_to_str(res);
        MessageBox(0,PWideChar(res_string),'Інформація',MB_OK+MB_
        ICONINFORMATION);
      end
      else MessageBox(0,'Запис не знайдений','Інформація',MB_OK+MB_
        ICONERROR);
    end
    else End else
  end;
end;

```

Створення квитанції здійснюється так: у відповідному вікні вибирається місяць. За допомогою змінної *Zvit* типу *TstringList* додається рядки квитанції. Інформації, що відображаються у квитанції (ім'я споживача, адреса, філія, показники лічильника та сума оплати) вибираються із різних таблиць за допомогою пошуку *Locate*, та властивістю *FieldByName* компонента *Table*. Вміст змінної *Zvit* копіюється в текстовий документ *chek.txt*, який зберігається у заданому каталозі комп'ютера. Квитанція створюється для споживача, який був поточним у вибраному таблиці. Процедура має вигляд:

```

procedure TForm2.Button1Click(Sender: TObject);
var i:integer; name,filia_name,par,x1,x2:string; rizn1:real;
bufer:Variant;
Taryf:real;
begin
  if ComboBox1.ItemIndex<>-1 then
  begin
    Taryf:=0.5;
    1: par:='січня';
    2: par:='лютого';
    3: par:='березня';

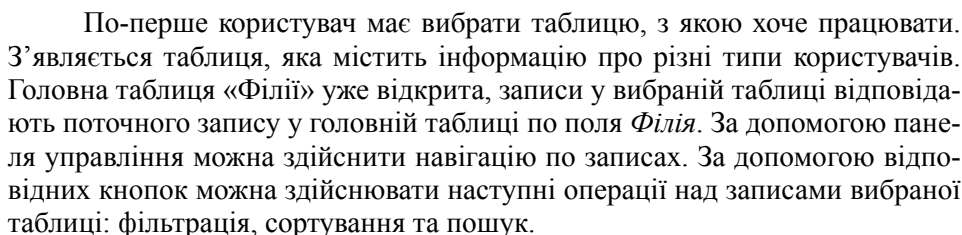
```

```
4: par:='квітня';
5: par:='травня';
6: par:='червня';
7: par:='липня';
8: par:='серпня';
9: par:='вересня';
10: par:='жовтня';
11: par:='листопада';
12: par:='грудня';

end;
Zvit:=TStringList.Create;
Zvit.Clear;
Zvit.Add(' Квитанція № '+IntToStr(Random(100000)));
Zvit.Add(' ');

if Form1.DBGrid1.DataSource=DataModule3.DataSource7 then
Begin
Name:=DataModule3.Table7.FieldByName('Імя').AsString;
x1:=DataModule3.Table7.FieldByName('Поч. '+par).AsString;
x2:= DataModule3.Table7.FieldByName('кін. '+par).AsString;
rizn1:=DataModule3.Table7.FieldByName('кін. '+par).AsFloat-
DataModule3.Table7.FieldByName('поч. '+par).AsFloat;
Datamodule3.Table1.Open;
DataModule3.Table1.Locate('Імя',Name,[]);
filia_name:=DataModule3.Table1.FieldByName('Філія').AsString;
DataModule3.Table4.Locate('Філія',filia_name,[]);
Zvit.Add('Філія :'+DataModule3.Table4.FieldByName('Філія').
AsString+'; Номер тел. '+
DataModule3.Table4.FieldByName('Номер тел.').AsString);
Zvit.Add('Споживач: '+Name+'; Код: '+DataModule3.Table1.
FieldByName('Код').AsString);
Zvit.Add('Адреса: '+DataModule3.Table1.FieldByName('Місто').
AsString+', '+DataModule3.Table1.FieldByName('Адреса').AsString);
Zvit.Add(' ');
Zvit.Add('Показники лічильника за період місяця '+par);
Zvit.Add('На початку: ');
Zvit.Add(x1);
Zvit.Add('На кінці: ');
Zvit.Add(x2);
Zvit.Add('Різниця :'+FloatToStr(rizn1));
Zvit.Add('Сума для оплати: '+FloatToStr((rizn1)*taryf)+'грн. ');
Datamodule3.Table1.Close;
End
end;
```

При відкриванні програми з'являється наступне вікно:

Form1

Застава

Фізичні особи

☐ Фізичні особи

☒ Державні установи

Вибрати

Заставка підтверджує

№ п/п	Ім	Поч. дата	Кін. дата	Кількість (млн)	Вартість (грн)	Залп
1	Гранітний КО1	100	141	41	70,3	
2	Залізниця Н.В.	100	130	38	13	
3	Залізниця Ю.В.	100	128	28	14	
4	Плутинка О.І.	100	120	28	10	
5	Залізниця Ч.О.	100	125	25	12,5	

Вибір філії

Філія

- Черкаська
- Винницька
- Київська
- Львівська
- Полтавська
- Рівненська
- Самбірська
- Тернопільська
- Хмельницька
- Яромирська

Заставка підтверджує

Панель управління

Показати інформацію

Створити квітання

У таблиці розрахунків відображається інформація про показники лічильника на початку та в кінці місяців, різниця між ними та сума оплати за відповідний місяць.

При натисканні кнопки «Створити квитанцію» з'являється вікно, де можна вибрати місяць, для якої треба робити квитанцію. Квитанція зберігається на диску C:\ в каталогі Dates.

Висновки

Мета роботи була розробити інформаційну систему обліку і аналізу розрахунків підприємства «Закарпатгаз». БД складається із 9 таблиць, структурна схема зв'язків наведена у додатку 1.

Закарпатгаз має 10 філій, що обслуговують споживачів. У таблиці «Філії» є перераховані ці філії, а також додаткові інформації про них. До таблиці «Філії» по полі Філія зв'язуються 4 таблиці («Квартири», «Домогосподарства», «Підприємства», «Державні установи»), що містять інформації про споживачів (ім'я, адреса, філія, і т. д.) за відповідними індексами. Головна таблиця – Філії, інші підлеглі. До кожного з цих 4-х таблиць по полі Ім'я зв'язується таблиці, що містять розрахунки різних типів користувачів.

За допомогою програми DataBase Desktop зроблені таблиці, ключі та індекси необхідні для виконання різних типів операцій над БД, для зв'язування таблиць.

Додаток для роботи з БД зроблено в середовищі Delphi. За допомогою додатка можна виконати модифікацію БД. Користувач може вибрати потрібну таблицю, переглянути та редагувати дані. Є можливість закрити (відкрити) таблиці та заборонити (дозволити) редагування даних.

У таблицях, що містять інформацію про споживачів можна виконати операції фільтрування, сортування даних по різним полям та пошук записів.

У таблицях, що містять інформацію про розрахунки є можливість переглянути дані, та модифікувати відповідно до умови, що визначається зв'язком з головною таблицею. Є можливість створити квитанцію для вибраного споживача для будь-якого місяця року відповідно до показників лічильника, які є перераховані у таблицях розрахунків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Delphi 6. Программирование на Object Pascal Н. Б. Культин. «БХВ - Петербург», 2001 - 526с.
Programozzunk Turbo Pascal nyelven! Benkő Tiborné, Kuzmina Jekatyerina, „ComputerBooks”, Budapest, 1996 – 554 o.
<http://www.zakgaz.com/>
<http://www.unicyb.kiev.ua/>

2012. 06. 05.

Tanévzáró és diplomaátadó ünnepség

**Dr. Berényi András: *Kárpátalja magyarsága.*
*Társadalmi-politikai és kulturális fejlődés (1991–2004)***

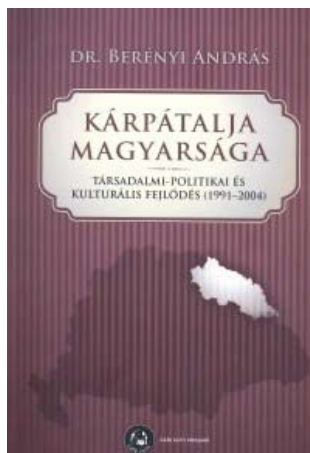
című tanulmányáról

A kötet szerzője, dr. Berényi András politikai szakértő, diplomáit Magyarországon, az Egyesült Államokban és Ukrajnában szerezte. Az Igazságügyi Minisztériumban miniszteri főtanácsadó 2004-ig. Jelenleg a Nemzeti Közszerzői Egyetem Nemzetvédelmi Karán tanít, e mellett ügyvédként is tevékenykedik. A kötetet nagymamája emlékének ajánlja, aki Nagyszőlősen született.

Mint az a címből is kitűnik, a kötetben a szerző a kárpátaljai magyarság életének összefoglalására törekszik az 1991 és 2004 közötti időszakban. Forrásmunkának szánja, ugyanis több esetben maga a szerző vet fel olyan fehér foltnak számító témaköröket, melyek további kutatásra szorulhatnak a későbbiekben.

A munkával kapcsolatban fontos megemlíteni, hogy egy lábjegyzet sem található a könyvben. Altagyűjtésén tünteti fel a szerzőt elemző. E miatt több eset-tárazni kijelentéseinek látható Nagy Magyaror-helyett, a négy vármegye részeiből létrehozták.

A munka szerke-tagolódik: az elsőben a és a rendelkezésre álló második foglalkozik Kár-ráfiájával a vizsgált idő-a társadalmi-politikai ismerteti; az utolsó rész lemi-kulturális prioritá-vidékünkön.

lában az adott bekezdés és könyvét, amelyet épp ben is lehetetlen megha-forrásait. A címlapon szág térképe. Kárpátalja van kijelölve, melyek

zetileg négy fő részre felmerülő problémákat, forrásokat ismerteti; a pátalja magyar demog-szakban; a következőben fejlődés főbb állomásait pedig a magyarság szel-sait ismerteti és elemzi

Az első fejezet négy alfejezetből épül fel. Az első részében a szerző kieme-li, hogy a téma feldolgozása változatos adatbázis feldolgozását követeli meg. Is-merteti a felhasznált iratokat, amelyek a Kárpátaljai Megyei Állami Levéltárban, a Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatás Hivatali Levéltárában, és az Ungvári Nemzeti Egyetem külkapcsolati osztályának levéltárában találhatóak. Ezenkívül számos forrást jelöl meg, melyeket kutatásai során feldolgozott.¹

* A PPKE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola II. évfolyamos doktorandusza.

** A PPKE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola II. évfolyamos doktorandusza.

¹ Dr. Berényi András (2011). *Kárpátalja magyarsága. Társadalmi-politikai és kulturális fejlődés (1991–2004)*. Budapest, AdWire Kft. 15–21. o.

A második rész ismerteti a magyar és ukrán nyelvű időszaki sajtótermékeket. Bemutatja tevékenységüket a fontosabb kérdések megítélésében, és kategorizálja őket a magyarsághoz való hozzáállásuk alapján.

A harmadik rész a vizsgált időszak megítélésével foglalkozik a magyar történelemtudományban. Röviden ismerteti a főbb tanulmányokat, melyek Kárpátalja magyarságával foglalkoznak különböző témakörökben. Érthetetlen okból több esetben is magyarországinak tüntet fel kárpátaljai magyar kutatókat.²

Az utolsó rész az ukrán és külföldi kutatók munkáival foglalkozik. Több szempont alapján vannak csoportosítva a szerzők. Röviden ismerteti és értékeli megállapításait a rendelkezésre álló tények alapján. Egyes esetekben további kutatási feladatokat vet fel. Előfordul, hogy hivatkozás nélkül idéz kijelentéseket, ezek eredetisége e miatt nem ellenőrizhető.³ A fejezet végén összefoglalja azokat az aspektusokat, melyek feltárása fontos lenne a már meglévő kutatási eredmények tökéletesítéséhez.⁴

A második fejezet a kárpátaljai magyarság demográfiai dinamikájával foglalkozik. Az 1989-es és 2001-es népszámlálások adatai alapján mutatja be a magyar lakosság lélekszámának és elhelyezkedésének változásait. Külön foglalkozik a magyarok mozgékonyságával és kivándorlási mutatóival. Összesen 14 táblázat segítségével teszi mindezt. Körüljárja a főbb okokat és hatásokat, melyek ezeket a változásokat előidézhették. A fejezet végén négy pontban foglalja össze következtetéseit.⁵

A következő – harmadik – fejezet a magyar nemzeti kisebbség társadalmi-politikai fejlődését taglalja. Méretét tekintve ez a legterjedelmesebb. Az előző két fejezethez hasonlóan ez is négy alfejezetből épül fel.

Az első rész a nemzetiségek normatív jogi alapjával foglalkozik. Ismerteti az ENSZ és az Európa Tanács nemzetközi megállapodásait, melyek a témához kapcsolódnak. Tisztázza az ukrán jogi környezet fejlődését és meglévő hiányosságait a vizsgált időszakban ezen a téren. Javaslatokat tesz a további fejlődés elősegítéséhez, összefoglalja az eddigi eredmények hatásait a magyar közösség szempontjából.⁶

A második rész a magyar autonómia kivívása érdekében eddig bejárt rögzös utat dolgozza fel. Ismerteti a terület hanyattatott sorsát a XX. század folyamán. Kiemeli a magyarok elleni szovjet atrocitásokat a második világháború után („málenkij robot”, kuláktalanítás stb.). Hosszan elemzi és ismerteti a KMKSZ tevékenységét az autonómia elérése érdekében. Ismerteti a felvetődött terveket ezzel kapcsolatban, megvizsgálja azok megvalósításának főbb akadályait. Végezetül összefoglalja a pró és kontra érveket az autonómiáról a két fél szempontjából.⁷

² Pl.: „Molnár J. és Molnár D. magyarországi kutatók *A kárpátaljai magyarság népességföldrajzi viszonyai* című ...” Dr. Berényi András (2011) *Kárpátalja magyarsága. Társadalmi-politikai és kulturális fejlődés (1991–2004)*. Budapest, AdWire Kft. 26. o.

³ Dr. Berényi András (2011) *Kárpátalja magyarsága. Társadalmi-politikai és kulturális fejlődés (1991–2004)*. Budapest, AdWire Kft. 37. o.

⁴ Uo. 56–57. o.

⁵ Uo. 87–88. o.

⁶ Uo. 98–99. o.

⁷ Uo. 109–110. o.

A következő rész a magyarok szerepével foglalkozik Kárpátalja társadalmi-politikai életében. Négy fontos témakör kerül feldolgozásra:

- a) Az ukrán–magyar kormányközi vegyes bizottság munkája. A 2003-as ülésig vizsgált jegyzőkönyvek alapján a szerző kijelenti, hogy a magyar fél sokkal aktívabb, és 4 pontban összefoglalja a magyar álláspont sarkalatos témáit, melyek szinte minden alkalommal visszatértek.⁸
- b) A magyarok szociális közérzetével foglalkozik. Több tanulmányt ismertet. Kritizálja a pártmegrendelések alapján elkészített tanulmányok valóság alapját.
- c) A vereckei honfoglalási emlékmű építése körül kialakult helyzetet elemzi. Ismerteti a magyar és az ukrán fél hozzáállását. A fő problémának a téma átpolitizáltságát tartja. Hivatkozik arra a mai napig meg nem erősített tényre, hogy „... az emlékmű egykori helyének közelében került sor 1939 márciusában azoknak az ukrán harcosoknak a magyarok és lengyelek általi tömeges kivégzésére, akik a kárpát-ukrán államot védték a magyar agresszióval szemben.”⁹
- d) Az 1994-es, 1998-as és 2002-es ukrán parlamenti választások eredményeit dolgozza fel a magyar jelöltek szempontjából. Külön kitér a 2002-es választáson történt jogsértésekre és azok főbb típusaira.¹⁰ Megállapítja, hogy az eredmények manipulálva voltak.

A negyedik rész vidékünk magyar kulturális szövetségeinek tevékenységét taglalja. A kisebb szövetségek (KMPSZ, KMTT, MÉKK, Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetség, Kárpátaljai Magyar Újságírók Szövetsége, Kárpátalja Magyar Könyvtárosok Egyesülete stb.) főbb paramétereinek ismertetése és rövid elemzése után teljes egészében a KMKSZ működését mutatja be. Végül következtetéseit négy pontban foglalja össze.¹¹

Az utolsó fejezet a szellemi és kulturális prioritások bemutatására törekszik. Legnagyobb teret ezen belül a magyar oktatás helyzetének szenteli a szerző, aki a tőle megszokott módon ezt a témakört is négy egységre bontva tárgyalja. Először a nemzeti oktatás és nevelés kérdésével foglalkozik. Hét táblázat segítségével mutatja be a magyar diákok és iskolák fejlődésének dinamikáját az adott időszakban. Ismerteti a jogi környezet fejlődését a főbb államközi tárgyalások eredményeit. Külön foglalkozik az egyházi fenntartású tanintézményekkel. Kiemeli a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola létrejöttét, valamint az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar nyelvű képzéseit. Beszámol azon intézményekről, ahol az oktatás magyar nyelven is lehetséges.

A tömegtájékoztatási eszközök alcím alatt prezentálásra kerülnek többek között az időszaki magyar sajtótermékek, internetes honlapok, rádió- és tv-műsorok, a kárpátaljai könyvtárhálózat működésének körülményei. Külön kitér a magyar nyelvű tankönyvek krónikus hiányára. Ennek okát Ukrajna gazdasági helyzetében látja.¹²

⁸ Dr. Berényi András (2011) *Kárpátalja magyarsága. Társadalmi-politikai és kulturális fejlődés (1991–2004)*. Budapest, AdWire Kft. 112–113. o.

⁹ Uo. 121. o.

¹⁰ Uo. 124–125. o.

¹¹ Uo. 140. o.

¹² Uo.: 167. o.

Az utolsó előtti alcím a kárpátaljai művészeti és kulturális élet különböző perspektíváival foglalkozik. A múzeumok, fesztiválok, megemlékezések mellett a legnagyobb szerepet ebben a részben a Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház működése, a vele kapcsolatos anyagi problémák kapják.

Az utolsó részben a kárpátaljai magyarság vallási életével foglalkozik. Bemutatja a főbb egyházak történeti fejlődésének lényeges elemeit, továbbá a vizsgált időszakban kifejtett tevékenységüket. Kiemelten foglalkozik az új keletű vallási irányzatokkal is.

A munkát dr. Berényi András összefoglalója, a felhasznált irodalom jegyzéke és a rövidítések magyarázata zárja. Az irodalomjegyzék értelmezése nehézkes.

Összességében elmondható, hogy dr. Berényi András hatalmas forrásanyaggal ismerteti meg az olvasót. Igen fontos, hogy számos ukrán kutató eredményeit is ismerteti. Sok jövőbeli kutatási téma meghatározásának alapjául szolgálhat a műve. Különösen nagy hangsúlyt fektet a jogi viszonyok fejlődésének megvilágítására. Leginkább a szerző hivatkozási rendszerének hiányosságai kifogásolhatók. Ebből kifolyólag nem tekinthető komoly tudományos munkának. Ennek ellenére a mű tanulságos, és számos érdekességet tartalmaz, melyek nem közismertek. Segítségével jobban megismerhetjük a kárpátaljai magyarságról kialakult képet az ukrán tudományos közéletben.

DR. BERÉNYI ANDRÁS: *Kárpátalja magyarsága. Társadalmi-politikai és kulturális fejlődés (1991–2004)*. Budapest, AdWire Kft. 2011. 227 p.

*DOBOS SÁNDOR**

Tisza István és emlékezete. Tanulmányok Tisza István születésének 150. évfordulójára

Szerkesztette: Maruzsa Zoltán és Pallai László. Debrecen, 2011. 476 oldal

Tisza István miniszterelnök 1861. április 22-én született Budapesten, így 2011-ben születésének 150. évfordulójára emlékezett Magyarország. A kerek évforduló alkalmából a Tisza István Baráti Társaság Tisza István Emlékévet hirdetett, melynek keretében számos megemlékezésre került sor. A rendezvények sorából – tudományos jelentőségét tekintve – két konferencia emelkedett ki, melyekre az ország legnevesebb egyetemein került sor.

Tisza István miniszterelnökként bábáskodott a Debreceni Egyetem megalapításánál, ezért nem véletlen, hogy az egyik nagyszabású konferenciára a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének szervezésében került sor 2011. április 28-án. A konferencián 11 történész mutatta be Tisza Istvánnal kapcsolatos kutatási eredményeit.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen – melynek Tisza István egykor a hallgatója volt – tartott konferenciát 2011. május 5-én rendezte meg a Tisza István Baráti Társaság és az ELTE BTK Történelmi Intézete. A Gólyavárban tartott tanácskozáson 15 történész, köztük több külföldi kutató tartott nagy érdeklődéssel kísért előadást.

A két rendezvény szervezői – Pallai László, a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének oktatója és Maruzsa Zoltán, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Új- és Jelenkori Egyetemes Történelmi Tanszékének tanára – a konferenciákon elhangzott előadásokat összegyűjtve tartalmas kötetben mutatják be a Tisza István-kutatás jelenlegi helyzetét.

A kötetben így 34 tanulmány található, amelyek jól tükrözik, hogy Tisza István és korának kutatása napjainkban is aktuális, az államférfi tevékenysége számos történelmet ösztönöz a még ismeretlen részletek feltárására. A kötet tudományos értékét növeli, hogy a magyar nyelvű írások mellett idegen, azaz német és angol nyelvű írásokat is tartalmaz, melyek kiváló lehetőséget biztosítanak arra, hogy más országok kutató-olvasóközönsége is megismerhesse történelmünk e fontos korszakát.

A tanulmányok témájukat tekintve különböző csoportokba sorolhatóak. Az első részbe azok tartoznak, amelyek Tisza István családi hátterét, otthonát, nevelését és magánéletét mutatják be. Kozári Mónika budapesti történész Tisza István családjáról, szüleiről, testvéreiről ír hangsúlyozva, hogy a családi indításnak, háttérnek milyen nagy szerepe van az ember életében, személyiségének

* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézete, fiatal kutató; Debreceni Egyetem, PhD-hallgató.

alakulásában. Kiss László ugyancsak budapesti történészként Tisza István magán-életének sajátosságait kutatja. Írása révén részletes betekintést nyerhetünk a Tisza család életébe, a geszti otthonukban töltött mindennapokba.

A második csoportot - egyben a legnagyobbat - azon tanulmányok alkotják, melyek Tisza Istvánt mint államférfit, politikust, közéleti személyiséget, katoná-embert mutatnak be.

Tőkéczki László, az ELTE egyetemi docense tudományos írásában részletesen elemzi a Tisza István által képviselt liberalizmust. Rámutat, hogy Tisza a magyar nemesi történelmi tapasztalatokat jól hasznosító liberális reálpolitikus volt, akitől a doktrinárság távol állt. Liberalizmusának nem voltak illúziói, a dualizmust és a nagyra becsült német szövetséget is csak magyarérdekű eszköznek tekintette. Pap József, az Eszterházy Károly Főiskola egyetemi docense a Szabad- elvű és Munkapárti választási eredményeket vizsgálja 1901 és 1910 közötti időszakban. Arra keresi a választ, hogy milyen személyi kötődés volt az 1906 előtti szabadelvű párti és 1910-es nemzeti munkapárti képviselőcsoport tagjai között. Péterfi-Nagy László budapesti történész és Csik Tamás, az ELTE PhD-hallgatója Tisza István és ifj. Andrássy Gyula politikai küzdelmét mutatják be. Mindketten kiemelik, hogy az egymással ellentétes két egyéniség különböző válaszokat adott a korszak bel- és külpolitikai kihívásaira. Tisza az 1867-ben létrejött kényes egyensúlyi állapot megőrzésében, míg ifj. Andrássy a magyar és közép-európai hagyományokra építkezve a Monarchia megújításában látta a jövő útját. Szendrei Ákos, a Debreceni Egyetem tudományos segédmunkatársa Tisza István és Justh Gyula politikai szembenállását vizsgálja, melynek során rámutat, hogy konfliktusuk kulcsa a másfél évtizeden keresztül folyó hárszabály-vitájukban és eltérő parlamentarizmus-értelmezésükben érhető tetten. Nánay Mihály, az ELTE PhD-hallgatója tanulmányában kísérletet tesz Tisza István és a Habsburg-dinasztia alkotmányos kapcsolatának vizsgálatára, különös figyelmet szentelve Tisza és Ferenc József, illetve IV. Károly kapcsolatára. Hangsúlyozza, hogy a korabeli államberendezkedésnek köszönhetően nem elég csak a magyar politikai életben fellelhető többi politikusra, pártra figyelmet fordítani, mivel a klasszikus alkotmányos monarchiánál jóval több hatalom koncentrált az uralkodó kezében, s így a miniszterelnök különösképpen függött tőle. Illés Gábor, az ELTE mesterképzésében részt vevő hallgatója Tisza István politikai koncepcióját elemzi a nemzetiségi kérdést illetően az első világháborút közvetlenül megelőző időszakban. Vári András, a Miskolci Egyetem néhai docense munkájában a XIX. század utolsó három évtizedében Magyarországon jelentkező gazdasági-társadalmi válságot tárgyalja Tisza István és a neokonzervatív-agrárius csoportok szemszögéből.

Krámlí Mihály budapesti Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum főigazgatója tanulmányában leírja, hogy a korabeli magyar politikusokkal ellentétben Tisza István volt az egyetlen jelentős magyar politikus, aki a külső és belső viszonyokat helyesen felmérve, rájött arra, hogy Magyarország léte, a magyar szupremácia fenntartása a Kárpát-medencében csak egy nagyhatalom keretei között tartható fenn. Tisza felismerve a közös haderő fenntartásának fontosságát igyekezett

támogatni a Monarchia közös haderejének fejlesztését a kor követelményeinek megfelelően. Ez azonban élénk vitákat váltott ki a magyar törvényhozásban.

Papp Julien párizsi történész írásának tárgyát a francia külügyminisztérium levéltárában fellelhető Tisza Istvánra vonatkozó források, azaz a budapesti francia főkonzul és ritkábban a bécsi francia követség jelentései, táviratai képezik. A történész megállapítja, hogy az általa vizsgált két évtizednyi anyag áttekintése alapján egyértelmű, hogy Tisza parlamenti működésének vezérfonalát az obstrukció története képezi. Ehhez kapcsolódnak közvetlenül vagy közvetve a jelentések témakörei.

Barta Róbert, a Debreceni Egyetem docense Tisza István 1912 és 1914 közötti külpolitikai tevékenységét vizsgálja elsősorban abból a szempontból, hogy a politikus milyen álláspontot alakított ki a balkáni diplomáciai és katonai konfliktusok nyomán előtérbe került preventív katonai csapás elképzelésével kapcsolatban. A tanulmány áttekinti Tisza külpolitikai nézeteinek alakulását, azok jellemzőit, változásait a Balkánon tervezett katonai hadműveletek szempontjából.

Maruzsa Zoltán, az ELTE egyetemi adjunktusa Tisza István külpolitikai koncepcióját tárgyalja az első világháború éveiben. Kiemeli, hogy Tisza politikusi életpályájával kapcsolatban több monográfia is napvilágot látott, számos tanulmány foglalkozott személyével. Sajátos módon az ennek köszönhetően rendelkezésre álló szakirodalom szinte egyáltalán nem foglalkozik külpolitikai koncepciójának a világháború alatti, s különösen az élete utolsó egy évében bekövetkező változásaival.

Gaál Botond, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem tanára tanulmányában felhívja a kutatók figyelmét, hogy Tisza Istvánról, a Tisza családról megannyi történeti és életrajzi munka született, azonban Tisza István alapos teológiai szempontú tudományos értékelése még nem történt meg. Így munkájának legfőbb célja, hogy feltárja Tisza szellemi-lelki világának mélyebb rejtekeit, s ezáltal segítséget nyújtson a történelem- és politikatudománynak egy másszempontrú, újszerű Tisza-kép kialakításában.

A harmadik csoportot – mely egyben a második legnagyobb – azon tanulmányok alkotják, amelyek Tisza István elleni merényletet tárgyalják, összehasonlítva más korabeli államférfiak ellen elkövetett kísérletekkel. Ifj. Bertényi Iván, az ELTE oktatója *A gyűlölt Tisza István* című írásában kiemeli, hogy modernkori történelmünk egyik példaként szokás idézni, milyen sok magyar miniszterelnök végezte erőszakos halállal, merénylet áldozata azonban kormányfőink közül egyedül Tisza István lett. Továbbá hangsúlyozza, hogy a korszakban nem voltak ritkák a politikai gyilkosságok, vezető politikusok elleni merényletek. Ezek szerint azzal magyarázhatóak, hogy egyrészt a tömegsajtó révén megnőtt a politikai élet iránti érdeklődés, másrészt a városiasodás, modernizáció révén egyre több ember élt fizikailag is közelebb a politikusokhoz. Raffay Ernő, a Károli Gáspár Református Egyetem oktatója részletesen ismerteti Tisza István meggyilkolásának kitervezését, végrehajtásának körülményeit, a gyilkosságban részt vevőket és a hadbírósági ítéletet.

A negyedik csoportba sorolhatjuk azon tudományos írásokat, amelyek Tisza István halála után személye körül kialakult kultuszt, a két világháború közötti emlékezetét, pozitív és negatív megítélését tárgyalják. Horánszky Nándor budapesti történész a Tisza-kultusz néhány jellegzetességét vizsgálja, az Országos Tisza István Emlékbizottság által kiadott évkönyvek történeti jelentőségét hangsúlyozva. Püski Levente, a Debreceni Egyetem oktatója és Kerepeszki Róbert tanársegéd Tisza István emlékezetét és kultuszát mutatják be a két világháború közötti magyar parlamentben és a Debreceni Egyetemen. Bartók Béla, az Eszterházy Károly Főiskola tanára Szabó Dezső Tisza Istvánról alkotott képét tárgyalja, míg Hatos Pál, a Balassi Intézet főigazgatója Ravasz László püspöknek és a katolikus Szekfü Gyulának, a korszak nagyhatású történetírójának Tisza Istvánról alkotott történeti képek elemzésére tett kísérletet. Péterfi-Nagy László budapesti történész Tisza István elítélő, negatív megítélését elemzi a marxista történetírásban, mely gyakorlatilag teljes egészében átvette Tisza baloldali ellenfeleinek álláspontját. Fűrj Orsolya, a Debreceni Egyetem doktorandusz hallgatója Tisza István változó megítélését tárgyalja a brit közéletben a két világháború között. Erdős Pál geszti helytörténész írása révén megismerhetjük Tisza Istvánról az általa nagyon szeretett vidéki emberek, – különösen családi fészke –, Geszt népe által megőrzött történeteket. Vermes Gábor New York-i történész rövid írásában a kritikai történetírás módszereinek feltétlen alkalmazására hívja fel a kutatók figyelmét Tisza István közéleti tevékenységének történeti megítélése terén. Buzinkay Géza, egri főiskolai tanár tudományos cikke révén megismerhetjük azon fontosabb korabeli karikatúrákat, melyek Tisza István közéleti, politikai tetteinek pozitív-negatív megítélését voltak hívatottak grafikailag megformálni a korabeli sajtó hasábjain.

Az ötödik csoportot és egyben az utolsót az idegen nyelvű tanulmányok alkotják, melyek elsősorban Tisza István nemzetközi megítélését mutatják be különféle külföldi sajtóanyagok, diplomáciai források alapján.

A szakmailag korrekt és változatos forrásanyagokra alapozott tanulmányokat magába foglaló 476 oldalas kötet részletes betekintést nyújt Tisza István életébe, politikai és közéleti tevékenységébe, gondolkodásába. A tanulmánykötet a magyarországi Tisza-kutatás jelenlegi eredményeit összegzi. A magyar történetírást új, értékes adatokkal gazdagítva a későbbi korok kutatói számára is hasznos gyűjteményül szolgál.

SZABÓ GÉZA*

A koronavárosok hat évszázada

Csatáry György: *A máramarosi öt koronaváros levéltára (1326–1910) c. könyvéről/*

Csatáry György *A máramarosi öt koronaváros levéltára (1326–1910) c. könyve* értékes, több aspektusból is hiánypótló munka.

Amit a szerző a bevezetőben tárgyilagosan és tömör egyszerűséggel megállapít, vagyis hogy az öt koronaváros „múltját kevésbé ismeri történetírásunk”, az a valóságban akár az egész történelmi régióra is igaz. Wenczel *Kritikai felfedezések Máramaros megye történetéhez c.*, az *Új Magyar Múzeum* folyóiratban 1857-ben megjelent, úttörőnek számító munkáját csak néhány tanulmány követte a XIX. század végén, a XX. század elején. Majd az ezredfordulón találkozunk újra néhány feldolgozással, és a koronavárosokkal igazán csak egy-két várostörténeti vonatkozású munka – Visk és Técső esetében –, illetve a kárpátaljai születésű, majd Budapesten alkotó művelődéstörténész, S. Benedek András a *Kisebbségkutatásban* 1999-ben megjelent széles horizontú tanulmánya foglalkozik.

Azt, hogy a koronavárosok történetének kutatásában 7-8 évtized is kimaradt, sokoldalú elemzéssel meg is magyarázhatnánk, de nem elsősorban politikai, nem is főleg kárpátal- hanem az egész magyar érdeklődéshiányaként, lenyomata benne van *tudomány válogatott* 1971-es ún. „lila bibli- az 1945–68-ig terjedő történetírásának gyűjteménye *Magyarország honismeret* 1972-ben megjelent egyik munkában sincs „Máramaros” címszó. következménye annak, történettudományi ká- Magyarországon gon- trianoni határokon belül. A két említett bibliográfia jelzésén túl még megdöbben- több az a jelzés, ami a magyar történelmi fogalomgyűjteményekből jön: még a szakmailag legalaposabb, 1980-as egri kétkötetes összeállítás sem tartalmaz koronaváros szócikket. Van benne koronabirtok, koronatanács, koronázás, koronázási hitlevél, koronázási jelvények, de koronavárosra nem futotta.

jai „mulasztásként”, történésztársadalom aminek negatív *A magyar történet- bibliográfiájában*, az ográfiában”, amely dő korszak magyar teménye és a *Ma- ti bibliográfiájának* vaskos kötetében: „koronaváros”, sem Íme, egy konkrét hogy évtizedekig a non nem a történelmi dolkodott, hanem a

* Nyíregyházi Főiskola, tanár.

A fentiekkel azt szeretnénk volna érzékeltetni, hogy Csátáry György könyve nagyon fontos kiadvány, mivel ráirányítja a figyelmet egy ténylegesen elfeledett, sajátos jogállású településformára, amelynek privilégiumai a sóbányászatnak köszönhetően alakultak ki.

De mérföldkő a könyv abból a szempontból is, hogy a rendkívül gazdag beregszászi levéltár egy szeletét részletesen bemutatja, ismerteti, segít annak használatában.

Az ugyanis, amit mi, magyarországi kutatók már a múlt század 90-es éveinek elejétől kezdve Foltin Dezső és Csátáry György jóvoltából megismertünk a beregszászi levéltárból, rejtett kincseket ígért: Ung, Bereg, Máramaros, Ugocsa megyék iratanyagain túl Beregszász, Munkács, Ungvár polgármesteri iratait, a Földművelésügyi Minisztérium Hegyvidéki Kirendeltségeinek iratait, fontos családi levéltárakat – köztük a Perényiekét Schönborgokét –, a Munkácsi Görög Katolikus Püspökség levéltárát, a Csetnekhegyi Kolostor iratanyagait és az öt koronaváros levéltárát. Bepillantást nyerhettünk a levéltár hatalmas anyagába, ízelítőt kaphattunk az intézmény hányattatott történetéről és bőrünkön érezhettük a kutatási nehézségek és az érthetetlen, tudatos adminisztratív akadályokat.

Nekem abban az időben, ráadásul mint a Bessenyei György Tanárképző Főiskola speciális beregszászi képzésének vezetőjeként az volt a legnehezebben feldolgozható, hogy a beregszászi tanítványaink is csak évek múlva juthattak hozzá a természetszerűen járó levéltári kutatási lehetőségekhez. Mindebben a tartós harcban az akkor levéltáros Csátáry György a lehetőségeihez képest a legszorosabb szövetséges volt. Akkor sokunkban csupán illúzióként fogalmazódott meg a levéltár „akadálymentes” használhatósága, a levéltári segédletek sorának megszületése. Csátáry György korábban a Tiszahát történetének forrásait is ismertette, így a mostani műve már a folytatást jelenti. Úgy érzem, ezek a gondolatok, itt, Beregszászban, szervesen hozzátartoznak Csátáry György legújabb könyvének bemutatásához.

Az öt koronaváros, Huszt, Visk, Técső, Hosszúmező, Máramarossziget története egyszerre sajátos, ugyanakkor magukon viselik az egész magyar történelem hányattatásainak nyomait. A sómonopóliumhoz kötődő privilégiumuk a térséghez viszonyítva nagy gazdasági előnyöket és szabadságot jelentett, jelentős belső autonómiát, ami a XVIII. sz. második felétől kezdve a sóbányászat jelentőségének csökkenésével, és a jogi súlyvesztéssel együtt a gazdasági stagnálást is maga után vonta. Ebből a kétségtelen tényből következik a koronavárosok elfeledettségének egy másik összetevője. A XX. századi várostörténetek kissé fetisizálták a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet időszakában az urbanizáció fontosságát, ezért figyelmüket a felfelé ívelő városokra, a fejlődő történelmi képződményekre intenzívebben fordították, mint a lehanyagló, magasabb jogi státuszukat elvesztő városokra. (Erre az elméleti szakirodalomból – Gyimesi Sándor, Erdei Ferenc műveiből –, de saját konkrét tapasztalataimból Nyírbátor, Nyíregyháza, Beregszász és Nagyhalász különböző mélységű tanulmányozása és azok különböző műfajú publikálása alapján sok példát, bizonyítékot sorolhatnék fel.)

Csatáry György a könyv elején a műfaj hagyományai szerint rövid, lényegre törő bevezetőben ismerteti a mű tárgyát, a koronavárosok kanyargós történetét. Ez az alig négyoldalas bevezető nem definiálja közvetlenül a városok jogi státuszát, hanem szerényen Márki Sándornak a kiváltságlevelekről és a rendszabályokról írt ismertetőjét mutatja be vázlatosan, nem helyezi el a városok kiváltságait a középkori privilégiumok rendszerében, ismerteti viszont a városok „államváltásait” – Magyar Királyság, Erdélyi Fejedelemség, majd Csehszlovákia, Ukrajna, Magyar Királyság, Szovjetunió, Románia. Károly Róbert 1329. október 26-án kelt kiváltságlevelétől kezdve felsorolja a megerősítő privilégiumok sorát, és a bevezetőt a forrásközlés technikáját ismertető néhány mondatos bekezdés zárja. Kis túlzással azt mondhatnánk, ennek a bevezetőnek a legtöbb bekezdése felhívás egy-egy résztanulmány, egy-egy forráselemzés megírására.

A bevezetőt az 1329-es oklevél 1764-es magyarra fordított változata követi. A szerző, a tipográfus és a borítólaptervező együttműködését szimpatikus, talán tudatalatti humorérzékét mutatja, hogy ez jobban olvasható, mint a fedőlapon lévő eredeti – latin nyelvű – oklevél, de az esztétikus betűtípus így is megoldoztatja a gyanútlan olvasót.

A könyv az iratokat a levéltári rend szerint adja közre. Közlésük lényegre törő, konzekvens. A kötet három részben kb. két és félezer iratot mutat be. Az olvasóban már az első, ismerkedő lapozgatás után is sokféle kutatás lehetősége merül fel. Az is látszik, hogy egy-egy téma kutatásához az anyag ritkán ígér idősoros adatok, különösen táblázatok összeállítására lehetőséget, de ezek az anyagok a más megyék, más városok és az országos, nemzeti monográfiák anyagaival összevetve hasznos forrásnak ígérkeznek.

Ebben a könyvben sok-sok szakdolgozati témalehetőség van. A könyv harmadik-ötödik átlapozásakor 18-20 olyan témát találtam, amelyek országos város-történeti érdekességeket is jelenthetnek, illetve amelyek országos közigazgatási, gazdasági, illetve jogtörténeti ismereteinket gyarapítanak.

Ezekből – az oldalszám, tételszám és évszám mellőzésével – esetenként röviden kommentálva következzen egy szűk lista:

- városok közötti szerződések (a városok egységről, vetélkedéseiről, a Técső-Máramarossziget versengésről),
- városok privilégiumai (összehasonlítási lehetőség más várostípusok kiváltságaival),
- katonaság,
- adók,
- vízszabályozás,
- ingatlanok adás-vételei (forgalom, árak),
- vásárok, eladott állatok (összehasonlítás az 1895-ös nagy mezőgazdasági statisztika adataival),
- lakosok vagyoni vitái,
- büntetőügyek (jog és erkölcs),
- becsületsértések (közérkölcsök, családon belüli „durva viselkedés”),

- kolerajárvány,
- az 1848–49-es szabadságharc román, ukrán résztvevőinek megfigyelése,
- a zsidó lakosság létszámadatai.

Csatáry György tollából 1993-ban jelent meg a *Levéltári kalászatok* című (tanulmányok, szövegközlemények), majd 9 év múlva, 2002-ben a *Rákóczi-émlékek és -emlékhelyek Kárpátalján* c. könyve. Majd újra 9 év után, 2011-ben az *Öt koronaváros*. A három könyvben és a köztük megjelent tanulmányokban felfedezhető tudatos építkezés, saját eredményeire támaszkodó konzekvens előrelépések alapján nem kockázatos megelőlegezni, hogy a következő kötetre nem kell kilenc évet várnunk.

Nyíregyháza, 2012. március

KARMACSI ZOLTÁN*

Módszertani útmutató az anyanyelv oktatásához „A lehetetlent lehetni”

Kárpátalján (Ukrajnában) a 90-es években egy oktatási reform indult el a magyar anyanyelvi nevelés folyamatában. E reform keretében jelent meg Beregszászi Anikó tantárgy-pedagógiai útmutatója és feladatgyűjteménye, amely az anyanyelvtanítás lehetőségeit tárja elénk az általános iskolák 5–9. osztályaiban.

A kárpátaljai magyartanár társadalom korábbi szemlélete a felcserélő, egy-normájú, a kétnyelvűség nyelvi hatásainak és a nyelvjárások, illetve nyelvjárási elemek negatív megítélése mentén összpontosult. A XX. század kilencvenes éveiben megindult módszertani szemléletváltás napjainkra sikeresnek mondható, legalábbis az új szemléletek elmében. Azonban a magyar esetben a reform egyik fel kérdésként: Hogyan szászi Anikó tantárgy- és feladatgyűjteménye rült kérdésre a választ

A szerző tanmegállapításait az el-kutatásaira és Bolyai töndíja keretében el-eredményeire alapoz-a nyelvi változatossá-magyar beszélők közti nyelvjárási jelenségeket lyegzés témakörét kö-tanulásában a standard nyelvjárás helyett tanít-

kínálva, hozzáadó szemléletként ajánlja. Az elméleti összegzés ellenére a könyv első része nem egy nehezen olvasható nyelvészeti szakszöveg.

A könyv fő érdemi része az osztályonkénti lebontásban felkínált mintafel-
adatok gyűjteménye, amelynek segítségével a magyartanár már választ kap az új szemlélet oktatásának a hogyanjára is. A feladatok mindenkor a szituációra helyezik a hangsúlyt, hiszen minden nyelvi elem, nyelvhasználat csak szituációban értelmezhető igazán. Vagyis a feladatok fő célja, hogy a gyerek az anyanyelvi nevelés folyamatában az osztályteremben olyan feladatokkal találkozzék, amelyekkel a mindennapi nyelvhasználatban is találkozhat, illetve ott hasznosíthat.

letszintű elfogadásá-tanár társadalom sok alapvető feltételét tette lehet ezt elérni? Bereg-pedagógiai útmutatója megpróbálja a felme-megadni.

tárgy-pedagógiai múlt 15 év nyelvészeti János Kutatási Ösz-végzett vizsgálati za. Figyelembe veszi got és a kárpátaljai különbségeket, a helyi stb. A nyelvi megbé-rüljárva az anyanyelv nyelvváltozatot nem a va, hanem amellé fel-

* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológiai Tanszék, Magyar Tanszéki Csoport, tanár.

A szerző az utolsó fejezetben irodalmi alapú szerepjátékok mintafadatai keretében olyan ismeretek elsajátítását kínálja fel a tanulók számára, amelyek a mindennapi életben várják majd: kérvény vagy hivatalos levél megírása, érvelő beszéd stb.

Beregszászi Anikó módszertani útmutatója és feladatgyűjteménye az új szemléletű kárpátaljai magyar anyanyelvi nevelésben hiánypótló és iránymutató kiadvány, amelyet minden magyartanár és a nyelvhasználat iránt érdeklődő figyelmébe ajánlunk. S hogy miért? Maga a szerző adja meg számunkra a választ: „Amennyiben a kárpátaljai magyar közösség és a pedagógus értéknek tekinti a kárpátaljai magyar tárgyi és szellemi kultúra termékeit, a beregi szőttest, a népi hímzésű terítőket, a kárpátaljai magyar népmondákat, népmeséket, balladákat, a húsvéti locsolóverseket, ugyanúgy értéknek kell tekintenie a helyi magyar közösség által beszélt nyelvváltozatokat, azok minden regionális jellegzetességével együtt, mert a kárpátaljai magyarok által használt anyanyelvváltozat az önazonosságunk részét képezi, „a mi szavunk járása” szervesen hozzánk tartozó kulturális identitásképző jegy. És ezt a kárpátaljai magyar anyanyelvi oktatás sem hagyhatja figyelmen kívül.”

Beregszászi Anikó: *A lehetetlent lehetni. Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában.* Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2012, p. 112

Book review: The use of learner reading aloud in the English lesson: a look at the micro and macro levels of oral reading

Husztai Ilona: The use of learner reading aloud in the English lesson: a look at the micro and macro levels of oral reading

Husztai Ilona (31 July 1974, Beregszász) English teacher and researcher in Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute.

She finished Uzhgorod State University in 1996. When she started the Language Pedagogy Program in the Eötvös Lóránd University, was working as a teacher in Kossuth Lajos' Secondary School of Beregszász, and in Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute. In 2008 successfully defended her doctoral thesis entitled "The Use of Learner Reading Aloud in the English Lesson: A Look at the Micro and Macro Levels of Oral Reading".

This book reveals the author's research, which was carried out in Transcarpathia. The present work consists of seven chapters followed by two sections containing the references and the appendices.

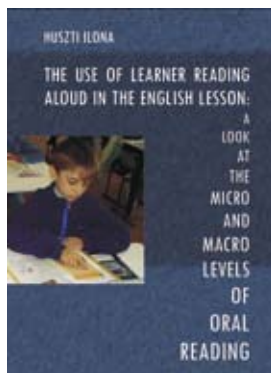
The author highlights in her work that reading aloud is a widespread practice in Transcarpathian Hungarian schools although it remains a very old tradition. Some of the researchers because they claim that ing process, moreover the the meaning of the text. any empirical data. This swer the above mentioned the present study was to corroborates or confutes related to the technique of

The author also in- of the research was also that there were not any Hungarian pupils' reading

Hungarian schools. That is why this gap should have been filled.

Finally the researcher wanted to get empirical data about the teachers' attitude towards pupils reading miscues, and how they treat them in practise.

The first chapter is the introductory section which presents the importance of the present study furthermore gives an overview of the book. The second chapter shows the background where the research was carried out. The author also

are against this technique, this decelerates the read- readers cannot focus on However they do not have study aimed to get to an- question. The main aim of get evidence which either the hypotheses which are reading aloud.

icates that the necessity strengthened by the fact study which examined miscues in Transcarpathian

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola volt angol–magyar szakos hallgatója.

gives a whole analysis of the most widely applied textbooks in Transcarpathian Hungarian schools (Plahotnyk's textbooks). In addition gives useful tips, how can teachers use these course books more effectively during the teaching process. It is a well-known fact that these books are out-of-date, because they are based on Grammar Translation Approach instead of putting more effort into communication. The third chapter gives a review of the literature (English, Hungarian, Ukrainian and Russian literature are collected here). The hypotheses are resulted by the analysis of literature and the reason of the importance of the research, which are written in the first section of the fourth chapter. We can also find the main questions of the research here. The following subchapters focus on the methodology of the research, present the subjects of the research (teachers and pupils, leading methodology consultants) and the research tools (tests, classroom observations, the analysis of the curriculum, interviews, etc). This chapter also reports the pre-test of these research tools, finally describes the methods of data collection and data analysis. The results are presented in the fifth chapter. The author also points out according to the research process 'in all the seven schools where the interviews were conducted reading aloud was a common reading activity in the English lesson' (Husztí, 2009, p. 80). She also emphasizes that most of the interviewed teachers 'were not totally familiar with the requirements of the Ministry of Education and the Science of Ukraine, concerning the teaching English as foreign language reading in primary and secondary schools' (Husztí, 2009, p. 86).

The sixth chapter analyses and describes the results according to the research questions. It is also mentioned here that immediate or delayed corrections are the most widely used strategies by the teachers to respond learners' miscues.

The seventh chapter summarizes the results, then draws the conclusions and points out the main implications which are connected to that fact how contributes to this study the research and teaching reading especially in Transcarpathian Hungarian schools. The author also writes about the limitations of her work and gives suggestions for further research.

At the end of the book we can find the appendices, where the author describes and shows the research tools e.g. 'The Goodman Taxonomy of reading miscues' and some sample pages in which we can realize the pupils' reading miscues.

Finally I would like to recommend this precious study not only to those teachers who are educating English language pedagogy in tertiary, but recommend to those who are teaching English in secondary or elementary schools as well. This study can also be useful to the future researchers and a valuable reading to the students.

This topic is not only exciting, but has not been researched in Transcarpathia. As Kontra Edit writes '...a major step in the development of research in applied linguistics in Transcarpathia'.

Husztí Iлона: *The use of learner reading aloud in the English lesson: a look at the micro and macro levels of oral reading.* Ungvár, PoilPrint, 2009, p. 192.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola ESEMÉNYNAPTÁRA

2011/2012. tanév II. félév

Dátum	A program címe
2012. 01. 14.	Nyílt nap a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán.
2012. 01. 23.	A Misztrál együttes koncertje a magyar kultúra napja alkalmából.
2012. 02. 08.	Dr. Diószegi László koreográfus előadása a magyar táncművészet és tánc kultúra témakörében.
2012. 02. 15.	Dr. Kránitz Mihály, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi karának tanszékvezető professzora, az Ut Unum Sint Ökumenikus Intézet elnökének <i>Az ökumenikus mozgalom száz éve. A keresztény egységkeresés elmélete és gyakorlata</i> című előadása.
2012. 02. 17.	A főiskola tetőszerkezetének felújításáért rendezett Jótékonysági Farsangi Bál Magyarország Ungvári Főkonzulátusa, Beregszászi Konzulátusa, a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola közös szervezésében.
2012. 02. 24.	Papp Csaba grafikáiból rendezett <i>Aktuális</i> című kiállítás megnyitója a Gross Arnold Kiállítóteremben.
2012. 02. 29.	Dr. Brenzovics László <i>Nemzetiségi politika a visszacsatolt Kárpátalján</i> c. könyvének bemutatója a főiskola Lehoczky Tivadar Intézete, valamint a Történelem és Társadalomtudományi Tanszék közös szervezésében.
2012. 03. 23.	<i>Barátság évszázadokon keresztül</i> című konferencia a magyar–lengyel barátság napján Magyarország Beregszászi Konzulátusának, valamint a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola közös szervezésében.
2012. 03. 26–31.	Rákóczi Napok – 2012
2012. 03. 26.	<i>Versenyképességért a munkaerőpiacon</i> – ünnepélyes oklevélátadó a Felnőttképzési Központ által szervezett tanfolyamok végzőseinek.
2012. 03. 27.	<i>A magyar táncművészet és tánc kultúra története.</i> Dr. Diószegi László koreográfus tánc házzal egybekötött előadása.
2012. 03. 28.	Dr. Csátáry György <i>A máramarosi öt koronaváros levéltára 1326–1910</i> című könyvének bemutatója.
2012. 03. 28.	Rákóczi-emlékhelyek megkoszorúzása Beregszászon.
2012. 03. 29-30.	<i>Társadalom-földrajzi kihívások a XXI. század Kelet-Közép-Európájában</i> – nemzetközi földrajzi konferencia.
2012. 03. 29.	Molnár Ferenc: <i>Úveg cipő</i> – színházi előadás a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Öregdiák Szövetségének közös szervezésében.
2012. 03. 30.	Egy éves a Pro Cultura Subcarpathica – évértékelő sajtótájékoztató.
2012. 03. 31.	VII. Öregdiák-találkozó
2012. 04. 03.	Hagyományörző húsvéti ünnepség a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Pedagógia és Pszichológia Tanszékének szervezésében.

2012. 04. 05.	Varga Tarzícus ferences testvér alkotásaiból nyílt kiállítás a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet <i>A kultúra ezer arca 2012</i> című projektjének keretében.
2012. 04. 11.	Író-olvasó találkozó a költészet napja alkalmából. Beszélgetés az <i>Együtt c.</i> folyóiratban publikáló szerzőkkel. Vendégek: Bakos Kiss Károly, Csordás László, Marcsák Gergely, Penckófer János, Vári Fábán László.
2012. 04. 11.	Költészet napi emlékezés Radnóti Miklósról a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színházban a Pro Cultura Subcarpathica szervezésében.
2012. 04. 18.	Dr. Diószegi László koreográfus <i>A magyar táncművészet és tánc kultúra története</i> című, tánc házzal egybekötött előadása.
2012. 04. 19–20.	Rendezvénysorozat a Föld napja alkalmából.
2012. 04. 20.	Szakmai találkozó a Publio Kiadó Kft. munkatársaival.
2012. 04. 20.	Estefán Zsolt, a Magyar Távirati Iroda határon túli magyar ügyekért felelős rovatvezetőjének előadása a kárpátaljai médiaképzés és gyakorlati program keretén belül a Pro Cultura Subcarpathica szervezésében.
2012. 04. 21.	Pályi Gyula akadémikus, a torinói lepelkutatás nemzetközi szaktekinetelye, a modenai Reggio Emilia-i egyetem általános és szervesetlen kémia professzorának előadása a torinói lepelről.
2012. 04. 23-26.	<i>Tavaszi Retró.</i> Hallgatói Napok a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hallgatói Önkormányzatának szervezésében.
2012. 04. 24.	Braun László <i>Hitelszövetkezetek a hegyvidéki kirendeltség keretében 1898–1910 között</i> című könyvének bemutatója.
2012. 04. 26.	Találkozó a Szépirók Társaságának tagjaival. Vendég: Dragomán György, Szabó T. Anna, Visky András és Láng Zsolt.
2012. 05. 10.	<i>KÉT ÉN</i> – Baráté Ágnes és Kalitics Erika munkáiból rendezett képzőművészeti kiállítás a Pro Cultura Subcarpathica <i>A kultúra ezer arca 2012 c.</i> projekt keretében.
2012. 05. 17.	Az Apáczai Tanári Vendégház felújítás utáni ünnepélyes átadása.
2012. 05. 17.	Dr. Diószegi László koreográfus <i>A magyar táncművészet és tánc kultúra története</i> című, tánc házzal egybekötött záró előadása.
2012. 05. 18.	Giovanni Boccaccio: <i>Sólyompecsenye</i> – színházi előadás a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Öregdiák Szövetségének közös szervezésében.
2012. 05. 19.	Fiatalkárpátaljai Magyar Kutatók VIII. Konferenciája a „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány szervezésében.
2012. 05. 30.	A Pro Cultura Subcarpathica jóvoltából rendezett médiaképzés okleveleinek átadása.
2012. 05. 30.	Jankovics Marcell <i>Az ember tragédiája</i> című grafikagyűjteményének kiállítása a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet <i>A kultúra ezer arca 2012 c.</i> projektjének keretében.
2012. 06. 04.	Országzászló-adományozás a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolának a Nemzeti Összetartozás Napján, a Nemzeti Társas Kör ünnepi rendezvényének keretében.
2012. 06. 05.	Tanévzáró és diplomaátadó ünnepség.

JEGYZETEK

- A-19 **Acta Academiae Beregsiensis.** Науковий вісник Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II. – Ужгород: ПоліПрінт, 2012 – 248 с.
ISBN 978-966-2595-29-1

«Acta Academiae Beregsiensis» є науковим виданням Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II. Даний том вміщує дослідження угорською, російською та англійською мовами за друге півріччя 2012 року. До випуску ввійшли публікації викладачів та студентів інституту, а також закордонних науковців у сфері мовознавства, літератури, біології, історії, туризму та інформатики.

УДК 001.2

ББК 72

Наукове видання

Acta Academiae Beregsiensis

Науковий вісник

Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II

2012/2

Том XI, № 2

РЕДАКЦІЯ: *Козут А., Пенцкофер І.*

КОРЕКТУРА: *Г. Варцаба І.*

ВЕРСТКА: *Козут А.*

ОБКЛАДИНКА: *K&P*

ВІДПОВІДАЛЬНІ ЗА ВИПУСК: *Орос І., Сікура Й.*

Здано до складання 12.11.2012. Підписано до друку 10.12.2012.

Папір офсетний. Формат 70х100/16.

Умовн. друк. арк. 20. Тираж 250.

СП "ПоліПрінт", м. Ужгород, вул. Тургенева, 2.